UNIVERSITY LIBRARY

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

The person charging this material is responsible for its renewal or return to the library on or before the due date. The minimum fee for a lost item is **$125.00, $300.00** for bound journals.

Theft, mutilation, and underlining of books are reasons for disciplinary action and may result in dismissal from the University. *Please note: self-stick notes may result in torn pages and lift some inks.*

Renew via the Telephone Center at 217-333-8400, 846-262-1510 (toll-free) or circlib@uiuc.edu.
Renew online by choosing the **My Account** option at:
http://www.library.uiuc.edu/catalog/

MAR 07 2007

МАРК ТВЕН

ПРИГОДИ ГЕКА ФІННА

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНИ

А. Страхов

Edité en Oukraine

БІБЛІОТЕКА ЮНОГО СПАРТАКА
№ 8 ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЯ СЕРІЯ № 8

МАРК ТВЕН

ПРИГОДИ ГЕКА ФІННА

Рекомендовано Головсоцвихом Наркомосвіти для дитячих бібліотек

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
1924

Édite en Ukraine

Д. В. Д. № 1906.—Зам. № 1888.—3000 примір.
3-я Держ. друк. ім. т. Троцького. Вул. Леніна, 49.

813
C59ah:U

ЗМІСТ.

СТОР.

I. Мене цивілізують 3
II. Розбійницька ватага 8
III. Прочуханка, розбійники й чарівники 15
IV. Я та суддя 21
V. Мій батько 26
VI. З батьком у лісі 31
VII. Утеча 38
VIII. Шуканина й Джім 46
IX. Печеря й хата на воді 59
X. Змія. Я стаю дівчиною 64
XI. За нами женуться 69
XII. Пливемо річкою 78
XIII. Пароплав потоп 86
XIV. Книги, королі і французька мова 92
XV. Загублений пліт і дивний сон 96
XVI. Одурені надії 103
XVII. У новій сім'ї 113
XVIII. Родова ворожнеча 123
XIX. Нові товариші 136
XX. Король та герцог 147
XXI. Вистава й цирк 158
XXII. Шахрайська вистава 169
XXIII. Знайшли родичів 175
XXIV. Вільксова спадщина 183
XXV. Я краду гроші 193
XXVI. Похорон і продані негри 203
XXVII. Я признаюся. Несподіванка 211
XXVIII. Слідство 222
XXIX. Дурисвіти сваряться 234
XXX. Джім зник 239
XXXI. Я вскочив 249

СТОР.
XXXII. Том Сойер 257
XXXIII. Хлівчик біля прачкарні 265
XXXIV. Як його визволити? 273
XXXV. Підкоп і нечиста сила 282
XXXVI. Крадіжки виявляються 286
XXXVII. Герби, написи, змії, павуки й квітки 297
XXXVIII. Усіх настрахали! 305
XXXIX. Утеча 311
XL. Турботи тьоті Саллі 319
XLI. Том вернувся 327
Розділ останній 336

І. Мене цивілізують.

Як що ви не прочитали книжки: „Пригоди Тома Сойера“, то ви мене не знаете, але це дарма. Ту книжечку написав добродій Марк Твен. Все, що він у їй говорить — чиста правда, цеб-то здебільшого правда. Звісно, дещо він і вигадує, але це теж дарма. Я зроду не бачив такої людини, щоб ні разу не збрехала, — от хіба тільки тьотя Поллі, Дугласова удова та ще, може, Мері. От про цю саме тьотю Поллі (Томову тітку), про добродійку Дуглас та про Мері й росказано всю правду в тій книзі, в тій правдивій історії, хіба дещо, може, як я вже казав, трохи прибільшено.

Ну, моє оповідання починається ось із чого. Ми з Томом знайшли скарб, що розбійники закопали в печері, і обидва ні з того, ні з сього забагатіли. Припало нам—то ж не жарт! — по шість тисяч доларів на брата, та все самим золотом! Страх, яка купа грошей! Ну, добре; суддя Тачер відобрав наші капітали та й положив їх на процент, то нам

припадало що-дня по доларові — стільки грошей, що й дівати нікуди! Пані Дуглас приняла мене до себе за сина й обіцялася мене цивілізувати. Важкенько жилося мені в неї, бо занадто вже поважна була удова, занадто вже звикла вона до порядку; не витерпів я — втік. Знову одяг я своє брудне дрантя, знову заліз у свою стару кухву з цукру, та й почав жити щасливо — так, як мені хотілося. Та не на довго — мій приятель Том Сойер знайшов мій притулок та й умовив мене вернутися до вдови й стати слухняним хлопцем — тільки тоді й згожувався Том приняти мене до своєї нової розбійницької ватаги. Нічого робити; довелося вернутися назад.

Удова поплакала наді мною, назвала мене бідною пропащою овечкою та ще иншими всякими назвищами, а проте вона зовсім не хотіла мене ображувати. Знову нацуплено на мене нову одежу, в якій мені було так душно та незручно. Ну й почалася знову стара пісня. До вечері скликано дзвоником і неодмінно треба було вчасно прийти. Сівши за стіл, не можна було відразу починати їсти, а треба було ще підождати, поки господиня щось пробубонить над стравою, так наче тій страві щось недобре сталося. Погано було й те, що кожну страву давано окремо, а от як у нас, у кухві, так усе намішано в одному черепку,— куди смачніше!

По обіді та після вечері удова брала книжку й починала вчити мене про Мойсея та оповідати щось про очерет. Я аж упрівав, силкуючись догадатися, до чого це все; тільки раз якось вона пробовкнулася, що Мойсей той давно вже вмер, тоді я зовсім перестав про його думати: яке ж пуття з мертвого?

Схотілося мені покурити, і я спитав в удови дозволу; вона не дозволила. Це, каже, завичка погана, неохайна, і ти повинен од неї зовсім одвикнути. Бувають же на світі такі чудні люди! Говорять про речі, яких цілком не тямлять. От хоч би й удова: клопочеться про Мойсея, хоч він їй і не родич навіть, а вважає за погане те, що людині до смаку. Сама ж нюхає табаку,— так то, бачите, нічого!

Саме тоді приїхала жити до удови її сестра панна Ватсон, худа стара дівчина в окулярах,— вона ж ото й почала

дошкуляти мене наукою! Мучила вона мене, мучила, все вчила читати, та вже удова змилосердилася, — звеліла мене не займати. Як би довше, то я б і сам не стерпів такого катування! Панна Ватсон що-хвилини робила мені уваги: „Не махай ногами, Фінне“; або: „не треба чухатися, Фінне, сиди тихо“; а то знов: „не потягайся, не кривляйся, Гекльбері, поводься ж нарешті пристойно!“ Потім вона почала мені росказувати про пекло, але я їй одказав просто, що

хотів би туди піти. Вона страшенно розлютувалася, а я, їй-богу, не мав нічого злого на думці: мені просто хотілося з нудьги втікти куди-небудь, а куди саме — все одно. Вона сказала, що гріх так говорити, що вона ні за що в світі не вимовила б таких слів і що хоче жити побожно, щоб піти просто до царства небесного. Ну, а що я зовсім не маю охоти йти туди вкупі з нею, то рішив собі, що не варто й силкуватися робити так, як вона. Одначе я цього не сказав, зна-

ючи, що матиму багато прикростей, а добра з цього, все одно, ніякого не буде.

А панна Ватсон, як почала, то все цокотіла про царство небесне, не змовкаючи й на хвилину. Там, каже, всі праведники тільки й робитимуть те, що увесь день ходитимуть з арфою та славитимуть господа. Знову я змовчав, тільки поспитався, чи піде туди мій приятель Том Сойер? — Ну, каже, на це мала надія! — Я страшенно зрадів — мені хотілося неодмінно бути з ним укупі.

Довго ще панна Ватсон мене дошкуляла,— аж нудьга взяла. Нарешті покликано негрів, усі помолилися й пішли спати. Я пішов нагору в свою хату, з недогарком у руках і, поставивши його на столі, сів до вікна, силкуючись думати про щось веселе, та веселого щось не було. Я почував себе таким самотним, ще мені схотілося вмерти! Зорі ясно мигтіли на небі, листя в лісі так сумно шелестіло; он десь далеко-далеко крикнула сова, неначе над покійником, завив десь собака, наче комусь смерть віщуючи; вітрець шепотів мені щось на вухо, та я не міг зрозуміти, що саме, і почував тільки, як у мене по-за спиною мов мурашки бігають. Потім одразу мені здалося, що стогне покійник, не можучи влежати спокійно в ямі, і блукає що-ночи, нудьгуючи. В мене похололо на серці зо страху, моторошно було сидіти самому серед такої тиші. Та ще мені на плече зліз павук; я струснув його та просто на свічку; він одразу спалахнув і зморщився. Я дуже добре знаю, що це страшенно погана прикмета— біду віщує. Я перелякався й миттю скинув із себе одежу, потім тричі обкрутнувся та перевязав ниточкою пасмечко свого волосся, щоб одігнати нечисту силу. Та все таки й після цього я не заспокоївся. Все те, що я зробив, робиться звичайно тоді, коли знайдеш підкову, а потім, замість того, щоб прибити її над дверима — загубиш; але я ще ніде не чув, що́ саме треба робити, щоб прогнати від себе нещастя, як що вб'еш павука...

Знову сів я біля вікна й витяг люльку: всюди в хатах мертва тиша, господиня не побачить, що я курю. Час ішов

помалу; в городі продзвонив годинник: бум, бум, бум... дванадцять раз, потім знову все замовкло, стало ще тихше. Відразу десь недалеко хруснула гілка, в темряві хтось заворушився... Я не ворухнувся й наставив вуха. Унизу щось тихо занявкало: „няв, няв!“ Ага! знаю, в чому сила!.. подумав я, занявкав і собі, силкуючись робити це яко мога тихше, і поліз у вікно; з піддашшя я швидко зоскочив додолу і пішов обережно поміж деревами, певний, що мене десь недалеко жде мій приятель Том.

II. Розбійницька ватага.

Ми пішли стежкою, прокрадаючись навспинячки поміж деревами, аж на кінець садка, нахиляючись, щоб не чіплятись головами за гілки. Проходячи проз кухню, я спіткнувся на пеньок і наробив шелесту. Ми зараз же попадали на землю і притаїлись. На порозі сидів довготелесий негр Джім, власність панни Ватсон. Ми виразно могли його бачити, бо в кухні світилося. Він устав і випростав голову, прислухаючись.

— Хто там? — промовив він.

Не маючи відповіди, негр пішов навспинячки й зупинився як-раз поміж нами. Минуло кілька хвилин, усюди було тихо, а ми всі троє були так близько один од одного! Відразу в мене страшенно засвербіла щиколодка, але я вдержався, бо боявся ворухнутись; потім засвербіло вухо, потім спина, поміж лопатками. Ну, от, здається, умру зараз, як

що не почухаюсь! Це часто так буває, я вже не раз помітив, що коли ви де-небудь у гостях, або на похороні, або силкуетесь заснути, та ніяк не можете: у вас, неначе умисне, починає свербіти все тіло. Трохи згодом Джім і говорить:

— Е, та хто ж ви такі, чого вам треба? Їй-богу ж, я чув, як щось шамотіло. Ну, постривайте ж, я знаю, що зроблю! Сяду тут і буду прислухатись, поки знову щось почую.

Він сів долі поміж мною та Томом, прихилився до дерева й простяг ноги так, що одна трохи-трохи не торкалась до моєї. В мене нестерпуче засвербів ніс, аж сльози стали в очах, та я все терпів, не ворушився! Коли це відразу засвербіло в середині в носі, потім під носом — просто не було мочи стерпіти! І так було хвилин шість-сім, а, може, ще й довше, — у мене свербіло в одинадцятьох місцях одразу! Терпіти довше неможливо було, та я все таки стиснув зуби і держався. Коли це Джім почав сопти, і скоро ми почули, як він захріп, — тоді в нас трохи полекшало на серці.

Том подав мені гасло, злегка свиснувши, і ми полізли далі. Одійшовши вже на кільки ступнів, Том прошепотів, що не погано було б привязати Джіма до дерева, так собі, щоб пошуткувати; але я не згодився: ще часом прокинеться, наробить гвалту — тоді й побачать, що мене немає дома. Том згадав, що в його є тільки маненький недогарочок: треба пролізти нишком у кухню, щоб здобути більший. Я його вмовляв, щоб він і не пробував навіть, — що, коли Джім прокинеться?.. Але Томові все таки хотілося спробувати, — от ми й залізли до кухні, взяли аж три свічки й положили за їх на стіл п'ять центів. Мені страшенно хотілося швидче втікти звідси, але Том бажав неодмінно підкрастися до Джіма, та й удрати йому якусь штуку. Мені здалося, що я ждав дуже довго. Навкруги було, як і перше, тихо та безлюдно.

Зараз же, тільки Том вернувся, ми пішли стежкою, навколо того паркану, що їм обгорожено садок, і скоро вийшли на крутий шпиль позад будинку. Том росказав, що він зняв із Джіма бриля й почепив на сучок. Джім ворохнувся, але не прокинувся. Потім ми довідалися, що другого дня Джім

оповідав усім, як відьми його водили: приспали спершу, потім возили по всьому штатові, тоді кинули під дерево, а бриля почепили на сучку, — знай, мовляв, хто̀ поглузував із тебе! Иншим разом Джім запевняв, що відьми тягали його до Нового Орлеану; одно слово, що-разу він додавав щось нове, і нарешті виявилось, що нечиста сила возила його по всьому світу, — так він змучився страшенно, і вся спина у його в синяках! Джім страшенно цим пишався й позирав згорда на инших негрів. Негри приходили за кілька верстов слухати Джімового оповідання; ним цікавилися на всьому кутку. Чужі негри роззявляли роти й витріщали на його очі, неначе на щось надзвичайне. Чорні взагалі люблять говорити про відьом, та про нечисту силу, сидячи в кухні біля печи; та що-разу, як знімалася про такі речі мова, Джім перепиняв і говорив: „Гм! ну й що ви там тямите в відьмах!“ і всі переставали слухати оповідача. Джім завсігди носив п'ять центів на шиї, кажучи, що це талісман, а дав його йому сам чорт власними руками, сказавши, що цією монетою він може вилічити кожну хворобу й викликати, коли схоче, нечисту силу, — треба тільки промовити якесь слово, але яке саме — Джім ніколи не казав. Негри приходили бо-зна звідки й віддавали Джімові все, що мали, аби подивитись на монетку; але ніхто до неї не торкався — адже вона була в руках у диявола! Джім не мав часу навіть діло своє робити,—так він запишався з того, що бачив чорта та возив на собі відьом.

Зійшовши на шпиль, ми з Томом озирнулися вниз на місто, — десь далеко блимало два-три вогники,—мабуть, у тих хатах був хтось хворий. Вгорі, на небі, так чудово сяли зірки, а внизу прослалася річка, широка, тиха, велична. Ми зійшли вниз і знайшли Джо Гарпера, Бена Роджерса та ще двох хлопчаків, що сховались на ніч у старий хлів. Ми забрали чийсь човник, що стояв привязаний край берега, пропливли річкою верстов зо три з половиною та й пристали до крутої берегової скелі.

Залізши в кущі, аж у гущавину, Том примусив усіх заприсягтися, що вірно будуть додержувати таємниці, а

потім показав нам у самій гущавині попідземний хід. Ми засвітили свічки й полізли в яму. Пролізши сажнів з вісімдесят, ми побачили, що вузенький хід почав усе ширшати, аж поки дійшов до печері. Том минув кілька хідників і відразу зник під стіною; так глянувши, то й не подумав би ніхто, щоб під нею була яка дірка. Ми полізли за ним і опинилися в вохкій, холодній печерці; а стіни там скрізь позацвітали.

— Тут ми заснуємо нашу розбійницьку ватагу, — сказав Том, — і назвемо її Томовою ватагою. Кожен, хто хоче до неї пристати, мусить заприсягтися й підписати своє ім'я кров'ю.

Звісно, всі згодилися пристати. Том витяг із кишені аркуш паперу, написав присягу й прочитав її нам. Кожен хлопець присягався, що не зрадить своїй ватазі й не розказуватиме ніяких таємниць; а як що хто чужий образить якого члена ватаги, то ватага повинна його вбити й помститись над його сім'єю, і той, хто витягне жеребок, щоб убивати, не повинен ні їсти, ні спати, аж поки знищить ту людину й виріже в неї на грудях хреста — це така ознака нашої ватаги. Ніхто чужий, що не належить до ватаги, не має права цього знаку вживати, а то його буде покарано, а коли він і тоді ще не послухається, то й убито. Як що ж який член ватаги зрадить якусь таємницю, то йому переріжуть горло, потім спалять його труп і попіл за вітром пустять; а ймення його викреслено буде з реєстру, написаного кров'ю, і про його заборонено буде згадувати: його проклянуть і забудуть навіки.

Усім страшенно сподобалась така присяга, і вони питалися в Тома, невже він це все сам вигадав? Він відповів, що дещо, справді, сам вигадав, а решта вичитав з усяких книг про розбійників та піратів. У кожної порядної ватаги буває така присяга.

Комусь спало на думку, що добре було б одразу вже вбивати й сім'ї тих, хто зрадив ватагу. Томові така думка здалася дуже дотепною; він виняв оливець і вписав її в присягу.

— А от у Гека Фінна немає сім'ї, — промовив Бен Роджерс, — що ж із ним зробиш?

— Як то так? Хіба в його немає батька? — відповів Том.

— Та воно правда, що є, та тільки його тепер не знайдеш. Перше він, бувало, тут частенько валявся п'яний у свинячому хліві, та щось його вже давненько не видко, мабуть, з рік.

Довго вони про це говорили й навіть хотіли були спершу мене не приймати: кожен, мов, хлопець мусить мати сім'ю або якихсь родичів, щоб їх можна було вбити, як потреба, а то це вже буде не по правді що до инших. Ніхто не міг додуматись, як запобігти лихові — всі притихли. Я мало не плакав з горя, коли це відразу в мене майнула щаслива думка: я подав їм замість родички панну Ватсон, — ось кого вони можуть убити, як що я зроблю щось недобре.

— Авжеж можна! Тепер усе гаразд, — загукали розбійники. — Гек теж може пристати!

Потім кожен проколов собі пальця, щоб видавити крапельку крови на підпис; я теж написав свій знак на папері.

— Ну, — почав Бен Роджерс, — що ж власне робитиме ватага?

— Нічого, тільки грабуватиме та вбиватиме, — відказав Том.

— Добре, але кого ж ми грабуватимемо? Хати, чи що, чи, може, скотину красти, або...

— Дурниці ти говориш! Скотину красти — це вже не розбій, а мошенство, — скрикнув Том. — Ми не злодюжки. Це зовсім не те. Ми просто розбійники. Ми в масках зупиняємо екіпажі та валки на шляху, вбиваємо людей і забираємо в їх годинники та гроші...

— Хіба неодмінно треба вбивати?

— О, ще б пак! Це найкраще. Правда, деякі розумні люди думают инакше, але взагалі признано, що розбійникам краще просто вбивати свої жертви. Хоча деяких можна проводити з собою в розбійницьке гніздо й держати доти, поки вони дадуть за себе викуп.

— Викуп? А як же вони дадуть, коли ми в їх усе заберемо?

— Та вже не знаю гаразд, але це вже так водиться. В книжках так написано, і ми, звісно, так усе й повинні робити.

— Та як же ми можемо робити те, чого не знаємо?

— Ну дак що, що не знаємо, а таки повинні, та й усе! Кажуть же тобі, що так написано в книжках! Як почнемо по своєму вигадувати, то всю справу зопсуємо.

— Еге, це казати добре, Томе... Ну, а на твою думку — як же це робити?

— Їй-богу ж, не знаю! Може, треба держати їх, аж поки вони помруть.

— Оттак би й давно! Чого ж ти досі не казав? Так і будемо держати бранців, аж поки вони смертю викупляться. Тільки боюсь я, матимемо ми клопоту з цими добродіями! Вони їстимуть дурно хліб і завсігди тільки й дивитимуться, як би втікти.

— Дурниця, Бене! Ну, роздумайся сам, хіба вони можуть вирватись, як що коло їх стоять вартові й миттю їх застрелять, тільки вони ворухнуться?

— Вартові... ну, це инша річ! Так це комусь доведеться вартувати, не сплячи всю ніч. Мені здається, одначе, що це досить нерозумно. Через віщо не взяти дрюка й не викупити їх одразу, — клопоту менше!

— Бо цього немає в книжках — ось через віщо. Слухай, Бене Роджерсе,—хочеш ти робити діло так, як велять наші закони, чи не хочеш? Невже ти думаєш, що люди, які писали книжки, не знають, як краще? Чи, може, ти часом хочеш їх навчити? Ні, добродію, вибачайте, ми будемо викупати їх, справді, так, як треба.

— Добре вже, мені однаково; а я все таки скажу — нерозумна вигадка. Ну, а жінок теж убивати треба?

— Чи не здурів ти, Бене Роджерсе? де ж таки можна бути таким невігласом?!.. Убивати жінок?!.. Та нічогісінько такого немає в книжках. Жінок завсігди беруть із собою до

печері й поводяться з ними ввічливо; помалу вони закохуються в розбійників і вже не хочуть вертатись додому.

— Ага! добре, хай собі живуть, але знов таки це дурниця!.. Скоро сюди стільки налізе жіноти та бранців, що ждатимуть викупу, що й самим розбійникам місця не буде. Ну, та все одно — роби, як знаєш, я мовчатиму...

Маненький Томмі Бернс тим часом заснув. Як його збуджено, він перелякався й заплакав і казав, що хоче додому, до мами, що йому надокучило бути розбійником.

Усі почали з його сміятися та дражнити його, що він ще дитинча, плаксій, — він розсердився та й каже, що просто піде й роскаже усе про ватагу. Але Том дав йому п'ять

центів, щоб він заспокоївся; потім постановлено, що всі тепер розійдуться додому, а на другому тижні знову зберуться й тоді вже неодмінно когось пограбують і вб'ють.

Бен Роджерс сказав, що йому не можна в будень часто виходити з дому, і через те він бажав би почати справу в неділю; але всі хлопці скрикнули в один голос, що в неділю гріх. Постановлено зібратися й призначити день, як тільки буде можна; потім ми вибрали Тома Сойера отаманом, а Джо Гарпера йому помічником, і всі розійшлися додому.

Я здерся на піддашок і вліз у своє віконце, саме перед світанням. Одежу я всю вимазав у глину та закапав лоєм, а сам змучився до краю.

III. Прочуханка, розбійники й чарівники.

Ну, й було ж мені в-ранці од старої панни Ватсон за вимазану одежу! Сама пані Дуглас не лаялась, тільки позчищала лій та глину, та, роблячи це, мала таке сумне обличчя, що мені стало сором. Потім панна Ватсон повела мене до себе в хату й почала молитись, але нічого з того не було. Вона звеліла мені молитися що-дня, запевняючи, що я матиму все, про що проситиму. Але це неправда, я вже пробував. Одного разу в мене була вудка, а гачків не було. Ну, до чого ж вудка без гачка? Я вже молився, молився, щоб мені дано гачок, та нічого не помоглось. Тоді я й кажу панні Ватсон, щоб вона попросила за мене, але вона назвала мене дурнем. За віщо — вона не виясняла, а я сам ніяк не міг догадатись.

Я дуже про це замислився. Як що людині, справді, дається все, про що вона просить, то через віщо ж, думаю, диякон Вінн не може вернути тих грошей, що втратив, нещасливо торгуючи свининою? Через віщо не вертається назад до удови срібна табатирка, що в неї вкрадено? Чому панна Ватсон не погладчає хоч трохи?.. Ні, це все дурниця! Я

пішов і сказав про це вдові; а вона мені вияснила, що молитвою можна випросити тільки „духовні блага". Це здалося мені вже занадто незрозумілим, але вона мені росказала, що це значить: я повинен допомагати иншим людям, робити все, що можу, ближнім, завсігди піклуватися про їх, а про себе навіть не думати. Значить, догожати й панні Ватсон. Я пішов у гай і довго думав усе про те ж, та так ні до чого путнього й не додумався. Ні, краще це все кинути та й не сушити дурно голови! Иноді пані Дуглас починала оповідати мені про „промисел божий", та так гарно, що аж кортить, слухаючи; а иншим разом, як почне говорити панна Ватсон, то все мені навпаки уявляється. Я вже тепер дорозумувався, що є два промисли — удовин промисел — з ним іще можна так-сяк зладнати бідному хлопчакові, і промисел панни Ватсон — од цього вже не минеш лиха! Все це я обміркував і постановив віддати себе краще вдовиному промислові, як що він мене не прожене, хоча, по правді сказати, я ніяк не міг зрозуміти, через віщо він повинен бути до мене милостивіший, ніж той, що був раніше? Адже я такий невіглас та мізерний неук!

Батька мого вже більш року не видко було в наших краях, і — мені спокійніше; я зовсім не бажав його бачити. Він завсігди мене лаяв, як що був тверезий, а частенько й бив, хоча я здебільшого переховувався в лісі, як що довідувався, що він близько. Коли це одного чудового дня кажуть, що його витягнено мертвого з річки, миль за дванадцять од міста. Усі певні були, що це він; утоплений був його зросту, вдягнений був у рам'я й мав надзвичайно довге волосся,— всі прикмети цілком батькові, але з обличчя його ніяк не можна було пізнати, бо тіло вже довго пробуло в воді й збулося людського образу. Кажуть, що тіло плавало на спині; його витягнено й поховано на березі. Та я довго не міг заспокоїтися — все мені уявлялося щось дивне. Я дуже добре знав, що утоплені плавають не на спині, а вниз обличчям. Потім я довідався, що це був зовсім не батько, а якась жінка в чоловічій одежі. Знов мені стало якось

моторошно. Я все боявся, що старий от-от вернеться. Як по правді сказати,— мені цього дуже не хотілось.

З місяць ми бавилися в розбійників, а потім покинули. Усім докучило. Нікого ми не вбили, нікого не пограбували, тільки гралися в це все. Ми засідали в лісі й нападали на свинарів та на бабів, що возили на базар возики з городиною, але нікого з їх не грабували. Том називав свиней „грудками золота", а ріпу та моркву—„коштовними клейнодами"; потім ми тікали до себе в печерю — гвалтували, дуріли, рахували вбитих та здобич. Та я бачив, що це все ні до чого. Одного разу Том послав одного хлопчика, щоб він пробіг по місту з запаленою палкою,— він називав це смоляником (то було гасло, щоб уся ватага збиралася); як ми зібралися, він сказав нам, що шпиги повідомили його про те, що завтра ціла валка еспанських купців та багатих арабів стане табором недалечко від нашої печері; мають вони двісті слонів, шістдесят верблюдів та тисячу мулів, навантажених диямантами, а сторожі в їх нема навіть чотирьохсот салдатів, так нам неодмінно треба засісти й порізати людей та забрати всю здобич. Наш отаман звелів нагострити шаблі, почистити та понабивати рушниці — одно слово, приготуватись до бою. Нам ніколи не щастило пограбувати навіть возика з морквою, а все таки треба було приготувати шаблі та рушниці, цебто шматки жерсти та держална з мітел. Таку зброю хоч гостри, хоч не гостри, а все нічого не буде,— ні до чого вона! Я не вірив, щоб нам пощастило дати раду з такою купою еспанців та арабів, але мені дуже хотілось побачити слонів та верблюдів; через те на другу суботу я точно прийшов на зібрання; почувши гасло, ми вискочили з гущавини мов божевільні та й кинулися зо шпиля вниз. Але там не було ні еспанців, ні арабів, ні слонів, ні верблюдів. Це просто бавилися школярі з недільної школи, та й то тільки з найменшого класу. Ми кинулись на стовпище й погнали дітей з гірки; та ми не здобули нічого, опріче кількох пряників та бутербродів; правда, Бен Роджерс взяв у бран стару обдерту ляльку, а Джо Гарпер молитовник та ще якесь книж-

чатко; але вчителька заступилася й заняла нас так, що ми розгубили й здобич по дорозі. Діямантів ніяких я не бачив і сказав про це Томові Сойерові. Він одповів, що, навпаки, там лежали їх цілі купи, так саме були там і слони, і араби, і таке инше. „Через віщо ж ми їх не бачили?“—здивувався я. Він мені вияснив, що коли б я не був такий неук, то

міг би прочитати одну гарну книжку, зветься вона „Дон-Кіхот“, і тоді зрозумів би все, не роспитуючись. „Усе це“,—каже,—„чарування. Перед нами були сотні салдатів і слони і дорогі речі, та тільки в нас є вороги-чарівники, от вони це все й перекинули, на зло нам, у недільну школу“.

— Ну, добре,—сказав я,—так тепер нам треба знайти й побити цих чарівників.

Том назвав мене дурнем.

— Зрозумій же ти, що чарівник може викликати страшенно багато духів і вони порубають нас в одну мить на шматочки,— і не схаменемося! Усі вони високі-превисокі з дерево, а завтовшки з башту!

— Ну, а як би й ми покликали собі на допомогу кілька таких духів,— тоді може б і ми дали чарівникам чосу!

— Та як ж їх добути?

— Не знаю вже, як це звичайно робиться.

— А ось як! Тепер згадав: треба тільки потерти стару бляшану лямпу або залізне кільце, і тоді в мить з громом та з блискавкою з'являються в димових хмарах духи та й зроблять усе, що їм буде звелено. Їм зовсім не тяжко, наприклад, вирвати з корінем ціле дерево та одлупцювати ним директора недільної школи або там кого припаде.

— Хто ж їх може примусити робити такий бешкет?

— Звісно той, хто потре лямпу або кільце. Духи завсігди стають слугами тому, хто має чарівну лямпу або кільце, і роблять усе, що їх пан звелить. Звелено їм буде, наприклад, збудувати палац на сорок миль завдовшки увесь з диямантів і повен м'яких цукерок, щоб можна було жувати, або якої там иншої дорогої штуки; або вкрасти дочку китайського імператора, щоб пан той міг з нею оженитися, — усе це вони й зроблять на другий день до схід сонця. Та ще й можуть палац переносити з місця на місце, як що це їм, звісно, звеліти.

— Ну, одначе, ці духи таки великі дурні,— сказав я,— як що вони не зоставляють палацу собі замісць, щоб віддавати його комусь иншому. Як би я був духом, то вже напевне не кидав би свого діла й не з'являвся б у мить перед кимсь тільки через те, що йому заманулося потерти стару лямпу...

— Дурницю ти плещеш, Геку! Коли б ти був духом, то повинен був би по неволі з'явитися, бо лямпа чарівна!

— Так я ж був би тоді заввишки такий, як найбільше дерево, а завтовшки, як церква. Як би мене покликано, я

дав би тому, що з лампою, такого стусана, що він би й ноги задрав, а лампу я в його відняв би.

— Знаєш що, Геку? Не варт з тобою й говорити про такі речі! Ти в їх аж нічогісінько не тямиш!

Днів зо два або зо три я не міг цього забути,— все думав, думав. Нарешті постановив спробувати. Здобув стару бляшану лампу, пішов з нею в ліс і став її терти. Тер-тер, аж упрів, аж піт уже тече,— усе сподівався, що духи збудують мені палац і я його продам; але все даремно: ніякі духи не приходили. Тоді я зрозумів, що все це дурниця, що це Сойєр вигадав, бо він звичайно щось вигадував. Нехай собі вірить у слонів та в арабів, а я не такий дурень. Дуже вже скидається ця арабська валка на школярів з недільної школи.

IV. Я та суддя.

Минуло три чи чотирі місяці; настала зіма. Я мало не ввесь час ходив до школи, навчився читати по складах, писати трохи й вивчив табличку помноження до того місця, де говориться, що п'ять раз по сім буде тридцять п'ять, — тільки ледве чи долізу я за все своє життя далі. В мене немає хисту до математики, — це вже певно.

Спершу я ненавидів школу, та потроху звик. Як мені вже дуже докучало вчиття, я йшов блукати світ за очі; другого дня мені задавали хльосту, і це мене робило трохи жвавішим та підбадьорювало. Що довше я ходив до школи, то лекше мені ставало. Так саме звик я трохи й до життя в удови, і воно вже не було мені таким нестерпучим. Звісно, мені все ще здавалося дивним те, що треба жити в хаті та спати на ліжку, і, аж поки настали холоди, я завсігди тікав ночувати в ліс, — це було мені великою втіхою. Старе життя більше припадало мені до серця, але я починав зви-

кати помалу й до нового. Пані Дуглас говорила, що я посуваюся наперед тихою, але певною ходою і що я за останній час став значно кращим хлопцем. Тепер їй уже нема чого за мене червоніти.

Одного ранку за сніданням я нехотя перекинув солянку. Я хотів зараз же вхопити пучку соли й перекинути її через ліве плече — так робиться звичайно, щоб прогнати біду, — але панна Ватсон почала зараз же мені вичитувати: „Годі дуріти, Гекльбері, завсігди щось нашкодиш!“ Удова трохи заступилася за мене, але цього мало, щоб одігнати біду, — я це добре знав. Після снідання я вийшов з дому мляво, якось мені погано почувалося, — вже напевне трапиться зо мною щось недобре! Тільки що саме й де? Знав я всякі обереги від уроку, але все це не те. Так я й не силкувався нічого спробувати й ходив похмуро, дожидаючись лиха.

Я пройшов садком і переліз через високий тин. На землі лежав шар снігу, що тільки що йшов, а на йому виразно видко було чийсь слід: видимо, хтось прийшов із каменарні, постояв-постояв біля хвірточки в садок і потім обійшов сад навколо тину. Дивно, що воно не пішло в садок замісць, щоб топтатися на одному місці. Що за оказія? Признатись по правді, мене це дуже зацікавило. Я вже й собі хотів обійти навколо тину, та спинився спершу, щоб роздивитися на слід. Спочатку я не помітив нічого особливого, та скоро побачив на лівій підошві слід од хреста, зробленого з гвіздків, щоб прогнати нечисту силу.

Я скочив, як попечений, і кинувся бігти з гори, озираючись що-хвилини, чи не женеться що за мною. В одну мить я опинився в судді Тачера.

— Здоров, хлопчику, — як ти задихався! Ну, що, прийшов, звісно, по свої проценти?

— Ні, добродію. Хіба мені щось припадає?

— Аякже, за цілого пів-року. Вчора був термін. Щось доларів із 150. Це ж багатство для тебе! Краще дозволь мені положити ці гроші до твоїх шости тисяч, а то як що візьмеш — одразу потратиш.

— Ні, добродію, я нічого не хочу тратити, та й не треба мені цілком ніяких грошей, навіть і тих шістьох тисяч!.. Візьміть їх собі; я хочу подарувати вам шість тисяч і всю решту!

Суддя здивовано подивився на мене. Він нічого не міг зрозуміти.

— Що це значить, хлопчику?

— Не роспитуйте мене, будьте ласкаві, ні про віщо. Так візьмете гроші, чи як?

— Ти мені забив баки, — сказав він. — Чи не сталося часом чого?

— Беріть гроші та й не роспитуйтеся, щоб мені не довелось брехати.

Він пильно подивився мені в вічі.

— Ого-го! Тепер я, здається, зрозумів, у чому сила. Ти хочеш продати мені твою власність, а не подарувати. Такий твій справжній замір!

Він написав щось на папірці, потім прочитав і сказав:

— Бачиш, тут сказано: „через деякі обставини", — це значить, що я купив у тебе твою власність і заплатив усе, як слід. А ось тобі й долар на гостинці. Тепер підпишись.

Я підписався й вийшов.

У негра панни Ватсон, Джіма, був волосяний м'яч завбільшки з кулак, — його знайдено наче б то у вола в шлунку. Джім оповідав, що в середині в йому сидить дух, що все знає. От я й пішов над вечір до Джіма та й росказав йому, що батько вернувся. Я сам бачив на снігу його слід. Тепер мені тільки хочеться знати, що він робитиме й чи довго в нас пробуде. Джім витяг свого волосяного м'яча, побубонів над ним, потім кинув ним об землю. Він упав просто й одкотився тільки на вершок. Джім знову спробував його кинути, потім ще раз, — виходило те саме. Тоді він став навколішки, припав до землі вухом і почав прислухатися. Але даремно, — нічого, каже, не чути. Він знову щось пробубонів, але відповіди не було; дух був упертий,

не хотів говорити без грошей. Я сказав Джімові, що в мене є стара стерта, хвальшива монета, нікуди вже не годяща, бо в деяких місцях мідь трохи видко з-під срібла, — така вона гладенька та стерта, що всі зараз же догадаються (а про той долар, що дав мені суддя, я ні пари з уст). Звісно, це погані гроші, кажу я, але, може, волосяний м'яч прийме їх, не помітивши ріжниці. Джім понюхав монету, прикусив її зубами й нарешті сказав, що зробить усе, щоб примусити м'яча вважати її за справжню. Він зробить ось що: візьме сиру картоплину, надріже її, засуне туди монету та й подержить її так цілу ніч, — другого дні вже не видко буде зовсім міди, і в місті кожен охоче її прийме, а волосяний м'ячик то й поготів! Який же я йолоп! Адже я раніше теж знав, що можна зарадити лихові картоплиною, а тут і забув!

Джім положив монету під м'ячем, знову припав до землі й став прислухатися. Цього разу вийшло добре. Джім сказав, що м'яч роскаже мені про мою долю, коли я хочу.

— Добре, катай, — кажу я.

М'яч почав говорити Джімові, а Джім уже переказав мені.

— Твій батько сам ще не знає, що робити. То йому хочеться піти звідси, то знову здається, що треба тут зоставатись. Найкраще його не займати, хай собі робить, що йому хочеться. З тобою все буде добре. Багато матимеш ти в житті лиха, але багато й радости. Иншим разом буде тобі погано, доведеться й занедужати, але все направиться й скінчиться добре. Біля тебе дві дівчини: навколо однієї — світло, навколо другої — темрява. Одна багата, друга вбога. Спершу ти оженишся з убогою, а потім через кілька часу і з багатою. Тобі треба яко мога берегтися води й не встрявати в пригоди, бо тобі судилось бути повішеним.

Як я засвітив свічку й пішов до себе в хату, то побачив, що перед мене сидить батько своєю власною особою!

V. Мій батько.

Я причинив за собою двері й повернувся: він! я не помилився! Перше, бувало, я завсігди його боявся,— так він мене лупцював. І тепер одразу я був злякався,—з несподіванки мені навіть дух перехопило, але я зараз же схаменувся й зрозумів, що це дурниця, боятися нема чого.

Батько мав років з п'ятдесят, а на погляд здавалося, що й більше. Волосся в його було довге, нечесане й висіло пасмами; під ним горіли блискучі очі. Волосся він мав чорне, як сажа, сивини не було зовсім; і така саме була й довга скудовчена борода. Обличчя бліде, як у покійника, біле й не такого кольору, як у инших людей бувае, а якесь біло-зелене, що аж дивитись моторошно,—неначе земляна жаба або риб'яче пузо. Замісць одежі—саме рам'я. Він сидів, положивши зігнуту ногу на коліно. Один чобіт був драний, і з дірки стирчали два пальці. Старий касторовий зім'ятий бриль з продавленим денцем валявся долі біля його.

Я стояв і дивився на його; він теж не зводив з мене очей, хитаючися злегка на стільці. Я поставив на стіл свічку. Коли дивлюся—вікно зідчинене,—мабуть, він за-

ліз сюди по піддашшю. Він оглядав мене всього. Нарешті промовив:

— Дивись, яка цяця! Гляньте на його, як причепурився! Мабуть, думаєш, що ти не знати яке цабе!

— Ну, то й що з того?—відповів я.

— Ти мені гляди, не дуже кирпу гни! Бачу вже, що ти занадто запишався, поки мене не було. Стривай, я з тебе виб'ю ту пиху. Кажуть, що ти тепер ученим став — читати, писати навчився. Думаєш, звісно, що розумніший став за батька, бо батько неписьменний! Я ці дурощі вижену з тебе! Хто дозволив тобі такими дурницями набивати собі голову, га? Хто?

— Це все удова, вона мене навчила...

— Удова? А хто її просив совати носа до чужого проса?

— Ніхто не просив.

— То-то ж бо й є! Я їй покажу, як лазити, куди не слід. Гляди, хлопче, щоб ти мені облишив цю школу, чуєш? Я покажу їм, як виховувати хлопця так, щоб він став розумнішим за рідного батька! Гляди, попадешся ти мені в руки, як що знов будеш тягатися до тієї школи, чув? Мати твоя ні читати, ні писати не вміла аж до смерти. З нашого роду всі в труну неписьменними лягали. От і я неписьменний, а ти пишаєшся та величаєшся! Я цього не стерплю ні за що, чуєш?.. А ну, стривай, почитай лише, я хочу послухати, як ти читаєш.

Я витяг книжку та й почав читати про генерала Вашінгтона та про війну. Не встиг я прочитати кількох слів, коли це він вихопив у мене книжку та й шпурнув її в куток.

— Ось тобі книжка! Спробуй мені ще раз читати! Гляди, хлопче, облиш величатись! Я цього не терплю. А то просто піймаю тебе в твоїй школі та й одлатаю! Гарний синок!

Відразу він помітив малюнок, що на йому синьою та жовтою фарбою намальовано було череду та маненького пастуха.

— Це ще що?

— Це мені дано нагороду за те, що я добре вивчив лекцію.

Він подер малюнок на шматочки.

— Стривай, я тобі дам чогось кращого—нагая! Ач, який чепурун! Дивіться,—і ліжко, і простирала, і дзеркало, і килимок долі, а батькові рідному доводиться в хліві з свинями валятись! Поважаєш батька! Ну, вже я виб'ю з тебе пиху, от щоб я крізь землю пішов! Справді, запишався як! Краю немає всяким витіям! Ага, кажуть, що ти в нас багатир! Ну, чи правда цьому?

— Брешуть, та й годі!

— Слухай, ти в мене гляди! Я все розумію, ти мені не дури голови! Ще тільки два дні, як я прийшов до міста, а звідусіль тільки й чую про твоє багатство. Щоб мені завтра гроші були тут, мені їх треба!

— Немає в мене ніяких грошей!

— Брешеш, твої гроші в судді Тачера, добудь їх, мені їх треба.

— Кажу ж, що немає в мене грошей. Спитайтесь у судді Тачера,—він вам скаже.

— Добре, спитаюся; я примушу його вивернути кишені. Ну, а скільки в тебе в гаманці? Давай лише сюди!

— В мене тільки один долар, та мені самому його треба, щоб...

— Начхать мені на те, що тобі його треба, тягни лише його сюди!

Він узяв монету й прикусив, щоб упевнитись, що вона справжня; потім сказав, що йде до міста купити горілки,— цілісінький день він і ріски не мав у роті.

Вилізши на піддашшя, він ще раз просунув голову в вікно, лаючи мене все за те, що я ніби запишався та хочу бути розумнішим за його. Я думав, що він уже пішов, коли це знов вистромилась його голова: він нахвалявся, що стерегтиме мене і, аби тільки я поткнувся до школи,—здорово одлупцює, як що я не викину з голови цих дурощів.

Другого дні він напився п'яний, пішов до судді Тачера й довго чеплявся до його: все силкувався видурити гроші, та ніяк не щастило; тоді він заприсягся, що позиватиме.

Добродій Тачер та пані Дуглас самі подали до суду, прохаючи, щоб мене одібрано в батька, а когось із їх визначено моїм опікуном; та суддю, до якого вони вдалися, тільки недавно вибрано,—він не знав ще мого батька й сказав, що суд не має права розбивати сім'ю: не годиться, мов, однімати дитину в батька. Так суддя Тачер та удова й повинні були облишити цю справу.

А мойому батькові це як раз на руку ковінька. Він запевняв, що тільки живого мене пустить, як що я не добуду йому грошей. Я позичив три долари в судді Тачера; батько взяв гроші, напився та й почав бешкетувати та лаятися; і галасував до півночи на все місто, аж поки його забрано до тюрми; другого дні його поведено до суду й потім знову посажено аж на тиждень. Але він говорив, що йому все одно,—він має право, що хоче, робити з своїм хлопчаком і задасть йому хльосту.

Як батька випущено з тюрми, новий суддя взявся зробити з його людину. Він забрав його до себе додому, одяг його в чисту та пристойну одежу, садовив за одним столом із собою обідати, снідати та вечеряти,—одно слово, панькався з ним, як із малою дитиною. Після вечері суддя оповідав йому про тверезість та про всяку всячину та так жалібно, що старий аж заплакав, говорячи, що сам тепер бачить, що був дурнем та знівечив усе своє життя, та зате вже тепер він почне все спочатку, ніхто вже не буде його соромитися, хай тільки суддя йому допоможе та попіклується про його. Суддя скрикнув, що ладен поцілувати старого за такі слова; він навіть заплакав з радощів, і жінка його теж заплакала. Батько запевняв, що його ніколи ніхто не розумів; суддя відповідав, що він цілком цьому вірить. Кожній людині нема кращого, як коли люди до неї прихильні, зауважив старий.—Оце правда,—згодився суддя, і всі знова заплакали. У вечері, як уже всі лагодилися лягати спати, батько встав, простяг руку й промовив:

— Гляньте, добродійки та добродії, візьміть, стисніть цю руку. Ще недавно ця рука належала безсумлінній тва-

рині, але тепер уже не те. Тепер ця рука належить людині, що починає нове життя,—щоб я здох на цьому місці, коли вернусь на той шлях, яким ішов до цього часу! Пам'ятайте ці слова, не забудьте, що я їх сказав. Тепер це чесна рука, стисніть її, не бійтися!

Всі поспішалися один з-перед одного, плачучи, стиснути йому руку. Жінка суддина,—так та навіть цю руку поцілувала.

Після цього старий підписав папір з якоюсь умовою, поставивши просто під ним хреста. Суддя сказав, що це найповажніша мить у його в житті, чи щось таке. Потім вони поклали старого спати в парадній світлиці, що її призначено було за-для гостей. Відразу серед ночи йому страшенно схотілося випити; він виліз у вікно на дашок із ганку, а звідти по стовпу додолу, та й продав свій новий сурдут за кварту горілки; потім вернувся назад і ліг спати. Вдосвіта він виліз знову п'яний, як свиня, упав з даху, поламав собі в двох місцях ліву руку й мало не замерз,—спасибі, що хтось його підняв у-ранці. Господаря та господиню неначе хто громом ударив.

Суддя страшенно розлютувався. Він говорив, що такого п'яницю хіба труна направить,—иншого способу на його не вигадаєш.

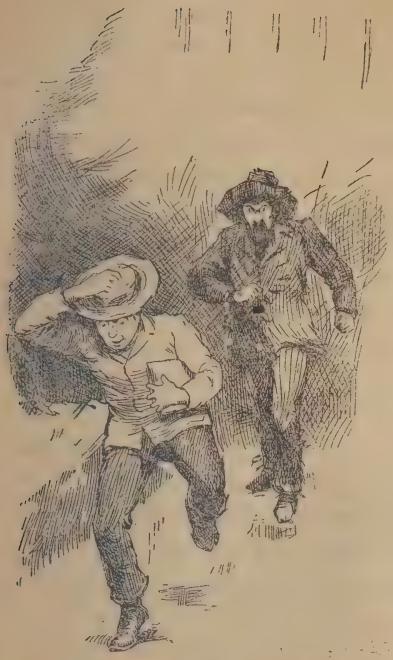

VI. З батьком у лісі.

Скоро старий знову одужав і почав бешкетувати так, як і перше. Він прийшов до судді Тачера й причепився до його, щоб той оддав йому гроші; приходив він і до мене вимагати, щоб я кинув школу. Двічі чи тричі йому пощастило піймати мене й попобити, але я все таки ходив до школи й здебільшого завсігди встигав утікти від його. З самого ж початку я не дуже вподобав собі школу, але тепер ходив до неї на злість батькові. Справа в суді задлялась на довго—і кінця не було видко, от я й позичав завсігди по два та по три долари у судді, щоб одкупитись од батькових стусанів. Що-разу, як йому попадали до рук гроші, він напивався й робив бешкету на ціле місто, і за те його садовлено в холодну. Та його це мало турбувало,—він до такого звик.

Він так настирно тинявся навколо удовиного будинку, що в неї нарешті терпець увірвався, і вона йому просто сказала, що коли він і далі не даватиме їй спокою, то діждеться чогось. Тоді він сказився й відповів, що удова побачить, хто старший над Геком Фінном! Одного разу повесні він вистежив мене, схопив і повіз річкою в човні миль

за три; ми вийшли на беріг в Іллінойсі, в лісі, де не було иншої оселі, тільки стара дерев'яна хатка в найгустішій гущавині; хто не знає цього місця, той напевне зблукається.

Увесь час він не пускав мене й на ступінь од себе, через те й утікти я не мав ніякої змоги. Жили ми у цій самій старенькій хатці, на ніч він завсігди замикав двері й клав ключ до кишені. У його була рушниця, він її, здається, десь украв; ми ходили на полювання, ловили рибу й годувалися тим, що здобували. Иноді він замикав мене, а сам ходив за три милі на пристань; там він вимінював рибу та дичину на горілку, приносив її до дому, напивався п'яний і бив мене. Вдова допиталася, де мене сховано, і послала по мене одного чоловіка, але батько нахвалявся на його рушницею. Після цього я сам досить скоро звик до свого нового життя й навіть улюбив його, тільки батька, звісно, не любив.

Я жив собі, як у бога під полою, — валявся усісінький день, курячи люльку, або ловив рибу; не знав я ні книжок, ні вчиття. Так минуло місяців зо два, навіть більше. З моєї одежі стало брудне рам'я, але мені жилося далеко краще та вільніше, ніж в удови, де мені доводилося без перестанку вмиватися, чесатися, їсти з тарілки, лягати спати та вставати на призначений час, та ще до цього всього сліпити очі над книжкою та слухати раз-у-раз, як бурчить панна Ватсон. Я зовсім утратив охоту туди вертатися. Живучи в удови, я одвик лаятися та присягатися, бо вона цього не любила, але тепер знову звик, — батько, на щастя, не боронив. Гарно жилось у нас у лісі!

Та батько помалу починав давати вже занадто велику волю рукам і так боляче бився, що мені вже була несила. Він тільки те й робив, що напивався й десь зникав, замкнувши мене. Одного разу він замкнув мене, а сам не вертався додому аж три дні. Моторошно мені було сидіти самому. Я вже думав, що він десь утоп і я так ніколи й не вийду звідси. Я навсправжки перелякався й став думати, як би мені зовсім утікти. Вже не раз і перше я силкувався вийти

із замкненої хати, та ніяк не міг добрати способу. Всі віконця були такі маненькі, що й собака ледве чи зміг би в них пролізти. Димарем теж не можна було вилізти — дірка була занадто вузька. Двері були дуже міцні, з доброго дубового дерева. Виходячи, батько завсігди пильнував, щоб не зоставити мені ні ножа, ні взагалі чогось гострого. Я, певне разів із сто, винишпорив по всіх куточках, але даремно; признатись по правді, я увесь час тільки те й робив, що нишпорив — все одно, иншого діла не було. Але ось, одного разу я, нарешті, знайшов дещо; це була стара іржава пилка без держална, її забуто поміж кроквами на горищі. Я помазав її салом і взявся до роботи. В другому кінці хати, біля столу, до стіни прибито було стару кінську повстину, щоб вітер не завівав крізь щілини та не гасив свічки. Я заліз під стіл, одкинув повстину та й почав випилювати шматок з великого дубка, щоб зробити дірку та нею й вилізти. Тяжка, марудна праця! Не встиг я довести її до краю, коли чую, в лісі хтось стріля — це батько вертався додому. Я швидко полагодив усе так, щоб нічого не було помітно, спустив повстину й сховав пилку,— через кілька хвилин увійшов батько.

Він був похмурий,— така вже його звичайна вдача. Він пробубонів, що ходив до міста та що справи стоять дуже кепсько. Адвокат подав йому надію, що, може, виграє позов і здобуде йому грошей,— аби тільки суд нарешті почав розглядати справу, але в тому вся й сила, що справу силкувалися по змозі загаяти, а все через каверзи судді Тачера. До того ж дехто заміряється заложити новий позов, щоб забрати мене в батька та визначити удову опікуном,— цього разу вони мають надію неодмінно виграти справу. Це мене досить таки збило з пантелику: мені зовсім не хотілося вертатись до удови, щоб попасти знову під гніт та цивілізуватися, як вони це називають. Старий почав лаятися, кляв усіх по одинці, кого тільки міг згадати, а потім знов починав з початку лаяти всіх укупі, щоб нікого не проминути, лаючи багатьох таких людей, яких не знав навіть на ймення,

називаючи їх просто: „той, як його". „Ну, побачимо ще, каже, як удові пощастить одняти хлопця! Я добре вартуватиму, хай тільки спробують поткнутися! Я знаю тут одну місцину, миль за шість або за сім звідси, то там уже так хлопчака сховаю, що вони ні за що в світі не знайдуть, хоч увесь вік шукатимуть!" Усе це мене дуже збентежило, але тільки на хвилинку,— я мав надію, що мені пощастить до того часу втікти.

Старий послав мене до човна забрати харч, що привіз. Там я знайшов мішок, а в йому було фунтів з п'ятдесят борошна, тоді шматок печені, мисливські причандали, сулію з горілкою, тоді якусь стару книжку, два аркуші з газети та невеличкий шматок кодоли. Я переніс частину привезеного, потім вернувсь і сів на край човна відпочити. Я все обміркував і постановив узяти з собою кілька вудок та рушницю, як тікатиму в ліс. Зоставатися довго на одному місці не можна, але я буду здебільшого в-ночі переходити на инше, полювати та ловити рибу, щоб було чим прогодуватися, і зайду так далеко, що ні старий, ні вдова ніколи мене не знайдуть. Я постановив допиляти свою дірку й втікти сьогодні в ночі, як що батько нап'ється п'яний, а це неминуче так буде. За своїми думками я цілком забув, що час іде; коли це старий гукнув мене, питаючись, що зо мною сталося,— втоп я, чи заснув там на березі?

Поки я перетягав речі до хати, на дворі вже смерклося. Я взявся варити вечерю, а мій батько смоктати горілку, і скоро знов пішла в нас кумедія. Він і в городі увесь час пив, пролежав навіть цілу ніч у канаві,— їй же ти богу, варто було на його подивитися, як він вивалявся в грязюку! Напившись, він мало не що-разу лаяв урнд,— так було й тепер.

— І це зветься уряд! Гляньте лише, куди він здатний. Якісь там законники, крючки, хочуть одняти в чоловіка його сина, його власного рідного сина, якого він викохав, не шкодуючи ні праці, ні турбот, ні трат. Так,— і ось коли цей чоловік уже довів сина до розуму, коли парубок уже може сам працювати, зробити що-небудь за-для батька, заспокоїти його старість,— тут тобі закон і хоче їх розлучити.

І це в нас зветься уряд! Але це ще не все. Закон держить руку за старим суддею Тачером, помага йому однімати в мене мою власність. Добрий закон! живосилом однімає у вбогої людини шість тисяч доларів, примушує її жити в чор-зна якому старому хліві, примушує ходити в рам'ї, в грязюці, неначе якусь свиню! Це зветься уряд! Ось як поважаються людські права! Иноді просто спадає на думку облишити все та й утікти з цього проклятого краю. Еге, я так і сказав просто в вічі старому Тачерові,— там було їх багато, всі чули. Залюбки втік би з цього клятого краю і зроду б сюди не вернувся. От що я їм сказав! Гляньте лише, кажу, на мого бриля,— хіба його можна назвати брилем?— верх увесь одірвався, криси спадають мало не до підборіддя — хіба це бриль? І оце вороняче гніздо я повинен носити,— ну хіба ж це личить мені, що був би одним з найбагатчих людей у місті, коли б тільки міг обстояти свої права! Еге, дивний наш уряд, їй-богу дивний! От візьміть хоч такий приклад: був у нас один вільний негр із Огайо,— мулат, мало не такий саме білий, як і ми: вдягався добре, сорочка чиста-чистісінька, бриль аж сяє, ніхто в місті не має такої гарної тонкої одежі; і годинник у його є з ланцюжком, і палічка з срібним наконечником,— одно слово, цей дідок найбільший чепурун на ввесь штат. Що ж ви думаєте? Говорять, ніби то він учителем у якійсь гімназії, говорить кількома мовами й на все вчений. Ну, та це ще туди-сюди, а от оповідають, неначе б то він має право голосу в своїй окрузі. Ну, знаєте, мені вже терпцю не вистачило. Куди ми йдемо, питаю я вас? Були саме вибори, я сам збирався йти голосувати, та був занадто п'яний... Але коли мені сказали, що є такий штат у нашій державі, де негрові дозволяють голосувати, я зараз же назад. Ні, кажу, я ніколи більше не буду голосувати. Це я їм сказав просто в вічі, усі чули мої слова; хоч убийте, не буду голосувати. І треба було бачити, як цей негр пишався,—подумайте, не хотів поступитися, щоб дати мені пройти. Хотів би я знати, питаю, через віщо цього нахабу не поцінують та не продадуть? Що ж, ви ду-

маєте, мені відповіли? Наче б то його не можна продати, бо він не пробув іще в штаті шістьох місяців! От вам зразок! Ну, що це за уряд, коли він не може продати негра, який не прожив у штаті шістьох місяців? А ще зветься урядом, думає собі, що воно й справді уряд, а не сміє ворухнутися цілих шість місяців, не може забрати в руки проклятого негра, волоцюгу, злодія в чистій сорочці і...

Батько так роспалився, що не помітив, куди несуть його старі хисткі ноги, та й упав на всі чотирі, вдарившись об діжку з солоною свининою та збивши собі обидві ноги. Кінець промови був найпалкіший, найбільше досталося негрові, урядові та вже за одним заходом і діжці. Він стрибав по хатині то на одній нозі, то на другій; нарешті, зо злости з усієї сили вдарив діжку лівою ногою; та обрахунок вийшов поганий: саме цей чобіт був цілком драний, з його стирчало два пальці; він так заревів, що в мене аж волосся полізло догори, кинувся на брудну долівку, качався мов скажений, держачи в руках свою ногу, — і вже так лаявся, що мені ще зроду не доводилось чути.

Після вечері батько знову взявся до пляшки з горілкою, завваживши, що зостається ще на двічі упитися п'яним та на раз упитися аж до гарячки. Я думав, що не далі, як за годину, він зовсім упаде, і тоді я викраду в його ключа або допиляю свою дірку. Він пив, аж поки впав на своє ліжко, та мені не пощастило, — він дуже довго не засипав, крутився, стогнав, вовтузився. Нарешті, мені самому так схотілося спати, що очі в мене почали злипатися, і хоч я й силкувався перемогти себе, та й не схаменувся, як уже міцно заснув.

Не знаю, чи довго я спав, та зненацька прокинувся, бо щось страшенно вило. Я схопився з просоння. Дивлюсь — аж це батько кидається та стрибає, як несамовитий, і все кричить про якихсь змій. Змії неначе б то лазять йому по ногах; то він підстрибував, ревучи, — йому здавалося, що змія вкусила його за щоку, — одначе я не бачив ніяких змій. Та він усе бігав по хаті й репетував: „Поскидай їх геть, поскидай швидче! ось одна кусає мене за шию!“ Я ще ніколи

не бачив такої посатанілої людини. Втомившись, змучений, важко дихаючи, він упав на землю; потім почав надзвичайно швидко качатися по долівці, перекидаючи все, що траплялось йому на дорозі, ловлячи щось у повітрі руками, стогнучи та кричачи, — йому здавалося, що його чорти вхопили. Помалу він затих і лежав спокійно, злегка стогнучи все тихше та тихше, і нарешті зовсім змовк. Чути було, як десь далеко в лісовій гущавині кричала сова та вили вовки. Мені було моторошно, страшно. Батько все лежав у кутку, не ворушачись. Відразу він схопився й став прислухатися, схиливши голову набік.

— Тук... тук... тук..., — шепотів він тихенько, — ось покійники... тук.. тук... ідуть сюди по мене! та я не хочу йти... ось вони вже тут! Не займайте... геть руки!.. ой, які холодні!.. Пустіть, облиште мене, бідного!..

Він поліз рачки, благаючи, щоб його облишено, потім закутався в ковдру, заліз під старий ялиновий стіл і почав плакати... я чув крізь ковдру, як він хлипав.

Коли це він знову схопився, немов дикий звір, і кинувся на мене. Довго ганявся він за мною по хаті зо складаним ножем, називаючи мене янголом смерти, нахваляючися мене вбити, щоб я його не мучив. Я вмовляв його облишити, говорив йому, що я тільки Гек, його синочок Гек... але він реготався, — як він страшно реготався! — шалів, гарчав і все ганявся за мною. Одного разу, круто повернувшись, я попався йому в руки, він схопив мене за шию. Я вже думав, що прийшов мені край, та мені пощастило висклизнути, як блискавка, і врятувати собі життя. Старий так утомився, що впав спиною до дверей, промовивши, що хвилинку відпочине, а потім уже вб'є мене. Ножа він положив під себе.—„Тепер засну", — казав він, — „наберусь сили, а тоді побачимо!.."

І, справді, він задрімав. Я потихеньку взяв старий, продавлений стілець, зліз на його й зняв з стіни рушницю. Впевнившися, що вона набита, я положив її впоперек кухви на той бік, де був батько, а сам сів за кухвою, дожидаючи, поки він прокинеться. І так помалу, так нудно минав час!

VII. Утеча.

— Уставай лише! Де ти там притулився?

Я росплющив очі й озирнувся навкруги, не тямлячи, де це я. Сонце вже давно зійшло, а я увесь час міцно спав. Батько стояв наді мною; він був сердитий і хворий.

— На віщо ти взяв рушницю? — спитав він.

Я зміркував, що він, мабуть, не пам'ятає того, що було вчора.

— В-ночі хтось сюди добувався, — я й вартував.

— Через віщо ж ти мене не збудив?

— Я й будив, та не добудився.

— Ну, добре. Нема чого тут даремно валятися цілісінький день. Іди лишень краще та подивися, чи не піймалось риби на снідання. Я зараз прийду.

Він одімкнув двері, я вибіг на беріг. Річка саме розливалася. Вода несла шматки дерева — бруски, сучки та всяку всячину. Ех, який гарний час! червнева повідь завсігди була для мене щасливою подією, — тоді з самого початку по річці пливло багато дощок, уламків, плотів — иноді дубків по дванадцять укупі; мені треба було тільки ловити їх та продавати в дров'яні склади або на тартак.

Я пішов по-над берегом — одним оком доглядаючись, чи не йде батько, а другим придивляючися, чи нема на воді чого такого, чим можна було б поживитися. Коли це бачу — пливе човен, чудо який човен! Завдовжки сажнів зо два й сидить у воді так гордо, немов лебідь! Я кинувся в воду, неначе жаба, не скидаючи одежі, й поплив до човна. Я певен був, що на дні в йому хто-небудь лежить, — перевізники часто люблять так шуткувати, а як хлопчак почне тягти до себе човен, — власник вискочить звідти й давай з його глузувати. Цього разу, одначе, так не сталося. Човен був порожній, — це вже запевне; я вліз у його й поплив до берега. Ну, думаю, зрадіє старий, як побачить! — адже за човен доларів десять дадуть! Але як я доплив до берега, батька ще ніде не було видко. Я провів човна в маленьку, затишну затоку, навколо якої росли кущі та дикий виноград, і мені майнула в голові нова думка: а що, як би сховати свою знахідку й замість, щоб бігти лісом — поїхати річкою миль за п'ятдесят і вийти десь на безпечному місці, — все ж краще, ніж мандрувати пішки.

До хатини було недалеко, і мені почулося, що йде мій батько; але човен я все-таки встиг сховати; потім визирнув з-за верб, — коли батько саме сходить стежкою вниз і цілить з рушниці в якусь пташку. Мабуть, нічого не помітив.

Як він підійшов до мене, я вдав, що дуже пильно доглядаю вудок. Він трохи вилаяв мене за те, що я так забарився, але я відповів, що ненароком упав у воду: я боявся,

що він почне допитуватися, побачивши, що я увесь мокрий. Ми зняли з вудок п'ятеро риби та й пішли додому.

Поки ми відпочивали після снідання, я собі обміркував справу, — треба було добрати такого способу, щоб батько та пані Дуглас не могли зовсім пильнувати мене. Це було б певніше, ніж здаватися на щастя та на те, що вони не скоро кинуться мене шукати та встигнуть наздогнати. Я ще не вспів нічого доброго вигадати, коли це батько встав на хвилину випити води й сказав мені:

— Вдруге, як почуєш, що хтось блукає коло хати, то, гляди, неодмінно збуди мене, чуєш? Не з добра він тут волочиться. Я його підстрелю. Так збуди ж, збуди мене неодмінно!

Він знову заліг спати, але слова його навели мене на добру думку. Я знайшов способа зробити так, що ніхто й не подумає за мною гнатися.

Годин у дванадцять ми вийшли з хати та й пішли берегом. Вода тікла швидко, несучи безліч дощок та дерева. Коли це відразу ми побачили, що пливе шматок плота — дев'ять з'язаних дубків. Ми підпливли на човні й притягли пліт до берега. Після цього ми пообідали. Инший то ждав би аж до вечора, чи не поживиться ще чим, але батько був не з тих: йому було на раз досить дев'ятьох дубків і кортіло зараз же одтягти їх до міста, щоб продати. І ось, години так у пів до третьої, він замкнув мене, сів у човен та й поплив, тягнучи за човном пліт. Я певен був, що він цієї ночи не вернеться. Я підождав трохи, потім витяг пилку та й почав випилювати стіну. Він іще не встиг перейти на другий беріг, а я вже виліз із хати у свою дірку.

Потім, забравши мішок з борошном, я перетяг його туди, де сховав свого човна, забрав і шматок солонини та сулію з горілкою; а до всього забрав іще увесь цукор та кофе, скільки було в хаті, та всю одежу; взяв цебер, боклаг, бляшане блюдечко з чашкою, стару пилку, обидві ковдри, казанок та кофеїник; узяв і вудки, сірники й решта все, що було варто хоч шеляг. Одно слово — вичистив хату. Мені

треба було сокири, але в хаті була тільки одна, на дровах, та, поміркувавши, не схотів брати. Нарешті, я взяв і рушницю, — тепер уже зовсім зібрався!

Я таки досить наробив сліду, лазячи в дірку сто раз та витягаючи стільки речей. Через те я спробував, як тільки міг, замести його зокола та поховати стружки. Потім заложив знову на місце той шматок стіни, що випиляв, навалив його внизу камінням, бо він не досягав зовсім до землі. Та й хто б там став доглядатися, чи випиляно в хаті шматок задньої стіни? Нікому й на думку не спаде туди глянути.

Аж до човна вся дорога поросла травою, і через те позад мене не зосталося сліду. Влаштувавши, я постояв на березі, дивлячись на річку: усе добре, нікого не видко. Узявши рушницю, я пішов на полювання, щоб настріляти пташок; коли це бачу — дике порося: свині скоро дичіють у таких глухих місцях, — аби тільки втікли з двору. Я застрелив звіринку і взяв її з собою.

Потім я взяв сокиру й почав вибивати двері. Важкенько таки було подолати міцну дубину! Скінчивши це, я приніс порося аж до столу, розрубав йому горло й положив на долівку, щоб витікла кров, — я кажу: на долівку, бо помосту в хаті не було, а просто добре втоптана долівка. Потім я знайшов старий мішок, наклав у його буйного каміння, скільки міг дотягти, та й потяг вагу від крівавої калюжі до дверей, а далі через ліс аж до річки. Там я вкинув його в воду, і він зараз же пішов на дно. З першого ж погляду можна було догадатися, що по землі тягнено щось важке. Шкода, що не було зо мною Тома Сойера: йому б, напевне, сподобалася ця пригода; він вигадав би тут цілу фантастичну казку. В таких випадках ніхто не зуміє так красно розмалювати, як мій приятель Том.

Нарешті, я вирвав у себе пасмо волосся, добре вимазав сокиру в кров, перемішану з волоссям, і закинув її в куток. Поросятко я обережно притулив до грудей, закривши куцинкою, щоб не капала кров, знайшов зручну місцину та

й спустив його в воду. Тепер у мене майнула нова думка. Я пішов до човна й приніс назад до хати мішок з борошном та свою стару пилку; мішок я положив на те місце, де він лежав звичайно, і продрав у йому зверху дірку пилкою: ножів та виделок у нас не було, — батько, готуючи страву, все робив складаним ножем. Потім я одніс мішок сажнів за п'ятдесят по траві поміж вербами, на схід од хатини до міленького озерця, що мало завширшки миль із п'ять і все заросло очеретами. Там у деякі часи року водилося багато качок. По той бік з його витікав струмочок, що тік далеко-далеко, зникаючи десь у далечині, але не зливався з великою річкою. Борошно висипалося з мішка, зоставляючи невеличкий слід по дорозі до озера. Там я впустив батьків брусок, неначе б то не навмисне. Потім завязав дірку в мішку мотузком, щоб борошно більше не висипалося, й одніс його вкупі з пилкою назад до свого човна.

Тим часом уже мало не зовсім смеркло. Я сховав човна під верби, що нависали над берегом, і став ждати, поки зійде місяць. Під'ївши того-сього, я ліг у човен, щоб викурити люльку, й обмірковував свій план. Я метикував так: батько неодмінно зверне увагу на той слід, що зоставив мішок на траві, й обшукає всю річку, бувши певним, що мій труп кинено в воду. Потім він помітить слід од борошна аж до озера й огляне увесь струмок, що витікає звідти, шукаючи розбійників, що вбили мене й покрали всі речі. Звісно, спершу він шукатиме мого трупа в річці. Але скоро це йому докучить, він перестане про мене турбуватися. І чудово: я зможу бути там, де мені заманеться. Джексонів острів — найпідхожіше місце; я знаю його чудово, і ніхто не прийде туди по мене. В-ночі я можу їздити до міста й потайки брати те, що мені треба. Еге, так найкраще: Джексонів острів годящий до того.

Я таки добре втомився й насамперед заснув. Прокинувшись, я спершу не міг зрозуміти, де це я, і став перелякано озиратися. Потім помалу згадав усе. — На безліч миль розстилалася перед мене річка. Місяць світив так ясно,

що я міг порахувати дубки, що пливли тихо за водою, немов темні тіні. Навкруги була мертва тиша; здавалося, що вже пізно, я навіть нюхом почував, що північ уже минула. Ви розумієте, що̀ я хочу сказати, — я не знаю, як це висловити словами.

Я потягся, позіхнув і тільки збирався встати та й рушити, коли це зненацька почув якийсь згук над водою. Я нашорошив вуха. Скоро я догадався, в чому річ: то був глухий одноманітний згук од весел, що поверталися в кочетах; в

тиху ніч це завсігди чути здалека. Я визирнув крізь верби і побачив у далечині човен. Скільки там було людей, я не міг роздивитися. Він став підпливати ближче, і коли зрівнявся зо мною — я побачив, що там усього одна людина. Ну, думаю, може, це батько, хоч, по правді сказати, я не думав, що побачу його так скоро. Він плив за водою, спинився трохи нижче за мене, потім повернув до берега в тиху воду й проплив так близько, що я міг би доторкнутися до його, як би простяг руку. Еге, це був, безперечно, батько,

до того ж іще й тверезий—це видко було по тому, як він плив.

Не гаючися ні хвилини, я вже плив за водою тихенько по-під берегом. Пропливши миль зо дві з половиною, я повернув човна на середину річки, і рахуючи, що мені доведеться проїхати проз пристань і хто-небудь може мене спитати, хто я, я звернув поміж дубки, що пливли річкою, ліг на дно човна й пустив його пливти за водою. Я лежав на спині, одпочивав та курив люльку, поглядаючи на небо — ні хмаринки... Небо здається таким безмежно глибоким, як що лежиш на спині й дивишся вгору при місячному світі; я цього раніше не знав. А як далеко чути в таку тиху ніч! До мене досягали голоси з пристани. Я чув кожне слово. Один чоловік сказав, що тепер почнуться довгі дні й короткі ночі. Другий відповів, що сьогоднішня ніч не належатиме до коротких, і чогось засміявся, инші засміялися теж. Потім він збудив іще одного чоловіка й сказав йому той самий дотеп, але той не засміявся, пробубонів щось сердито й звелів, щоб його не займано.

Хтось зауважив, що вже скоро три години й не довго вже ждати до світу. Розмова точилася далі, але я вже не міг розібрати слів, чути було тільки невиразний гомін та иноді сміх, але здавалося, що десь дуже здалека.

Я вже минув пристань. У далині поперед мене миль за дві з половиною вниз був Джексонів острів, що поріс густим лісом; він знімався посеред річки, тяжкий, високий, немов велетенський пароплав без огнів. І сліду не було низького побережжя: воно все було у воді.

Не багато часу треба було мені, щоб допливти до острова. Я швидко об'їхав навколо рогу, така швидка була течія, і вийшов на беріг саме навпроти Іллінойсу. Човен я одвів у глибоку затоку, що знав давно; мені довелося за-для цього росхилити гілки з верби, і я привязав човен так, що зокола ніхто не міг його помітити.

Я вийшов на беріг, сів на пеньку та й почав дивитися на широку річку, на чорні дубки, що пливли по їй, та на

місто, що було за три милі звідси,— там де-не-де блимали вогники. Величезний пліт з лихтарем по середині плив за водою. Я дивився, як він тихо суне по воді. Як він зрівнявся зо мною, хтось крикнув: „Весла на облавки! Давай кодолу!“ Кожне словечко виразно розлягалося в тихому вночішньому повітрі.

На небі почало сіріти. Я пішов у ліс і ліг одпочити перед сніданням.

VIII. Шуканина й Джім.

Як я прокинувся, сонце було вже високо, мені здалося, що вже, мабуть, більше як вісім годин. Я лежав на траві в холодку, міркував то про те, про се й почував себе спокійно, вільно. Крізь гущавину пробивалося соняшне проміння; навколо росли величезні похмурі дерева. На землі були маненькі рябі плямки світла, що пробивалося крізь листя, і плямки ці злегка ворушилися — ознака, що був легенький вітер. Пара білок сиділа на дереві й весело цокотіла, поглядаючи на мене дуже привітно.

Мені було так гарно, затишно! Я лінувався встати, щоб приготувати собі снідання, і вже почав був навіть знову засипати, коли це відразу почув, як стрельнуто, і згук розлігся над річкою. Я підвівся, зіпершись на лікоть, і став прислухатися: ось іще раз стрельнуто! Я схопився мерщій і визирнув поміж листям — бачу: хмарка диму стоїть над водою, так наче проти пристани. Невеличкий пароплавчик,

повний людей, плив униз за водою. Я догадався, в чому сила... Знову білий димок вилетів з-за облавків пароплаву. Вони, бачите, стріляли з гармати на воду, щоб примусити мій труп випливти на поверх.

Я був дуже голодний, але роскладати вогонь було незручно,— щоб часом не побачили диму. Нічого робити,—я сів на березі, дивлячись на клубки диму та дослухаючись, як стріляють. У цьому місці річка дуже широка, на цілу милю завширшки, і буває дуже гарна літнього ранку, то, власне кажучи, як би я мав чим підкріпитися, мені було б приємно навіть дивитись, як добрі люди шукають мого трупа. Коли це відразу я згадав, що звичайно коли шукають утопленого, то кидають у воду окраєць хліба з живим сріблом, бо окраєць завсігди пливе просто до тіла й спиняється на тому місці, де воно є. Ну, думаю, треба добре пильнувати, і вже коли з'явиться поблизу окраєць, то вже він моїх рук не мине! Я перейшов на той бік острова, що був навпроти Іллінойсу, і почав дожидати щастя,—я, справді, не помилився. Величезний окраєць плив проз мене; я мало-мало не зачепив його довгою лозиною, але нога в мене підковзнулась, я випустив здобич, і вона попливла далі. Звісно, я вибрав таке місце, де течія йшла найближче од берега — я це добре знав. Коли дивлюся — аж пливе другий окраєць; цього разу я зачепив його так, як треба, витяг з води, струсив з його живе срібло та й почав залюбки уминати. Це була гарна булка— панська, а не простий житний хліб.

Я знайшов зручну місцину поміж кущами й сів на пеньку, жуючи булку та дивлячись на пароплав. Я думав, що, напевне, удова або пастор, або ще хто инший моляться, щоб цей хліб знайшов мене—так воно й сталося.

Я закурив люльку й все дивився. Пароплав плив за водою; я догадався, що зможу роздивитися, хто на йому є тоді, як він пливтиме проз мене, а пливтиме він зовсім близько— так, як окраєць. Ледве тільки пароплав став підливати, я погасив люльку, пішов на те місце, де піймав хліб, і ліг на березі за колодою на невеличкій прогайльовині. Тим часом

пароплав підпливав усе ближче та ближче й нарешті підплив так близько, що пасажири могли б перекинути з його дошку та зійти по їй на беріг. Мало не всі наші були на пароплаві: і батько, і суддя Тачер, і Бессі Тачер, і Джо Гарпер, і Том Сойер із своєю старою тіткою Поллі, і Сід, і Мері, і ще безліч інших. Всі говорили про душогубство; капітан відразу крикнув:

— Тепер добре дивіться; тут течія під самим берегом: може, його прибило до землі, й він заплутався в очеретах. Принаймні, я маю надію.

Даремні надії!.. Всі вони стовпились докупи, схилившися над облавками, і мовчки напружено дивились. Мені було чудово їх видко, але вони мене не бачили. Капітан знову крикнув, скільки сили:

— Одійдіть! — і гармата стрельнула переді мною, та так здорово, що я мало не оглух од гуркоту та мало не осліп од диму. — Ну, думаю, смерть моя прийшла! Коли б там була граната, то вони, запевне, досягли б таки того, що мали б трупа, якого так шукали! Ну, та, одначе, нічого мені не сталося! Пароплав поплив далі й зник, звернувши за острів. Часом мені ще чути було, як стріляно, але все далі та далі; нарешті, через годину все затихло. Острів мав завдовжки миль зо три. На мій обрахунок, виходило так, що вони попливли до протилежного краю й облишили шуканину. Але де там! Вони об'їхали протилежний край і попливли, все ще стріляючи, протокою з того боку, де був Міссурі. Я теж перейшов на той бік і дивився на їхні подвиги. Проти рогу вони облишили стріляти, попливли до берега Міссурі й вернулися додому.

Тепер я був певен, що небезпека минула. Ніхто вже не буде більше мене шукати. Я витяг з човна своє збіжжя і чудово росташувався табором у гущавині. Спершу я змайстрував із ковдр щось мов шатро, щоб зберегти своє збіжжя, як що піде дощ, потім піймав рибу, що зветься морською кицькою, розрізав її та розчинив пилкою, а до заходу сонця встиг запалити багаття й добре повечеряти. Над вечір я закинув вудки, щоб наловити на ранок риби.

Як смерклося, я покинув багаття дотлівати, цілком задоволений з того, як минув день. Але згодом мені стало нудно самому,—я пішов і сів на бережку, прислухався, як дзюрчить вода, рахував зірки, дубки та плоти, що тихо пливли проз мене; потім ліг спати — це найкращий спосіб скоротити час, як що вам нудно: уві сні нудьга зникає, наче б то її й не було!

Так минуло трое суток. Нічого нового не сталося. На четвертий день я пішов, одначе, оглядати острів. Адже я був його повним власником, і мені хотілося добре його знати, а найголовніше — треба ж було знайти хоч яке-небудь діло, щоб не нудьгувати. Я знайшов безліч спілих полуниць, зеленого дикого винограду та неспілої малини; чорна смородина ще тільки починала наливатися. Скоро це все по черзі поспіє.

Довго блукав я в густому лісі; мені здавалося, що я вже недалеко від краю острова. Зо мною була й рушниця; я взяв її більше для безпечности, хоча хотів настріляти й дичини. По дорозі я побачив величеньку змію, що лізла поміж травою та поміж квітками. Я погнався за нею, хотів спробувати її застрелити; але, продираючись через гущавину, я побачив багаття, що ще дотлівало. Серце в мене страшенно забилося. Не довго думаючи, я кинувся назад навспинячках, яко мога швидче. Тікаючи в гущавину, я все оглядався та прислухався, але не міг почути нічого, опріче того, що сам важко, уривково дихав. Як що на дорозі зустрівався пеньок, мені здавалося, що це людина; наступаючи на сухий хмиз, що тріщав під ногами, я тремтів, і дух мені переймало в грудях.

Добігши до свого табору, я почув себе не зовсім спокійно, швидко зібрав своє збіжжя й одніс його в човен: багаття погасив і навіть потім пороскидав, а сам виліз на дерево.

Години зо дві або зо три я там просидів, але нічогісінько не бачив і не чув,— мені тільки все здавалося, що я чую гомін. Нарешті мені це докучило, і я зліз, але сидів у

найгустішому місці й увесь час був на поготові. Їсти мені було нічого, опріче ягід та недоїдків з хліба.

Тим часом смеркло; я був дуже голодний. Як уже зовсім стемніло, я прокрався до берега, поки не зійшов місяць, сів у човен та й поплив до Іллінойсу, до якого було з чверть милі. Там я вийшов на беріг, приготував собі вечерю й вже зважився зостатися тут на всю ніч, коли це почув, що тупотять кінські копита, потім стало чути людський гомін. Швидко я поскладав знову все в човен, а сам поліз крізь гущавину, обережно озираючись на всі боки. Я ще не встиг далеко відійти, коли чую, аж хтось говорить:

— Краще розташуємось тут, як що знайдемо добре місце; коні зовсім притомилися. А ну, подивись лишень, де б нам спинитися.

Я звісно, не довго думаючи, знову стриб у човен та мерщій тікати. Вернувшися на старе місце, я постановив ночувати в човні.

Не дуже міцно спалося мені цю ніч — усе думки не давали. Що-хвилини я прокидався,— мені здавалося, що мене вже хтось хапає за горло. Сон не зміцнив мене ні трохи. Ні, так жити не можна,— думав я, — треба неодмінно довідатися, хто тут є іще зо мною на острові. Хоч як, а знайти треба. Після цього мені наче лекше стало.

Я взяв весло, одплив од берега ступнів на два й пустив човен пливти по-під берегом. Місяць ясно світив на небі, й по-за лінією тіни було видко, немов у день. Так я плив з годину, навкруги панувала мертва тиша — все немов заснуло міцним сном. Тим часом я опинився мало не біля протилежного краю острова. Почався легенький, свіжий вітрець — ознака, що скоро світатиме. Я вдарив веслом і повернув човен носом до берега, потім витяг рушницю й пішов на узлісся. Там я сів на колоду й почав виглядати крізь листя. Ось місяць сховався, і темрява оповила річку. Але скоро блідий, сірий світ освітив верховіття дерев — світало. Я схопив рушницю й кинувся, що-хвилини зупиняючись та прислухаючись, до того місця, де знайшов учора

слід од багаття. Але мені ніяк не щастило знайти тієї місцини. Коли це відразу здалека блиснув вогник поміж гілками. Туди я й пішов, тихо крадучися. Підійшовши досить близько, я побачив чоловіка, що простягся на землі. Все похололо в мене зо страху! Він був загорнений у ковдру, а голова його мало не торкалася до багаття. Я засів у кущах і не зводив з його очей. Тепер уже по всьому лісові розливався сірий світ. Чоловік позіхнув, потягся, скинув із себе ковдру — оттакої! це був негр панни Ватсон — Джім! Уже ж я й зрадів йому!

— Гей, Джіме!—гукнув я й вискочив із-за кущів. Він затремтів, неначе його хто вдарив, і зо страхом вирячив на мене очі. Потім кинувся навколішки, склав руки немов на молитву.

— Змилуйся, не займай мене! Я ніколи не робив шкоди примарам! Їй-богу, я завсігди навіть любив мертв'яків і все силкувався їм догожати. Вернися назад у річку, тільки не займай бідного Джіма: він завсігди був тобі приятелем...

Ну, звісно, я йому зараз же вияснив, що я цілком і не думав умирати. Я був такий радий, що зустрівся з Джімом!

Тепер уже мені не буде нудно. Поки я базікав, він здивовано витріщав на мене очі, не говорячи ні слова.

— Одначе вже розвиднилося,— сказав я нарешті,— час снідати. Запали багаття.

— Чи ж варто роскладати вогонь, щоб варити полуниці та траву? Ах, правда, ти ж маєш рушницю! Ну, то ми можемо роздобути тривніше, ніж полуниці.

— Полуниці? Невже ти тільки ними й жив?

— Я не міг нічого иншого знайти,— відповів він.

— Давно ти тут на острові, Джіме?

— Я прийшов сюди на другу ніч після того, як тебе вбито.

— Як, і ти увесь цей час нічого не їв, опріче полуниць?

— Нічогісінько.

— Ну, і голодний же ти, мабуть!

— Ще б пак! Здається, цілого коня звів би,— їй-богу! А ти давно тут?

— З тієї самої ночи, як мене вбито.

— Ну!.. Та як же ти жив? Правда, в тебе ж є рушниця,— чудово! Застрель лишень що-небудь, а я тим часом запалю багаття.

Ми пішли до того місця, де був човен, і поки він запалював багаття на прогайльовині поміж деревами, я притарабанив свинину та кофе, кофейник, сковорідку, цукор та олив'яну чашку з блюдечком. Негр остовпів; він уявив собі, що це все з'явилося через мої чари. Я піймав гарну, велику рибу-кішку, а Джім розчинив її ножем і засмажив.

Приготувавши снідання, ми росташувались на травичці й поснідали, хапаючи гаряче,— надто Джім уминав щиро: бідаха зовсім зохляв з голоду. Наївшися добре, ми полягали трохи повалятися.

— Слухай лише,— почав Джім,— кого ж нарешті вбито в хаті, як що не тебе?

Я оповів йому, як було діло, і він здивувався, який я дотепний. Навряд, щоб і сам Том зміг вигадати таку штуку!

— А ти як тут опинився, Джіме?— спитав і я нарешті.

Він збентежився й спочатку не знав, що відповісти.

— Та що там,— краще не говорити...— промовив він нарешті.

— Через віщо, Джіме?

— Є через віщо. Ну, а проте... адже ти не викажеш на мене, адже так, Геку?

— От щоб я вмер на цьому місці, коли викажу, Джіме!

— Добре, я тобі вірю, Геку... Ну, я... я втік...

— Джіме!

— Пам'ятай, що ти обіцяв не росказувати!..

— Обіцяв і додержу свого слова. Як чесний індієць, додержу. Люди, може, й назвуть мене підлим аболіціоністом і будуть гордувати мною за те, що я мовчу, але що ж із того! Я нікому не скажу й не відступлюся від свого слова. Тепер росказуй.

— От бачиш, як це було. Стара пані, цеб-то панна Ватсон, поводилася зо мною дуже суворо, одначе запевняла, що ніколи не продасть мене в Орлеан. А тим часом я почав помічати, що останніми часами до нас частенько приїздить один купець, що торгує неграми,— я й перелякався. Ну, от одного пізнього вечора підхожу я до дверей —вони не були причинені— і чую, як стара пані оповідає сестрі, що вона хоче продати мене в Орлеан,— по правді сказати, їй би цього не хотілося, але за мене обіцяють вісімсот доларів,— таку силу грошей, що не можливо видержати. Удова і так і сяк силкувалася вмовити її, щоб вона цього не робила,— а я так навіть і не дожидався, що буде далі: зібрався та й дременув.

— От побіг я насамперед на беріг, думаючи взяти човен і попливти куди-небудь далі од міста; але навкруги народ ще не полягав спати, я й сховався поки в старому хліві. Там я просидів усю ніч. Увесь час хто-небудь тинявся навколо хліва. Нарешті годин у шість ранку навкруги почали плавати човни, а годин у вісім тільки й розмови було про те, як твій батько прийшов до міста й росказав,

що ніби то тебе зарізано. У всіх човнах повно було панів та паній, — усі їхали подивитися на місце, де сталося злочинство. Иноді цікаві спинялися на березі й відпочивали трошки перед тим, як перепливати через річку; з розмов я довідався все про страшну подію. Дуже я тоді зажурився, Геку, мені жалко було тебе: але тепер уже все минуло!..

— Я пролежав під стружками увесь день. Я був голодний, але не боявся, знаючи, що стара панна та вдова підуть на побожну розмову зараз же після снідання й не вернуться увесь день. Опріче того, вони подумають, що я погнав удосвіта в поле скотину, то й не будуть шукати мене до вечора. Инші слуги теж не помітять, що мене немає, — всі поросходяться на гулянку, аби тільки старі пани пішли з дому.

— Ну, так от, як смерклося, я вибрався на той шлях, що йде по-над берегом, і пройшов миль зо дві аж до того місця, де вже нема ніякої оселі. Я почав міркувати, що мені робити: як що йти далі пішки, — собаки неодмінно знайдуть слід; як що вкрасти човен і перепливти, — зараз кинуться човна й довідаються, що я переплив на той бік, — тоді теж нападуть на слід. Ні, думаю, краще сісти на пліт, — тоді вже сліду не буде.

— Бачу, пливе саме проз мене великий пліт, — я зараз же виплив мало не на середину річки, пропливаючи поміж колодами й держачи голову низько-низько, щоб мене не помічено, потім поплив проти води й став дожидатися, поки пліт наблизиться. Тоді я обережно схопився за демено, зліз на пліт і ліг на дошках. Небо було повите хмарами, а навкруги поночі, хоч в око стрель. Хазяїн плота увесь час стояв по середині біля лихтаря й мене не помітив. Води в річці ще прибуло, і течія була прудка; я думав, що годин до чотирьох ранку я пропливу вже миль із двадцять п'ять, а перед світом потихеньку зсунуся з плота, попливу до берегу Іллінойсу та й утечу в ліс.

— Але мені не пощастило. Ледве встигли ми доїхати до того рогу, що на острові, аж чоловік вийшов з лихтарем. Я побачив, що нема чого баритися, зсунувся у воду й по-

плив до острова. Спершу я мав надію, що зможу вийти на беріг там, де мені заманеться, одначе помилився — беріг був дуже кручуватий. Я доплив мало не до другого краю острову і вже там знайшов зручну місцину, щоб пристати. Я пішов у ліс, думаючи, що вже більше не буду мати діла з такими плотами, де є лихтарі. В мене була люлька та кілька сірників у шапці, — вони не помокли, і я був задоволений.

— Значить, у тебе все-таки не було ні хліба, ні м'яса? Бідаха! А ти чув, як стріляно з гармати?

— Авжеж, я зараз же догадався, що це тебе шукають, — і все виглядав із-за кущів.

Кілька пташенят пролетіли близенько проз нас і спустились на землю. Джім сказав, що це певна ознака, що буде дощ. Я хотів був піймати кілька пташок, але Джім не дозволив, — це, каже, погана прикмета. Одного разу його батько був дуже хворий, а хтось із їх піймав пташку, тоді стара бабуся зараз же напророкувала, що батько вмре, — і він умер. Взагалі в Джіма було багато таких прикмет. Наприклад, він запевняв, що не треба росказувати, що вариться на обід, бо з цього буде нещастя. Так саме, як що скатертину витрушувати після заходу сонця. А то ось іще що: як що вмре такий чоловік, що мав вуліка, то про це треба сповістити бджіл до сходу сонця на другий день, а то всі бджоли знесиляться та й подохнуть. Джім запевняє, що бджола ні за що не вкусить дурня; але я цьому не повірив, — мені стільки разів доводилося панькатися з бджолами, і вони мене ніколи не кусали.

Дещо з цього я чув і попереду, але не все. Джім на цьому зуби проїв. Він сам казав, що мало не все знає. Я зауважив йому, що, здається, всі прикмети віщують лихо, — а чи немає яких добрих прикмет?

— Є, але дуже не багато, — відказав він, — та їх і не треба людині. На що тобі знати, що тобі може дати щастя? Щоб одігнати його, чи що? У кого груди та руки поросли волоссям — той буде багатий. Ну, правда, таку прикмету

корисно таки наперед знати. Живе собі людина в убожестві, то може й зовсім утратити надію на краще та й зняти на себе руки, як що не бачить з прикмети, що повинна забагатіти!

— А в тебе, Джіме, груди та руки поросли волоссям?

— Що там питатися? Сам бачиш!

— Так ти хіба багатий?

— Ні, але я колись був багатий і знову буду. Одного разу в мене було аж чотирнадцять доларів, та я почав ними баришувати й збанкрутував.

— Як же ти баришував, Джіме?

— Торгував скотиною. Я купив корову за десять доларів, а корова взяла та й здохла. Ні, вже більше не буду класти в непевне діло капітал.

— Так ти і втратив десять доларів?

— Не всі, а тільки щось із дев'ять. Шкуру та хвіст я продав за долар і десять центів.

— Значить, у тебе з чотирнадцятьох зосталося п'ять доларів і десять центів? Що ж ти ще що-небудь починав?

— Аякже! Був у нас кривий негр із дерев'яною ногою, ну й надумався він завести банк. Оповістив, що кожен, хто положить до його долар, одержить в кінці року чотирі долари. Негри так і кинулися на банк, та небагато заробили вони, бідахи. Тільки я одержав багато. Я вимагав у банкира далеко більше, ніж було визначено, і нахвалявся, що коли він не дасть, то я сам заведу банк. Ну, звісно, кривому негрові вигідно було мене збутися, а то я став би, йому на заваді, адже двох банків було занадто багато на округу, — от він і згодився, щоб я положив до його свої п'ять доларів, обіцяючи в кінці року заплатити мені тридцять п'ять. Так я й зробив, думаючи потім ці тридцять п'ять доларів ужити на якесь таке діло, що дало б великий прибуток, і вести далі справу. Був у нас один негр на ім'я Боб; він захопив нишком од свого господаря на річці пліт; от я й купив у його цей самий пліт, кажучи, що за його він може в кінці року взяти з банку ці тридцять п'ять

доларів. Але хтось украв пліт тієї ж ночи, а другого дня кривий негр оповістив, що банк збанкрутував. Так ніхто з нас і не бачив своїх грошей.

— А що ж ти зробив з рештою десятьма центами, Джіме?

— Я хотів саме їх стратити, аж мені приснився сон,— що я повинен віддати ці гроші одному негрові — звуть його Балум-осел, бо він, бачиш, трошки придуркуватий. Але ка-

жуть, що щасливий, а от мені не пощастило. Уві сні звелено мені віддати гроші Балумові, а вже він уживе їх на таке діло, що я матиму прибуток. Ну, от Балум узяв мої гроші, а, бувши в церкві, почув, як пастор сказав, що як що коли хто дасть милостиню убогому, тоді бог заплатить тому сторицею. Здуру Балум віддав мої гроші старцеві, та й почав ждати, що з цього буде.

— Ну, та й що ж із цього було?

— Та нічого не було. Я не бачив грошей, як своєї потилиці, і Балум теж. Ні, вже більше ніколи не буду позичати грошей без застави. А ще пастор каже, ніби то гроші вернуться сторицею! Хоч би вернулися тільки мої десять центів — і то гаразд!

— Ну, дарма, Джіме, все одно ж тобі судилося бути багатим, не тепер, так у четвер.

— Та я й тепер багатий, братіку. Я сам собі пан, а я ж коштую аж вісімсот доларів. Хотів би я тільки мати ці гроші, — більше мені нічого й не треба!

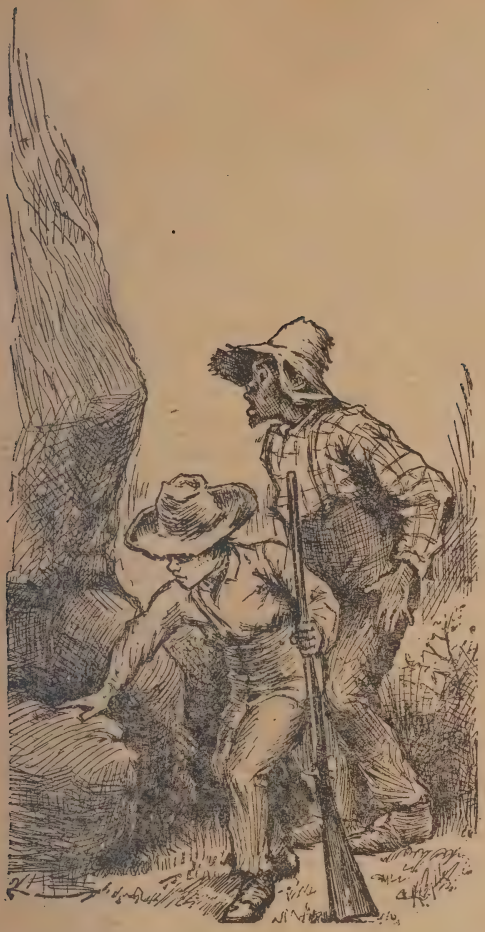

IX. Печеря й хата на воді.

Схотілося мені піти глянути на одну місцину, що мені сподобалася, як я оглядав острів; ми рушили в дорогу й скоро дійшли до середини острова, що був зовсім невеликий і мав усього три милі завдовжки та чверть милі завширшки.

В цьому місці був досить довгий стрімкий шпиль, футів сорок заввишки. Важко нам було здертися на гору, бо занадто стрімка була круча, та ще й поросла густими кущами. На горі ми знайшли глибоку печерю в скелі навпроти Іллінойсу. Печеря була велика, така, що в їй могло помістится зо дві або зо три світлиці й Джім міг вільно стояти, не згинаючися. У середині було не душно. Джім порадив скласти тут усе наше збіжжя, але я відповів, що не бажаю дертися що-разу так високо.

Джім говорив, що коли б сховати човен у доброму місці, а все наше збіжжя скласти в печері, тоді можна було б зараз же туди сховатися, як би була яка небезпека; там нас ніхто й з собаками не знайде. До того ж пташки віщують дощ, так невже ж я хочу, щоб усі наші речі змокли?

Ну, так от ми вернулися назад, узяли човен, пристали недалеко від печері та й поскладали туди все наше збіжжя. Потім знайшли недалечко місцину, щоб сховати човен у густих вербах. Познімавши рибу, що піймалася на гачки, ми знову закинули вудку та й почали готувати обід.

Дірка, що нею треба було входити в печерю, була така широка, що туди можна було вкотити кухву; по один бік од дверей долівка була рівна, і на їй дуже зручно було роскладати багаття. Ми запалили вогонь і приготували обід; замість килима ми положили ковдру й посідали їсти. Інші речі ми поскладали теж тут недалеко, в глибині в печері. Скоро смерклося, — почалася гроза, — пташки правду сказали; потім полив ливний дощ, і почався вітер, — такого здорового вітру я ще ніколи не бачив. Це була справжня літня буря, — вони часто бувають у нашому краї. На дворі було зовсім темно, — небо стало чорне, аж сине. Дощ був такий великий, що навіть ті дерева, що були зовсім близько, стояли в тумані, немов які примари; иноді схоплювався вітер і пригинав дерева аж до землі. Дерева скажено трусили гілками, немов божевільні, і відразу серед темряви спалахувала блискавка, — тоді ставало зовсім ясно, немов у-день, верховіття освічувалось на хвилину, і знов темрява повивала все навкруги. Грім страшенно загремів над нами, гуркотів, котився з одного краю неба до другого, немов порожні кухви, що котяться вниз із високих східців.

— Гарно ми влаштувалися, Джіме, — кажу я. — Як у нас затишно! А ну, дай лише мені шматок риби та теплого житного хліба.

— Бачиш! А як би не Джім — не був би ти тут, голубчику! Так би й сидів досі в лісі без обіду, увесь мокрісінький... Пташки, дитино, вже добре знають, коли буде дощ.

Десять день вода в річці все прибувала та прибувала, — нарешті річка розлилася й поняла всі низькі місця на острові футів на три, або й на чотирі. З того боку, де був Іллінойс, річка розлилася широко, на кілька миль, а з того боку, де Міссурі, вона не розлилася зовсім і зосталась така, яка й була — на пів милі завширшки, бо беріг Міссурі був крутий, немов стіна.

У-день ми їздили човном по острову. У лісі був холодок, і вохко навіть у найбільшу спеку. Ми пропливали в гущавині поміж деревами. Иноді ми запливали поміж дикий виноград, — він ріс так густо, що доводилося вертатися й шукати иншої дороги. Мало не на кожне старе дерево поховалися трусики, білки та инші звірята. Через кілька день після того, як почалася повідь, вони ставали зовсім свійські, бо були голодні, — можна було просто підпливати до їх і хапати їх руками, тільки, звісно, не змій і не черепах, бо ті зараз же зсувалися в воду. На тому шпилі, де була наша печеря, їх було повнісінько. Аби тільки схотіли, — ми могли набрати їх хто й зна скільки.

Одніеї ночи ми піймали частину плота з гарних міцних ялинових дощок. Пліт мав завширшки дванадцять футів, а завдовжки з п'ятнадцять; горішній шар був над водою на шість або на сім дюймів, — міцний, рівний, гладенький. У-день ми часто бачили, як пливли проз нас колоди, але не займали їх, бо боялися, щоб нас у-день хто не побачив.

Другої ночи, саме перед світом, дивимося, — аж пливе ціла хатка: — величенька з дахом — усе, як треба. Ми підпливли до неї, пристали й полізли в вікно. Було ще поночі, то ми не могли всього роздивитися, через це ми привязали поки човен до наплавного будинку й почали ждати світу.

Ледве розвиднилося, ми знову зазирнули в вікно й побачили ліжко, стіл, два старих стільці й багато инших речей, що були роскидані долі; на стіні висіла всяка одежа. В другому кутку лежало щось, що скидалося на людську постать.

Джім крикнув:

— Агов, хто там?..

Але чоловік не ворухнувся. Я крикнув ще раз, але Джім сказав:

— А знаеш — чоловік не спить, а вмер. Стривай, я піду подивлюся.

Він увійшов, нахилився над їм і промовив:

— Так і є — мертвий. Йому прострелено спину; вже днів зо два або зо три, як його вбито. Йди сюди, Геку, але не дивись на його обличчя — страшно.

Джім накинув на вбитого якісь старі ганчірки, але даремно: я не мав ні найменшого бажання дивитися на мертвого. Заялозені карти роскидані були долі; долі валялись також і порожні пляшки з горілки та дві машкари з чорного сукна. Стіни всюду були пописані та помальовані вуглем, тут же висіли дві старі жіночі ситцеві сукні, великий жіночий бриль, кілька спідниць та чоловіча одежа. Усе це ми поскладали до себе в човен — а, може, здасться. Долі валявся старий солом'яний хлоп'ячий бриль, — і його забрали. Потім ми знайшли пляшку з молоком, заткнену тією куклою,

що дитину годують. Пляшку ми б узяли охоче, але вона була побита. В кутку стояла стара коробка дерев'яна й драний волосяний куфер з поламаними петлями. Вони були одчинені, але в їх ми не знайшли нічого такого, що варто було б узяти. З того, як роскидано було речі, видко було, що ті, що жили в цьому будинку, вибиралися нашвидку й не могли забрати з собою всього збіжжя.

Ми знайшли ще старий бляшаний лихтар, кухенний ніж без колодочки, новісінький складаний ніж, пачку лойових свічок, бляшаний свічник, пляшку обплетену, бляшану чашку на чай, стару вовняну ковдру, жіночу торбинку з голками, шпильками, воском, гудзиками, нитками та иншою дурницею; потім ще молоток, кілька гвіздків, волосінь з вудки, завтовшки з мій мизинець, з кількома величезними гаками, сувій оленячої шкури, шкуратяний собачий нашийник, кінську підкову та кілька пляшочок з ліків, але без написів. Ми вже хотіли вертатися, коли це я знайшов мало не зовсім нове гребло, а Джімові потрапив до рук старий лучок із скрипки та дерев'яна нога; ремінці з неї було одірвано, але нога була нічого, добра, тільки за-для мене занадто довга, а для Джіма занадто коротка. Другої ноги до пари ми ніяк не могли знайти, хоч і вилазили всю хату.

Ну, так от як роздуматися, то нахідка була таки добра. Але виявилося, що ми запливли з будинком геть далеченько та й опинилися принаймні на чверть милі нижче за острів; тим часом зовсім розвиднилося. Я звелів Джімові лягти на дно човна й накрив його ковдрою, бо инакше його міг хтось побачити й донести, що бачив утікача-негра. Я почав гребти до Іллінойсу, але течія все зносила човен. Нарешті я втрапив у кільватер під берегом; пригод нам не трапилося ніяких, і ми не зустріли ні душі. До дому вернулися щасливо.

X. Змія. Я стаю дівчиною.

Після снідання, я був почав розмову про мертв'яка й силкувався догадатися, як його вбито, але Джім звелів мовчати. Не добре, каже, про це розмовляти: з цього може вийти нам якесь лихо, або, гляди, ще мертв'як почне в-ночі приходити. Поки покійника не поховано, він залюбки блукає по світу охочіше, ніж инший, що лежить собі в ямі зручно та спокійно. Мені здалося, що він має рацію, і я не протестував; але в душі не міг про це не думати; мені страшенно хотілося довідатися, хто застрелив чоловіка й на що це зроблено?

Роздивляючися нашу здобич, мы знайшли вісім срібних доларів, зашитих у підкладці старого сукняного пальто. Джім думав, що ті, що жили в хаті, запевне, вкрали пальто, бо инакше, знаючи, що там гроші, вони б його не зоставили. Я зауважив, що це, мабуть, вони вбили того чоловіка, — але про це Джім не хотів більше розмовляти.

— От ти все боїшся, що з цього вийде якесь нещастя, — сказав я, — а чи не те саме говорив ти недавно, як я приніс шкуру із змії, що знайшов на горі? Ти запевняв, що нема нічого гіршого на світі, як торкнутися до зміячої шкури, — неминуче трапиться щось погане. А що ж справді сталося? Ми набрали купу всякої всячини, та ще й вісім доларів на додачу. Хотів би я, щоб що-дня траплялося таке нещастя, Джіме!

— Це ще нічого не доводить, голубчику, ще рано радіти: буде ще лихо — буде, згадаєш моє слово...

І, справді, трапилося лихо. Розмова ця була у вівторок, а в п'ятницю після обід ми лежали собі на траві вгорі на шпилі; коли це нам не стало тютюну. Я пішов по його в печерю й зустрів грімучу змію. Я зараз же вбив її й положив біля Джімового ліжка неначе живу; мені було чудно, як я думав, що Джім її побачить і страшенно перелякається. Добре, — до ночи я зовсім забув про змію; Джім кинувся на свою ковдру, а я тим часом викрешував вогню, — дивлюсь: де не взялася друга змія й вкусила Джіма.

Він скочив, кричачи. Перше, що ми побачили при світлі, — це була змія, що хотіла вкусити вдруге. Я в одну мить убив її палицею, а Джім схопив батькову сулію й кинувся смоктати горілку. Він був босий, і змія вкусила його саме за п'яту. В усьому був я винен, — ну треба ж бути таким дурнем, щоб не пам'ятати, що де б не кинув мертву змію — її самиця або самець неминуче прилізе на те місце. Джім звелів мені одрубати в змії голову й викинути її; потім зняти із змії шкуру й засмажити шматочок м'яса. Я зробив так, а він іззів смажене м'ясо, говорячи, що це поможе йому одужати. Він звелів мені зняти брязкальця з змії й привязати йому їх до рук. І це помага. Тоді я заспокоївся й повикидав швидче обох змій у кущі — не хотілося мені, щоб Джім знав, що це я у всьому винен.

Джім усе смоктав із пляшки, иноді він кидав пити, стрибав по печері та вив; потім знову припадав до шийки. Нога в його добре роспухла. Потроху горілка почала його

брати; що до мене, то я згодився б краще, щоб мене вкусила змія, ніж напитися п'яним — так, як батько.

Джім пролежав четверо суток. Потім опух почав потроху спадати, і він устав здоровісінький. Я дав собі слово, що зроду-звіку не доторкнуся до зміячої шкури, — тепер я вже знаю, що з цього буває! Джім має надію, що другим разом я вже йому повірю. Торкаючись до зміячої шкури, таку наженеш на себе халепу, що страх! Може, це ще нам і не кінець! Уже в сто раз краще, каже, побачити молодика через ліве плече, ніж доторкнутися рукою до зміячої шкури. Я сам починав так саме думати, хоча був певний, що нема на світі гіршого лиха та нерозумнішого вчинку, як дивитися на молодик через ліве плече. Дід Ганк Бенкер одного разу зробив так і навіть хвалився цим, а от — не минуло ще й двох років, як він одного разу, напившись п'яний, упав з башти й так побився, що став немов млинець; замість труни його положено між двома дверима та так і поховано, — я сам цього не бачив, але батько мені росказував. От як воно, а все од того, що дивився на місяць через ліве плече; немов дурень який!

Дні минали за днями, і річка знову стала така, як звичайно. Тоді ми почепили на гачок цілого трусика, обідравши спершу з його шкуру, кинули його в воду й піймали рибу-кішку завбільшки з людину, — завдовжки вона футів із шість, а важила більше, як триста хунтів. Звісно, ми не могли її витягти, — вона стягла б нас у воду. От ми й сиділи та дивилися, як вона билася та рвалася, аж поки заснула. У шлунку в неї ми знайшли мідяний гудзик, якусь круглу кулю та безліч усякого сміття. Кулю розрубали сокирою й знайшли в середині скалку. Джім говорить, що це вона довго пробула в рибі й через те зробилась твердою кулею. Риба була величезна,—хто й зна, чи другу таку ловлено коли в Міссісіпі. Джім запевняв, що ніколи не бачив такої великої. Чимало дано б за неї в городі! Таку рибу звичайно продають на базарі хунтами, кожен купує собі шматок. М'ясо в неї біле, як сніг, і дуже смачне, як що його засмажити.

Другого ранку я зауважив Джімові, що стає нудно,— добре було б якось розважитись. Чи не майнути нам на той беріг — подивитися, що там робиться? Джімові ця думка сподобалася, але він порадив мені йти тоді, як смеркне, та й то добре оглядатися. Розміркувавши гаразд, він порадив мені взяти якусь із старих суконь і вдягтися за дівчинку. Ну, це думка не погана! Ми взяли одну перкалева сукню, вкоротили її трошки, я засукав собі штани по коліна й тоді надів її. Джім позастебав іззаду гаплички, і стало дуже

добре вбрання. На голову я надів чепець, щоб не пекло сонце, і обличчя моє виглядало з його, немов з будки. Джім присягався, що ніхто мене не пізнає, навіть у-день. Я увесь день ходив у цьому вбранні, щоб звикнути, і на прикінці став почувати себе досить зручно, тільки Джім зауважив мені, що хода в мене зовсім не така, як у дівчинки. Та ще ось що: треба одвикнути піднімати спідницю, щоб закладати руки в кишені в штанях. Я це взяв до уваги, і стало далеко краще.

Ледве тільки смерклось, я поплив човном до Іллінойсу. Хотів я пристати трошки нижче за пристань, але вода знесла мене аж до другого кінця города. Нема чого робити, я прив'язав човен і пішов берегом. У маненькій хатинці, де вже давно ніхто не жив, блимав вогник; дивно, хто б там міг оселитися? Підійшовши нишком, я зазирнув у вікно. Жінка років сорока плела панчоху край соснового столу, на якому горіла свічка. Обличчя її було мені незнайоме, — мабуть, вона чужа, звідкись приїхала, бо на ціле місто не було ні однієї людини, щоб я її не знав, немов свої п'ять пальців. Це ще щастя, а то я вже почав був каятися, що прийшов: адже знайомі могли пізнати мій голос і догадатися, хто я. Але як що ця жінка пробула в такому невеличкому місті хоч два дні — вона вже може росказати мені все, що мені треба знати. Я постукав у двері, силкуючись не забувати, що я дівчина.

XI. За нами женуться!

— Увіходь,— промовила жінка.

Я увійшов.

— Сядь.

Я сів. Вона оглянула мене з гори до низу своїми маненькими блискучими оченятами.

— Як тебе звуть?—спитала вона.

— Сара Вільямс.

— А де ж ти живеш? Може, тут десь поблизу?

— Ні... В Гукервіллі, за сім миль звідси. Я йшла всю дорогу пішки й втомилася.

— Та вже, мабуть, і виголодалася. Стривай, я пошукаю тобі чогось попоїсти.

— Ні... їсти я не хочу, я дуже виголодалась і зайшла на ферму за милю звідси,— ось через віщо я так спізнилася. Мама лежить хвора, грошей у неї немає ні шеляга, от я й прийшла, щоб сказати про це дядькові Абнеру Мурові. Мама каже, що він живе десь у верхній частині міста. Я тут уперше... А ви його знаєте?

— Ні, але ж я тут мало кого знаю. Ще немає двох тижнів, як ми тут живемо. До верхньої частини міста

досить далеко. Краще зоставайся тут ночувати. Скидай бриля.

— Ні, — сказав я, — мені аби трошки відпочити, то я й піду далі. Я не боюся темряви.

Вона сказала, що не пустить мене саму, а от скоро її чоловік вернеться, то й проведе мене. Потім вона почала оповідати про свого чоловіка, про всіх своїх кревних та про те, як їм перше добре жилося й яку вони дурницю зробили, що переїхали до цього невеличкого міста, — та й забалакала, забалакала... Я вже почав був боятися, чи не зробив і я дурниці, зайшовши сюди, щоб довідатися, що робиться в городі. Коли це, нарешті, вона почала розмову про душогубство та про батька, і тоді я згоден був слухати — хто й зна поки, як вона цокоче. Вона росказала мені, як Том Сойер та я знайшли скарб, аж шість тисяч (вона запевняла, що десять), росказала все про батька, змалювала, що це за цяця та що я за цяця; нарешті почала про те, як мене вбито.

— Та хто ж убив? — спитав я. — У нас, у Гукервіллі, багато про це говорено, але ми так і не довідалися, хто вбив Гека Фінна.

— Ну, признатися по правді, багато людей хотіли б докопатись, хто саме душогуб. Деякі думають, що старий Фінн це сам зробив.

— Ні! не може бути!

— Спершу мало не всі так думали. За малим не зробили з ним по закону Лінча. Та потім одмінили думку й рішили, що це зробив один негр-утікач, Джім...

— Як, він?!..

Я прикусив язика, зміркувавши, що краще помовчати. А вона цокотіла далі, наче не помічаючи, що я її перепинив.

— Негр утік саме в ту ніч, як Гека Фінна вбито. Тому, хто його піймає, — призначено нагороду — триста доларів. І за старого Фінна теж визначено нагороду — двісті доларів. Він, бачиш, з'явився в місті в-ранці після того, як Гека вбито, і сам оповідав про цей випадок, потім їздив

укупі з усіма на пароплаві шукати трупа,— так неначе все нічого. Вже над вечір кинулись по його, щоб учинити над ним самосуд, аж тільки його й бачили. Ну, а другого дня, як виявилося, що негр утік, на його й звернули душогубство. Тим часом, поки про це базікали, старий Фінн убігає до судді Тачера, бешкетує, кричить, щоб йому дано грошей на те, щоб шукати негра по всьому Іллінойсу. Суддя дав йому трохи грошей, але того ж вечора він напився п'яний і вештався до півночи з двома якимись непевними парубками, а потім зник укупі з ними. З того часу його так і не видко, та ніхто й не думає, щоб він вернувся тепер, у гарячий час: багато є людей певних, що це він сам убив свого синочка, підстроївши все так, щоб можна було подумати, ніби це зробили розбійники, та щоб потім удержати Гекові гроші, не позиваючись. Кажуть, що од його можна цього сподіватися. Хитра падлюка! Як що він не вернеться з рік, то все скінчиться за-для його щасливо. Адже проти його немає ніяких прямих доводів,— це відразу видко; тоді все втихомириться, і він спокійненько забере собі грошики!

— І я так саме думаю... Мені здається, що це дуже можливо. А на негра тепер уже не думають?

— О ні, не всі. Дехто ще думає, що це він зробив. Ну, та тепер уже скоро й негра матимуть у руках,— може, він зо страху признається.

— Як, хіба й досі його шукають?

— Ах ти ж дурненька! Та хіба ж триста доларів долі валяються? Не що-дня можна їх знайти. Думають, що негр десь тут недалеко сховався; я й сама так думаю, але умисне про це не базікаю. Недавно я розмовляла з одним старим подружжям,— вони живуть тут недалеко в халупці,— так от вони кажуть, між иншим, що навряд, щоб хто бував коли на тому острові навпроти, що зветься Джексонів острів. Я питала, чи там живе хто.— Ні, нікого. Я замовкла, але нишком усе про це думала.— Я мало не зовсім певна, що перед двома днями бачила там на розі дим,— гляди, що, може, це негр там ховається. В усякому разі, варто б там пошу-

кати. Потім я вже диму не бачила,— мабуть, негр пішов звідти, як що це був він. Але мій чоловік усе таки там пошукає, він та ще один. Його не було дома, він їздив, бо мав деякі справи, але сьогодні вернувся, і я йому все росказала.

Мені стало так ніяково, що я не міг тихо сидіти й неспокійно ворушив руками; потім збентежено узяв із столу голку та й почав затягати в неї нитку. Руки в мене тремтіли, і з мого заміру нічого не виходило. Жінка замовкла, я підвів на неї очі,— вона пильно дивилася на мене, злегка всміхаючись. Я положив назад голку з ниткою й вдав, ніби цікаво її слухаю,— та чи ж можна було не зацікавитися?

— Триста доларів,— от так сила грошей!— промовив я.— Як би це моїй мамі досталося! А що, ваш чоловік сьогодні туди поїде?..

— А як же, неодмінно. Він пішов тепер до міста з тим другим, про якого я тобі говорила, щоб добути човна та позичити в когось, як що можна, ще одну рушницю. Вони поїдуть після півночи.

— А чи не краще б їм підождати до світу,— тоді видніше?

— Воно так, але ж і негрові тоді видніше буде. А після півночи він, напевне, засне, то їм зручніше буде тоді прокрастися лісом і знайти в темряві його багаття, як що він його запалив.

— Про це я й не подумала.

Жінка знову глянула на мене, і мені стало дуже ніяково. Трохи згодом вона спитала:

— Як тебе звуть, дитинко? Я забула.

— М... Мері... Вільямс.

Я відразу згадав, що вперше я сказав якесь инше ім'я, неначе б то Сара,— я збентежився й боявся, що вона це помітить. Мені страшенно хотілося, щоб господиня що-небудь сказала, і що довше вона мовчала, то більше я збентежувався.

— А мені здалося, дитинко,— промовила вона нарешті, — що ти спершу казала: Сара.

— Еге... це правда. Сара-Мері Вільямс. Сара—моє перше ім'я. Дехто зве мене Сарою, а дехто Мері.

— Справді?

— Еге...

Мені трохи полекшало на серці, але все ж хотілося швидче вирватися звідси. Я не зважувався підвести очей.

Господиня почала бідкатися та жалітися, які тепер тяжкі часи; говорила про те, як убого доводиться їм жити, як у цій халабуді пацюки хазяйнують, немов у себе дома, і ще багато такого ж. Я трохи підбадьорився. Що до пацюків, то це була правда. Що-хвилини із щілин витикалися пацючі пички. Вона оповідала, що як зостається сама в хаті, то їй завсігди доводиться мати біля себе щось важке, щоб кидати на пацюків, а то вони не дають їй спокою, кляті! Вона показала шматок свинцю, ним вона звичайно досить добре влучає, але перед двома чи трьома днями ростягла собі жилу в руці й тепер не може кидати. Одначе вона підождала, поки буде зручно, і спробувала кинути свинець на пацюка, але не влучила й крикнула „ох!" з болю. Вона звеліла, щоб я спробував удруге. Мені хотілося втікти, поки не вернувся старий, але, зрозуміло, я цього не виявив, а взяв свинець і першого пацюка, що виткнув ніс, так добре гупнув, що він ледве з ногами втік. Господиня похвалила мене за зручність і сказала, що має надію, що другого пацюка я напевне вб'ю. Вона підняла шматочок свинцю, потім принесла моток пряжі й звеліла мені помогти їй мотати нитки. Я розчепірив руки, і вона наділа на їх моток, базікаючи про свої справи.

— А ти не проґав пацюків, — зненацька зауважила вона. — Краще держи свинець на-поготові.

Вона кинула мені грудку на коліна. Я швидко зсунув ноги докупи, а вона все говорила, не змовкаючи. Коли це вона зняла пряжу в мене з рук, зазирнула мені в вічі, та так ласкаво, і сказала:

— Ну, признавайся ж—як тебе справді звуть?

— Щ-що таке?..

— Ну, еге ж, як тебе звуть? Білль чи Том, чи може Боб?

Я затремтів увесь, не знаючи, куди дітися.

— Що ви, добродійко, не смійтеся з бідної дівчинки, — пробубонів я, — як що я вам перешкоджаю, то я...

— Годі тобі. Сядь і сиди тихо. Я тобі не зроблю нічого злого й не викажу на тебе. Ти тільки роскажи мені свою таємницю, звірся мені. Я не скажу нікому та ще й допоможу тобі. І старий мій допоможе, коли хочеш. Я знаю, ти, напевне, був підмайстром та втік—от і все. Ну, то й що з того? Тут немає нічого поганого. З тобою, запевне, погано поводились, а ти взяв та й утік. Бог з тобою, дитино, я тебе не зраджу. Роскажи мені всю правду, будь розумною дитиною!

Я засоромився й признався, що, справді, нема чого далі грати кумедію; краще звіритися та покаятися у всьому, аби тільки вона нікому не росказала. Я сказав їй, що я сирота, батько та мати в мене померли; от і віддано мене до сердитого старого фермера за тридцять миль звідси; він поводився зо мною так жорстоко, що в мене не стало терпцю; я скористався з того, що його не було дома, потяг деяку одежу в його дочки й втік; за три ночі я пройшов тридцять миль. В-ночі я йшов, а в-день спав, сховавшися; я взяв із собою з дому торбу з хлібом та з м'ясом і цим жив усю дорогу. Тепер я маю надію, що дядько Абнер Мур заступиться за мене, — я за цим і прийшов у цей город Гошен...

— Гошен, дитинко? Та це зовсім не Гошен, а Пітерсборо. Гошен за десять миль вище. Хто тобі сказав, що це Гошен?

— Той чоловік, що я його зустрів сьогодні світом. Дійдеш, каже, до роспуття, там і звертай праворуч, миль за п'ять звідти й буде Гошен.

— Він був п'яний, мабуть, або вмисне дурив тебе.

— Правда, він скидався на п'яного, та тепер уже все одно, нема чого говорити. Піду далі, то до світу дійду до Гошена.

— Постривай хвилинку. Я тобі дам трохи попоїсти. Здасться в дорозі.

Вона приготувала мені їжу та й каже:

— А ну, скажи мені, хлопче, — як що корова лежит на землі, то як вона вставатиме — спершу задом, чи передом?

— Задом.

— Ну, а кінь?

— Передніми ногами.

— З якого боку на дереві більше моху росте?

— З північного.

— А як що п'ятнадцять корів пасуться на шпилику, то скільки їсть траву, повернувшися головами в один бік?

— Усі п'ятнадцять.

— Добре. Видко, що ти жив на селі. А я думала вже, чи не хочеш ти знову мене одурити. Як же тебе справді звуть?

— Джордж Пітерс.

— Добре ж пам'ятай своє ім'я, Джордже. Не забувай його й не кажи, як тебе піймають, що тебе звуть Олександром, а потім Джорджем-Олександром. Та гляди, не попадайся ти на очі жінкам у такому вбранні. Ти погано вдаєш дівчинку; ну, та чоловіків ти, може, й можеш іще одурити. Та ще ось що: як утягаєш нитку в голку, так не сунь вушко на нитку, а держи голку так, щоб вона не ворушилася, та й затягай у неї нитку, — так роблять жінки, а чоловіки завсігди навпаки. Та ще як що кидаєш чимсь на пацюка або на що инше, то ставай навспинячки, піднімай руку, як тільки можеш високо, не влучай на цілий сажінь. Кидай, випроставши руку так, як кидають дівчата, а не з ліктя, як хлопці роблять. Та ще знай, що коли дівчинка силкується піймати собі щось на коліна, то вона розсуває їх, а не зсуває,—так, як ти тільки що зробив, ловлячи свинець. Я зараз же догадалася, що ти хлопець, як побачила, що ти не вмієш утягти нитку в голку, а останні прикмети тільки більше мене впевнили. Ну, а тепер іди собі до свого дядька, Саро-Мері Вільямс, Джордже-Олександре Пітерсе, і як що трапиться тобі яке лихо, то сповісти добродійку Джудіту Лофтус — це я; силкуватимуся тобі помогти. Йди увесь час по-над берегом, та вдруге бери з собою панчохи та черевики. Тут на шляху каміння, і ти зраниш собі ноги, поки дійдеш до Гошена.

Пройшовши берегом сажнів двадцять п'ять, я вернувся назад до того місця, де привязаний був мій човен. Я, поспішаючися, вскочив у його, поплив угору та й переїхав на другий бік. Брилик свій я скинув, бо мені вже не треба було ховатись. Опинившися насеред річки, я почув, що дзвонить годинник, спинився й наторошив вуха: на воді згук був не голосний, але виразний; продзвонило одинадцять. Допливши до острова, я не спинився навіть, щоб одпочити, хоча добре задихався, а кинувся просто до лісу, туди, де був мій колишній табір, і запалив ясне багаття на високому сухому місці.

Потім я знову стрибнув у човен і поплив до нашого місця на півтори милі нижче, поспішаючися, скільки ставало сили. Я пристав, кинувся лісом до шпиля й просто в печерю. Джім міцно спав. Я збудив його.

— Уставай швидче, Джіме! Не можна гаятися ні хвилини! За нами женуться!

Джім не роспитувався, навіть не промовив ні слова; ал з того, як він страшенно поспішався, видко було, як він злякавсь. Тим часом ми перетягли все наше збіжжя на

пліт і зібралися вивести його з затоки, що ховалася в вербах. Насамперед ми погасили вогонь біля печері й вже потім не світили навіть свічки.

Я відплив трохи в човні від берега й озирнувся навкруги — не видко нічого, та коли б і був який човен на річці — я не міг би його побачити: панувала темрява, тільки зорі ледве блимали на небі. Ми випливли на плоті та й попливли в затінку проз острів, серед мертвої тиші, не говорячи й слова.

XII. Пливемо річкою.

Було вже щось із годину ночи, як ми нарешті пропливли острів; здавалося, що пліт сунувся дуже помалу. Ми наважилися, коли б з'явився який човен, пересісти у свій човник та й пливти до Іллінойсу; щастя ще, що, справді, не видко було ніяких суден, а то ми навіть не подумали положити в човен ні рушниці, ні вудки, ні якоїсь їжі. Ми так поспішалися, що не могли зміркувати всього відразу. Тільки тепер зрозуміли, як погано ми зробили, поскладавши своє збіжжя на пліт.

Як що ті люди поїхали на острів шукати Джіма, то, на мій обрахунок, вони мусіли знайти те багаття, що я запалив, і зостатися там на всю ніч вартувати, сподіваючися, що негр туди прийде. У всякому разі вони були далеко від нас; ну, а вже коли вони не піймалися на мої хитрощі, то не я в тому винен. Я силкувався одурити їх як найдотепніше.

Удосвіта ми нарубали сокирою безліч гілок з бавовняника та й накидали їх на пліт; через те зокола його зовсім не видко було, — здавалося, що це невеличкий острівець.

По-під берегом були піскуваті мілини, що поросли цілком бавовняником. З боку Міссурі беріг був крутий, а з боку Іллінойсу, де ми пливли, він поріс густим лісом; фарватер був ближче до берега Міссурі, так нам не було чого боятися зустрінутися з ким-небудь. Увесь день ми пролежали, дивлячися, як плоти та пароплави тягнуться під міссурійським берегом, та як інші, що йдуть угору, борються з течією серед широкої річки. Я оповідав Джімові про мою розмову з жінкою. Джім зауважив, що вона моторна баба, — і вже як би вона сама взялася нас ловити, то не сиділа б на місці та не вартувала б вогнища, — ні, вона відразу пустила б на нас собак. „Добре, а через віщо ж вона не порадила цього своїому чоловікові?" — запитав я. Джім одповів, що їй, мабуть, не спало цього на думку, поки ще чоловіки були дома: мабуть, вони через це й спізнились, — пішли знову до міста по собаку, а то ми не були б тепер тут на цій піскуватій мілині миль на шіснадцять нижче за город, а були б уже в цьому самому городі в лабетах у поліції.

Як почало смеркатися, ми висунули голови з-за густого бавовняника й обережно озирнулися навкруги: тихо, нічого не видко. Джім ізняв кілька верхніх дощок із плота та й змайстрував гарний курінь, на кшталт вігваму, щоб було де самим сховатися в негоду та щоб не помокли речі. Він зробив з мулу в курені долівку—так, що вона знімалася на фут над плотом і хвилі не могли досягти до нашого збіжжя, хоч знімалися що-разу, як проходив пароплав. Посеред плота ми наклали мулу футів на п'ять або на шість завтовшки й обгородили його, щоб не зсувався,—це на те, щоб там роскладати вогонь у холодну та вохку годину; з-за будки його не видко було.

Потім ми зробили зайве весло, щоб було чим перемінити, як що наше поламається об підводне дерево або об щось инше. Ми вткнули короткий загнутий дрючок і почепили на його старий лихтар — нам неминуче треба було світити що-разу, як проз нас проходив пароплав, а то він би на нас наскочив.

Другої ночи ми пливли годин сім або вісім за водою, пропливаючи більше, ніж чотирі милі що-години. Ми ловили рибу, базікали та иноді кидалися у воду скупатися, щоб розігнати сон. Як чудово було стиха сунутись величезною мовчазною річкою, лежачи на спині та дивлячись вгору на зірки,—ми береглись навіть говорити голосно, а вже сміятися, так зовсім не дозволено було, — хіба так, стиха пересміюватися. Година була чудова, і нам нічого не трапилося ні цієї ночи, ні другої, ні третьої.

Що-ночи ми пливли проз нові села та городи. Деякі з їх були далеко, на темних шпилях і скидалися на рій блискучих вогників. П'ятої ночи ми пропливли пров велике місто Сен-Луї—воно здалося нам цілим морем світла. В нас дома говорено, ніби то в Сен-Луї живе двадцять чи тридцять тисяч людности, але я цьому не вірив, аж поки побачив таку безліч світла, та ще в дві години ночи. Навкруги ні шелесне, всі спали.

Що-вечора годин у десять я прокрадався на беріг, забігав у якесь невеличке село й купував на десять або на п'ятнадцять центів борошна, свинини, або взагалі якоїсь иншої їжі; иноді я хапав курча, що не встигло ще сісти на сідало, і забирав його з собою. Батько, бувало, завсігди говорить: бери курча, як що трапиться, — як що тобі не здасться, то здасться комусь иншому, а добре діло ніколи не загине. Хоча, правда, батько завсігди зоставляв курча за-для себе: я ще ні разу не бачив, щоб він дарував його кому иншому, — він це говорив так собі, щоб повеличатися.

Удосвіта я залазив на поле й брав то кавун, то диню, то гарбуз, то пшенички трохи—одно слово—що траплялося. Батько запевняв, що немає нічого поганого в тому, щоб позичати, як що маєш надію потім вернути; ну, але удова Дуглас, так та запевняла, що це те саме злодійство, тільки з иншим назвищем, і що ні одна порядна людина цього не зробить. На Джімову думку, потроху має рацію й удова, а потроху й батько; через те найкраще ми зробимо, як що постановимо деяких речей ніколи більше не позичати,—тоді

вже могтимемо вільно позичати все инше. Всю ніч ми сперечалися, чого ж саме нам зріктися: чи кавунів, чи динь, чи канталуп, чи чого иншого. Удосвіта, одначе, справа владналася: постановили зріктися кислиць та слив. Раніше ми почували себе не дуже добре, ну а тепер усе було чудово. Я був дуже задоволений з того, як це все добре склалося, бо кислиці завсігди не дуже то смачні, а тепер вони ще не спілі.

Иноді, хоч і не часто, ми вбивали якого водяного птаха, що ловив ґав. Одно слово—жилося нам не погано.

На п'яту ніч після того, як ми минули Сен-Луї, після півночи, почалася велика гроза; дощ лив, немов з відра. Ми задрімали в своїому куріні, зоставивши пліт пливти, як хоче. Блискавка, палахкаючи, освічувала широку річку та скелясті кручі по обидва боки. „Гей, Джіме", — сказав я,— „подивись лише, що це там манячить". То був пароплав, що розбився об скелю. Нас несло просто на його. Блискавка

освічувала його. Він дуже нахилився набік, частина верхнього чардаку стирчала над водою; виразно видко було кожну річ; біля великого дзвону стояв стілець, а на спинці в його висів старий повстяний бриль.

Була вже глуха ніч, навкруги вила буря, — і це все здавалося мені чимсь таким таємничим, — кожен хлопець, коли б йому так, як мені, почував би так саме, дивлячися на це розбите судно, що так сумно лежало посеред річки. Мені схотілося зійти на пароплав і подивитися, щó там робиться.

— Пристаньмо туди,—сказав я до Джіма.

Спершу він зазмагався й ні за що не хотів згожуватися. „Нема нам там чого робити",—відповів він,—„ще на вартового наскочимо!"

— Ех ти, вигадав! Який там вартовий! Нема там чого берегти; ну, хто ж би йшов на небезпеку за таку дурницю, коли що-хвилини його може захопити хвиля й знести в річку?—Джім проти цього не міг нічого сказати.—А зате,—казав я далі,—ми зможемо позичити дещо в капітанській каюті: нам здасться. От хоч об заклад поб'юся, що там ми знайдемо цигари по п'ять центів за штуку, перший сорт. Капітани на пароплавах завсігди багаті, вони беруть по шіснадцять доларів на місяць, і їм усе дурничка. Положи собі в кишеню свічку, Джіме, бо я не заспокоюся, поки не понишпорю там трошки. Невже ти думаєш, що Том Сойер не скористувався б з такого випадку? Та ні за що в світі! Він назвав би це пригодою і вже неодмінно проліз би на розбите судно, хоч би це й було небезпечно для його життя. І вже як би потім розмалював свій подвиг, так ніби й, справді, Христофор Колумб, що знайшов Новий Світ. А справді—шкода, що тут немає Тома!..

Джім побурчав трошки, але згодився, зауваживши одначе, що нам треба говорити яко мога менше й стихенька. Саме в цю хвилину блиснула блискавка й освітила судно. Ми пристали до його й привязали пліт.

У цьому місці чардак був високо над водою. Ми полізли в темряві вниз до капітанської каюти, обережно мацаючи

поміст ногами й простягши руки наперед, силкуючися за щось ухопитися. Було поночі, і нічого не можна було побачити. Ми спіткнулися на одвірки, схопилися за їх та й опинилися перед одчиненими дверима з капітанської каюти. Коли це—що ж ми бачимо! Внизу світиться! В ту ж мить ми почули, що там шепочуться.

Джім мало не зомлів зо страху й сказав мені пошепки: „Ходім звідси швидче!"—„Добре",—кажу я і вже став лізти назад до плота, але в ту ж хвилину хтось скрикнув несамовито:

— Стривайте, братці! Присягаюся, що не зраджу!

Инший голос одповів досить голосно:

— Брешеш, Джіме Тернере! Не вперше ти так робиш! Завсігди силкуєшся забрати подвійну пайку та ще й нахваляєшся нас зрадити. Але цього разу це вже в-останне. Докучили вже нам твої штуки, зрадливий собако!

Тим часом Джім вертався до плота. Я страшенно зацікавився: адже Том, напевне, не втік би тепер, і я не втічу. Подивимося, що буде далі. Я поліз наперед рачки до вузенького коридорчика й зазирнув у каюту. Долі лежав чоловік, руки й ноги в його були звязані; над ним стояло два якихсь голодранці. Один держав у руці лихтар, що ледве блимав, а другий—націлився з пистоля на того, що лежав.

— Ну, стривай, потанцюеш ти в мене, гидка тварюко!

Бідолаха корчився й кричав:

— Біллю, ой, Біллю, не займай! Присягаюся, що не скажу нікому!

Чоловік з лихтарем хитро всміхався.

— Справді не зрадиш? Уперше за все життя ти сказав правду, голубчику! Бач, як скиглить! А от же як би ми не звязали його, він убив би нас обох! І за що, спитаться? Просто так — ні з того, ні з сього. За те, що ми обстоювали свое право. Ні, годі — більше нікого вже не лякатимеш, Джіме Тернере! Одначе, Біллю, стривай, не стріляй!

— Та чого ж його ждати, Джеку Пакарде?— відповів Білль.— Я стою за те, що його треба вбити. Хіба він не застрелив так саме старого Готфільда!

— Але я не хочу його вбивати. Я маю на це свої причини.

— Дякую тобі дуже за такі слова, Джеку Пакарде! Поки мого й віку, я їх не забуду!— скиглив чоловік.

Пакард не звернув на це ні найменшої уваги, почепив лихтар на гвіздок і пішов до того місця, де я сховався, покликавши до себе Білля. Я відліз далі, як тільки міг швидко, але судно так страшно хиталося, що мені трудно було відійти далеко. Я вскочив у другу каюту.

Тим часом волоцюги потемки посувалися наперед; дійшовши до моєї каюти, Пакард сказав Біллеві:

— Ходім сюди!

Він увійшов, а за ним і Білль. Але не встигли вони увійти, як я вже опинився на верхньому ослоні,— далі не було мені ходу, і я гірко каявся, що заліз сюди. Обидва стояли, зіпершися ліктями на ослін, і розмовляли. Я не міг їх бачити, але чув, де вони стоять, бо від їх пахло горілкою. Я радів, що сам не п'ю горілки, хоча, все одно, вони не вгадали б, що я тут, хоч би я й пив, бо я силкувався не дихати. Я увесь похолов зо страху, та й кожному стало б моторошно, чуючи таку розмову. Вони говорили тихо й серйозно. Білль обстоював на тому, щоб неодмінно вбити Тернера.

— Адже він обіцявся нас зрадити й додержить слова; хоч би навіть ми віддали йому обидві свої частки, то й це не поможе. А надто після того, як ми так з ним поводилися. От згадаєш моє слово — він викаже на нас! Послухайся краще мене. Збудемось його відразу.

— Я й сам тієї ж думки,— промовив Пакард спокійно.

— А, чорт! А я вже починав боятися, що ти не згодишся. Ну й чудово! Підемо й скінчимо з ним зараз же!

— Стривай, я ще не доказав. Слухай, Біллю! Воно не погано його застрелити, але є спосіб ще кращий. На що нам у таке плутатися, коли можна досягти того самого далеко лекше та ще й не підводячи себе під небезпеку? Адже правда?

— Так то воно, так, але яким способом?

— В мене ось яка думка: понишпоримо ще в каютах, заберемо все, чого не помітили раніше, потім попливемо до

берега та й сховаємо наше добро. Тепер зрозумій же. Не мине й двох годин, як судно розіб'ється й потопне. Потопне й він. Тоді йому нікого буде обвинувачувати, опріче самого себе. Чи не краще ж це, ніж паскудити руки, вбиваючи його? Я проти того, щоб убивати людину, коли можна обійтися й без цього. Це й необачно, і неблагородно. Ну, що — не моя правда?

— Здається, твоя. Ну, а що як пароплав не потопне?

— У всякому разі ми можемо підождати дві години: побачимо, що з того буде.

Згожуюся, ходім!

Вони пішли, а я зліз з ослону, обливаючись холодним потом, і поліз долі. Навкруги було темно, хоч в око стрель. Я прошепотів хрипким голосом: „Джіме!" Він стиха застогнав біля самого мого ліктя.

— Швидче треба тікати, Джіме. Не час тут викситися: там, унизу, розбійницька ватага. Як що ми не знайдемо їхнього човна й не пустимо його за водою, щоб гульвіси не могли втікти з цього пароплаву, то наша справа погана. А як що нам пощастить знайти їхній човен, тоді вони пропали,— попадуться до рук шерифові. Ну, швидче, не лови ґав! Ти шукай з правого боку, а я з лівого. Починай од плота і...

— Ой, лишенько ж тяжке! А де ж пліт? Нема нашого плота: його одірвало й понесло, а ми тут зостались!..

XIII. Пароплав потоп!

От тобі й маєш!.. У мене похололо на серці, я мало не зомлів. Зостались на розбитому судні, та ще в такому товаристві! Одначе гаятися не можна було. Треба було хоч як, а знайти човна, але тепер уже за-для нас.

Тремтячи, ми прокрадалися помацки з правого боку судна. Справа посувалася помалу; мені здалося, що ми цілу вічність ішли до демена. Ніде й духу човна немає. Джім признався, що не має сили йти далі, так він знесилився зо страху. Але я вмовив його підбадьоритися,— адже, однак, як що ми зостанемося на цій руїні, то загинемо. Ну, так от ми пішли до демена, спіткнулися на ляду й вчепилися за неї, бо край її був у воді. Дивимося — аж човен стоїть, як ясочка! Я ледве міг побачити його в темряві. Ну й зрадів же! В ту ж мить я хотів у його вскочити, коли це відразу двері з каюти відчинилися. Один розбійник висунув крізь їх голову, всього на всього за два ступні від мене,— я вже

думав, що тільки я на світі й жив — але він зараз же сховався назад, промовивши:

— Прийми цей клятий лихтар, Біллю: боляче дивитися!

Потім він кинув у човен повний мішок, зійшов туди сам і сів. Це був Пакард. За їм сів і Білль. Пакард промовив пошепки:

— Все готове. Рушай!

Я мало не зірвався з дверей, так знесилився. Коли це Білль говорить:

— Стривай!.. А чи ти забрав у його гроші?

— Ні. А ти?

— І не подумав. Так його частка зосталася в його?

— Ну, в такому разі ходімо назад. Нам нема ніякої рації кидати тут гроші.

— А як що він догадається, щб ми хочемо зробити?

— Ну, то й що з того? Ходім!

Вони встали з човна й пішли в каюту. Двері за їми зачинилися. В ту ж мить я опинився в човні, Джім кинувся за мною... Ножем я перерізав кодолу, і ми попливли!

Ми не бралися за весла, не промовили ні слова, силкуючись навіть не дихати. Швидко посувалися ми серед мертвої тиші, пропливли бік, пропливли демено, — ще мить, і ми опинилися сажнів на п'ятдесят нижче за судно. Воно зникло в темряві, все до найменшої дрібнички, — ми обрятувалися!..

Пропливши сажнів півтораста-двісті, — ми побачили лихтар, що блиснув, мов іскорка, в дверях з каюти—мабуть, злочинці побачили, що човна немає, і зрозуміли, що з ними трапилося лихо, не краще за те, яке вони готували Тернерові!

Джім ударив дужче веслами, і ми попливли шукати плота. Тепер уперше в мене заворушилося спочуття до цих людей,— перше було не до того! Адже як страшно, навіть душогубам, опинитися в такому становищу! Що, як би я сам був душогубом — як би мені це сподобалось? От я й кажу Джімові:

— Як тільки побачимо де-небудь вогник, то й пристанемо туди, вибравши таку місцину, де можна було б сховати човен. Я піду, вигадаю якусь казку й пошлю до їх чоловіка, щоб їх обрятував,— нехай їх витягнуть звідти.

Але мені не пощастило; скоро знов почалася буря, та цього разу ще гірша, ніж перша. Полив дощ, і навкруги не видко було ні одного вогника, — всі люди спали. А ми собі пливли все далі та далі, шукаючи нашого плота. Нарешті дощ перестав іти, але хмари ще не розійшлися, иноді спалахкувала блискавка — і ось вона освітила якусь чорну річ, що пливла перед нами. Ми кинулися її доганяти. Це був наш пліт, і як же ми зраділи, опинившися знову на йому! Коли це на правому березі з'явився вогонь. Я рішив туди попливти. В човні було повно здобичи, що волоцюги пограбували на розбитому пароплаві. Ми склали її купою на пліт. Я звелів Джімові пливти далі, а, пропливши миль зо дві, запалити вогонь і не гасити його, аж поки я вернуся. Потім я взявся до весел та й поплив на вогонь. Скоро з'явилося ще два-три вогники на шпилику. Це була слобода. Я поплив просто на той вогонь, що світився на березі. Під'їздю й бачу, що це лихтар висить на пароплаві. Я почав шукати очима вартового й швидко знайшов його: він спав на бімсах, схилившися головою до колін.

Я злегенька штовхнув його в плече та й почав плакати. Він ізскочив, злякавшися з просоння, але, побачивши, що це тільки я, позіхнув, потягся й промовив:

— Ну, що там тобі? Чого ревеш, хлопче? Що сталося?

— Тато й мама, і сестричка... — бубонів я крізь сльози.

— Та годі рюмати, — сказав він, — кожен має своє горе... Якось то воно буде!.. Ну, що ж із ними трапилося?

— Вони... вони... та ви вартовий, чи що, тутешній?

— Еге, — відповів він згорда, — я капітан і власник, і лоцман, і вартовий, — усе вкупі; иноді я буваю ще й пасажиром, і вагою. Я не такий дукар, як Джім Горнбак, — не можу я бути таким щедрим та великодушним до Тома Діка та Гаррі й кидати їм гроші так, як він кидає, але я

сто раз казав йому, що не бажав би помінятися з їм становищем: мене створено на те, щоб жити на морі; я пропав би з нудьги, як би мені довелося жити за дві милі від города, в такому глухому куточку, де ніколи нічого не трапляється, їй-богу...

Я перепинив його:

— З ними трапилося страшенне лихо!

— Та з ким же — „з ними“?

— З батьком, мамою, сестрою та з панною Гукер, і як би ви попливли туди...

— Куди? Де вони?

— Там, на розбитому пароплаві!

— На якому пароплаві?

— Та тут же один тільки й є!

— Невже ж на „Вальтер Скотті?“

— Еге...

— Та який же біс поніс їх туди?

— Вони не вмисне туди потрапили...

— Ще б умисне! Та ж вони загинуть, як що вони не втічуть звідти зараз же. Та як же їм сталося таке лихо?..

— Дуже просто: панна Гукер поїхала в гостину туди в город...

— Ну, так, — у Бутс-Ландінг... кажи далі!..

— Ну, так от вона була в гостях у Бутс-Ландінгові, а над вечір попливла з негритянкою кінним поромом ночувати до своєї подруги, панни... ах, як же її — забув прізвище... вони загубили весло, і їх понесло вниз наперед деменом. Несло їх, несло миль зо дві, нарешті вони наскочили на розбите судно; стерничий, негритянка та коні — все загинуло, а панна Гукер учепилася й злізла якось на розбитий пароплав. Ну, через годину після того, як смеркло, ми пливли своїм судном; було так темно, що ми не помітили руїни, аж поки наскочили на неї. Одначе всі обрятувалися, опріче Білля Віппля — ех, гарний був парубок: краще б уже я загинув, їй-богу!..

— Присягаюся св. Джорджем, от так історія! Що ж ви зробили?

— Звісно, почали кричати, кликати на поміч, але річка в тому місці така широка, що ніхто не міг нас почути. Тоді батько рішив, що комусь треба попливти на беріг та й покликати людей на підмогу. Тільки я вмів плавати, — от я й поплив. Панна Гукер сказала, що коли мені не пощастить знайти запомоги раніше, то щоб я пішов до її дядька, він зараз же все зробить. Я вийшов на беріг і от усе блукаю з того часу, силкуючися знайти людей, щоб нам помогли. Але ніхто не згожується. „Як же його їхати по такій темряві та по такій бурі? Йди, бери паровий човен!“ І як що ви згожуетеся, то...

— Присягаюся Джексоном, я залюбки, та тільки хто ж заплатить мені за працю?.. Адже твій батько, певне...

— Ну, про це нема чого турбуватися. Панна Гукер сказала, що її дядько Горнбак...

— Тисяча чортів! Так ось хто її дядько! Слухай, парубче, йди до того вогника — бачиш? Потім зверни на захід і,

пройшовши з чверть милі, опинишся біля шинку; звели, щоб тебе поведено до Джіма Горнбака, — ми вже з ним порахуємося. Тільки гляди, не гайся, не пустуй по дорозі! Йому цікаво буде довідатися про новину. Скажи йому, що я обрятую його небогу, як би там не було. Ну, моторніше, а я піду сюди за ріжок будити свого машиниста.

Я побіг, куди мені було звелено, та ледве чоловік зник за ріжком, я кинувся в свій човен, вибрав з його воду, проплив кільки сажнів по-під берегом і сховався поміж барками, що везли дрова. Я не міг заспокоїтися, не побачивши, як пливе пароплав. Бо хоч як, а мені було приємно думати, що я так клопочуся за-для таких злочинців — не кожен зробив би це, як би йому так. Шкода, що удова Дуглас цього не знає. Мені здається, що вона похвалила б мене за те, що я допомагаю цим злодіям! Адже відома річ, що удова, та й усі добрі люди, найбільше саме злодіям і допомагають.

Скоро бачу, аж пливе розбитий пароплав, немов чорна похмура мара. Мені пішов мороз по-за шкурою... Я поплив до руїни. Пароплав уже глибоко спустився в воду; ще хвилина — і вже на йому не зостанеться ні однієї живої істоти!.. Я поплив навкруг його й почав гукати. Відповіди не було; мертва тиша. В мене трохи защеміло серце, як я подумав про злочинців... але не скажу, щоб дуже. А ось і пароплав підплив. Я виплив насеред річки; впевнившися, що мене вже не видко, я положив весла й озирнувся: дуже вже мені цікаво було подивитися, як пароплав буде бігати коло уламків та шукатиме прах панни Гукер — капітанові, напевне, здається, що її дядькові Горнбакові дуже того треба. Але пароплав скоро облишив шукати та й вернувся до берега, а я почав завзято гребти й поплив яко мога швидче вниз за водою.

Мені здалося, що минула ціла вічність, поки з'явився Джімів огник, а як його побачив, то здалося, що він дуже далеко, десь за тисячу миль. Тим часом розвиднялося; ми підпливли до якогось острівця, сховали пліт, човен потопили, а самі полягали та й поснули мов побиті.

XIV. Книги, королі і французька мова.

Прокинувшися, ми почали розглядати здобич, що розбійники награбували на розбитому пароплаві, і знайшли чоботи, ковдру, одежу та багато иншого добра, — купу книжок, далекоглядну дудку та аж три коробки з цигарами. Зроду ще ми не були такими багатирями. Цигари були найкращого сорту. Ввесь час по обіді ми провалялися в лісі, базікаючи та курячи; я підчитував книжки, і взагалі час минув за-для нас дуже гарно. Я оповідав Джімові про все: про те, що було на пароплаві та на розбитому судні. — „От так цікаві пригоди!“ —зауважив я. Але він одповів, що нехай їм, тим пригодам... Докучили вже йому турботи! Він признався, що як я заліз у каюту, а він поліз назад до плоту й не знайшов його, — він мало не вмер зо страху. Він уже думав, що пропав, загинув! І, справді, як не крути — все погано: зостанеться на пароплаві — втопне, а не зостанеться, то його зараз же одведуть додому, щоб одержати нагороду, і вже тоді панна

Ватсон неминуче продасть його на південь. І, справді, він мав рацію. Джім мало не завсігди мав рацію — надзвичайно розумна голова за-для негра!

Я дуже багато читав Джімові про королів, герцогів, графів, про те, як пишно вони вбираються та які вони важні, і як вони величають один одного: ваша величність, ваша ясновельможність та иншими назвищами замісць, щоб казати просто — „шановний добродію".

Джім вирячував очі з дива; все це його дуже цікавило.

— Я й не думав, що їх така ватага! Я чув тільки про одного,— про старого царя Салормуна.

— Про Соломона?

— Еге... Та ще про тих королів, що на картах... Ну, а скільки король плати бере?

— Скільки бере? Та скільки схоче! Як схоче, то й по тисячі доларів на місяць братиме. Бере, звісно, скільки йому треба.

— Дак королям весело жити! Ну, а якої ж із їх роботи вимагають, Геку?

— Та ніякогісінької! Тільки й того, що сидять у своїх державних радах.

— Невже?!..

— Еге, сидять собі, та й годі... Цить!.. Чуєш, щось наче шумить?

Ми, стурбовані, вискочили з гущавини, але виявилось, що це шумить колесо з пароплава — якийсь пароплав завертав за ріг. Ми вернулися назад до своєї розмови.

— Дак їх не самий Соломон, а багато є! — казав Джім.

— Але Соломон з їх найрозумніший. Це мені вдова казала.

— То що, що казала! А я не вважаю його за найрозумнішого. Бо коли ж він хотів розрубати дитину надвоє.

— Еге,— кажу,— мені росказувала про це вдова.

— От бачиш, зміркуй же сам! Ну, нехай цей пеньок буде однією жінкою, ти другою, я — Соломоном, а цей долар паперяний—дитиною. Кожна з вас каже, що це її дитина. Що ж би робити? Довідатися в людей, чий це долар, цеб-

о дитина, та тому й оддати, чий він є, цілісінького. Ні, я не так роблю: роздираю папірець на дві половинки: одну тобі, а другу пенькові даю,— отак хотів зробити Соломон!.. Ну, куди ж воно годиться — половинка папірця? За неї ж нічого не купиш! Так і половина дитини нікуди не годиться. Я шеляга не дав би, хоч би мені давали й мільйон таких половинок!

— Ти, Джіме,— кажу йому,— дурницю плещеш. Ти не зрозумів, у чому тут сила.

— Одчепись ти з своєю силою! У чому ж тут сила? Коли б у чоловіка була одна або дві дитини, то він би їх не рубав на половинки,— він знає ціну дітям! А то в Соломона мільйон дітей був,— ну, йому й не жалко одного розрубати, мов кочан капусти. Через те він і розсудив так нерозумно!

Я вже й не сперечався з Джімом, бо він такий упертий, що як уже що надума, то хоч що, а своє верзтиме. Почав йому росказувати про французьких королів та про те, як французи давно вже одрубали одному королеві голову, а син його в тюрмі вмер.

— Шкода бідолашного,— сказав Джім.

— А інші кажуть, що він утік з тюрми сюди, в Америку.

— А що ж він тут робить? Тут же, Геку, здається, нема королів.

— Та нема.

— Ну, то з чого ж він живе?

— А хіба я знаю? Може, в поліцію пішов служити... а, може, тутешніх людей вчить по французькому говорити.

— А скажи, Геку, хіба французи говорять не так, як ми з тобою?

— Ні, Джіме, ти не зрозумів би в їх ні слова, ні одвісінького.

— Дивно! Через віщо ж це?

— Не знаю, але це так. Я трошки навчився з книжки по їхньому. Уяви собі, приходить до тебе чоловік і говорить: „Пуллі ви френзі?“ Ти що на це тоді сказав би, га?

— Нічого не скажу, а візьму та й дам йому по поти-

лиці... Звісно, як що він не білий. Ні за що я не дозволю негрові так мене лаяти...

— Ех ти, розум! Та це ж не лайка. Це значить: чи ти розмовляєш по французькому?

— Ну, так чому ж просто не спитати, по людському?

— Та це ж французи так говорять.

— Кумедія!.. Я й слухати такого не хочу. Нісенітниця, та й годі!

— Ах, який бо ти, Джіме! Ну, подумай: хіба кішка говорить по нашому?

— Ні, не говорить.

— Ну, а корова?

— І корова не говорить.

— А кішка говорить по коров'ячому, або корова по кошечому?

— Ні... А що?

— Натурально й зрозуміло, що обоє говорять неоднаково: кожне по своєму,— адже так?

— Авжеж!

— Хіба не натурально й те, що корова та кішка говорять инакше, ніж ми?

— Про це нема чого сперечатися: звісно!

— Добре! Через віщо ж ненатурально й незрозуміло, як що французи говорять инакше, ніж ми? А ну, скажи!

— Та хіба ж кішка людина, Геку?

— Ні!

— Ото ж то й ба! Значить—неможливо, щоб кішка говорила по людському. Хіба корова—людина, або корова—кішка?

— Звісно,— ні.

— Ну, так нічого їм і совати носа до чужого проса та говорити чужою мовою. А француз — людина?

— Еге.

— Добре! Ну, так чого ж він, чорт би його драв, не говорить по людському? А ну, відповідай мені на це!

Я впевнився, що не варт витрачати даремно слова: неможливо навчати негра міркувати. Так я й облишив.

XV. Загублений пліт і дивний сон.

Ми обрахували, що години в три в-ночі допливемо до міста Каїру, що було аж на другому краї Іллінойсу, там, де в Міссісіпі вливається річка Огайо,— до його й летіли наші мрії. Там ми хотіли продати пліт, пересісти на пароплав, допливти швидче по Огайо до вільних штатів,— тільки тоді за-для нас не буде більше небезпечности.

Але другої ночи знявся страшенний туман, і ми рішили пристати до мілини: не було чого й думати пливти далі серед такої мряки, та коли я поплив наперед у човні, щоб пошукати, де б привязати наш пліт,— виявилося, що навкруги самі низенькі молоденькі кущики. Я накинув кодолу на один із їх, що ріс саме над кручею, але там вода йшла дуже прудко, пліт понесло вниз, та так швидко, що кущик вирвався з корінням, та тільки я його й бачив... Густий туман спускався все нижче. Я так уразився та перелякався, що спочатку не міг сам ворухнутися, а тим часом пліт зник з перед моїх очей: сажнів на сім-вісім уже не можна

було нічого побачити. Схаменувшись, я вскочив у човен, кинувся до демена, схопився за весло, але не міг його зрушити з місця: я так поспішався, що забув, що воно привязане. Тоді я встав і почав силкуватися його одвязати, але так хвилювався, що руки в мене страшенно тремтіли, і я довго не міг нічого з веслом поробити.

Насамперед я, звісно, кинувся доганяти пліт; поки плив по-під мілиною, то все було добре, але вона була не довга, сажнів 25, не довша, і, проминувши її, я знову опинився серед густого білого туману та й поплив світ за очі, не знаючи куди, немов я й не жива людина! Гребти не треба, думав я, насамперед через те, що можу наскочити на беріг або на щось инше; от через віщо треба було сидіти тихо й пливти навмання, а згодьтеся самі, що страшенно важко сидіти, згорнувши руки в таку хвилину. Я гукнув і почав прислухатися. Аж чую — десь далеко, ледве чути, як хтось одгукується,— це мене трохи підбадьорило. Я поплив у той бік, наторошивши вуха, чи не почую ще чого. Знову хтось гукнув, але я помітив, що не туди пливу, а трохи правіше. Иншим разом мені здалося, що я їду лівіше, ніж треба; так я й крутився без ладу, ніяк не можучи втрапити туди, куди хотів.

Бажав би я, щоб дурний Джім догадався бити в сковороду, бити не перестаючи, але він цього не робив, а, найголовніше, мене збентежувало те, що крик було чути не скоро один після одного. Так я й блукав усе; коли це чую, аж гука вже позад мене. Добре ж я вскочив! Очевидно, хтось инший гукав, а зовсім не Джім.

Я покинув весло. Коли це чую—знову гука, але вже в иншому місці, то ближче, то з иншого боку, а я все озиваюся. Аж відразу я помітив, що кричить знов поперед мене, і впевнився що вода несе човен носом униз, значить —усе як треба: звісно, коли це, справді, Джім гукав, а не хто инший. Голосу в тумані не можна було пізнати—всі згуки були якісь дивні, невиразні.

Ми все перегукувались; менше, ніж за хвилину, я вже наскочив на крутий беріг, на якому, немов невиразні при-

мари, стояли високі дерева; потім мене кинуло ліворуч на купу покручених гілок,що ревучи летіли за водою. За мить знову стало все тихо та біло навкруги. Я сидів, не ворушачись, і чув, як швидко б'еться в мене серце; мені здається, що я не дихнув ні разу за той час, поки воно простукало принаймні раз сто.

Не було чого робити — я зрозумів, у чому тут сила. Цей крутий беріг — острів, а Джім потрапив на другий бік; це зовсім не мілина, круг якої можна обпливти за десять хвилин — ні, на йому ріс великий ліс, немов на справжньому острові; завширшки він мав з пів милі, а вдовж миль п'ять або шість.

Я сидів тихо, витягши з води весла, з чверть години — так принаймні мені здалося. Я плив униз, пропливаючи миль чотирі або п'ять за годину, — але цього зовсім не помітно. Ви лежите собі, як мертвий, на воді, і як що проз вас швидко пролетить гілка, вам і на думку не спаде, що ви самі швидко пливете — ви подумаєте: ох, як ця гілка швидко лине! Як що ви не вірите, як страшенно тяжко та похмуро стає на думці серед такого туману, то спробуйте самі колись — і побачите!

Ще з пів години я иноді гукав; нарешті відповідь стало чути все далі. Я силкувався розібрати, звідки вона, але не міг. Тут я зрозумів, що плутаюсь серед купи мілин, вони невиразно стирчали по обидва боки, а ті, яких я не міг побачити, я все таки почував, бо чув, як вода хлюпочеться біля старого сухого хмизу та біля лози, що позвисали з берегів. Тут я посеред острівців уже зовсім зблукався, силкуючися пильнувати того, звідки йде крик, — це гірше, ніж ловити мандрівний вогник. Крик що-хвилини чути було в иншому місці.

Кілька разів мені доводилося яко мога швидче відштовхувати човна від берега, силкуючися не наскочити на якийсь острівець. З цього я зрозумів, що пліт, певне, що-хвилини наскакує на беріг, бо инакше він би був уже далеко далі й крику не чути було б,—а він плив тільки трошки швидче за мене.

Потроху я виплив знову на чисту воду, але вже не чув крику ні звідки. Мабуть, Джім наскочив на підводне дерево, і все загинуло... Я страшенно втомився, ліг на дно в човен і постановив, що не буду себе більше мучити. Звісно, я знав, що спати не треба, але очі в мене так і злипалися.

Одначе я, здається, таки добре задрімав, бо, як прокинувся, то зорі ясно горіли на небі, туман зник, і я плив деменом наперед. Спершу я не міг зрозуміти, де я, немов уві сні. Але потроху притомність почала вертатися до мене, і мені здалося, що все це я пережив давно, що вже, може, тиждень минув з того часу.

В цьому місці річка була страшенно широка; обидва береги поросли високим густим лісом, що стояв, немов стіна — таким він здавався при зоряному світлі. Коли це відразу я побачив перед себе темну пляму. Кидаюся туди, але, на жаль, це тільки пара дубків, звязаних докупи. Побачив другу пляму й кинувся до неї — цього разу я не помилився: це був пліт.

Джім сидів, схиливши голову між коліна, і міцно спав — права рука в його висіла над веслом. Другого весла не було, його зірвало, а пліт був увесь укритий листям, гілками та гряззю. Видко, добре поскубло бідолаху!

Я пристав, ліг на плоті під носом у Джіма, потім почав умисне позіхати та потягатися, чіпляючи його кулаками.

— Гей, Джіме, хіба я заснув? Через віщо ж ти мене не збудив?

— Ой, ой, та це ти, Геку! Не вмер, не втоп?.. Та́ невже ж ми знову вкупі? Це так чудово, що аж віри не йметься, голубчику, їй-богу, не йметься! Ну, дай же я подивлюсь на тебе, дитинко! Ні, живий—живісінький!

— Та чого це ти, Джіме? Чи ти п'яний?

— П'яний? Де ж я міг упитися?

— Ну, так чого ж ти таку нісенітницю верзеш?

— Яку, нісенітницю?

— Говориш щось таке, ніби я вернувся, так наче я й справді їздив кудись.

— Слухай, Геку, Геку Фінне, глянь мені в вічі! Та хіба ж ти ввесь час був тут?

— Та що ти, я й не думав нікуди ходити! Куди б же я міг піти?

— Ну, парубче, тут щось не тее... Я це, чи не я? Де я? От що мені хотілось би знати!

— Думаю, що ти тут. Ми обидва тут, на плоті,—здається, це досить просто. Який же ти старий нерозумний дурень, Джіме!

— Хіба? Справді? Виясни ти мені, будь ласка: ти не їздив човном, щоб привязати пліт до мілини?

— Ні, і не думав навіть. До якої мілини? Нічого не розумію.

— Як не розумієш? Та ж кодола одірвалася, і пліт понесло вниз, а ти зостався з човном ззаду серед туману.

— Якого туману?

— Звісно, серед того туману, що був тут усю ніч. Хіба я не відгукувався, аж поки ми обидва так зблукалися поміж острівцями, що не знали й де ми. А хіба я не наскочив на цілу купу мілин та мало не потоп, так мене кидало? Ну, що скажеш, парубче, хіба це не так? А ну, відповідай!

— Щось мудре ти говориш, Джіме! Не бачив я ні туману, ні острівців, ні небезпечности, одно слово — нічого такого. Я просидів тут усю ніч, базікав з тобою, аж поки ти заснув перед десятьма хвилинами. Здається, й я зробив те саме. Ти не міг устигнути напитися за цей час, то, значить, це все тобі приснилося.

— От чорт! Як же мені могло це все приснитися за десять хвилин?

— Приснилося, бо нічого цього справді не було.

— Але ж, Геку, я це все бачу, як живе.

— Все одно, живе, чи не живе, а нічого такого не було. Вже я це знаю, бо тут був увесь час.

Джім замовк і хвилин з п'ять тихо міркував. Нарешті скрикнув:

— Ну, значить, твоя правда! Все це мені приснилося, Геку!.. Тільки... От щоб я крізь воду пішов, — це найдивніший сон з усіх, які я пам'ятаю. Ніколи ще ні один сон не змучував мене так, — аж усе тіло ниє.

— Ну, то й що з того?.. Бувають і такі сни. Твій сон, справді, дуже цікавий. А ну, роскажи його мені ввесь.

Джім почав оповідати, як усе було; але треба признатися, що досить таки прибільшував свої прогоди. Потім він почав одгадувати свій сон, через те, що він, запевне, щось віщує й не дурно приснився. Перший острів—людина, що бажає нам добра; а течія—це друга людина, що хоче нас розлучити з першою. Гукання щось віщує. Як що ми не силкуватимемось зрозуміти, що саме, то з цього, запевне, вийде якесь лихо замість добра. Купа маленьких острівців—це клопіт, що готують нам усякі погані люди та ледаща. Але як що ми будемо добре виконувати свою повинність і не звертатимемо на їх уваги, то обпливемо їх і випливемо на широку ясну річку, цеб-то в вільні штати, і тоді зникнуть усі наші турботи.

Після того, як я вернувся на пліт, небо стало облягати хмарами, але скоро знову вияснилося.

— Добре! Досі ти все виясняв чудово, — сказав я, — а це що значить?

Я показав йому на листя та на сміття, що вкривало пліт, та на розбите весло. Тепер це все можна було виразно побачити.

Джім глянув на мене, потім на сміття, потім знову на мене. В його в голові так міцно сиділа думка, що це не був сон, що він довго не міг її збутися. Але очутившися й зрозумівши, в чому сила, він пильно, не всміхаючися, глянув на мене й промовив:

— Ти питаєшся, що це значить? Добре, я виясню тобі. Як я, зоставшися сам, уже знесилився, перегукуючися з тобою, я заснув, але серце в мене тяжко боліло: я думав, що ти загинув, і мені вже було однаково, що станеться з плотом! А як ти знову вернувся цілісінький та здоровісінький, у мене сльози потікли з очей. Я ладен був цілувати тобі ноги, так я зрадів. А ти тільки й думав про те, як би поглузувати з старого Джіма, одурити його казкою. От що значить це сміття, як що хочеш знати: сміття — це болото, що їм люди готові обкидати друзів, щоб збентежити їх та принизити...

Він тихо встав і почвалав до будки, не промовивши більше ні слова. Але цього було досить; мені було так сором за своє поганство, що я сам ладен був цілувати йому ноги, аби тільки він забув мої слова.

Минуло з чверть години перше, ніж я зміг примусити себе піти й знизитися перед негром. Але я це зробив і ніколи в тому не каявся. Більше я вже не дозволяв собі такого нерозумного глузування з його, та й цього не дозволив би, як би знав, що воно його так боляче образить.

XVI. Одурені надії.

Ми проспали увесь день і рушили в-ночі, ідучи близько за довжезним плотом, що плив проз нас так довго, ніби ціла процесія. З обох боків у його було по чотирі весла, і, на нашу думку, на йому мусіло бути не менш як тридцятеро людей. Там зроблено було п'ять величезних наметів, дуже далеко один од одного; посередині ясно горіло багаття, а по краях стирчали високі дрючки з прапорами. Пліт взагалі мав празниковий вигляд і був дуже гарний, — кожен пишався б, що служить на такому.

Ніч була душна, все небо залягли хмари, а береги поросли густим лісом, що знімався, немов стіни. Ми говорили проміж себе про Каїр та міркували, чи пізнаємо його, як туди допливемо. Я думав, що навряд чи пізнаємо. Кажуть, що там усього тільки зо два десятки хаток, не більше. А як що там ще й не світитиметься, то як же ми догадаємося, що пливемо проз той город? Джім сказав, що в тому місці зливаються дві великі річки, і це нам покаже, де Каїр. Але я зауважив, що ми можемо помилитися, подумавши, що пливемо круг острову, і потрапити знову в ту саму річку, якою

пливли. Це трохи збентежило Джіма та й мене. Питання: що ж робити? Я порадив гребти до берега зараз же, тільки побачимо вогник, і сказати першому ж, кого зустрінемо, що мій батько пливе позаду баркою. Він ніби то ще тільки починає торгові справи, і йому треба знати, чи далеко до Каїру. Джімові ця думка сподобалася. Ми закурили й почали ждати.

Нам не зоставалося нічого иншого робити, тілько пильно дивитися, чи не з'явиться де місто, щоб не проминути його. Джім запевняв, що, напевне, пізнає його здалека, бо саме в ту хвилину стане вільною людиною, — а як що проґавить, то зостанеться в країні рабства, і тоді прощавай, воле! Що-хвилини він ізскакував, кричачи: „он де він, дивись!"

Але де там! Виходило, що це або мандрівний вогник, або жучок-світун. Джім знову сідав на своє місце й дивився далі. Він тремтів так, немов його трусила пропасниця, ледве тільки починав думати, що воля так близько від його. По правді сказати, слухаючи його, і я почав тремтіти, — тільки тепер я зрозумів, що він, справді, за малим не вільний, а хто в тому винен? Звісно — я! Я ніяк не міг збутися цієї думки, і, признатися по правді, сумління добре таки мене докоряло! Нарешті ця думка мені так дошкулила, що я не міг спокійно всидіти на місці. Перше я не міркував багато про те, що роблю, але тепер схаменувся — сумління мучило мене все більше. Хоч як я силкувався впевнити себе, що нічим не винен, що не я звелів Джімові втікти від своєї властительки — все даремно. Що-разу сумління повставало проти цього й казало мені: „Але ж ти знав, що він утік, ти міг вийти на беріг і виказати на його". Хоч як виляй, а це правда! Сумління шепотіло мені: „Що тобі зробила бідна панна Ватсон, що ти дозволив її негрові втікти в тебе з-перед очей і не промовив ні словечка? Що тобі зробила поганого ця бідна бабуся, що ти так гидко зробив із нею? Вона вчила тебе читати, вчила добре поводитися, силкувалася завсігди зробити тобі добро! Чим вона тобі винна?

Я почував себе таким гидким, таким нещасливим, що мені схотілося вмерти...

Я тинявся туди й сюди по плоту, лаючи себе на всі заставки, а Джім теж не знаходив собі місця. Ми обидва не могли сидіти спокійно, що-хвилини він підстрибував — „ось де Каїр!“ — Мене що-разу так і шпигне в серце, і, здається, як би сталося, що це справді Каїр, я так би тут і вмер на місці.

Поки я міркував, Джім говорив, не перестаючи. Він оповідав, що як вийде на волю, то насамперед збиратиме гроші, не тратитиме ні одного цента; а як уже назбирає досить, тоді викупить свою жінку, що живе невільницею на фермі, недалеко од панни Ватсон. Потім обоє працюватимуть укупі, щоб викупити своїх дитинчат. А як що їхній власник не згодиться їх продати, то вони наймуть аболіціоніста, той піде та й вкраде їх.

У мене мороз бігав по-за шкурою, як я слухав про ці плани. Перше він ні за що не зважився б говорити таких річей. Дивіться, як він одмінився з того часу, як почув себе за малим не вільним. Правду каже старовинна приказка: дайте негрові палець — він забере всю руку. От що наробила моя легковажність! Перед мене негр, я йому за малим не поміг утікти, і цей негр так таки простісінько й каже, що він має замір украсти своїх дітей, що належать чоловікові, якого я навіть не знаю і який не зробив мені ніякого зла.

Боляче було мені таке слухати від Джіма. Це так принижувало його в моїх очах! Сумління почало докоряти мене ще дужче, ніж перше. Нарешті я надумав, що ще не пізно: можна поїхати на беріг і виказати. Відразу в мене на душі стало легко, я почував себе таким щасливим, спокійним; всі мої турботи зникли, я почав придивлятися, чи не побачу де вогника, а тим часом щось мугикав собі під ніс. Аж ось і вогник блиснув. Джім так і скрикнув:

— Обрятувалися ми, Геку, обрятувалися! Уставай та збирайся! Ось нарешті й наш любий старий Каїр! Вже я, запевне, знаю, що це він.

— Я краще поїду туди човном, Джіме, і подивлюсь: може, ти помиляешся...

Він схопився, налагодив човен, прослав на дно свою стару одежину замість килима й подав мені весло. Я поплив, а він сказав мені навздогінці:

— Скоро, скоро я буду веселий та щасливий і всім розкажу, що це Гек зробив. Тепер я вільна людина, але як би не Гек, цього б ніколи не було. Усе зробив Гек. Джім ніколи тобі цього не забуде, Геку. Ти мій найкращий друг, такого в мене зроду не було. Тепер ти єдиний друг старому Джімові на всьому світі.

Я сідав у човен, нетерпляче поспішаючись його зрадити; але як почув ці слова, мені стиснуло серце, і вся зважливість одразу зникла. Я поплив далеко тихше й вже не був певен — радію я з того, що пливу, чи ні. А Джім говорив далі:

— Їдь собі, добрий, вірний мій Геку, єдиний білий джентльмене, який додержав свою обіцянку, що дав старому.

Їй-богу, я мало не зомлів. Але я сказав собі: так треба зробити, инакше не можна! Коли це дивлюсь — пливе човен, а в йому двоє якихсь людей, обидва з рушницями. Я спинився, і вони спинилися. Один з їх спитав:

— Що це там таке в далечині?

— Уламок з плота,— сказав я.

— І ти звідти?

— Еге, добродію.

— Є на плоті люди?

— Тільки один чоловік, добродію.

— Добре. А чи ти знаєш, що п'ятеро негрів утікло цієї ночи он туди, за оте коліно в річці? Що ж, білий у тебе чоловік, чи чорний?

Я не відразу відповів, язик не ворушився. Дві-три миті я примушував себе заговорити, я став боязкіший за зайця. Помітивши, що знесилююсь, я облишив себе примушувати й вимовив:

— Він білий.

— Стривай, ми самі підемо та подивимось.

— Ах, будьте ласкаві,— сказав я,— через те, що там батько, і ви, може, поможете мені дотягти пліт он до того

вогника, що блищить. Він хворий і мама хвора, і Мері-Ганна теж.

— Ах ти чорт! Нам ніколи, хлопче! Ну, а проте поїдемо. Бери весло.

Вони взялись до весел. Ударивши веслом разів зо два чи зо три, я сказав:

— Як же батько вам дякуватиме, панове! Всі силкуються швидче втікти, тільки я попрошу потягти наш пліт, а сам я не можу цього зробити.

— От поганство! Скажи ж, хлопче, що твойому батькові?

— Що йому... а... так, нічого, дурниця...

Вони облишили гребти. Пліт був уже недалеко.

— Хлопче, ти брешеш! — сказав один з них. — Кажи правду, що твойому батькові? Відповідай, а то погано буде.

— Скажу, добродію, скажу по правді! Тільки ви нас не кидайте, будьте ласкаві! Знаєте що, джентльмени — я вам передам кодолу. Як що ви будете тягти її спереду, то вам нема потреби близько підпливати до плота. Будьте ласкаві тільки, не зрікайтеся!

— Греби назад, Джоне, греби назад! — скрикнув другий. —Вони повернули.—Далі від нас, хлопче, далі. Йди к бісу! Ще вітром до нас занесе! В твого батька, запевне, віспа, і ти це чудово знаєш. Чого ж ти не сказав попереду? Ти хочеш розносити заразу, чи що?

— Їй-богу!— бубонів я,— я всім говорив правду спочатку, а вони зараз же тікали й кидали нас.

— Бідний хлопець! Не дивно. Дуже жалко тебе, але, бачиш, ми не охочі здобути віспу. Слухай, що я тобі скажу: і не силкуйся приставати тут, а то матимеш! Пропливи вниз іще миль з двадцять, тоді побачиш город на лівому березі. Це буде вже, як сонце зайде. І як проситимеш, щоб тобі допомогли, то скажи, що у всіх твоїх рідних пропасниця. Та не будь дурнем, роби так, щоб люди не вгадали, в чому сила. А ми дещо хочемо зробити за-для тебе. Тільки одпливи ти на двадцять миль. Будь гарним хлопцем... Та тобі нема чого й приставати туди, де вогник: там тільки

лісовий склад. Твій батько, мабуть, убогий? Признатися по правді, йому добре не пощастило. Ось глянь, я положу двадцять доларів золотом на оцю дошку, а ти забереш монету, як дошка пливтиме проз тебе. Сором мені покидати тебе в лихій пригоді, та що ж поробиш! Знаєш, з віспою шуткувати нема чого!

— Стривай, Паркере, — сказав другий чоловік. — Ось іще двадцять доларів од мене. Прощавай, хлопче! Зроби так, як звелів тобі містер Паркер, і все буде добре.

— Це правда, хлопче! Прощавай! Прощавай! Як що зустрінеш негрів-утікачів, попроси когось, щоб помогли тобі їх піймати. Заробиш грошей.

— Прощавайте, добродію! — сказав я. — Побачу негрів — неодмінно піймаю.

Вони попливли, а я вернувся назад. Мені було так соромно та погано на душі; я почував, що зробив погано, та й взагалі даремна праця за-для мене силкуватися зробити добре; людина, що не пішла добрим шляхом із самого початку, з дитинства, не має твердої основи, не має підпори, а попаде в лиху пригоду — то неминуче схитнеться! Ну, а що як би я зробив так, як треба, і зрадив би Джіма — чи краще було б у мене на душі, ніж зараз? Ні, так саме погано! Яка ж користь із того, щоб силкуватися робити добро, коли це так важко, а робити зло не важко, а наслідки з цього однакові? Я не знав, що й гадати. Цього я ніколи не міг зрозуміти. От я й постановив: не марудити над цим голову, а робити завсігди так, як серце підкаже.

Я глянув на будку — Джіма там не було. Я озирнувся навкруги — ніде його не видко.

— Джіме! — скрикнув я.

— Я тут, Геку. Що, вже немає?.. Не говори так голосно...

Він сидів у воді під стерничим веслом, і тільки ніс висувався йому з води. Я заспокоїв його, сказавши, що людей уже не видко.

— Я чув усе, що вони говорили, кинувся в воду й поплив би до берега, як би їм заманулося підпливти до плота,

а тоді знову вернувся б. Добре ж ти їх одурив, Геку! Чудово схитрував! Ну, дитинко, спасибі тобі, що обрятував старого Джіма. Джім тобі цього повік не забуде, голубчику!

Ми почали розмовляти про гроші. Не поганий заробіток по двадцять доларів на братчика. Джім сказав, що тепер він візьме на пароплаві місце на чардаку й цих грошей нам на довго стане в вільних штатах. Пропливти ще двадцять миль плотом — це не так страшно, пілком дурниця.

Удосвіта ми пристали до берега. Джім особливо турбувався про те, щоб добре сховати пліт. Потім цілий день він товкся, увязуючи речі в вузли, і готував усе до того, щоб можна було покинути пліт. Цієї ночи годин у десять ми побачили вогні в городі, що був на лівому березі, саме там, де повертала річка.

Я поплив човном довідатися, що це. Скоро я побачив чоловіка, що закидав з човна сіть. Я підплив до його й спитав:

— Добродію, дозвольте вас спитатися, чи це Каїр?

— Каїр? Зовсім ні. Який же ти дурень!

— Яке ж це місто, добродію?

— Як що тобі треба знати, то йди та сам і питайся. А як що стирчатимеш тут іще хоч хвилину, я тебе почастую так, що будеш мене пам'ятати!..

Я поплив до плота, і Джім був страшно розчарований. Але я заспокоїв його, що це нічого. Мабуть, друге місто буде, запевне, Каїр.

Удосвіта ми пропливли проз друге місто. Я знову хотів пливти довідуватися. Але навкруги були шпилі, і довідуватися не варт було: Джім сказав, що навколо Каїра місцевість рівна. Я про це забув. Ми росташувалися на день на острівці, недалеко від лівого берега. Я починав догадуватися, що тут щось не так. Джім теж.

— Може, ми пропливли проз Каїр у ту ніч, як був туман,— сказав я.

— Годі про це говорити, Геку! Не щастить нам, бідним неграм. Я був певен, що линовище з грімучої змії нам не минеться.

— Хотів би я ніколи не бачити цього клятого линовища, Джіме!

— Не ти в цьому винен, Геку. Адже ти не знав. Годі про це журитися!

Як розвиднилося, ми побачили перед себе чисті ясні води Огайо — помилитися було неможливо.

От тобі й Каїр! Усе загинуло!

Довго ми говорили про це проміж себе. Пливти до берега не варт. Ми однаково не могли б піднятися з плотом проти води. Зоставалося одно — ждати, поки смеркне, потім пливти назад човном, а там — що буде, те й буде! Увесь день ми проспали в кущах бавовняника, щоб відпочити та набратися сили до праці. Але, вернувшися на смерканні до плота, дивимось — аж човна нема!

Кільки хвилин ми не говорили ні слова,—не було про що й говорити. Ми обидва добре знали, що це все виробляє

кляте зміяче линовище. Яка ж користь говорити про це! Тільки даремно нарікати на себе та накликати ще гірше лихо,—вже краще мовчати.

Потім ми стали, одначе, радитися, що тепер робити. Иншого способу не зоставалося, тільки пливти далі плотом, аж поки нам пощастить купити човник, і ним вернутися назад. Позичити ж якийсь човен, як це робить батько, ми не зважувалися—ще будуть гнатися!

І ось, як смеркло, ми попливли нашим плотом далі вниз.

Як що й тепер іще хто не вірить, який нерозум займати зміяче линовище,—після всього того, що з нами трапилося через його, то нехай прочитає, що було з нами далі.

Звичайно човен можна купити біля плотів, що стоять по-під берегом. Але ми не зустрівали ніяких плотів і пропливли так годин зо три. Ніч була хмарна, все повите було імлою,—гірше й бути не може. Ви не бачите добре берегів і не можете зміряти простору. Час був пізній, навколо тиша; коли це бачимо—пливе пароплав угору. Ми засвітили ліхтар, маючи надію, що з пароплаву хто побачить. Пливучи проти води, пароплави звичайно проходять зовсім близько проз нас. Вони проходять звичайно біля піскуватих мілин і шукають, де лекше підніматися по-під берегом. Але в такі ночі, як ця, вони йдуть просто серединою річки, там, де найбільша течія.

Ми чули, як шуміли колеса, але не могли побачити пароплаву, аж поки він опинився зовсім близенько. Він плив просто на нас. Частенько стирники роблять це вмисне, ніби пробуючи, як близько можуть вони пропливти, не зачепивши плота. Иноді колесо так і одріже шматок. Тоді лоцман висуне голову й засміється, думаючи собі, що це дуже гарно. Пароплав так і сунув просто на нас, і ми були певні, що він хоче нас злегенька зачіпити й пройти близько проз нас. Але він, очевидно, й не думав звертати на бік. Пароплав був великий, ішов він швидко й скидався на чорну хмару, вкриту жучками-світунами. Коли це відразу він виплив

увесь—величезний, страшний, з довгим рядом широко відчинених печей, що блищали немов вогняні клинці. Його велетенський ніс та облавки нависли просто над нашими головами. Задзвонили дзвоники, хтось скрикнув, щоб спинено машину. Потім чуть було, як хтось лаявся, кляв, пара свистіла... Джім упав по один бік, а я по другий, і пароплав з грюкотом пройшов посередині плота. Я пірнув і спробував досягти дна, бо наді мною повинно було пройти колесо, завбільшки в тридцять футів, і зрозуміло, що я хотів дати йому яко мога більше простору. Я завсігди міг вибути в воді хвилину; цього разу я вибув там, здається, півтора. Потім швидче вирнув нагору, бо мало не захлинувся, випустив воду з ніздрів і набрав у себе повітря. Звісно, пароплав зараз же знову пустив машину,—яке їм діло до плотів та до їхніх пасажирів! Ось він знову зашумів проти води і зник у тумані, хоча я ще чув, як шуміли колеса.

Раз десять я гукнув Джіма, але відповіди не було. Я вчіпився за якусь дошку, що опинилася біля мене, і поплив до берега, женучи її поперед себе. Довго я мучився, поки мені пощастило добитися до землі. Одначе доплив я щасливо й вийшов на беріг. За туманом далеко не можна було нічого побачити. З чверть милі йшов я камінням, і зненацька набрів на великий стародавній рублений будинок. Я хотів тікати, аж тут вискочила ціла тічка собак, гавкаючи та виючи, і я по неволі не міг ступнути й ступня далі.

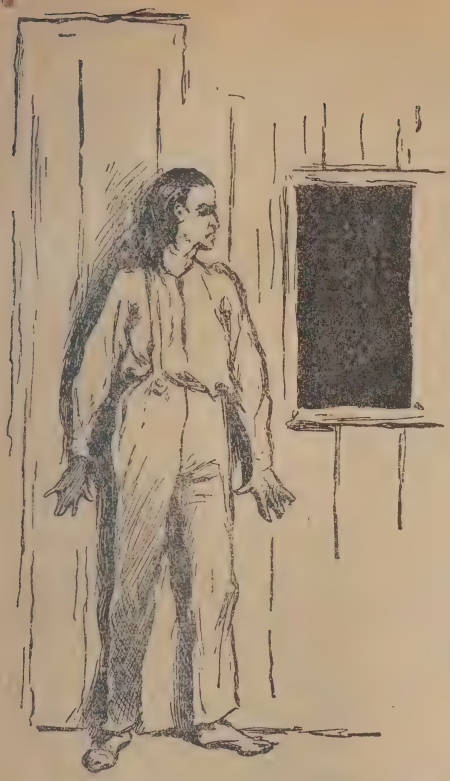

XVII. У новій сім'ї.

Не минуло й пів хвилини, як хтось крикнув у вікно, не висуваючи голови:

— Братця, готуйтеся! Гей, хто там?

— Це я.

— Та хто—ти?

— Джорж Джексон, добродію.

— Що ж тобі треба?

— Нічого не треба, добродію. Я хотів пройти през вашу хату, але собаки не пускають.

— Та чого ж ти тягаешся тут у такий час?

— Я не тягаюся, добродію. Я упав у воду з пароплаву.

— О! невже? Гей, дайте хто-небудь світла! Та як же тебе звуть?

— Джорж Джексон, добродію. Я ще хлопчик.

— Ну, що ж, коли ти говориш правду, то тобі немае чого боятися, тут тебе ніхто в жадному разі не скривдить. Тільки не силкуйся втікти, не ворушся! Збудіть Боба, Тома та давайте рушниці! Джордже Джексоне, є ще хто-небудь з тобою?

— Ні, добродію, нікого.

Я чув, як у хаті почали ворушитися, засвітили світло, але чоловік крикнув:

— Забери свічку, стара дурна Бетсі! Чи є в тебе розум у голові? Постав свічку за двері додолу. Бобе, Томе, чи готові ви нарешті? Станьте на місця!

— Готово!

— Ну, Джордже Джексоне, чи знаєш ти Шефердсонів?

— Ні, добродію, ніколи й не чув...

— Хто тебе знає, може, ти брешеш. Виходь наперед, Джордже Джексоне! Та гляди, не поспішайся, помалу виходь. Як що з тобою є ще хто-небудь, то нехай не потикається, бо буде застрелений. Тепер іди. Помалу йди; штовхни двері саме настільки, щоб тобі можна було просунутися, чуеш?

Я посувався помаленьку, ступінь за ступнем. Навкруги тиша; я чув тільки, як швидко стукає в мене серце... Собаки теж замовкли і йшли позад мене. Дійшовши до східців, яких було тільки троє, я чув, як одмикано двері, виймано прогоничі, одсовувано засуви. Я взявся за клямку, штовхнув злегка двері, потім ще трошки, нарешті хтось сказав: „Досить, просунь голову". Я зробив, як мені звелено, але, признатись по правді, боявся, що вони хочуть зняти з пліч мою буйну головоньку!..

Свічка стояла долі; всі дивилися на мене, а я на їх принаймні з чверть години. Троє здорових чоловіків стояли з рушницями й націлялися з їх просто на мене, аж я навіть одсахнувся назад; старший був уже сивий, літ під шістдесят, а ті двоє молодчі, років по тридцять або більше— всі троє гарні з себе, ставні; за їми гарненька бабуся з сивими кучерями, а ззаду дві молодих дівчини, на яких я не міг добре роздивитися.

— Ну, от тепер, здається, все як треба,—сказав старий.— Увіходь!—Ледве я увійшов, старий джентльмен замкнув двері, засунув засув, всунув прогонич, потім звелів молодим увійти з рушницями; всі увійшли до великої зали, у якій простелено було новий повстяний килим, і стовпилися всі вкупі в кутку далі од вікон, з боків вікон не було. Вони піднесли до мене свічку, оглянули мене згори до низу й сказали всі

відразу: „Ні, він не належить до Шефердсонів, у його нема нічого шефердсонівського". Старий висловив надію, що я не ображуся, як що мене буде потрушено, щоб подивитися, чи нема на мені зброї: адже це тільки так, щоб бути певнішими. Він навіть не лазив до мене в кишені, а тільки помацав мене зверху руками й сказав, що немає нічого. Тепер я можу розташуватися у їх, як дома, і розповісти свою історію. Але тут перепинила стара пані:

— Ну, що ти, Сауле, та ж бідолаха зовсім мокрісінький і виголодався, мабуть.

— Правда, правда, Рутчель, я й забув.

— Бетсі!—гукнула стара пані.—(Бетсі—це негритянка).—Біжи швидче та принеси щось іззісти бідоласі. Та, гляди, швидче! А ви, дівчата, збудіть Бека й скажіть йому... А, та

ось він сам... Беку, візьми до себе цього хлопчика, скинь з його мокру одежу й вдягни його в суху.

Бек на погляд мав стільки ж років, скільки й я—тринадцять або чотирнадцять, хоч на зріст був вищий за мене. Він був у самій сорочці, кучерявий такий. Він увійшов, протираючи кулаком заспані очі, в другій руці він тяг рушницю.

— А де ж Шефердсони?

Йому вияснили, що турбувалися даремно.

— Авжеж! — сказав він. — Нехай би спробували з'явитися. То вже мали б од мене!

Всі засміялися, а Боб зауважив:

— Ну, Беку, ти вже занадто забарився. Вони встигли б усіх нас скальпувати.

— Через віщо ж ніхто не прийшов по мене? Це недобре! Завсігди примушують мене задню пасти, не пускають наперед.

— Дарма, Беку, мій хлопче,—сказав старий.—Ще встигнеш себе показати. Про це не турбуйся. А тепер іди й роби, як тобі мати велить.

Хлопець повів мене нагору в свою хату, витяг мені сорочку з товстого полотна, дав свою куцинку й штани. Поки я вдягався, він спитав, як мене звуть. Але не встиг я відповісти, як він уже почав оповідати мені про ракшу та про молодого трусика, що він піймав позавчора в лісі? Потім одразу спитав, де був Мойсей, як свічка погасла. Я, звісно, не знав: ніколи про це не чув раніше.

— Одгадай!—чеплявся Бек.

— Як же я можу відгадати, як я про це ніколи не чув.

— Спробуй одгадати, це легко.

— Яка ж свічка?—спитав я.

— Все одно яка, кожна.

— Їй-бо, не знаю, де він був. Скажи сам, де.

— Звісно в темряві! Ось де!

— Добре; як що ти знав, де він був, на що ж ти в мене питався?

— Ах, який ти дурний! Та це ж загадка. Хіба ти не розумієш? А що, ти довго тут пробудеш? Зоставайся зовсім! Весело буде! Тепер немає школи. Є в тебе собака? А в мене є. Він вміє плавати й приносить те, що йому кинеш у воду. А що, ти любиш чесатися в неділю та інші такі ж дурниці робити? Напевне, ні, а от мене мама примушує. А щоб їх чорт забрав, оці прокляті штани! Здається, доведеться їх надіти. А мені б не хотілося — така духота! Ну, що, ти готовий? Добре, ходімо, старий друже!

Внизу за-для мене приготовано було вечерю — житний хліб, холодне м'ясо, масло та молоко.

Я зроду не їв нічого смачнішого! Бек, його мати й всі інші, опріче негритянки та молодих дівчат, курили череп'яні люльки. Курили та розмовляли, а я їв і теж розмовлял. Дівчата сиділи з росплетеним волоссям, загорнувшися в ковдру. Мене роспитувано про всячину. Я оповідав, як батько, мати, я та вся сім'я жили на маленькому хуторі в далекому кінці Арканзасу; як моя сестра Мері-Ганна втікла й пішла заміж, — так ми про неї більше й не чули; як Білль кинувся її доганяти й теж десь зник; як Том та Морд умерли,—тоді нікого не зосталось, опріче мене та батька, та й той ледве живий був з горя. І ось, як він умер, я забрав усе, що зосталося, бо ферма була не наша власна, і поплив пароплавом угору по річці, але впав у воду. Таким способом я й потрапив сюди. Старий сказав, що я можу тут жити, як дома, поки мені схочеться. Тим часом почало розвиднятися, всі пішли спати. А як я прокинувся в-ранці, то зовсім забув, як мене звуть. З годину я пролежав, усе силкуючися згадати. Бек прокинувся, я його й питаю:

— А ти письменний, Беку?

— Авжеж!

— Давай об заклад, що не напишеш мого ймення!

— А от же напишу...

— Чудово! А ну, спробуй!

— Дж-о-р-дж Джексон.

— Чудово! Зумів таки. А я думав, що напевне не зумієш. Досить таки мудре ім'я, не кожен напише, не навчившися.

Я намотав це собі на вус. Ще, чого доброго, хто-небудь знов спитає моє ім'я, то неодмінно треба було на всякий випадок приготуватися, щоб одказати відразу, так ніби я звик до його.

Прегарна це була сім'я; та й будинок такий гарний,— у всьому краї не бачив я будинку такого затишного й такого поважного. На вхідних дверях не було ні залізної клямки, ні дерев'яної з ремінцем, а гарна мідяна ручка гудзиком, її треба було повертати,—цілком так, як у городських будинках. У спільній залі не було ні одного ліжка, навіть тіни ліжка, а в городі дуже часто в вітальнях стоять ліжка. Там був дуже гарний великий камін, виложений зверху цеглою, а цегла була дуже чиста — її обливано водою й терто чисто-начисто другою цеглиною, а иноді примазувано зверху червоною вохрою. Тут лежали й великі мідяні кліщі, такі, що ними можна було потягти й добру колоду. На каміні стояв чудовий годинник, зверху на йому був намальований город, а по середині була маленька місцинка для сонця, і видко було, як іззаду хитається маховик.

Цікаво було слухати, як цей годинник цокає. А иноді приходив якийсь мандрівний крамар, чистив годинник і лагодив його, як треба. Тоді він починав дзвонити раз сто двадцять уряд, не спиняючись. Господарі не продали б його ні за які гроші.

По обидва боки годинника сиділо два заморських папуги, зроблені з чогось підхожого до вапни й дуже гарно розмальовані. Біля одного папуги була кішка з фаянсу, а біля другого собака, теж фаянсовий. Як що їх придавити, то вони починали пищати, але рота не роззявляючи, і нічим не виявляли, що пищать, а пищало в їх у середині. Позад усіх цих речей роспущено було два широких віяла з пір'я диких индичок. На столі посеред хати стояв чудовий фаянсовий кошичок, а в йому повно було яблук, апельсин,

морель та винограду. Тільки вони були далеко кольористіші, червоніші та жовтіші, ніж справжні. В деяких місцях фарба пооблупувалася, і під нею видко було глину та вапну.

Стіл цей застелено було скатертиною з гарної церати; середина була помальована червоними та синіми орлами, а кругом намальовано було лиштву. Все це, кажуть, привезено з Філадельфії. Тут лежали й книжки, рівненько складені стовпчиками на обох кінцях столу. Одна з книжок— це була велика сім'йова біблія, повна малюнків. Друга книжка звалася „Пілігримова мандрівка". В їй писано про одного чоловіка, який невідомо через віщо покинув свою сім'ю. Я часто її читав, оповідання дуже цікаве. А ще була книжка „Подарунок дружби", повна чудових оповідань та віршів, але віршів я не читав. Ще були „Промови Генрі Клея", потім „Сім'йовий лікарник" лікаря Генна, де говорилося про все, що треба робити, як що людина занедужає або вмре. Навкруги стояли гарні стільці з повиточуваними спинками, зовсім міцні, а не попродирані.

По стінах висіли малюнки, все великі: Вашінгтон, Лафайет, усякі війни й нарешті один малюнок, що звався „Підписування Декларації". Деякі малюнки оливцем малювала хазяйська дочка, що вмерла, — уявіть собі, малювала тоді, як їй було всього п'ятнадцять років. Таких малюнків я ще ніколи не бачив, вони були далеко темніші, ніж звичайно. На одному намальовано було жінку у вузькій чорній сукні, підперезаній високо під руками, з пухирями завбільшки з гарбуз на кожному рукаві, у великому чорному брилі дудкою з завивалом, з білими худими руками. Вона замислено зіперлася ліктем на надгробок під похилою вербою, а в другій руці, що звисала вниз, держала хустину до носа та ридикюль. Під малюнком був підпис: „О, невже я тебе більше не побачу!" На другому малюнку намальовано було молоду особу з волоссям, зачісаним аж на тім'я, закрученим і пришпиленим гребінцем. Вона плакала й втиралася хусткою до носа, а на руці в неї лежала мертва пташка з задраними догори ніжками. Внизу було підписано: „Не

почую я більше твого солодкого співу! Ох!..“ А ще був такий малюнок: молода особа стояла біля вікна й дивилася на місяць, а сльози так і пливли в неї по щоках. В одній руці в неї був лист з чорною печаткою, а в другій медальйон, і вона його притискала до губів, а внизу було підписано: „Невже я тебе не побачу більше? Ох!..“ Все це були дуже гарненькі малюночки—не сперечаюся, але, признаюся, вони завсігди наганяли на мене сум. Всі рідні дуже сумували, що вона вмерла, бо вона мала замір намалювати ще дуже багато инших малюнків, а з того, що вже вона зробила, вони могли бачити, як багато втратили. Але мені здається, що коли вона мала такий настрій, то, їй-богу, їй веселіше на кладовищі. Кажуть, що саме тоді, як занедужала, вона почала найкращий свій малюнок, та скінчити його так їй і не пощастило. На йому намальована була молода дівчина в довгому білому вбранні, що стояла аж на краєчку мосту, так ніби збиралася стрибнути у воду. Волосся в неї спадає по плечах, очі дивляться на місяць, а з очей течуть сльози. Дві руки вона зложила на грудях, дві зняла до місяця, а ще дві спустила вниз. Це все на те, щоб подивитися, як буде краще, а тоді витерти зайві пари рук. Але, як я вже сказав, малярка вмерла перше, ніж надумалася. Так цей малюнок і почеплено в її хаті над ліжком і що-року, в день її народження, його заквітчувано. На инший час завішувано невеличкою завіскою. У молодої дівчини, що була намальована на малюнку, було гарне добре обличчя, але те, що в неї було стільки рук, робило її схожою на павука,—так мені здавалося принаймні.

Еммеліна мала записну книжку; туди вона мала завичку записувати всякі пригоди, наліплювати некрологи й випадки про терпляче страждання з газети „Presbeteryan Observer“. А потім писала про їх вірші з власної голови; вірші були дуже гарні. Наприклад, вона написала вірші про одного хлопчика, звали його Стівен Доулінг-Бутс, він упав у колодязь і втоп. Чудові вірші!

Як що вже чотирнадцяти років Еммеліна Гренджерфорд уміла писати такі вірші, то можна собі уявити, що вона написала б потім! Бек оповідав, що їй було нічого не варт написати вірші, вона навіть не спинялася. Напише один рядок, а як що не знайде зараз же рифми, зачеркне його, напише замісць його инший, та й пише далі. Їй було все одно про що́ писати: що не загадайте — про все напише,

аби було сумне. Що-разу, як хто-небудь умре, чи чоловік, чи жінка, чи дитина, у неї зараз же й є „прино́с“, — ще й покійник не захолоне. Вона звала це „приносами“. Сусіди так і говорили: спершу з'являється лікар, потім Еммеліна, а вже за нею той, що труни робить. Одного разу тільки столяр прийшов раніше за Еммеліну, тоді вона ніяк не могла вигадати рифми до покійникового ім'я — його звали Віст-

лер. Після цього вона не знаходила собі місця; не жалілася ніколи, а так і зав'яла та й недовго прожила. Бідолаха!

Часто я заходив у ту світличку, де вона жила колись, виймав її бідну стару записну книжку, читав і трошки журився за мертвою дівчиною. Взагалі я любив усю цю сім'ю й мертвих також. Бідна Еммеліна за життя писала вірші про всіх покійників, і мені здавалося, що це не по правді, що ніхто не написав ні одного рядка після того, як вона вмерла. Я силкувався видавити з своєї голови хоч два-три віршики, але нічого не складалося. Рідні пильнували, щоб в Еммелініній світличці було чисто та охайно, всі речі стояли на тих саме місцях, де були за неї. Бабуся сама прибирала в хаті, хоч негрів було досить. Там вона звичайно шила та читала свою библію.

Ну, так от говоритиму далі про залу. На вікнах висіли гарні завіски: білі, а на їх намальовано замки, обвиті виноградом, та череди, що йдуть до струмка пити воду. В кутку стояло старе маленьке фортеп'яно; в середині в йому зроблено було, здається, бляшані сковорідки. Страшенно я любив слухати, як панночки грали на йому та співали. Стіни в хаті обліплено було шпалерами, на помості постелено килими, а зокола ввесь будинок був біло побілений.

Будинок був на дві половини; по середині було велике піддашшя на помості. Иноді в-день, як було душно, туди виносили стіл, — гарне, холодкувате місце! Кращого будинку й уявити собі не можна. А обід який смачний!.. Гарне було життя!

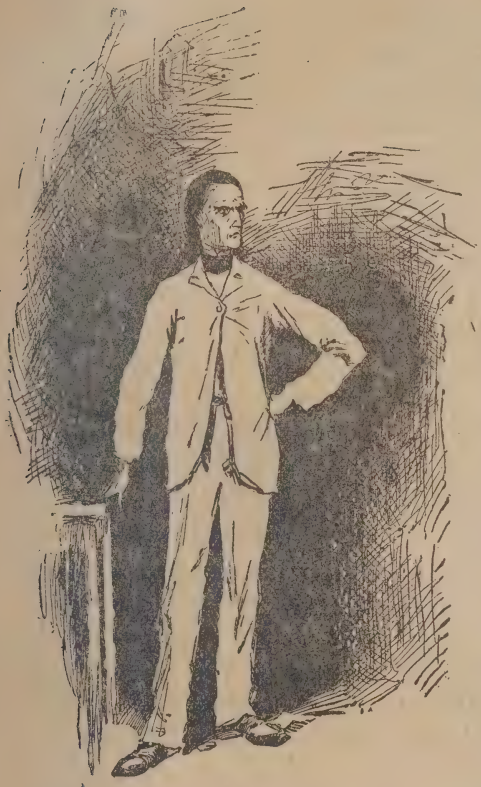

XVIII. Родова ворожнеча.

Як бачите, полковник Гренджерфорд був справжній джентльмен, джентльмен з голови й до п'ят. І вся його сім'я була така. Він походив з панського роду, а це, кажуть, так саме важно за-для людини, як порода за-для коня — мені говорила вдова Дуглас, а про неї вже ніхто не скаже, що вона не найбільша аристократка в нас у городі. Батько теж уважав, що дуже важно походити з панського роду, хоча в його самого було стільки ж аристократизму, як у якого карася. Полковник був дуже високий на зріст і худий, обличчя в його було смагляво-бліде, не було на йому й трішечки нічого рожевого. Що-ранку він акуратно голив свої бліді щоки; губи в його були тонкі-тонкі, ніздрі теж; ніс орлиний, а до цього ще брови нависали, а чорні очі глибоко позападали. Лоб у його був високий, волосся чорне, пряме та довге, спадало аж на плечі, а руки тонкі, ніжні; що-дня він брав білу сорочку та літню одежу,

що аж блищала — така була чиста. У неділю він одягав синій фрак із мідяними гудзиками. У його була палиця з червоного дерева із срібною голівкою. Легковажности та веселости в його не було ні трохи, і він ніколи не говорив голосно. Але він був добрий, — про це кожен міг одразу догадатися. Кожен, побачивши його, сказав би, що такому чоловікові можна вірити. Иноді він усміхався, — це була така добра усмішка! Але як він випростувався, немов палиця, і з-під навислих брів блискала блискавка гніву, то кожен ладен був піти крізь землю. Йому ніколи не доводилося робити комусь увагу за недобре поводіння, — при йому всі поводилися пристойно. До того ж усі любили, як він був серед їх, він був немов ясне сонечко або гарна година. Але як він гнівався й ставав немов чорна хмара, усе ставало темне навкруги. Та одного грізного погляду було досить: усі знали, що принаймні тиждень після цього ніхто нічого поганого не зробить.

У-ранці, як він та стара пані приходили вниз, уся сім'я зараз же схоплювалася з місць, щоб поздоровкатися з ними, й не сідала, аж поки посідають старі. Потім Том та Боб підходили до шахви, де стояли карафки, наливали в чарку гіркої настоянки й підносили старому. Він ждав, поки Боб та Том поналивають собі чарки, тоді ті кланялися, говорячи: „За ваше здоров'я, пане й пані!" Старі теж кланялись і дякували, і всі троє пили. Часто Боб та Том підливали ложку води на цукор з рештою віскі та яблучної настоянки й давали нам з Беком, то й ми пили за здоров'я старих.

Боб був старший, а Том менший. Обидва високі, гарні, плечисті, з смаглявими обличчями, довгими чорними кучерями та чорними очима. Вони вбиралися так саме, як і старі — у білу літню одежу, а на головах носили панамські брилі з широкими крисами.

За їх менша була панна Шарлота, що мала двадцять п'ять років. Це висока, горда, велична дівчина, добра, поки її не розгнівано; але, розгнівавшися, вона кидала такі

погляди, що ставало страшно — цілком як її батько. Вона була красуня.

Гарна була й друга сестра, панна Софія, тільки зовсім по инакшому: добра, тиха, як голубка; вона мала всього двадцять років.

Кожен член сім'ї мав свого негра до послуг, навіть я й Бек. У мого негра зоставалося страшенно багато вільного часу, — адже я не звик, щоб инші робили щось за мене. Зате Беків негр бігав мало не ввесь день.

З оцих осіб і складалася тепер сім'я; але перше їх було більше. Ще троє синів було вбито, а дочка Еммеліна вмерла.

Старий джентльмен мав кілька ферм та більш як сто негрів.

Иноді до нас приїздили гості верхи за десять-п'ятнадцять миль і гостювали цілий тиждень. Тоді роблено гулянки в околицях і на річці, танці та бенкети в лісі в-день, а иноді бали дома вечорами. В гості приїздили здебільшого родичі. Вродливий був то нарід, скажу вам!

Поблизу жив іще один аристократичний клан: п'ятьшість родин, усі на прізвище Шефердсони. Вони були такі саме значні, горді, багаті та величні, як і Гренджерфорди. Шефердсони та Гренджерфорди користувалися з одніеї спільної пароплавної пристани за дві милі від нашого города, через те иноді, їздячи туди з своїми, я мав нагоду бачити там багато Шефердсонів — верхи гарячими кіньми.

Одного разу ми з Беком блукали лісом на полюванні, аж чуємо — тупотять коні. Саме в той час ми переходили шлях.

— Швидче сховаємося в лісі! — сказав мені пошепки Бек. — Ми сховалися й визирали з-за кущів. Скоро на шляху з'явився вродливий хлопець верхи конем, що біг навскач. Він вільно сидів на сідлі, був ставний та мав молодецький вигляд. Рушниця в його лежала впоперек сідла, я бачив його й попереду. Це був молодий Гарней Шефердсон. Коли це я почув, що в мене над вухом стрельнуто — це Бек

стрельнув з рушниці, і в Гарнея упав з голови бриль. Він схопив рушницю й повернув конем саме туди, де ми сховалися. Але ми, звісно, не дожидалися й кинулися бігти лісом. Ліс був не дуже густий — я часто озирався через плече, силкувався одхилитись од куль і двічі бачив, що Гарней націляє з рушниці просто на Бека. Потім він повернув назад, мабуть, щоб підняти свого бриля. А ми все бігли, не спиняючись, аж до самого дому. Як ми росказали про це старому, в очах у його блиснуло задоволення; потім вираз обличчя в його став м'який, і він ласкаво промовив:

— Мені не подобається цей звичай стріляти з-за куща... Через віщо ти не вийшов на шлях, моя дитино?

— Шефердсони ніколи не роблять цього, батьку! Вони звичайно користуються із зручного становища.

Панна Шарлота гордо підняла голову, немов королева, як Бек оповідав, що з ним трапилося. Ніздрі в неї роздимались, очі горіли. Молоді хлопці сиділи, похмуро насупившись, але не сказали ні слова. Панна Софія зблідла, але щоки її знову почервоніли, як вона довідалася, що молодого хлопця не поранено.

Ледве ми зосталися з Беком тільки вдвох у лісі, я в його спитався:

— Ти хотів його вбити, Беку?

— Авжеж, а то ж як?

— Що ж він тобі зробив?

— Він? Він нічого не зробив.

— За що ж ти хотів його застрелити?

— Так, ні за що. А просто через родову ворожнечу.

— Яка ж то ворожнеча?

— Звідки ж ти впав, що не знаєш, що то родова ворожнеча?

— Ніколи не чув. Ти мені виясни.

— Добре, — ось що це. Наприклад, одна людина посварилася з другою й вбила її. Тоді брат убитого вбиває душогуба; потім інші брати з обох боків мстяться один за одного, потім пристають до цього й брати в перших. Так потроху

всіх убивають, і родова ворожнеча кінчається. Але це тягнеться дуже довго, багато часу на це треба.

— А у вас це вже довго тягнеться, Беку?

— Досить! Почалася ворожнеча ще перед тридцятьма роками, а, може, й попереду. Посварилися за щось, а потім позивалися. Той, хто програв справу, застрелив того, що виграв, — це зрозуміло. Кожен в його становищу зробив би те саме.

— За що ж посварилися, Беку? За землю?

— Може, не знаю добре.

— Ну, а хто вбив — Гренджерфорд чи Шефердсон?

— От питання! звідки ж я знаю? Це так давно було!..

— Так ніхто й не знає?

— Ні, де ж: батько знає та инші старі люди; але й вони не пам'ятають, з чого вперше все почалося.

— Багатьох же вбито, Беку?

— Еге, не мало було похорон. Тільки не завсігди ж кінчається смертю. Он у батька сидить кілька куль у тілі, та йому все нічого... Боба злегка подряпано індійським ножем та й Томові теж досталося разів зо два!..

— А цього року вбито кого-небудь, Беку?

— Еге, одного з нашого боку та одного з їхнього. Перед трьома місяцями мій брат у перших Бед, хлопець чотирнадцятьох років, їхав верхи лісом на тому березі, а зброї в його не було, — треба ж таку дурницю зробити! І от у глухому місці чує він, що ззаду тупотить кінь. Озирається і бачить, що старий Бальді Шефердсон цілить на його з рушниці, а біле волосся в його так і має по вітру! Замість щоб кинутися набік у кущі, Бед уявив собі, що той його не дожене, та й кинувся тікати шляхом. Так вони бігли кіньми один за одним миль із п'ять або й більше, і старий усе наздоганяв його. Нарешті Бед побачив, що нема чого силкуватися — все одно не втечеш, — повернувся до його обличчям, — це, знаєш, на те, щоб рани були не ззаду, — старий під'їхав до його ближче й застрелив його. Тільки не довго він радів із своєї перемоги: не минуло й тижня, а вже наші його самого вбили.

— Мені здається, що цей старий був просто гидкий страхополох, Беку.

— Зовсім не страхополох... навіть ні трішечки! Поміж Шефердсонами немає страхополохів — ні одного! Та й поміж Гренджерфордами теж. Знаєш, цей самий старий одного разу бився пів години сам з трьома Гренджерфордами й переміг. Усі були верхи; він ізліз з коня, сховався за невеликою купою дров і держав коня поперед себе, щоб захистити себе від куль. А Гренджерфорди зосталися на конях, крутилися навкруг старого й стріляли на його, а він стріляв на їх. Він вернувся з конем додому, добре пом'ятий та поскублений, а Гренджерфордів довелося тягти додому, — один був мертвий, а другий умер другого дня. Ні, добродію, поміж Шефердсонами не було страхополохів, вони не з таких.

Другої неділі ми всі поїхали верхи до церкви, що була миль за три від нас. Чоловіки взяли з собою рушниці й увесь час держали їх поміж ногами або ставили під стіну теж під рукою. Шефердсони робили так саме. Проповідь була страшенно довга. Пастор усе говорив про братерську любов та про інші такі штуки... Але всім проповідь дуже сподобалася, і, вертаючися додому, тільки й говорено про неї.

Через годину по обіді усі задрімали — хто в кріслі, хто в своїй хаті, і мені стало досить нудно. Бек укупі з своїм собакою простяглись на траві на сонечку й міцно спали. Я пішов нагору в нашу хату, маючи замір теж заснути. Я побачив гарненьку панну Софію, що стояла на порозі в своїй світлиці, найближчій до нашої. Вона покликала мене до себе, тихенько причинила двері й спиталася, чи я люблю її? — Я відповів: — Еге. Вона сказала, що забула свій молитовник у церкві на ослоні, поміж двома иншими книжками, так чи не можу я нишком побігти до церкви й принести їй книжку, — тільки нікому не говорити про це. Я обіцявся все зробити. Я вийшов нишком з дому й пішов шляхом. У церкві не було нікого.

Ну, думаю, тут щось не то, — чого б то панна так хвилювалася через біблію! Я труснув книжку, і з неї випав

шматок паперу, а на йому написано було оливцем: „у половині третьої“. Більше я нічого не знайшов, хоч як шукав. З папірцем мені нічого було робити, через те я положив його в книжку й вернувся додому. Панна Софія стояла на порозі в своїй хаті й ждала мене. Вона потягла мене до себе й зачинила двері; потім почала перегортати старий заповіт, аж поки знайшла папір. Прочитавши його, вона стала дуже задоволена, і, не встиг я схаменутися, вона вже обняла мене, назвала найкращим хлопцем на всьому світі, просячи, щоб я нікому нічого не росказував. Вона вся почервоніла, очі в неї блищали, вона була тоді надзвичайно гарненька! Я був страшенно здивований і спитався, що це за папірець? Вона не відповіла й тільки забажала знати, чи я читав, що́ на йому написано. „Ні,“ — кажу я. Вона знову спиталася, чи вмію я читати писане, але, довідавшись, що я знаю тільки друковані літери, вона пояснила, що цей папірець — це просто закладка з книжки, а тепер я можу йти гратися.

Я пішов до річки, обмірковуючи, що б це все могло значити. Скоро я помітив, що мій негр іде слідком за мною, трохи ззаду. Як ми одійшли від дому, негр обережно озирнувся, потім подбіг до мене.

— Джордже,—сказав він,—ходім зо мною до болота, там я покажу тобі безліч куликів!

Дивно, подумав я: про це він говорив мені ще вчора. Але ж повинен же він знати, що кулики зовсім не таке диво, щоб ходити по їх здалека. Чи не сховано за цим щось инше?

— Добре,—кажу я,—йди наперед.

Ми пройшли з пів милі, потім він увійшов по кісточки в болото, я за ним, і ми пройшли ще з пів милі.—Посеред болота був маленький сухий острівець, що густо поріс деревом, кущами та виноградом. Негр і говорить мені:

— Йди он-туди, направо, Джордже, вони там. А я вже бачив їх і попереду, то нема чого мені туди ходити.

Він утік і скоро зник за деревами. Я пішов у гущавину й вийшов на невеличку прогайльовину, завбільшки з хату,

всю завиту диким виноградом. Там лежав якийсь чоловік і спав,—і хто же це був, як ви думаєте? Присягаюся честю—мій старий Джім!

Я збудив його, думаючи, що за-для його буде великою несподіванкою побачити мене—ні трішечки! Він мало не плакав з радощів, але зовсім не здивувався. Він росказав, що в ту страшну ніч, як на нас наскочив пароплав, він плив позад мене й чув, як я гукав, кликав його, але відповідати не смів,—йому не хотілося, щоб хто-небудь піймав його та й зробив знову невільником.

— Я трохи вдарився,—говорив він далі,—через це й не міг пливти швидко й зостався добре позад тебе. Як ти вийшов на беріг, я мав надію, що там дожену тебе, не кричачи та не гукаючи, але, побачивши цей будинок, спинився... Я був занадто далеко, не міг чути, що вони тобі говорили, боявся собак. Але ось уже затихло, ти увійшов у хату; тоді я пішов до лісу дождатися, поки розвидниться. Рано в-ранці негри йшли проз мене в поле; вони показали мені оцю місцину, де собаки не можуть мене знайти, бо навкруги вода. Вони приносили мені їсти що-ночи й оповідали, як ти живеш.

— Через віщо ж ти раніше не звелів мойому Джекові привести мене сюди, Джіме?

— На що ж? Я не хотів турбувати тебе даремно, Геку. Ну, тепер усе добре. Я купував потроху горщечки, сковорідки та деяку їжу, а в-ночі лагодив пліт.

— Який пліт, Джіме?

— Та наш старий пліт.

— Та ж наш старий пліт побито на шматочки.

— То ж то й є, що не побито. Його потерто добре, але попсовано не дуже, тільки збіжжя наше мало не все загинуло. Як би ми тоді пірнули не так глибоко й пропливли не так далеко під водою, та як би ще ніч була не така темна, як би на додаток ми не злякалися так нерозумно, тоді б ми зараз же побачили пліт. Ну, та, може, й краще, що так не сталося, бо тепер його полагоджено, він зовсім, як новий, і в мене надбано безліч усячини замість того, що загинуло.

— Як же ти здобув пліт, Джіме? Піймав, чи що?

— Як же я міг його ловити, коли я сховався в лісі? Ні, тутешні негри знайшли його, як він зачепився за підводний пеньок, і сховали його в затоці поміж вербами. І так вони почали сперечатися за те, кому належить пліт, що я скоро про це почув і помирив їх, сказавши, що пліт не належить нікому з їх, а нам з тобою. Невже, кажу я, ви хочете забрати власність молодого білого джентльмена? Потім я дав їм по десять центів на брата. Вони були дуже задоволені й висловили бажання, щоб їм частіше траплялися плоти,—тоді вони зовсім забагатіють. А гарні хлопці ці негри! Добрі! Все за-для мене готові зробити, хоч що попрошу. А надто цей Джек—добрий хлопець: завсігди послухає, як чого треба, тільки хитрий...

— Еге, це правда. Знаєш, він навіть не сказав мені, що ти тут, а привів мене сюди показувати куликів. Коли й станеться що—його хата з краю, принаймні сміливо може сказати, що не бачив нас укупі, і це буде свята правда.

Мені не хочеться багато говорити про те, що сталося другого дні,—роскажу все яко мога коротче. Прокинувся я вдосвіта, хотів був повернутися на другий бік і заснути знову, але відразу помітив, що в нашому будинку якась надзвичайна тиша, не так, як завсігди. До того ж і Бека немає в хаті. Я швиденько схопився з ліжка й зійшов униз, дивуючися, що б це могло значити. Тихо, як у труні, нікого ніде не видко... На дворі—так саме. Біля дров'яного складу зустрів я мого Джека.

— Що сталося, Джеку?

— Хіба ти не знаєш, Джордже?

— Нічогісінько не знаю...

— Панна Софія втікла, їй-бо! Чи в-ночі, чи в-день — ніхто не знає. Втікла з молодим Гарнеєм Шефердсоном, щоб піти за його заміж, принаймні так думають. Рідня довідалася всього за пів години перед цим, і, скажу вам, пішла така колотнеча, що біда! Похапали рушниці та на коней. Сам старий з молодими паничами побігли кіньми до річки,

женучися за Шефердсоном, щоб піймати його і вбити перше, ніж він з панною Софією опиниться по той бік річки. Еге, скажу вам, буде добра баталія!

— І Бек теж пішов, не збудивши мене...

— Ще б пак! Та й на що заплутувати ще й тебе в цю подію? Бек набив свою рушницю, сказав, що не він буде, як що не вкладе когось із Шефердсонів, або сам живий не буде. А там їх безліч, цих Шефердсонів. Б'юся об заклад, що він неодмінно хоч на одного, а наскочить.

Я кинувся бігти чим дуж дорогою до річки; потроху мені ставало чути стрілянину. Побачивши склад дерева та дров на пристані, я прокрався поміж деревами та кущами, знайшов зручну місцину, сховався за деревом і почав доглядатися. Недалеко від мене, поперед дерева, складено було купу дров, заввишки футів чотирі. Спершу я хотів був сховатися за дровами, але, на щастя, не зробив того. Чотирі чи п'ять верхівнів гарцювало на плацу перед дровами, кричачи та лаючись. Вони силкувалися досягти двох хлопців, що ховалися за дровами, але їм не щастило. Що-разу, як хтось із верхівнів з'являвся з того боку, де була річка, хлопці стріляли на його. Вони стояли спиною один до одного, то й могли бачити на обидва боки.

Коли це відразу верхівні облишили крутитися навкруги та кричати й побігли просто до дров. Тоді один з хлопців підвівся, націлився над дровами, стрельнув, і один верхівень упав з коня. В одну мить усі посхоплювалися з коней, вхопили раненого й потягли його до дровника. Ту ж хвилину обидва хлопчики кинулися тікати з своєї засідки. Вони пробігли вже половину дороги до мого дерева, перше ніж вороги встигли це помітити. Коли це вони побачили втікачів, знову скочили на коней та за їми. Але хлопці вже були далеко. Вони добігли до другої купи дров, що лежала перед тим деревом, на якому я сидів, і сховалися за нею й так знову опинилися в зручній засідці. Один з хлопців був Бек, а другий незнайомий мені, тоненький хлопець років дев'ятнадцятьох.

Верхівні покрутилися ще трошки й поїхали геть. Ледве тільки вони зникли, я гукнув Бека. Спершу він не міг догадатися, звідки чути мій голос. Він був страшенно здивований. Він звелів мені пильно вартувати й сповістити його, як вороги знову з'являться. Він знав, що вони неодмінно думають зробити якусь каверзу, не инакше, і ждати не довго доведеться. Я дуже бажав би злізти з свого дерева, еле не смів. Бек почав плакати та тужити. Він мав, одначе, надію, що вони з братом у перших Джо (так звали другого хлопця) ще оддячать за сьогоднішній день. Адже його батька та обох

братів убито! У ворога теж убито двох або трьох. Шефердсони застрелили його рідних, сховавшися в засідку. Бек говорив, що його батькові та братам треба було підождати, поки з'являться инші родичі, — а то Шефердсонів було вже занадто багато. Я спитався, що сталося з молодим Гарнеєм та з панною Софією. Він одповів, що вони вже на тому березі, і тепер для їх уже немає небезпечности. Я дуже зрадів; але Бек сердився й жалкував, що йому не пощастило вбити молодого Гарнея у той день, як він стріляв на його в лісі, — тоді нічого б цього не було.

Коли це — бух, бух, бух! стріляють з чотирьох рушниць одразу. Вороги прокралися лісом і пішки підійшли ззаду. Хлопці кинулися до річки, — обох поранено, — і попливли за водою, а Шефердсони бігли вздовж берега, все стріляючи на їх, кричачи що-сили: „Бий їх, бий їх!“ Мені стало так погано, що я мало не впав з дерева... Не буду оповідати всього в подробиці, бо мені знову погано стане. Я тяжко жалкував, що потрапив на беріг тієї страшної ночи. Краще б уже мені було втопнути, ніж бачити таке страхіття! Ніколи за все життя я не збудуся згадки про це!..

Я просидів на дереві, аж поки зовсім смеркло, — страшно було злазити. Иноді я чув, як стріляно в лісі; двічі бачив, як пробігали проз мене невеликі купки верхівнів з рушницями, — значить, колотнеча ще не затихла. Сумно було в мене на серці, я дав собі слово не підходити близько до нещасливого будинку; мені здавалося, що почасти я у всьому винен: мабуть, на тому папірці Гарней сповіщав панну Софію, що вони повинні десь зустрітися з нею в половині третьої години й тікати вкупі. Мені треба було тоді ж сказати її батькові про цю записочку — може, він просто замкнув би свою дочку, і не було б такої страшної баталії.

Злізши з дерева й прокрадаючися вздовж берега, я наскочив на два трупи, що лежали зовсім над водою; я витяг їх, накрив їм обличчя й пішов звідти яко мога швидче. Я заплакав трошки, закриваючи мертве Бекове обличчя, — він завсігди був такий добрий до мене!

Тим часом цілком смеркло. Я так і не вертався додому, а пішов через ліс до болота. Джіма не було на острівці. Я став, поспішаючись, прокрадатися поміж вербами до затоки і тремтів з нетерплячки зскочити на пліт і втікти з цього страшного краю, але пліт зник! Як же я перелякався! З хвилину я не мав сили дихнути. Потім як крикну з усієї сили... Чийсь голос обізвався недалеко за кілька ступнів.

— Невже це ти — серденько? Тихше, не кричи! — То був Джімів голос, і як солодко дзвенів він за-для мене в ту хвилину! Я пробіг іще трохи берегом і опинився на плоті. Джім

підхопив мене в свої обійми й поцілував, не можучи стямитися з радощів.

— Що з тобою, дитинко, а я вже думав, що ти вмер! Джек прибігав сюди й сказав, що, здається, й тебе застрелено, бо ти більше не вертався додому. Саме тепер я збирався одвести пліт аж до початку затоки, щоб бути напоготові попливти зараз же, як тільки Джек прийде знову й скаже мені напевне, що тебе нема на світі. Який же я радий, що бачу тебе живісінького та цілісінького, серце моє!

— Ну, то все гаразд, — сказав я. — Тепер вони мене не знайдуть: подумають, що мене теж убито, а труп мій поплив за водою. Не будемо гаяти часу, Джіме, швидче випливай насеред річки!

Я не міг заспокоїтися та стямитися, аж поки пліт одплив аж за дві милі та виплив аж на середину Міссісіпі. Тоді ми почепили наш гасловий лихтар і знову почули себе вільними й цілком безпечними. З учора я не їв ні крихотки. Джім виняв мені житну перепічку, сироватки, свинини, капусти, городини, — нема нічого на світі смачнішого за капусту!.. А поки я вечеряв, ми розмовляли проміж себе, розважаючись після лиха.

Я був дуже задоволений, що від'їхав далеко від усяких кривавих ворожнеч, а Джім радів, що виліз нарешті з свого болота. Ми обидва згожувалися, що немає оселі, кращої за пліт. В иншому місці все якось почуваєш себе ніяково, — святе діло на плоті! Там живеться так легко, вільно!

XIX. Нові товариші.

Минуло двое-трое суток. Можна сказати, що вони пропливли проз нас тихо, спокійно, любо. Річка в цьому місці була велетенсько-широка, иноді півтора милі завширшки. Ночами ми пливли, а в-день ховалися на березі. Як наближався світ, ми приставали мало не завсігди до якогось прибережного острову, що поріс бавовняником, нарізували гілок та й закривали ними пліт, потім закидали вудки, а самі стрибали в воду й купалися, щоб стати свіжішими та бадьорішими. Потім, сівши на піскуватому узбережжі, де води по коліна, дивилися, як світає. Навкруги тиша, ні згуку, — немов усе померло; хіба де-не-де крюкають жаби. Як що дивитися на воду, то спершу видко тільки якусь темну смугу,—це ліси на другому березі. Нічого більше не розбереш. Потім з'являється на небі білувата пляма; потроху вона роспливається, росте;

річка теж яснішає, з чорної стає сіра; в далині видко, як ворушаться темні цятки—це торгові барки, баркаси та інші судна, або довгі чорні смужки — це плоти. Иноді чути звідти невиразний гомін, або як шкрябає мітла, — адже серед такої тиші згуки чути здалека. Туман клубочеться над водою, схід червоніє й кидає рожевий відблиск на річку; ген там у долині, на другому березі, край узлісся видко рублену хатину,— мабуть, дров'яний склад... А ось знімається й вранішній вітрець, такий свіжий, похолодний, і тихо обвіває нас; такий запашний вітерець: од його пахне лісом та квітками. Нарешті настає день, усе всміхається, ясно освічене сонцем, пташки попрокидалися й зняли гомін...

В такий час ніхто не помітить маленького димку; і от ми знімали рибу з гачків та й починали готувати гаряче снідання. Попоївши, ми знову починали дивитися на тиху, спокійну річку, аж поки нас змагав сон. Иноді проповзе проз нас пароплав, та так далеко під тим берегом, що навіть не розбереш нічого на йому, не побачиш навіть, який він — колісний, чи шрубовий; а потім з годину нічогісінько не видко й не чути: так тихо та любо. Ось знову пливе проз нас пліт, а на йому тешуть дошки, — це раз-у-раз роблять на плотах; ви виразно бачите, як сокира блисне й спуститься,— в цю мить ви не чуєте ніякого згуку, але ось сокира піднімається знову, і як вона вже над головою в чоловіка — тоді тільки ви виразно чуєте згук—чек! Так то в нас минав день; ліниво блукали ми лісом або роздивлялися та прислухались.

Одного разу був густий туман, на всіх плотах та на суднах, що проходили проз нас, бито в бляшані сковороди, щоб не наскочив пароплав. Барка або пліт пропливали проз нас так близько, що нам чути було, як люди розмовляли, лаялись або сміялись,— ми виразно чули кожне слово, але людей не бачили. Навіть моторошно ставало, немов привиди які або духи літають у повітрі. Джім запевняв, що це неодмінно духи.

— Ні,— відповів я,— духи не говорили б так: „а щоб його чорт забрав, цей клятий туман".

Ледве надходила ніч, ми рушали в дорогу. Випливши насеред річки, ми пускали пліт за водою, а самі, позакурювавши люльки, хлюпалися ногами в воді, розмовляли проміж себе про всяку всячину,— ми завсігди були голі і в-день і в-ночі, коли тільки не мучили нас москіти. Нова одежа, що мені пошили Бекові батьки, була занадто пишна та незручна,— та і взагалі мені не треба було одежі.

Иноді вся річка була нашою власністю на довгий час. У далині видко було мілини та острови; тільки иноді блисне вогник — це свічка в хатині, або на самій воді займеться вогник на плоті, або на барці иноді чути, як свистить або співає матрос... Гарно жити на плоті! Вгорі простелилося небо, все вкрите зірками; ми любили лежати горілиць, дивитись та розмовляти про зірки,— чи їх хто-небудь зробив, чи вони так самі з'явилися?— Джім запевняв, що їх зроблено, а я говорив, що вони з'явилися самі, бо занадто довго було б робити кожну зокрема — адже їх така сила! Джім думав, що, може, місяць їх вивів,— ну, це ще скидається на правду; я не сперечався проти цього, бо сам бачив, як жаба вивела безліч дітей. Особливо любили ми дивитися, як падають зірки, як вони стрімголов летять униз. Джім думав, що вони зопсовані й через те їх викидають геть з гнізда.

Раз або двічі за ніч ми бачили пароплав, що пропливав у темряві; часом він викидав з димаря цілі снопи іскор, вони сипалися дощем на річку,— дуже гарно було дивитися! Але ось пароплав завертав за ріг, вогні на йому блідли й зникали, шум од коліс умирав у далечині, і на річці знову запановувала тиша. Хвилі од пароплаву досягали до нас уже не скоро після того, як він зникав, і гойдали пліт немов колиску. Потім знов довго не чути ні згуку,— хіба тільки жаби крюкають.

Після півночи люди на березі лягали спати,— тоді години на дві береги ставали зовсім чорні, бо ні в одній хатці не було вогника. Ці вогники й були нам замість годинника, — перший вогник, який знову з'являвся, визначав, що скоро

ранок, і тоді ми поспішалися знайти місцину, де можна було б пристати до берега й сховатися.

Одного разу вдосвіта я знайшов човна, сів у його й переплив на беріг, що був усього сажнів на сорок; там я пристав у невеличкій затоці, навкруги якої ріс кипарисовий гай. Мені схотілося нарвати ягід. Пливучи проз прогайльовину, на якій вилась стежка за-для скотини, я побачив відразу двох людей, що бігли стежкою скільки сили. Ну,

думаю, насуває на нас лихо! Я був певен, що коли хтось біжить, то вже не инакше, як по мене, а, може, й по Джіма. Я хотів швидче втікти звідти, але втікачі були вже зовсім близько; вони почали кричати та благати, щоб я обрятував їм життя, запевняючи, що вони не зробили нічого поганого, а їх за це ловлять, за їми женуться люди з собаками. Вони хотіли просто вскочити в човен, але я не порадив.

— Не робіть цього! Поки ще я не чую ні собак, ні кінського тупотіння; підождіть — іще встигнете залізти в кущі й прокрастися берегом затоки трохи далі; тоді увійдете в воду й добредете до човна,— так, принаймні, зіб'ете собак із сліду.

Незнайомі люди послухалися мене; ледве вони сіли в човен, я поплив швидче до нашого острівця; через кільки хвилин ми почули крик та собаче гавкання. Ми чули, що вони біжать до затоки, але не могли їх бачити. Видимо, вони спинилися й довго нишпорили в кущах; тим часом ми встигли пропливти цілу милю й випливти насеред річки. Навкруги все стихло; тоді ми спокійнісінько попливли до острівця й сховалися поміж густим бавовняником.

Один утікач був дід років сьомидесятьох, як що не більше,— лисий, з білою бородою. На йому був продавлений костровий бриль, засмальцьована синя вовняня сорочка, драні жовті демикотонові штани,— він їх засував у чоботи, — шлейки, сплетені дома,— правда, тільки одна шлейка, а демикотоновий каптан з довгими полами та з потертими мідяними гудзиками теліпався в його на руці. В обох були великі, потерті засмальцьовані килимові торби.

Другий мав років із тридцять і вбраний був теж не дуже красно. Поснідавши, ми всі лягли відпочити. Почалася розмова; тут тільки виявилося, що ці люди навіть не знають один одного.

— Як же ти вскочив у пригоду?— списав лисий у молодчого.

— А ось як: я продавав тут одно зілля, що знищує винний камінь на зубах — воно, справді, знищило винний камінь, але відразу й емаль також... Мені годилося б раніше втікти. Тільки що я зібрався в дорогу, аж зустрів тебе по цей бік городу; ти мені говориш, що за тобою женуться, й просиш допомогти тобі обрятуватися, а я відповідаю, що сам сподіваюся халепи й згоден тікати вкупі. От і все. Ну, а тобі яка пригода сталася?

— Бачиш, перед тижнем я влаштував тут невеличкі проповіді про тверезість; усі баби просто подуріли: ну,

скажу вам, і досталося ж од мене п'яницям! Я збирав до шістьох доларів за вечір — по десять центів з кожної людини; дітей та негрів пускано без грошей. Діло так і кипіло. Коли це вчора у-вечорі пішла поголоска, що ніби я сам нишком смокчу горілку. Один негр,— спасибі йому,— перестеріг мене в-ранці й росказав, що люди збираються верхи, з собаками, скоро всі будуть готові,— мені зостається тільки пів години, щоб утікти,— і потім кинуться за мною, а як що доженуть, то вмажуть у дьоготь, вкачають у пір'я та так і повезуть верхи на дрючку. Ну, звісно, я не дожидався снідання,— мені відразу перехотілося їсти.

— А що, діду, — сказав молодий хлопець, — здається, ми з тобою поєднаємося, га?

— Чому ні? Я не від того торгу! Що ж ти власне робиш?

— Я складач із друкарні; тямлю дещо і в медицині, можу бути актором, — так, знаєш, трагиком. Як треба, то показую штуки месмеричні, знаю й френологію; иноді навпереміну вчу співу або географії по школах, а при нагоді, то й лекції читаю — о! одно слово, я на все митець, усе вмію, що схочу! А ти?

— Я колись мав велику лікарську практику. Лічив од раку, од паралічу та од инших хвороб. Я вмію й пророкувати, як що в мене є хто такий, що довідався б про все, що мені треба знати. Говорити проповіді та влаштовувати мітинги—на цьому я зуби проїв; був на свойому віку й місіонером...

Обидва замовкли на хвилину; потім молодий глибоко зітхнув і промовив: „ох!“

— Ну, чого ж ти журишся? — спитався лисий.

— Гірко мені подумати про те, до чого я дійшов! Повинен так жити, знизився до такого товариства! — він почав утирати очі якоюсь ганчіркою.

— А щоб ти скис! Чим тобі не до смаку наше товариство? — скрикнув старий, запалившися.

— Правда, воно досить добре, кращого я й не заробив; питання: хто звів мене так низько, коли я стояв так ви-

соко? Я сам. Я не обвинувачую вас, джентльмени, ні! Нікого я не обвинувачую. Я все це сам заробив. Хай немилосердний світ карає мене; одно я знаю: де-небудь знайдеться за-для мене яма! Люди можуть поводитися зо мною так, як і перше, можуть одібрати в мене все — людей, що їх я люблю, багатство, щастя, але цього вже не одберуть! В один чудовий день я ляжу в цю яму, забуду все, і моє бідне розбите серце нарешті заспокоїться! — Говорячи ці жалібні промови, він усе пхикав.

— А чорти б забрали твоє бідне, розбите серце! Чого ти з ним панькаєшся, як з писаною торбою. Що нам до твого бідного серця? Ми ж ні в чому не винні!

— Знаю, що не винні! Я й не обвинувачую вас, джентльмени! Я сам упав так низько. Я по правді терплю, через те я й не нарікаю.

— Звідки ж ти впав, з чого впав?

— Ах, ви мені не повірите! Люди ніколи не вірять. Таємниця мого народження...

— Таємниця твого народження? Ти хочеш сказати, що...

— Джентльмени, — почав молодий пишно, — я скажу вам цю таємницю: я почуваю, що можу вам вірити... Я маю право зватися герцогом.

Джім вирячив очі, та й я теж. Але лисий зауважив: „Годі брехати!“

— Одначе це свята правда. Мій дід — старший син герцога Бріджватерського — втік до Америки на прикінці минулого сторіччя, щоб подихати чистим повітрям волі. Тут він оженився, потім скоро вмер, зоставивши сина. Саме в той час умер його рідний батько в Англії; другий син герцогів захопив титули та маетки, а про малого справжнього герцога ніхто й не знав. Я родом просто йду від цієї дитини, я справжній герцог Бріджватер! І от я тут покинутий, одірваний од своїх маетків; терплю від людей, холодний світ гордує мною, я обідраний, утомлений, з ростерзаним серцем, принижений стільки, що міг попасти в товариство шахраїв, на якомусь плоті!..

Джімові його було дуже жалко, та й мені. Ми силкувалися якось розважити бідолаху, але він відповідав, що це безнадійно, — ніщо вже не розважить його на цьому світі. А от як би згодилися признати, що він герцог, то це було б йому найлюбіше за все в світі. Ми відказали, що готові признати, як що він скаже, як саме. Він пояснив, що ми повинні йому кланятися, як він заговорить з нами, звати його „ваша ясновельможність", „мілорде"; він не від того навіть, щоб йому просто говорено „Бріджватер"! це вже само є титул, а не ім'я. Один із нас повинен йому слугувати за обідом і робити за-для його все, що він звелить.

Ну, то що, — це все було не важко, і ми робили все, про що він просив. Увесь час за обідом Джім стояв біля його, слугував йому й говорив: „ваша ясновельможність, чи не бажаєте того або цього?" і таке инше, а він був дуже задоволений.

Але старий зовсім затих, не говорив ні слова і, здається, був не дуже задоволений з того, як ми піклувалися про герцога. Він ніби щось обмірковував. От, по обіді він і каже:

— А знаєш що, Бріджватере, мені дуже жалко тебе, та не тільки ти маєш таке горе на серці!..

— Справді?

— Справді, не тільки тебе самого скинено не по закону та відібрано значне становище!

— Ох!..

— Не в тебе самого є таємниця...

Сказавши це, старий почав плакати та ридати.

— Стривай! Що ти хочеш сказати?

— Бріджватере, чи можу я тобі звіритися? — говорив далі старий, не перестаючи хлипати.

— Здайся на мене, як на кам'яну гору! — Герцог схопив його за руку й почав її трусити. — Вияви мені таємницю свого народження, кажи!

— Бріджватере, я — покійний дофін!..

Цього разу Джім іще дужче вирячив очі.

— Хто такий?— перепитав герцог.

— Еге, друже мій, це свята правда — ви бачите перед себе зараз бідолашного дофіна Людовика XVII, сина Людовика XVI та Марії-Антуанети, про якого всі думають, що він загинув.

— Ти! в твої літа! Ні, вже вибачай! Швидче повірю, що ти, може, покійний Карл Великий! Тобі шістсот або сімсот років, принаймні.

— А все це горе зробило, Бріджватере, все горе! З горя посивіло волосся, з горя з'явилася перше, ніж треба, лисина. Еге, джентльмени, ви бачите перед себе вбраного в синю китайку, убогого, мандрівного, вигнаного, змученого, але справжнього короля Франції, хоч ним усі гордують.

Та й почав ревти та побиватися. Ми з Джімом не знали, що робити, так нам було його шкода, але в той же час ми раділи та пишалися тим, що він потрапив до нас. От

ми й почали ним піклуватися, цілком так, як перше герцогом, і силкувалися всяко його розважити. Але він говорив, що це даремно, тільки смерть може заспокоїти, хоча додавав, що иноді йому стає ніби лекше та краще, коли він бачить, що люди його поважають так, як вимагає того його високий ранг, наприклад, стають на одно коліно, говорячи з ним, називають його: „ваша величність", слугують йому, як він їсть, та не сідають перед ним доти, аж поки він сам дозволить. І от ми з Джімом почали величати його, всяко йому догожати та стояли перед їм випроставшись, поки він попросить сісти. Усе це було йому дуже до любости, і він знову повеселішав та підбадьорився. Але герцог сердився на його і, видко, зовсім був не задоволений з того, як усе склалося. А король поводився з ним люб'язно й запевняв, що його батько завсігди був прихильний до прадіда герцогового й взагалі всіх герцогів Бріджватерів і частенько пускав їх до себе в палац... Не вважаючи на це, герцог усе сидів насупившись. Нарешті король каже:

— Найпевніше, що нам доведеться чорт зна доки сидіти на цьому плоті, Бріджватере. То яке ж тобі добро з того, що ти копилитимеш губи? Аж нудно дивитися. Адже не я винен, що я народився королем, а ти герцогом — чого ж тут сердитися? Треба завсігди силкуватися примінитися до кожного становища — таке в мене правило. Їй-бо, не погано, що ми опинилися тут: їжі досить, їж собі та спи. А ну, давай руку, герцогу, будемо приятелями.

Герцог простяг руку, а ми з Джімом щиро раділи, дивлячися, що вони помирилися. Тепер уже нікому не було ніяково; добре, що так усе сталося, а що то було б, як би на плоті постала ворожнеча! На плоті найголовніше — щоб усі були друзями, почували себе задоволеними та щоб ніхто не почував себе ображеним.

Звісно, я скоро догадався, що ці брехуни — зовсім не герцоги й не королі, а просто шарлатани та шахраї, яким не пощастило. Але я не сказав ні слова, сховав свої думки; це найкраще: хоч не буде ні сварок, ні клопоту. Як що їм

хочеться, щоб ми величали їх королями та герцогами—хай! я не буду сперечатися, аби не було сварки в сім'ї. Та й Джімові не варто про це говорити — я так і не сказав. Як що я й не навчився нічого доброго від батька, то хоч одного навчився: з такими людьми найкраще давати їм волю, хай роблять, як знають: все одно не буде ніякого добра з того, що сперечатимешся з ними.

XX. Король та герцог.

Нові знайомі все нас допитувалися: їм неодмінно хотілось довідатися, через віщо це ми ховаємо пліт у-день, замість пливти далі, та чи не втікає часом Джім?

— Та що це ви!—відповів я,—хіба б же негр-утікач плив на південь?

Вони згодилися, що, справді, не плив би. Довелося мені росказати про себе. Ось яку я їм вигадав казку.

Мої батьки жили в Пайкському окрузі в Міссурі, там і я народився; але вся наша сім'я померла, — зостались тільки я, батько та маленький братік Айк. Батько надумався переселитися з цього краю до дядька Бена, що має невеличку плантацію над річкою, за сорок чотирі милі за Орлеаном. Батько був дуже вбогий, та й винен він був так багато, що ми все попродали і в нас нічого не зосталося, опріче шіснадцятьох доларів та нашого негра Джіма. Цього було занадто мало, щоб пропливти тисячу чотиріста миль на чардаку на пароплаві. Ну, так от як розлилася річка,

батькові одного разу пощастило; він піймав оцей уламок з плота, й ми постановили пливти на йому до Орлеану. Але не довго ми пливли щасливо — однієї ночи пароплав наскочив на передню частину плота,— ми всі попадали в воду й пірнули під колеса; ми з Джімом обрятувались якось, але батько був п'яний, а братік Айк мав тільки чотирі роки,— так вони й загинули. Днів зо два, зо три після того ми мали багато клопоту: люди все підпливали човнами до нас та хотіли відібрати в мене Джіма, запевняючи, що він утікає. Тепер ми вже не пливемо в-день — у-ночі нас, принаймні, ніхто не турбує.

— Стривайте,— сказав герцог,— дайте мені знайти способа, щоб можна було пливти і в-день, як що треба буде: я обміркую це помалу й, може, вигадаю щось. Тільки на сьогодні ми це облишимо,— звісно, ми не повинні пливти завидна проз отой пароплав — звідти нам нема чого добра ждати.

Над вечір почало хмаритися, немов на дощ; на обрії все блискала блискавка; зашуміло листя,— видко було, що надходить негода. Герцог та король пішли до нашої халабуди, спробувати, чи добрі постелі. Моя постіль була з соломи й краща за Джімову, бо ту зроблено було з полови; в цій полові завсігди трапляються колоски, а вони боляче муляють тіло, і ледве ворухнешся, шелестять, немов сухе листя, та не дають спати. Ну, так ото герцог і сказав, що візьме мою постіль, але король цього не дозволив.

— Невже,— говорить він, ти не розумієш, що мені з моїм рангом не личить спати на постелі з полови? Ні, ваша ясновельможність, чи не бажаєте взяти її собі!

Ми з Джімом навсправжки перелякалися — а що, як вони почнуть знову сваритися?.. але зате як же ми зраділи, як герцог сказав:

— Це вже така моя доля: завсігди мене пригнічують!.. Зла доля зломила мій колись гордий дух. Поступаюся, скоряюся,— так уже мені судилося... Я самотний на цьому світі. Ну, дарма — страждатиму, все стерплю!

Тільки зовсім смеркло, ми попливли. Король звелів, щоб ми пливли посеред річки й ні в якому разі не світили, аж поки опинимося далеко від города. От скоро з'явилася купа вогнів на березі, ми проскочили проз їх щасливо й, тільки опинившися на три чверті милі нижче, засвітили наш гасловий лихтар. Годин у десять пішов великий дощ, знялася гроза. Король звелів стояти на вахті, аж поки стане гарна година, а вони з герцогом забилися в халабуду та й полягали спати. Мені припадала черга стояти на вахті до півночи, але я в усякому разі не сховався б під дах,— не що-дня доводиться бачити таку бурю, справжній страшний суд! Ой, як страшенно вив та стогнав вітер! Мало не що-хвилини спалахкувала ясна блискавка, освічуючи річку на пів милі навкруги. Крізь прозору завісу з дощу можна було побачити острови, а дерева так і тріщали, як налітав вітер. Коли це відразу як загуркотить грім: гурр! торох! торох! торох!.. Так і роскотиться по небу, аж поки зникне в далечині, а потім зараз же блискне друга блискавка, та й починається знову стріляння з гармат. Хвилі иноді мало не зносили мене з плота, але мене це мало турбувало: я був роздягнений. Про дерева, що стирчали з води, було нам тепер байдуже: блискавка блискала та світила невпинно, то нам легко було побачити їх і накерувати пліт так, щоб їх обминути.

Мене змагав сон. Джім сказав, що він вартуватиме за мене. Цей негр завсігди був добрий до мене. Я заліз спершу був у курінь, але король з герцогом так роскинулися, що мені вже не знайшлося місця, і я ліг просто на плоті. До дощу мені було байдуже, ніч була тепла, а хвилі тоді плескалися невисоко. Але години в дві річка знову росхвилювалася. Джім спершу хотів мене збудити, але потім зважив, що не треба. Йому здалося, що хвилі ще не такі великі, щоб зробити нам якусь шкоду. Але він помилився: відразу налетіла величезна хвиля й знесла мене з плота. Джім мало не вмер зо сміху. Я ніколи не бачив людини, такої охочої до сміху, як цей Джім!

Тоді я став замість його на варті, а він ліг і захріп; потроху буря почала стихати та й зовсім минула. Побачивши перший вогник у хатині, я збудив його, і ми сховали пліт на день.

Поснідавши, король витяг засмальцьовану колоду карт; і вони з герцогом почали вдвох грати по п'ять центів за партію. Потім їм це надокучило; вони почали обмірковувати „план війни", як вони висловлювались. Герцог понишпорив у своїому килимовому саквояжі, витяг звідти безліч друкованих афіш і почав їх голосно читати.

В одній афіші говорилося, що „відомий д-р Арман де-Монтальбан з Парижу" прочитає лекцію про науку френології у такій там залі та в такий день; білети по десять центів; на лекції він „видаватиме бюлетені про вдачу людини за двадцять центів з особи". Герцог пояснив нам, що цей доктор Арман — це він сам. На другій афіші його називано теж „відомим усьому світові трагиком", виконавцем Шекспірового репертуару, Гарріком Молодчим з Дрюріленського театру в Лондоні. Одно слово, на кожній афіші він звався иншим ім'ям та вихвалявся всякими дивовижними подвигами, наприклад, таке, що він „знаходив воду та золоту руду чарівною палицею", або одвертав „чарування" та инше таке.

— Але найбільше я все таки люблю трагичну музу! — скрикнув він. — Чи пробували ви коли-небудь грати на кону, ваша величність?

— Ні, — відповів король.

— Ну, то ви скоро спробуєте, — рішив герцог. — У першому ж городі, до якого ми пристанемо, ми наймемо залу й заграємо сцену бою на шпагах з „Ричарда III" або сцену на балконі з „Ромео та Джульети". Що ви на це скажете?

— На все згожуюся залюбки, як що тільки це дасть нам гроші, Бріджватере, але, бачиш, я не уявляю собі, як треба грати на театрі, мало бачив вистав за свій вік. Я був іще занадто малий, як мій батько запрошував акторів до палацу. Як тобі здається, чи можна буде мене навчити?

— Нема нічого лекшого!

— Ну й гаразд! А мені саме хочеться чогось новенького! Почнемо зараз же, що там довго думати?

Герцог оповів усю історію Ромео, хто він такий був та хто була Джульєта, додавши, що сам він завсігди грає ролю Ромео, то королю доведеться вже грати Джульєту.

— Ну, але ж Джульєта була зовсім молоденька дівчинка, дивно ж буде бачити її з лисою головою та з сивою бородою...

— Ні, ти вже не турбуйся — тутешні провінціяльні неуки навіть не подумають про це. До того ж ти вберешся як треба, а це велика ріжниця. Джульєта на ганку дивиться на місяць перед тим, як лягати спати; вона вбрана у вночішне убрання та у вночішній чепець із пляркою. Ось тут у мене й одежа за-для всіх ролів.

Він витяг зо дві чи зо три кереї з грубого перкалю,— він казав, що це середньовікове липарське вбрання за-для Ричарда III та за-для другого актора; потім довгий білий вночішній халат та чепець із шляркою. Король був з усього дуже задоволений. Герцог витяг книжку й почав читати ролі, та як чудово, з яким запалом! Він кидався на всі боки, як скажений, махав руками, щоб показати, як треба грати; потім він оддав книжечку королю й звелів йому вивчити свою ролю.

Миль за три, там, де річка завертає, стояв город; по обіді герцог сказав, що він уже добрав способа пливти й в-день безпечно, — тепер він мав замір пристати до цього городу й там зробити те, що надумав. Король сказав, що він теж піде подивитися, чи не можна йому поживитися з чогось. У нас уже не було зовсім кофе, і Джім порадив мені їхати вкупі з ними човном та й купити трохи кофе.

Місто було немов мертве, на вулицях не видко було ні душі, всюди панувала мертва тиша, немов у неділю. Якийсь хворий негр, що грівся на сонечку, оповів, що всі, малі й великі, пішли милі за дві в ліс на віче (мітинг), зостались дома старі та хворі. Король довідався гарненько, де те місце, і наважився піти туди, спробувати, чи не можна там чогось роздобути, і покликав і мене йти з їм.

Герцог сказав нам, що хотів би знайти друкарню. Скоро ми знайшли те, чого шукали; тільки то була не друкарня, а глум із друкарні: була вона вгорі над столярнею; і друкарі і столяри — всі пішли на віче, покинувши одімкнені двері. Це був брудний закуток, завалений мотлохом, вимазаний чорнилом, із стінами, обліпленими всякими оповістками, на яких намальовано було коней та негрів-утікачів. Герцог скинув із себе сурдута та й узявся до своєї роботи, а ми з королем пішли на віче.

Дійшли туди за пів години, умиваючися потом, — день був страшенно душний. Там зібралося, принаймні, з тисячу людей звідусіль, за двадцять миль навкруги. Увесь ліс повен був хурами, кіньми, що їли з коритець, одганяючи хвостами мух, де-не-де понапинато було на дрючках намети, криті

гілками, — там продавано лимонад, пряники, кавуни, що лежали купами, зелену пшеничку та инші гостинці.

Під такими самими наметами, тільки більшими, стовпища людей слухали промовника. Ослони зроблено було з грубих дощок, попровірчувано в дошках дірки, а в їх позаправлювано палки, замісць ніжок. Спинок не було. Промовники стояли на високих катедрах у кінці намету. На жінках були великі чепці, що боронили їх од сонця; дехто був у вовняних домотканих сорочках, і тільки небагато молоди вбрано було в перкаль. Багато парубків були зовсім босі, а дітвора бігала в самих сорочечках. Бабусі плели панчохи, а молодь залицялася нишком.

Під першим наметом, куди ми прийшли, промовник читав народові гімн: прочитає рядків зо два, і всі починають співати; так велично це виходило: стільки їх співало й з таким запалом. Народ потроху захоплювався й співав усе голосніше та голосніше; нарешті скінчилося на тому, що деякі почали завивати, а инші просто кричати з усієї сили. Потім промовник почав говорити проповідь, та ще й з яким запалом: він то кидався по катедрі, то нахилявся наперед, простягши руки; постать його увесь час ворушилася, і він вигукував слова що-сили. Иноді він трусив кулаками над головою, кричачи: „Це мідяний змій у пустині! Гляньте на його й будете живі!“ А люди гукали: „Слава! Амінь!“

І так не перестаючи. За цим криком та гвалтом не можна було розібрати, що промовник говорить. Багато слухачів схоплювалися зо своїх місць та самопихом протискувалися наперед, а сльози так і тікли їм по щоках; як же всі грішники зібралися перед ослонами, вони почали співати, кричати та кидалися на солому, немов несамовиті.

Одначе я помітив, що мій король кудись протискується, потім за його голосом не стало чути инших голосів, нарешті дивлюсь — він уже лізе на катедру, просячи промовника дозволити йому сказати кільки елів до народу. Той згодився. Він оповів, що був морським розбійником аж тридцять років на Індійському окіяні, що минулої весни його това-

риства дуже поменшало після гарячого бою, а тепер він вернувся додому набрати нових товаришів; але, на щастя, минулої ночи в його все пограбовано й самого вигнано з пароплаву без копійки. Та він дуже радий, нічого кращого й не могло з ним статися: тепер він зробився зовсім иншою людиною й щасливою вперше зроду. Убогий, пограбований з усіх боків, він почне все спочатку: вернеться до Індійського окіяну й присвятить решту днів своїх на те, щоб навертати морських розбійників на стежку правди й доброго життя. Краще за його ніхто не зуміє цього зробити, бо він знайомий з усіма розбійниками на окіяні; хоч багато часу треба буде йому на те, щоб достатися туди без копійки, але він усе ж таки достанеться, що б там не було, і що-разу, як пощастить йому навернути розбійника на правдиву стежку, він скаже йому: „Не дякуй мені й не хвали мене! Це все зробили ті добрі люди, на Поквільському мітингу, доброчинці, та ще оцей добрий промовник, найкращий друг кожному морському розбійникові“. Потім він ударився в сльози, а за ним і всі присутні. Хтось скрикнув:

— Скиньмося за-для його, скиньмося!

Чоловіка із шість слухачів поскоплювалися з місць, гукаючи:

— Нехай він обійде всіх із шапкою!

Усі згодилися й промовник теж.

І ото король обійшов усіх присутніх з брилем у руці, що-хвилини втираючи собі очі. Він дякував їм та вихваляв, що вони такі милосердні до бідних морських розбійників. Багато гарненьких дівчат, плачучи, прохали в його дозволу поцілувати його на спомин. Він охоче згожувався й деяких навіть обнімав і цмокав разів по п'ять чи по шість. Всі запрохували його зостатися в їх із тиждень. Кожному хотілося, щоб морський розбійник погостював у його в хаті. Всі вважали це за велику честь. Але він відповідав, що як це останній день мітінгові, то він зможе зробити мало користи; та й до того ж він поспішається на Індійський окіян, щоб, уже не гаючись почати, навертати товаришів.

Як ми вернулися на пліт, він порахував свій прибуток. Виявилося, що він зібрав вісімдесят сім доларів і сімдесят п'ять центів! До того ж він потяг добру сулію з горілкою, знайшовши її під одним хургоном, як вертався назад лісом. Він признався, що коли це все приняти до уваги, то сьогодні він заробив, може, найкраще за ввесь час його місіонерської діяльности. Нема чого й говорити, що про язичників не так заробітно проповідувати, як про розбійників, коли хто хоче обшахрувати людей на вічі.

Поки король не вернувся, герцог теж уявляв собі, що йому дуже пощастило. Але потім він облишив уже так пишатися. Він склав і надрукував у тій друкарні дві умови за-для фермерів про авкціон коней і взяв з їх за це чотирі долари; потім він надрукував оповістку про те, що видає газету, і приєднав кількох передплатників, взявши з їх зменшену ціну з умовою, щоб плату дано наперед. Передплатники хотіли були заплатити дровами та цибулею, як звичайно; але він одповів, що недавно тільки накупив собі тих речей і через те тепер яко мога знижує передплату, щоб одібрати її грішми. Потім він склав вірші, сам вигадавши їх із своєї голови, всього три рядки, та такі ніжні, сумні під заголовком: „Розбите серце" і зоставив їх, приготувавши зовсім до друку й не взявши нічого за те. Одно слово, всього-на-всього він зібрав дев'ять з половиною доларів, так зате ж і працював увесь день.

Нарешті він показав нам ще одну маленьку оповістку, що надрукував задурно, бо вона призначалася власне за-для нас. На їй намальовано було негра-втікача з клуночком за плечима на палиці, перекинутій через плече, і з підписом ізнизу: „Двісті доларів нагороди". Тут же списано було всі Джімові прикмети, говорилося, що він утік з платанції Сен-Джэка, за сорок миль за Орлеаном ще минулої зими й, напевне, попростував на північ. Хто його піймає й пришле назад, той одбере нагороду й всі трати за дорогу.

— Ну, — сказав герцог, — завтра ми можемо спокійно пливти і в-день, як що нам схочеться. Ледве побачимо кого,

зараз же можемо звязати Джімові руки й ноги, положити його в шатро й показати оповістку. Скажемо, що ми занадто вбогі, щоб пливти пароплавом і от ми позичили маленький пліт у своїх друзів і пливемо по нагороду. Ланцюги та кайдани на руки були б ефектніші на Джімові, але це не пасує до оповідання про наше вбоство. Залізо занадто дороге, треба задовольнятися з вірьовок.

Нам усім дуже сподобалась герцогова дотепність; тепер можна буде пливти в-день без клопоту. Ми обрахували, що треба втікти за кілька миль цієї ночи на той випадок, як що в маленькому городі кинуться шукати герцога, довідавшися про його подвиги в друкарні. Ми всі лягли й причаїлися, не вилазячи до десятьох годин вечора; потім тихо проскочили проз город і не світили лихтаря аж доти, поки город зник з очей.

Кличучи мене години в чотирі ранку на вахту, Джім сказав мені:

— А як ти думаєш, Геку, чи зустрінемо ми за свою мандрівку ще якогось короля?

— Ні, — кажу я, — не думаю.

— Ну, то ще нічого. Одного короля з нас цілком досить. Адже наш п'яний, як земля, та й герцог не кращий!

В-ранці Джім спробував примусити короля говорити по французькому, щоб послухати, „на що воно скидається", але він відповів, що вже так давно виїхав з рідного краю та стільки зазнав горя, що забув рідну мову.

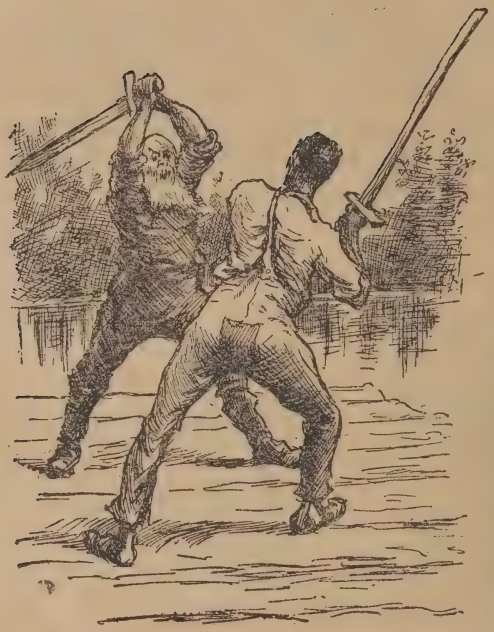

XXI. Вистава й цирк.

Сонце давно вже зайшло, але ми все пливли, не думаючи приставати до берега. Король з герцогом скоро вилізли з халабуди з кислими пиками, але потім вони позскакували з плота, пірнули в воду, й це їх трохи підбадьорило. Поснідавши, король сів на розі плота, стяг із себе чоботи, засукав штани, спустив ноги в воду, закурив люльку та й почав товкти свого „Ромео та Джульєту“. Як він уже мало незовсім вивчив свою ролю, вони з герцогом стали репетирувати вкупі. Герцог примушував його товкти одно сто раз, показуючи, як вимовляти кожен рядок. Він учив його зітхати, прикладати руку до серця; нарешті сказав, що справа наладновується. „Тільки“, — каже, — „ти не повинен кричати „Ромео“ так голосно немов із кухви, а треба вимовляти це ім'я ніжно, м'яко, чуло, от так: „Ро-о мео!“ Адже Джульєта ніжна люба дитина, їй не личить ревти, немов осел“.

Потім вони притягли пару довгих мечів, що герцог поробив з товстих дубових дощок, та й почали ними шермицерію, готуючися до сцени бою з „Ричарда III“. Герцог

сказав, що він бере собі ролю Ричарда. Любо було дивитися, як вони махали мечами та кидалися по плоту. Коли це відразу король спіткнувся й впав у воду. Після цього вони стали відпочити та й почали базікати проміж себе про всякі пригоди, які їм траплялися колись на річці. По обіді герцог і каже:

— Слухай, Капете, адже нам треба дати блискучий спектакль, доведеться ще дещо додати, так — дурницю якусь. Я, наприклад, удам шотланського дударя, а ти, стривай... Дай подумати... Ти можеш продеклямувати Гамлетів монолог.

— Гамлетів?.. А то що таке?

— Хіба ти не знаєш? Монолог. Найвідоміша Шекспірова річ. Ну й штука! от чудова!.. Увесь театер тремтить од оплесків. У мене його немає в книзі, цього монологу, але це дарма, я можу згадати його. Дай подумати, я спробую.

Він почав ходити туди й сюди по плоту, замисливщися та страшенно суплячи брови з напруження. То він, стог-

нучи, здавлював рукою лоб, то охкав, то пускав сльози,— цікаво було на його дивитися! Нарешті потроху він усе згадав і звелів нам уважніше слухати. Він став по лицарському, виставивши одну ногу наперед, простягши руки, голову одкинув назад, а очі звів до неба. Потім почав кричати, стогнати та скреготати зубами. Увесь час, поки говорив, він верещав, кидався, давав собі стусанів у груди,— одно слово, телесувався так, що я ще ніколи зроду не бачив такого. Ось ця промова. Мені не важко було її вивчити, поки він товкмачив її королю:

Чи бути, чи не бути—ось карлючка,
Що вгородилась у моє життя!
Хто б стерпів кривду й злобу світову
І ждати б став, аж поки ліс Бірнамський рушить в Донзінан?
Умерти, чи заснути, більш нічого...
А, може, бачить сни—от тут то й е перепин!
Коли б не страх чогось, що буде там по смерти,
То хто б схотів ввесь вік терпіти муки
І посміховища, і сильних гніт і знущання,
Загайливість закону, підлість суддів
І тихий спокій у могилі.
Дункане! чуеш? Стукаю! Прокинься!
Вже краще зносьмо біди ті, що маем,
Аніж тікать до инших, нам незнанних.
Отак нас совість робить боязькими,
А то б раз трахнув, і скінчились
Всі мукі серця і тортури.
Та цитьте!... цитьте!... Офеліе! О німфо уродлива!
Мої гріхи ти пом'яни у молитвах!..
І в манастир іди! Не треба нам тебе!
У манастир!..

Старому ця промова дуже сподобалася, він скоро так її вивчив, що міг проказати, не спиняючись, так ніби його сотворено за-для театру. Як він переймався ролею та роспалювався, любо було дивитися, як він махав руками, гарчав та телесувався.

Ми скористувалися з першого зручного випадку, і герцог надрукував кільки афіш. Після цього зо два чи зо три дні

в нас на плоті був страшенний рух. Тільки й робили, що вчилися махати мечами та робили репетиції. Одного ранку — ми вже досить одпливли од штату Арканзасу — в далині з'явився город, що стояв там, де річка завертала; ми пристали за пів милі від його в невеликій затоці, що вкрита була, немов тонель, кипарисами. Всі ми, опріче Джіма, сіли в човен та й попливли в город, маючи надію, що там, може, можна буде влаштувати виставу.

Ми потрапили саме вчасно: саме в той день давано виставу в цирку, і люди вже почали з'їздитися звідусіль у гуркотливих бричках, хургонах та верхи. Цирк повинен був до вечора виїхати, наша вистава могла бути чудова. Герцог зараз же наняв ятку, а ми прохожувалися по місту та ліпили скрізь афіші. Ось що було на їх надруковано:

Відродження Шекспірових часів!!!
Надзвичайна вистава!
Тільки раз!
Знамениті на увесь світ трагики:
Давид Гаррік Молодчий з Лондонського Дрюріленського театру
та
Едмунд Кін Старший з Лондонського Королівського театру, Геймаркета Вайтчапеля, Пуддінг-Лена, Піккаділі в Лондоні та инших Європейських королівських театрів, матимуть честь заграти безсмертну сцену на ганку:
Ромео та Джульєта!!!
Ромео . . . . . д-й Гаррік
Джульєта . . . . . д-й Кін
Бере участь уся трупа!
Нова одежа, нові декорації!
Заграна буде також
Незрівняна і така страшна, що аж кров стигне,
Сцена бою
з Ричарда III !!!
Ричард III . . . . . д-й Гаррік
Річмонд . . . . . д-й Кін
Та ще
(на спеціяльне вимагання публіки)
безсмертний Гамлетів монолог!!!
прочитає знаменитий Кін!
(Він деклямував його в Парижу 300 вечорів уряд).

А тут тільки раз!
З причини енергійних ангажементів у Європі!
Плата за виставу 25 центів, діти та слуги платять половину.

Поки що ми пішли блукати містом. Мало не всі будиночки та крамниці — це були старі похилені халабуди, иноді навіть такі, що ніколи не бачили й хварби. Їх збудовано на палях футів на три або на чотирі над землею, щоб не заливало водою, як буває повідь. Біля кожної хатки був садок, але, видимо, там не росло нічого путнього, опріче кропиви, соняшника, купок попелу, старих підошов із чобіт, склянок із побитих пляшок, ганчірок та уламків старого бляшаного посуду. Паркани зроблено було з усяких дощок, де-не-де збитих гвіздками; у деяких місцях ці мізерні тинки похилились набік, а хвіртки нічим не замикались. Деякі паркани колись були побілені, але вже дуже давно, мабуть, за Колумбових часів, як висловився герцог. По садках ходили свині, а люди щиро виганяли їх геть.

Усі крамниці були на одній вулиці. Перед кожною напнуто було білу ятку, і люди привязували коней до її стовпів. Під наметами стояли порожні ящики з краму, на їх цілий день стовбчили роззяви, копирсаючи з нічого робити дерево своїми складаними ножами; вони без перестанку жували тютюн, позіхали, потягалися — це була ціла купа волоцюг та голодранців. Мало не на всіх були жовті солом'яні брилі з широкими крисами, що скидалися на парасолі; ні сурдутів, ні жилетів вони не носили; називали вони один одного Біллем, Беком, Ганком або Джо та Анді; говорили лініво, неначе нехотя, але зате вживали безліч лайок. Стоїть який-небудь роззява, зіпершися на стовп із ятки, заклав руки в кишені в штанях і виймає їх хіба на те, щоб почухатися або попросити пучку тютюну. Тільки й чути такі розмови.

— Дай пожувати тютюнцю, Ганку.

— Не можу, у самого тільки одна пучка зосталася, — попроси в Білля.

Може, Білль і дасть йому, а, може, й збреше—скаже, що вже не має тютюну. Деякі з цих волоцюг ніколи не мають ні шеляга, навіть ні однієї пучки тютюну власного. Вони так увесь час і позичають тютюн у инших: „Дай, каже, тютюнцю пожувати, Джеку, я тільки що віддав свою останню пучку Бенові". Це мало не завсігди брехня, і ні-

кого нею не одуриш,—хіба когось чужого, але Джек не чужий, він неодмінно відповість:

— Це ти б то справді дав Бенові? Після Миколи та й ніколи! Оддай краще мені за всі ті рази, що позичав у мене, тоді я, може, й ще тобі позичу й навіть проценту не візьму.

На всіх вулицях та провулках можна втопнути в грязюці, та ще коли б це була проста грязюка, а то якась

особлива — липка, чорна, немов суцільна смола на дюйм завглибшки, а де-не-де, то й по коліно. Куди не глянь — усюди блукають хрокаючи свині; ось брудна свиня ліниво плентається вулицею з цілою ордою поросят, простягнеться просто серед дороги, що аж людям треба її обходити, щасливо прищулить очі та й клапає вухами. Поросята почнуть її смоктати, і вона така щаслива, немов королева. Якийсь волоцюга крикне відразу: „А кусі її, кусі!" — свиня схопиться, страшенно верещучи, а на вухах у неї з обох боків уже повисло по собаці або й по три, та ще зо три або з чотирі десятки псів біжить навздогінці. І от усі роззяви повстають з місць, дивляться на цікаву виставу, сміються з забавки та радіють, що зняли таку колотнечу. Потім вони сідають і заспокоюються, аж поки почнеться собача гризня; а то ще забавка: облити гасом приблудного пса та й запалити його або привязати йому до хвоста бляшану сковорідку й дивитися, як він казиться.

Над річкою деякі хатки зовсім похилилися над берегом: так і здається, що ось-ось попадають униз. Люди звідти вже повибиралися. В инших місцях беріг попідмивало під хатами, й він понависав кручами. Там ще живуть люди, але це небезпечно, бо земля може завалитися відразу на великому просторі. Иноді шматок землі на чверть милі відразу починає репатися, злазить усе далі та далі, аж поки завалиться в річку,—і це все за одно літо. Такі городи повинні завсігди одсуватися все далі назад, бо річка невпинно зсідає та підмиває їх.

Що ближче було до півдня, то більше хургонів та коней товпилося на вулицях; прибували все нові та нові. Сім'ї попривозили з собою з села обід і їли, сидячи на возах. Не мало випито було горілки, і я бачив уже три бійки.

Я пішов до цирку й блукав позад шатра, аж поки одійшов сторож, а потім без церемонії вліз під полотно.

Правда, в мене була золота монета, що коштувала двадцять доларів, і ще трохи дрібних, але я рішив краще зберегти їх до поганих часів: хто знає, що трапиться зо

мною так далеко від дому, серед чужих людей? Треба бути дуже обережним. Я не від того, щоб роскидати гроші на цирки, коли їх більше ні на що тратити, але користи мало з таких трат.

Це був справжній чудовий цирк. Кращої вистави уявити собі не можна. Всі їхали кіньми парами, кавалер з дамою, чоловіки тільки в білизні та в плетених сорочках, без черевиків та без стремен, сиділи на сідлах, взявшися в боки, надзвичайно зручно та вільно, — їх було чоловіка з двадцятеро. А всі пані були мальовані красуні, справжні королеви, одягнені в такі сукні, що коштують принаймні мі-

льйон доларів і геть чисто всі вкриті диямантами. Страх гарно, — я ніколи нічого такого не бачив! А потім вони всі по черзі поставали на сідлах та й поїхали навкруги, зграбно хитаючися. Чоловіки здавалися такими ставними, стрункими, а жіночі рожеві спіднички маяли круг їх, роблячи їх самих підхожими до парасолів.

Коли це вони почали стрибати все швидче та швидче, потім затанцювали, стоячи на одній нозі, а другою дригаючи в повітрі; біжучи, коні нахилялися все дужче та дужче, а хазяїн цирку все ходив навкруги, ляскаючи пугою та покрикуючи: „ги! ги!“, тим часом як кловн пречудно

жартував. Нарешті всі верхівні повипускали з рук поводи, дами побралися в боки, а джентльмени поскладали руки на грудях — коні побігли ще швидче, тоді кожен по черзі почав ізстрибувати додолу й кланявся так привітно, що я ще й не бачив, щоб так кланялись, а потім усі зникли за завіскою, один за одним, — публіка почала плескати в долоні, кричати та казитися.

Увесь час артисти показували найдивовижніші штуки, а кловн так кривлявся, що всі мало не померли зо сміху. Власник цирку не міг роззявити рота, щоб той не почав зараз із його глузувати, говорячи найчудніші дотепи. І як він міг вигадувати стільки жартів відразу, та так швидко, несподівано — просто зрозуміти не можу! Я б не вигадав стільки за цілий рік! Коли це якийсь п'яний почав тиснутися на арену, хвалячися, що він уміє їздити не згірше за кого иншого. Всі його вмовляли, силкуючися вдержати, але він і слухати не хотів; тим часом вистава спинилася. Публіка кричала та дратувала його, це його ще дужче підохочувало, і він зовсім роспалився. Люди теж росходилися, деякі кидалися з ослонів униз на арену, говорячи: „геть його, геть!" — дві чи три жінки почали навіть голосити. Тоді хазяїн цирку сказав щось так мов невеличку промову: „що він би то має надію, що все скінчиться щасливо, безладу не буде, і як що цей добродій обіцяє більше не репетувати, то він дозволить йому поїздити верхи, аби тільки він зумів удержатися на коні". Усі засміялися й згодилися, а п'яний поліз на коня. Тільки сів — ту ж мить кінь почав під ним казитися, кидатися на всі боки, стрибати та крутитися. Двоє циркових слуг так і повисло на вуздечці, силкуючися його вдержати, а п'яний учепився йому за гриву й що-разу, як кінь підстрибував, його ноги підлітали догори. Люди посхоплювалися з місць, кричали, сміялися страшенно. Нарешті, хоч як силкувалися циркові слуги, кінь таки вирвався й полетів навкруг арени немов вихор, а той дурень лежав на сідлі, чепляючись за гриву, та спускав додолу то одну ногу, то другу, — люди так і лягали

зо сміху. Але мені це зовсім не здавалося чудним, і я увесь тремтів, бачачи, в якій він небезпечності. Але скоро він зліз на сідло як треба, вхопив якось вуздечку, хитаючися то на той, то на сей бік; не минуло й хвилини, як він уже схопився, пустив вуздечку й став немов укопаний! А кінь летів скільки сили. Він стояв на коні, похитуючися так вільно та зручно, наче б то ніколи за життя не бував п'яний, і відразу почав скидати з себе одежу! Сурдути та

жілети так і літали в повітрі, — уявіть собі: він зняв їх аж сімнадцятеро! І от він опинився перед нами стрункий, гарний, убраний так пишно та чудово, що я ще ніколи не бачив; він помахував над конем батіжком, нарешті зскочив з його, як той біг з усієї сили, зручно поклонився й стрибаючи побіг за завіску. А глядачі так і ревли з утіхи та з дива!

Тоді власник цирку догадався, що його одурено, і скривився, як середа на п'ятницю. Виявилося, що це один з

його власних штукарів. Він сам вигадав цей жарт із власної голови й нікому не сказав ні слова. Ну, скажу вам, я був ні в тих, ні в сих, довідавшися, що мене так штучно одурено, але бути в становищу хазяїна я б не згодився навіть і за тисячу доларів. Не знаю вже, чи бувають цирки кращі за цей. У всякому разі за-для мене це було чудово.

Того ж вечора відбулася й наша вистава. Тільки на ній було всього лише з двадцятеро глядачів, — саме стільки, щоб вернути трати. Всі поросходилися, ще як вистава не скінчилася, опріче одного хлопчика, що заснув. Герцог упевняв, що ці арканзаські дурні нічого не тямлять у Шекспірі. Їм треба щось простіше: кумедію, фарс або ще щось гірше. Тепер уже він зуміє догодити на їх смак. І от другого ранку він роздобув великих аркушів обгорткового паперу, потім чорної хварби, зляпав кільки афіш і розліпив їх по городу. В афішах було написано:

В міському театрі
— Всього на три вечори —
Відомі на ввесь світ трагики
Давид Гаррік Молодчий
та
Едмунд Кін Старший
З лондонського та инших европейських театрів
Виконають вражаючу трагедію:
Королівський Камелеопард
або
Нечуване диво!!!
За білет платиться по 50 центів.

Зверху найбуйнішими літерами було нариговано:

Дам та дітей не пускають.

— Ну, от,—сказав він,—як що вже й цей рядок не затягне їх до нас, то я погано знаю Арканзас.

XXII. Шахрайська вистава.

Другого дня король з герцогом увесь день муштрувалися коло театру: влаштовували сцену, приладновували завісу, становили свічки на рамні. У-вечорі зала була повнісінька. Як уже не зосталося ні одного порожнього місця, герцог одійшов од дверей, обійшов навкруги сцену, вийшов поперед завіси й сказав невеличку промову. Він вихваляв цю трагедію, говорячи, що це одна з найбільш вражаючих, які існують на світі, і почав ляпати всякі вигадки про трагедію та про Едмунда Кіна Старшого, що повинен був грати в їй головну ролю. Нарешті, роздратувавши досить цікавість у глядачів, він підняв завісу. В ту ж мить король вискочив на сцену рачки голий... Він усісінький був розмальований поперечними смугами всякого кольору, рябий та кольористий, немов веселка. Хоч вибрик і дикий, безглуздий, а всіх страшенно насмішив. Глядачі вмирали зо сміху, а як король

скінчив штукарити й зник за кулісами, глядачі почали плескати в долоні, кричати, стукати ногами, аж поки він знов вийшов. Знову відбулося те саме.

По правді сказати, мертвий засміявся б, дивлячися, як стрибає та кривляється старий дурень.

Потім герцог спустив завісу, уклонився глядачам і сказав, що трагедію гратимуть ще тільки двічі, бо їх запрошено грати аж у Лондон, де продано вже всі місця в Дрюріленді. Сказавши це, він удруге вклонився й промовив, що коли йому пощастило насмішити та звеселити шановне товариство, то він буде дуже вдячний, як що вони порекомендують цю виставу своїм друзям і вмовлять ще й їх прийти на неї подивитися.

Голосів із двадцять закричало:

— Як то? Вже кінець? Оце й усе?

Герцог одповів:

— Еге, все!

Ну, тут і почалася кумедія. Всі закричали:

— Одурено! Нас одурено!

Посхоплювалися, кинулися, мов скажені, на сцену, щоб повчити трагиків. Але якийсь високий, гарний із себе хлопець став на ослін і скрикнув:

— Стривайте! Одно слово, джентльмени!

Всі спинилися, щоб послухати.

— Нас одурено й гидко одурено! Але нам зовсім не хочеться стати посміхом усьому городові й слухати все життя, як із нас глузують. Адже так? Ось що треба зробити. Вийти звідси тихенько, немов нічого не сталося, похвалити цю виставу й одурити всіх инших городян. Тоді ми опинимося в однаковому з ними становищу. Хіба це не розумно? („Правда! правда!"—гукають глядачі). Чудово! Ну, так ні слова про те, що нас одурено. Розійдімося додому й раднтимемо кожному подивитися на трагедію.

Другого дня по всьому городу тільки й мови було, що про чудову виставу. Театер був повнісінький, і ми знову так саме одурили глядачів. Як ми з королем та з герцогом

вернулися додому на пліт, у нас була гарна вечеря. Так як о-півночі вони примусили мене з Джімом випливти спершу насеред річки, а вже потім сховати пліт на ніч на дві милі нижче за город.

Третього вечора театер був знову повний, тільки глядачі були вже не нові, а все ті самі, що були на перших двох виставах. Я стояв біля герцога коло дверей і помітив, що в

усіх кишені були повні, або вони держали щось загорнене під полою,—я зараз же догадався, що це не пахощі та не запашний крам. Так і било в ніс смердючими яйцями, гнилою капустою й такими иншими чудовими річами. І як що я можу одрізнити, як пахне дохла кішка, а я на це митець, то б'юсь об заклад, що таких трупів притягнено було в залу штук із шістдесят. Я увійшов туди на хвилинку, але не міг видержати важких пахощів. Як зала сповнилася, герцог

дав якомусь хлопцеві чверть долара й попрохав його постояти хвилину замість його біля дверей, а сам пішов кругом на сцену. Та ледве ми завернули за ріжок і опинилися в темряві, він сказав мені пошепки:

— Тепер тікай на всі заставки до плота!

Я послухався. І він зробив те саме. Ми опинилися на плоті в один час, і не минуло й двох хвилин, як ми вже пливли серед тиші та темряви серединою річки. Ніхто з нас не промовив ні слова. Я думав про те, як погано доводиться бідному королеві одбувати за все перед глядачами. Аж ві трішечки! Відразу він вилазить із шатра та й каже:

— Ну, оповідай, герцогу, як сьогодні скінчилася справа?

Виявилося, що він зовсім і не був у городі.

Ми не світили світла, аж поки одпливли миль за десять від городу. Потім ми освітили пліт і повечеряли; король з герцогом реготалися, мов божевільні, згадуючи, як вони пограбували чесних глядачів.

— Дурні безголові, — казав герцог. — Я вже наперед знав, що вони змовчать першого вечора та затягнуть у пастку й инших глядачів; я знав, що вони нападуться на нас третього вечора, думаючи, що прийшла їхня черга помститися! Я б дорого дав, щоб побачити, чим там у їх усе скінчилося, що вони там робитимуть... Ну, можуть улаштувати пікнік, — харчу натягли досить.

Наші шахраї зібрали чотириста шістдесять п'ять доларів за ці три вечори; одно слово — злущили цілу купу грошей.

Скоро обидва полягали спати й захропли.

— Тебе не дивує, Геку, — загомонів до мене Джім, — що королі так роблять?

— Ні, ні трохи.

— Через віщо ж, Геку?

— Бо в їх такий уже звичай.

— А герцог, як ти думаєш, кращий?

— Еге, герцог — це не те. Хоча, по правді сказати, ріжниця невелика. Як нап'ється п'яний, то його не відрізниш од короля.

— Ну, в усякому разі, я б не хотів більше знатися з такими ясновельможними панами. Досить з нас і цих двох, більше я б не видержав.

— Я згожуюся з тобою, Джіме. Але ці вже сидять на нашій шиї. Ми повинні пам'ятати, хто вони такі, й поступатися їм.

Чи варто було виясняти Джімові, що це не справжні королі та герцоги? Це була б даремна праця!

Я ліг спати, і Джім не будив мене, як надійшла моя черга стояти на вахті, — він часто це робив. Як я прокинувся вдосвіта, він сидів, похнюпивши голову, і стиха стогнав. Я не звернув на це уваги й не перепиняв його. Я знав, чого він сумує. Він згадував про жінку та про дітей, що зостались там далеко. Ще ніколи за своє життя він не виїздив з дому, а я певен, що він любив свою сім'ю не менше, ніж білі люди люблять свою. Це може здатися дивним, але я певен, що це так. Він часто плакав ночами, як думав, що я сплю, і сумував і все примовляв: „Бідолашна, маленька Ліза! Бідолашний Джоні! Не побачу я вас більше ніколи, ніколи!" Гарний був негр цей Джім, добрий!

Цього разу я сам заговорив з ним про жінку та про дітей.

— Чогось особливо важко мені сьогодні на серці,— сказав він, — бо почув я там, на березі, дитячий крик, потім стусани, і я згадав, як одного разу зробив погано з своєю маленькою Лізочкою. Їй було тоді всього чотирі роки; в неї зробилася скарлатина, і вона мало не вмерла. Але потроху дівчинка одужала. Стоїть вона раз біля мене, а я й кажу їй: „Зачини двері!" Вона не послухала, стоїть собі й всміхається, поглядаючи на мене. Це мене розсердило. Я знов кажу голосно: „Не чуєш хіба, що я сказав? Зачини двері!" Вона стояла, не ворушачись та все всміхалася. Я розлютувався: — „Добре! Так от на ж тобі!" — Замахнувся й вдарив її так, що вона покотилась додолу. Потім я пішов у другу хату й не вертався хвилин із десять. Прихожу назад — двері все ще одчинені, а дівчинка стоїть біля їх, спустила

оченята й тихенько плаче, сльози так і котяться. Я розсердився ще дужче й хотів знову вдарити дитину. Але в цю мить вітер грюкнув дверима, вони зачинилися знадвору, грімнувши над самим вухом у дитини. Що таке! Дитина не ворухнулася. Серце в мене так і похололо! Мені стало так погано, так погано, що й сказати не можна. Я вийшов з хати тремтячи, потім потихесеньку одчинив двері, просунув голову над плечем у дитини й відразу крикнув: „У-у!“ скільки сили і як тільки міг голосніше. Дівчинка не ворухнулася... О, Геку, я гірко заплакав, схопив її на руки: — „Бідна дитинко!“ — кажу,— „хай проститься старому Джімові, а він сам не простить собі ніколи. Горенько моє! Вона стала глухоніма, Геку, а я, дурень, іще й бив її!“

XXIII. Знайшли родичів!

Другого дня над вечір ми пристали посеред річки до невеличкого острівця, що поріс вербами. На обох берегах було по городу. Король з герцогом почали обмірковувати план, як би краще одурити обидва городи. Джім виявив надію, що ця операція тягтиметься всього кільки годин, бо йому стає дуже важко лежати ввесь день під наметом, звязаному вірьовками. Річ у тому, що як ми зоставляли його самого, нам доводилося його звязувати, бо як би хто побачив його не звязаного, то це не скидалося б на те, що він негр-утікач.

Герцог згодився, що, справді, важко пролежати ввесь день звязаному, й обіцявся вигадати спосіб, щоб цього збутися.

Надзвичайно дотепний парубок був цей герцог! Йому дуже легко було вигадати новий жарт. Він убрав Джіма в одежу короля Ліра: в довгий халат з мебельного перкалю, надів йому на голову білий парик з кінського волосу й таку саме бороду; потім витяг хварби за-для гриму й вимазав йому обличчя, руки, вуха та шию густою синьою хварбою, як буває на мертвих, так немов в утопленого, що вибув

днів з десять у воді. Справжне опудало! Нарешті герцог зробив на дощечці такий напис:

„Хворий араб, але не шкодливий, поки його не роздратовано".

Ту дощечку він прибив на дрючок, а дрючок устромив на чотирі або на п'ять футів перед халабудою. Джім був дуже задоволений з цієї вигадки. Звісно, так далеко краще, ніж лежати звязаному що-дня та тремтіти ввесь час, аби тільки десь щось шелеснуло. Герцог звелів йому не соромитися й поводитися зовсім вільно, а як хто сунеться близько, — вискочити з халабуди, показатися трошки та ревнути разів зо два, немов дикий звір. Він мав надію, що тоді цікаві швидко порозбігаються й дадуть йому спокій. Цілком справедливо, але мені здається, що тут і ревти нема чого: аби вискочило таке страхіття, то кожен утіче.

Наші шахраї хотіли скористуватися з свого „нечуваного діла", — дуже воно багато дало їм грошей. Але рішили, що це небезпечно, бо дуже можливо, що звістка про шахрайство вже встигла розійтися далеко. Відразу вони не могли вигадати ніякого нового плану. Герцог обіцяв подумати, а, може, вигадає щось гарненьке за-для одного з городів. Ну, а король, той рішив піти в другий город так, зовсім без плану, маючи надію, що якось натрапить на заробітну путь. Всі ми купили собі по парі зайвої одежі в тому городі, де спинилися в-останне. Король прибрався й звелів мені теж одягтися пристойно. Одежа в короля була вся чорна, і він здавався мені справжнім франтом. Я й уявити собі не міг, як дуже одежа може одмінити людину. Спершу він скидався на непевного старого волоцюгу, а тепер, глянувши на його, як він скидає свого нового кострового бриля, вклоняється та привітно всміхається, можна було вважити його за поважного джентльмена,—цілком ніби пастор або й сам архієпископ. Джім вичистив човна, а я приготував весло. Під берегом, біля рогу, стояв великий пароплав, миль на три вище від города; вже дві години його навантажувано.

— Маючи на увазі, як я вбраний, — сказав мені король, — найкраще вдати, ніби я приїхав з Сен-Луї або з Цінціната, або з иншого якого великого города. Керуй до пароплаву, Гекльбері! На йому ми приїдемо в город.

Я мерщій накерував, — я був радісінький, що попливу пароплавом. Ми підпливли до берега, на пів милі вище за город, і потім попливли по-під крутим берегом. Скоро ми побачили сільського хлопця, що мав найнаївніший та найпростодушніший вигляд; він сидів на колоді, витираючи піт з обличчя, бо було душно; біля його лежало дві килимові торби.

— Керуй до берега, — звелів король. Я послухався. — А куди мандруєте, хлопче?

— На пароплав, їду до Орлеану.

— Сідайте до нас. Стривайте, мій слуга поможе вам дотягти мішки. Вийди на беріг та поможи джентльменові, Адольфе (це я).

Я зробив так, як він звелів, і ми всі втрьох попливли далі. Парубок був дуже вдячний, — чи ж легко тягти багаж у таку духоту! Він спитався в короля, куди він їде, і той вияснив йому, що приплив до цього села тільки сьогодні

в-ранці, а тепер їде за кілька миль у гостину, на ферму до одного знайомого.

— Тільки я вас побачив, — каже хлопець, — зараз же подумав: це неодмінно добродій Вількс — жалко, не встиг сюди вчасно! А потім думаю: ні, ні, він не плив би човном проти води. Адже ви не Вількс?

— Ні, моє ім'я Блоджет, пастор Олександер Блоджет, один із смиренних слуг церкви. Але, не вважаючи на це, я шкодую, що добродій Вількс сюди спізнився, а надто, як що він що-небудь через це втратить, — маю надію одначе, що цього не буде.

— Та втрати він не має ніякої, все одно він одержить свою частку, а от шкода, що не встиг він побачитись із своїм братом Пітером перед його смертю. Чи він бажав цього, чи ні — ніхто не знає, а вже що до покійника, то той віддав би все на світі, аби побачити його перед смертю: тільки й говорив про це останні три тижні. Адже вони не бачились з того часу, як ще були дітьми, а другого свого брата, глухонімого Вільяма, покійник не бачив зроду. Глухонімому тепер усього тридцять або тридцять п'ять років — не більше. Тільки Пітер та Джордж жили в нашому краї. Джордж з усіх братів тільки один був жонатий, — і він і його жінка — обоє торік померли. Тепер зосталося тільки двоє живих — Гарвей та Віл'ям, і як я вже сказав вам, ні той, ні сей не встигли сюди вчасно.

— А чи їх же перестеріг хто-небудь?

— Авжеж, ще перед місяцем або двома, коли Пітер тільки занедужав, бо він сам усе говорив, що цього разу не одужає. Бачите, він був старенький, а дочки покійного Джорджа занадто молоді, щоб бути йому товариством, опріче Мері-Джен руденької. Він усе нудьгував з того часу, як померли Джордж із жінкою: видко, докучило йому жити на світі. Він страшенно бажав бачити Гарвея та й Вільяма теж. Бачите, він належав до тих людей, що терпіти не можуть писати духовниць. От він і зоставив лист за-для Гарвея, а в йому написав, де сховано його гроші і як він бажає по-

ділити свій инший маєток поміж дівчатами, щоб вони не бідували, бо їхній батько Джордж не зібрав за-для їх ні шеляга. А, опріче цього листа, він ніде своїх бажань не висловив.

— Через віщо ж Гарвей не приїздить так довго,—де він живе?

— О, живе він далеко—в Англії в Шеффільді; він священник і тут ніколи не бував. Досі все ніколи йому було. Та хто його знає—може, лист і не дійшов до його зовсім.

— Бідолаха! Шкода, шкода, що не довелося покійникові побачитися з братами! Ви їдете до Орлеану, адже так?

— Еге, але не довго там буду. В середу я сяду на корабель та й поїду в Ріо-Жанейро, — там у мене дядько живе.

— Досить далека дорога. Але це весело; хотів би я так, як ви, їхати. Так Мері-Джен старша, ви кажете? По скільки років иншим?

— Мері-Джен дев'ятнадцять, Сусанні — п'ятнадцять, а Джоан з чотирнадцять,—це та, що в неї заяча губа.

— Бідолашні дівчата! Важко опинитися самотніми на світі!

— Та їм могло бути й гірше. У старого Пітера були вірні друзі, вони берегтимуть сиріток. Наприклад, Гобсон, баптистський проповідник, диякон Лот Гаві, Бен Рекер, Абнер Шекльфорд, Леві Белль, адвокат, потім доктор Робінсон та ще їхні жінки, удова Бартлет, та хіба мало їх! Але з ними Пітер найдужче приятелював і частенько про їх писав додому,—то Гарвей уже знатиме, де знайти друзів, як приїде.

Старий роспитувався далі, аж поки примусив парубка все розляпати. Про що він тільки не роспитувався—про всіх та про все в цьому благословеному городі, а надто про цих Вільксів. Усе йому треба було знати: і з чого жив Пітер,—він був чинбар, і з чого жив Джордж—він був столяр, і хто такий Гарвей—дисидентський пастор—і таке инше, й таке инше. Нарешті він спитався:

— Чого це ви йдете так далеко до пароплаву?

— Бо це пароплав великий, і я боявся, що він не зупиниться там зовсім. Ці великі ні за що не зупиняться, як що на їх гукають. Пароплав з Цінцінаті—той зупиняється, а цей із Сен-Луї.

— А цей Пітер Вількс був заможний?

— О, таки багатенький! Він мав будинки, землю, і думають, що він зоставив тисячі зо три, з чотирі грошей, схованих десь дома.

— А коли, ви казали, він умер?

— Я не казав коли, але це було вчора в-вечорі.

— Так це завтра похорон?

— Еге, так о-півдні.

— Ну, все це дуже сумно, але нема що робити! Усі ми повинні померти раніше, чи пізніше. Найголовніше—треба добре приготуватися, і тоді ми можемо бути спокійні.

— Еге, добродію, це найголовніше. Матуся, бувало, завсігди казала так саме.

Як ми пристали до пароплаву, він уже був мало не зовсім навантажений і скоро поплив. Король не сказав ні слова про те, щоб сісти на пароплав, так я й не проїхався. Ледве встиг пароплав попливти, король примусив мене пропливти ще з милю до глухого місця, вийшов там на беріг та й каже:

— Тепер лети що духу назад, приведи сюди герцога та візьми нові килимові торби. А як що він уже переплив на той бік, то їдь по його туди. Скажи йому, щоб приходив неодмінно. Ну—швиденько!

Я догадався, що він щось надумав, але, звісно, й оком не моргнув. Як я вернувся з герцогом, вони сховали човен, сіли на колоду, і король переказав герцогові все, що оповідав йому парубок—усе до останнього словечка, і в той же час він силкувався вимовляти так, як вимовляють англійці. У його це виходило досить добре. Я не вмію сказати так, як він, через те й не буду силкуватися, але, їй-бо, він це робив досить штучно.

— А ти як,—коли б глухонімим?—спитався він у герцога.

Герцог просив його про це не турбуватися: йому вже доводилося грати роль глухонімого на театральній сцені.

Обидва стали дожидатися пароплаву. Так як о-півдні пропливло два маленьких пароплави, але виявилось, що вони обидва йшли не здалека. Ось, нарешті, з'явився великий пароплав, і вони гукнули на його. По нас прислано човник, і ми перепливли на пароплав. Пароплав ішов із Цінцінаті, але як на йому довідалися, що нам треба пропливти всього з чотирі-п'ять миль, то начальство пароплаву розлютувалося й почало лаятися, говорячи, що зсадить нас. Але король був спокійний.

— Як що джентльмен,—сказав він,—має змогу заплатити по долару за милю, щоб його привезено та одвезено на беріг човном, то й за-для пароплаву не важко довезти його,—адже так?

Ті пом'якшали зараз же й сказали, що тепер уже все гаразд; як ми доїхали до города, нас туди одвезено човном. Чоловіка з двадцятеро цікавих збіглося подивитися на човен. Король озвався до їх:

— Чи не можете ви, джентльмени, показати мені, де живе Пітер Вількс?

Ті зглянулися та похитали головами, немов хотіли сказати: „Ну, що я вам казав?“ Один із їх промовив тихо, обережно:

— Дуже шкодую, добродію, але ми можемо тільки сказати вам, де він жив до вчорашнього вечора!

І не стямився я, як цей шахрай так і кинувся на шию тому чоловікові, уперся підборіддям йому в плече та й почав хлипати.

— Ох! наш бідний брат умер! не судилося нам побачитися з їм!.. Ох, яке страшне горе!..

Потім він озирнувся, хлипаючи, й почав щось показувати герцогові руками, а той—чорт би його взяв!—упустив з рук саквояж та й заревів, як віл. Їй-бо, я не бачив іще таких дотепних шахраїв, як ці двоє!

Ну, звісно, люди обступили їх, співчуваючи, розважали їх усякими добрими словами; хто тяг за їми саквояжі на гору, хто піддержував, як вони йшли та плакали, хто оповідав королеві про останні хвилини його брата, а король

показував усе це герцогові на мигах. Обидва так побивалися за мертвим чинбарем, немов поховали рідного батька, от ледацюги! Гидко було дивитися на їхні штуки, сором за їх ставало!

XXIV. Вільксова спадщина.

В одну мить новина оббігла ввесь город. Куди не глянь, звідусіль бігцем бігли люди, навіть каптани та куцини дехто вдягав біжучи. Скоро ми опинилися серед цілого стовпища. Крик та гвалт був такий, немов цілий полк марширує. З усіх дверей та з вікон стирчали цікаві голови, що-хвилини хтось питав, визираючи з-за паркану:

— Що, приїхали?

А ті, що бігли за стовпищем, відповідали:

— Вони! Їй-бо, вони!...

Як ми дійшли до дому, вся вулиця була повна народу, і всі троє дівчат стояли на порозі. Мері-Джен мала руде волосся, але була дуже гарненька,—таких я ще й не бачив. Її обличчя та очі сяли з радощів—так вона зраділа з того, що приїхали дядьки. Король роскрив обійми, Мері-Джен кинулася йому на шию, а Заяча губа підбігла до герцога— і почалася кумедія! Мало не всі, принаймні жінки, плакали з радощів, дивлячися, як родичі нарешті побачилися та такі щасливі вкупі.

Король нишком штовхнув герцога ліктем, потім озирнувся, побачив труну, що стояла в кутку на двох стільцях, і тоді обидва, обнявшися та притуливши одну руку до очей, пішли туди, врочисто ступаючи. Всі розступилися, щоб дати їм дорогу. Гомін та гвалт одразу змовкли, почулося: шш! Чоловіки всі поскидали шапки й стояли, похнюпивши голови; чути було, як пролітала муха. Дійшовши до труни, вони похилилися, зазирнули туди й так заревли, що можна було почути в Орлеані. Вони обнімалися, упираючися підборіддями один одному в плечі, це було хвилини зо три, з чотирі. Я ніколи не бачив, щоб хто так заливався сльозами, як цих двоє шахраїв, і—уявіть собі—всі брали з їх приклад. Скільки тут води було вилито, — я вже й не знаю. Потім один став по один бік труни, другий по другий, обидва стали навколішки, посхиляли голови на край труни та й почали тихо молитися. Ну, як уже дійшло до цього, юрбі так жалко стало, що ви й уявити собі не можете. Всі попадали навколішки та й заридали голосно; дівчатка теж. Мало не кожна жінка підходила до сиріт, не говорячи ні слова, цілувала їх у лоб так урочисто, клала їм руку на голову й знімала очі до неба, тим часом як сльози струмками текли в неї по щоках. Потім одходила, ридаючи та хлипаючи, та поступаючись місцем другій жінці. Зроду я не бачив нічого гидчішого.

Але ось король підвівся, виступив трохи наперед і, перемігши себе, пробелькотав крізь сльози чулу промову про те, яка тяжка покуга за-для його та за-для його бідного брата втратити покійника та не побачити його живого після довгої подорожи більш як за чотирі тисячі миль. Але їм лекше, коли вони бачать, як щиро їх приймають та дивляться на ці святі сльози. За це все він їм дякує з щирого серця за себе й за брата. Словами цього не висловиш, слова холодні та безсилі... та иншу таку нісенітницю та дурницю, що аж слухати було нудно. На прикінці він швиденько промимрив якусь молитву, одвернувся та й почав рюмсати ще гірше, ніж перше.

Ледве встиг він це промовити, як хтось із стовпища підхопив молитву, всі до його приєдналисъ, заспівали на ввесь голос Dolorosa, і ця спільна молитва зігріла серце, так ніби ви одразу опинилися в церкві. Музика річ гарна, а надто після всієї цієї брехні та лицемірства. Вона мене так освіжила й дзвеніла так чесно, радісно.

Король сказав, що він та його небоги будуть дуже раді, як що деякі з присутніх, найближчі друзі дому, зостануться

тут повечеряти сьогодні в-вечорі, пом'янути покійника. Як би бідний брат, що лежав мертвий, міг говорити, він назвав би йменння цих друзів, бо ці йменння дорогі його серцеві, він частенько згадував їх у своїх листах. Це преподобний панотець Гобсон, діякон Лот Гові, добродій Бен Реккер, Абнер Шекльфорд та Леві Белль та доктор Робінсон з їхніми жінками та удова Бартлет.

Пастор Гобсон та доктор Робінсон були вкупі десь на иншому кінці міста; доктор випровожав на той світ одного

хворого, а піп наділяв останньою розвагою. Адвокат Белль поїхав у Луїсвілль за ділом, решта ж приятелі були всі тут, підходили до короля, стискали йому руки, дякували. Так саме трусили руку й герцогові, але не говорили з ним ні слова, тільки всміхалися безглуздо, хитаючи головами. А він показував щось руками, белькочучи ввесь час: „Гоо-гоо-гоо-гоо!“ немов дитина, що не вміє говорити.

Король довго ще базікав, силкуючися довідатись мало не про кожного собаку в городі, а сам у розмові умисне говорив про всякі дрібниці, неважні випадки, що колись траплялися або в городі, або в сім'ях Джорджа та Пітера. Він вияснив, що все це Пітер писав йому в листах, але це брехня. Про кожну дурницю він довідався од того дурного парубка, що одвіз човном на пароплав.

Тим часом Мері-Джен принесла листа, якого зоставив покійний дядько. Король прочитав його в голос, утираючи сльози. В цьому листі говорилося, що будинок та три тисячі золотом належать дівчатам, а чинбарня (що заробляла дуже добре) вкупі з иншими будинками та землею (що коштували тисяч із сім доларів) та ще другі три тисячі золотом — припадали Гарвеєві з братом. Тут же писалося, де сховано було шість тисяч доларів, — унизу в погребі. Обидва шахраї сказали, що принесуть їх звідти, щоб поділити все, як треба. Мене примусили йти попереду з свічкою. Ми зачинили за собою двері з льоху і, знайшовши мішок, висипали гроші додолу. Любо було дивитися на всю цю купу червінців, а в короля очі так і заблищали. Він ударив по плечу герцога: „Дивись! адже все справжні, не фальшовані! Ну, Бріджі, перед цим наш заробіток з камелеопардом — просто дурниця, адже?“ Герцог з цим згодився; вони засунули лапи в купу червінців, пересипали їх проміж пальцями, що аж монети, бряжчучи, котилися додолу.

— Що й казати, Бріджі! Видимо, нам судилося бути братами багатого чоловіка та його спадкоємцями. Ось що значить здатися на свою долю! Це найкращий шлях, як не крути: я вже всі шляхи спитував, — нема кращого за цей.

Кожен инший був би задоволений з такої купи злота й забрав би її на віру, так ні ж — вони почали рахувати гроші. Порахувалися й не дорахувалися чотирьох сот п'ятнадцятьох доларів.

— А що б його чорт забрав! Де це він міг подіти чотириста п'ятнадцять доларів?

Вони шукали по всьому льоху, але нічого не знайшли.

— Ну, дарма, — сказав герцог, — покійний був чоловік хворий, міг погано порахувати. Ось як я про це думаю. Найкраще, мені, здається, зоставити це так, як есть, промовчати. Можемо обійтися й без тих грошей.

— Ну, вже ж це дурниця, — можемо й без їх обійтися. Про це я не турбуюся, а от я думав, щоб був добрий рахунок. Тут, знаєш, нам треба бути страшенно чесними, благородними та прямодушними. Треба було притягти торбу нагору та й порахувати при всіх, тоді ніхто нічого не міг би подумати. Ну, а як покійник сказав, що там повних шість тисяч, то не хотілося б...

— Стривай! — промовив герцог, — давай доложимо власними грішми.

І він почав витягати червінці з своєї власної кишені.

— Дивна думка! Чудова думка! — скрикнув король. — Розумна в тебе довбешка! Дивись, знову нам у пригоді стає наш „камелеопард".

Старий теж почав витягати з кишені червінці та складати їх докупи. Хоч як жалко було, та доложили цілком до шістьох тисяч.

— А знаєш що? — завважив герцог. — У мене майнула ще одна думка. Підемо нагору, порахуємо гроші при всіх і оддамо їх дівчатам.

— Герцогу, дай мені тебе обняти! Це думка блискуча. В тебе, справді, геніяльна голова. Еге, це мистецька вигадка, або я нічого не розумію... Нехай спробують тепер, після цього, подумати, що ми їх одурили. Ми в їх однімемо змогу.

Як ми прийшли нагору, всі стовпилися круг столу. Король порахував гроші й поскладав їх купками, по триста

доларів у кожній. Вийшло двадцять маленьких, рівненьких стовпчиків. Всі дивилися, жадібно облизуючись. Потім злото висипано знову в торбу. Дивлюся, — аж король знову налагодився говорити промову.

— Друзі мої! — почав він. — Мій добрий покійний брат зробив великодушно з тими, що зосталися в цій долині скорботи. Він був великодушний і до цих маленьких овечок, яких любив та пестив, — бідолашні сирітки без батька та без матери! Звісно, він зоставив би їм ще більше, як би не боявся скривдити свого дорогого Віл'яма та мене. Але питання: чи скривдило б це нас? Мені здається, що тут не може бути вагань. Які б ми були брати, як би не зрозуміли його замірів у такий час? Які б ми були дядьки, як би згодилися грабувати — еге, пограбувати цих ласкавих, бідних овечок, яких він любив? Скільки я знаю Віл'яма, — а мені здається, що я знаю його добре, — я думаю, що й він... Хоча, постривайте, я спитаюся в його.

Він повернувся й став щось руками показувати герцогові. Герцог спершу нерозумно витріщив очі, потім одразу немов зрозумів його думку, та як кинеться до короля, ревучи з радощів, та як почне його давити в обіймах — здається, й кінця цьому не буде.

— Я так і знав, — казав далі король. — Маю надію, що всі присутні бачать з цього, які в його почуття. От, Мері-Джен, Сусанно, Джоан — от візьміть гроші, візьміть їх усі. Це подарунок покійного, що лежить там унизу холодним трупом, але, запевне, його душа радіє в цю хвилину!

Мері-Джен кинулася йому на шию, Сусанна та Заяча губа кинулися до герцога; таких поцілунків та обіймів я ще зроду не бачив. Всі обступили шахраїв із сльозами на очах, стискали їм руки, говорячи:

— Який благородний учинок! Добрі душі, як вони могли!..

Але скоро знову почали говорити про покійника, який він був добрий і яка втрата, що він умер, та таке инше. Тим часом увійшов якийсь високий чоловік, у якого щелепи висувалися наперед, протиснувся крізь юрбу й спинився,

не говорячи ні слова. Ніхто з ним не розмовляв, саме в цей час базікав король, і всі розвісили вуха, слухаючи його. А король і радий, меле та й меле без перестанку.

— От ви найближчі покійникові друзі,— казав він,— через те вас і запрохано сюди сьогодні у-вечорі. Але завтра повинні прийти всі без винятку. Адже він усіх любив, усіх поважав, через це личить, щоб його похоронна оргія була прилюдна...

Свою промову він перепиняв охканням та зітханням; виразно видко було, що він упивається своєю красомовністю; разів зо два, зо три він укинув знову слово „оргія", аж поки нарешті герцогові терпець увірвався. Він написав на шматку паперу: „Не оргія, а похорон, старий дурню" і віддав йому папірець через людські голови. Король прочитав, положив папірець до кишені й промовив:

— Бідний Вільям! Хоч він і „вбогий духом", а серце в його золоте: просить мене запросити всіх на похорон, усіх

привітати, до всіх бути ласкавим. Але даремно він клопочеться—я вже сам про це подумав.

Промова полилася знову спокійно та рівно, иноді промовник знову вживав свою „похоронну оргію". Нарешті, вживши це слово втрете, він пояснив:

— Я кажу слово „оргія", хоча воно й не вживається завсігди. Звичайно тут говорять похорон, хоча, справді, „оргія" правильніше. Слово „похорон" уже не вживається в Англії, вийшло з моди. Тепер у нас говорять—оргія. Оргія—краще, бо найточніше висловлює думку; це слово складається з грецького orgo, що значить—одчинений, надвірній, та еврейського jeesum, що визначає — закопати, сховати. От ви й бачите, що похоронна оргія це значить — прилюдний похорон...

От шахрай! Чоловік, у якого випиналися щелепи, так просто й засміявся йому в вічі. Инші були обурені: „що це з вами, докторе?" А Абнер Шекльфорд сказав йому:

— Слухай, Робінсоне, хіба ти ще не чув новини? Це Гарвей Вількс!

Король ласкаво всміхнувся й простяг свою лапу, кажучи:

— Так ось він, дорогий друг і лікар мого брата! я...

— Геть руки!—скрикнув доктор.—Це ви б то говорите так, як англієць, ви!.. Гіршого фальшування я не чув! І ви вдаєте, ніби ви брат Пітера Вількса! Шахрай та дурисвіт—ось ви хто!..

І як же всі переполохалися! Обступили доктора, силкуючися його вмовити, виясняючи йому, як Гарвей уже довів, що він справжній Гарвей, а не „самозванець",—усіх він знає на ймення, навіть собак. Лікаря жалібно благали не ображувати Гарвеєвого почуття, не ображувати ніжного почуття сиріток. Але все даремно. Він репетував, говорячи, що коли чоловік удає, що він англієць, а сам навіть не вміє добре підбармовуватися під англійську вимову, він просто брехун та дурисвіт. Бідолашні дівчатка чеплялися на шию королеві, заливаючися сльозами. Коли це доктор озвався до їх:

— Я був другом вашому батькові й вам друг. Перестерігаю вас, як справжній чесний друг, що хоче оборонити вас та захистити від лиха—облиште ви цього шахрая, одкасніться од цього волоцюги та його ідіотських цитат грецьких та єврейських, як він їх величає. Це найгірший дурисвіт, він прийшов сюди, довідавшися десь випадково про йменння тутешні та про події, а ви маете це за довід, що це, справді, вам дядько; ці ж нерозумні друзі ще й допомагають вас дури-

ти. Ви знаете мене за щирого друга. Послухайтесь же мене, проженіть цього шахрая, прошу вас, зробіть це,—згожуетесь?

Мері-Джен гордо випросталась, і яка ж вона була гарна в цю хвилину!

— Ось моя відповідь,—сказала вона, віддаючи королеві торбу з грішми.—Візьміть, дядьку, ці шість тисяч доларів і положіть їх, куди хочете, за-для мене та за-для сестер,—квитка мені не треба!..

Вона обняла короля, а Сусанна та Заяча губа обняли його з другого боку. Всі заплескали в долоні, затупотіли ногами, знялася ціла буря. А король підвів голову й всміхався.

— Добре ж,—промовив доктор,—я умиваю собі руки!.. Але, перестерігаю вас, скоро прийде час, коли вам ставатиме млосно, яв ви згадуватимете про цей день. — Сказавши це, він вийшов з хати.

— Добре, добре, — як нам стане погано, ми пришлемо по вас!

Усі зареготалися, бо всім здалося, що жарт надзвичайно дотепний.

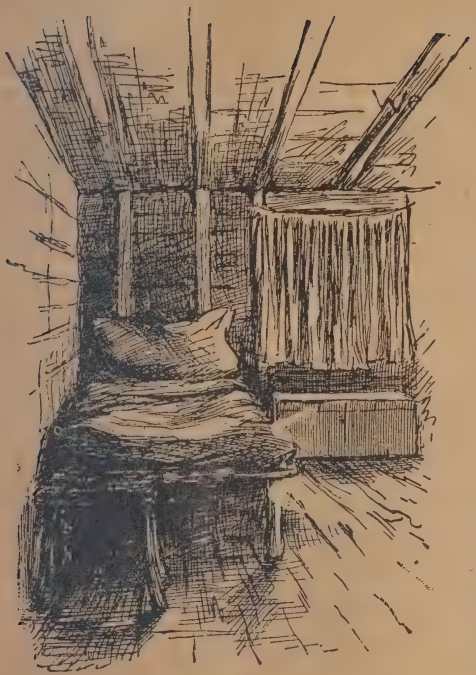

XXV. Я краду гроші.

Як усі пішли, король спитався в Мері-Джен, чи є в їх вільні світлиці. Вона відповіла, що є одна за-для дядька Вільяма; що ж до дядька Гарвея, то вона може поступитись йому своєю власною світлицею, а сама перейде до сестер. Опріче цього, вгорі, на горищі, є ще хижка з ліжком. Король сказав, що хижка буде за-для його лакея, цеб-то за-для мене.

Мері-Джен повела нас нагору та й показала нам наші хати,—прості, але затишні. Вона хотіла винести з своєї хати спідниці, сукні та багато всякої всячини, але дядько Гарвей сказав, що вони йому не перешкоджають. Спідниці висіли на стіні, на їх була перкалева завіска, що спускалася аж додолу. В кутку стояв старий волосяний куфер, у другому кутку ящик з гітарою, всюди понаставлювано було всяких дурничок та дрібненьких речей, якими дівчата люблять закрашати свої світлички. Король зауважив, що з ними навіть веселіше та затишніше, і просив нічого не забирати. Герцогова хата була невеличка, але досить гарна за-для його; так саме й моя комірчина.

У-вечорі в нас була велика вечеря, зібралося багато гостей, чоловіків та жінок. Я стояв за стільцями в короля та в герцога, слугуючи їм, а негри слугували иншим гостям. Мері-Джен сиділа в кінці столу, а біля неї Сусанна, і все говорила: „Ах, які погані бішкокти", або — „як не пощастило з консервами", або—„які тверді печені курчата" та иншу таку дурницю,—звісно, як звичайно говорять господині, щоб їх похвалено, а гості, розуміючи, в чому річ, що-хвилини відповідали: „Як це вам щастить так смачно підпікати бішкокти?" або: „скажіть, де ви добуваєте такі чудові пікулі?" та отаку всячину,—порожня балаканина, одно слово, як завсігди говориться на вечерях з гостями.

Як бенкет скінчився, ми з Заячою губою сіли вкупі в кухні їсти недоїдки, тим часом як инші допомагали неграм мити посуд. Заяча губа все випитувала в мене про Англію, і були хвилини, коли я мало не пробовкнувся.

— Чи бачив ти коли-небудь короля,—питалася вона.

— Кого це? Вільяма Четвертого? Авжеж, він завсігди ходить до нашої церкви! — Я згадав потім, що він давно вмер, одначе й оком не моргнув.

— Як завсігди ходить до церкви?—здивувалася вона.

— Еге, що-разу. Його ослін проти нашого, по той бік од катедри.

— А я думала, що він живе в Лондоні?

— Авжеж у Лондоні, а то ж де?

— Та ж ви жили в Шеффільді?

Ну, думаю, попався я! Довелося вдати, ніби я подавився кісточкою з курчати, а за той час устиг обміркувати, як мені виплутатися.

— Я хотів сказати, що він завсігди буває в нашій церкві, як буває в Шеффільді. Це буває завсігди в-літку, як він приїздить на морські купання.

— Що тобі! Адже Шеффільд зовсім не на морському березі...

— А хто ж говорить, що він на морському березі?

— Та ти ж сам сказав!

— Зовсім я цього не казав.

— Казав!

— Неправда — нічого такого не казав.

— Ну, то що ж ти сказав?

— Я сказав, що він приїздить брати морські ванни, ось що!

— Дивно! як же він може брати морські ванни, коли там навіть моря немає?

— Нічого ти не розумієш, — сказав я. — Бачила ти коли-небудь Конгресівську воду?

— Ні!

— Хіба ж їздять у Конгрес за-для того, щоб її мати?

— Ні, звичайно.

— Ну, от і Віл'ям Четвертий теж не їздить до моря по морську воду...

— Як же він її добуває?

— Так саме, як люди добувають Конгресівську воду — в кухвах. Там, у палаці в Шеффільді, зроблено печі, й він велить гріти воду, — в морі це незручно.

— А, тепер розумію! Чого ж ти не сказав так відразу? Тільки час гаяв даремно.

От я й знову виплутався, — в мене стало весело та спокійно на душі. А вона роспитувалася далі:

— І ти теж ходив до церкви?

— Еге, дуже акуратно.

— Де ж ти сидиш?

— Як де? На нашому ослоні.

— На чиєму ослоні?

— На ослоні вашого дядька Гарвея.

— На що ж йому ослін?

— Дивно! Щоб сидіти на йому! А ти думала — на що?

— Я думала, що він має катедру.

А чорт би його забрав! Я й забув, що він проповідник. Знову я вклепався: довелося вдруге подавитися кісточкою; скінчивши з нею справу, я сказав:

— Так ти думаєш, що в церкві тільки один проповідник?

— А на що ж їх більше?

— Як на що? Щоб говорити проповіді перед королем! Ну, й безглузда ж дівчина! Та там їх не більше й не менше, як сімнадцятеро!

— Сімнадцятеро!.. Та я б ні за що не могла вислухати стільки проповідей, навіть коли б мені довелося за це втратити вічне спасіння. Мабуть, як почнуть говорити, так і не перестають увесь тиждень!

— Дурниця! Хіба ж вони кажуть проповіді всі відразу, в один день? Каже тільки один з їх.

— А що ж останні роблять?

— Так собі, нічого особливого. Блукають навкруги, передають тарілку або що там треба. Але здебільшого нічого не роблять.

— На що ж їх держать?

— Так, щоб було парадніше... Нічого ти не знаєш!

— Мені й не треба знати таких дурниць!.. А як із слугами поводяться в Англії? Краще, ніж у нас із неграми?

— Ну, ні. Там слугам гірше, ніж собакам.

— Чи пускають їх на свята — от, як у нас, — на різдво, на новий рік, четвертого липня?

— Чого схотіла! Тим то й погано в Англії! Віриш, Заяча... чи то пак Джоан, слуги цілий рік не знають свята, не ходять ні до цирку, ні до театру, ні на вистави негрів — одно слово, нікуди!

— І до церкви навіть?

— І до церкви теж.

— Але ж ти завсігди ходиш до церкви?

Ну, знову забрехався: забув, що я слуга в старого! Одначе я зараз же викрутився, вияснивши так-сяк, що лакей інша річ: то не простий слуга, він повинен ходити до церкви, хоч хоче, хоч не хоче, і сидіти на сім'йовому ослоні, — такий уже закон. Мабуть, моє пояснення було дуже недоладне, бо дівчинка була незадоволена.

— Дай мені слово чесної людини, что ти не брешеш!..

— Слово чести, — промимрив я.

— Так нічого на збрехав?

— Нічого, ні одного слова.

— Положи руку на цю книжку й скажи ще раз, що ти не брехав.

Я помітив, що це тільки словник, і сміло положив на його руку. Вона трохи заспокоїлась.

— Добре, дечому я повірю, але останнім твоїм вигадкам — ні за що.

— Чому це ти не повіриш, Джо? — спиталася Мері-Джен, увіходячи в кухню вкупі з Сусанною. — Не гарно та не по правді кривдити так хлопчика, — він у чужому краї, серед чужих людей... Як би тобі так було, як би з тобою так поводилися?

— В тебе завсігди така завичка, кидатися обороняти кожного, перше навіть, ніж його скривджено. Я нічого йому не зробила поганого. Він наказав мені дурниці, а я тільки сказала, що не повірю всьому,—та й уже. Думаю, що він може стерпіти таку дурничку, адже так?

— Мені однаково, дурничка це, чи що важливе, але він тут у нас у хаті, він гість, і це ти не добре робиш, що так кажеш. Адже ти образилась би, як би тобі так, як йому.

— Але ж він казав...

— Це все одно, що б він не сказав, не в тому сила... Головне те, що ти повинна поводитися з ним ласкаво та не казати йому образливих річей, таких, щоб він почував, що він не дома, а серед чужих людей.

— Ось яка! — подумав я. — І щоб я таку дівчину дозволив пограбувати цій старій гадині!..

Потім була Сусаннина черга, і вона добре насварилася на сестру.

І знову в мене майнула думка: а ось і друга, яку я дам пограбувати!

Тоді Мері-Джен ще раз почала вимовляти сестрі, але так гарно, ласкаво — инакше вона не вміла — і як скінчила бідна Заяча губа зовсім засоромилася.

— Ну, тепер, Джоан, — сказали обидві дівчини, — попроси в його вибачення.

Вона й попросила. Та так ласкаво, що любо було слухати. Їй-богу, я шкодував, що не можу ще набрехати їй сім мішків гречаної вовни, аби почути ще раз, як вона просить вибачення!..

Всі три дівчини зараз ж почали силкуватися з усієї сили, щоб я почував себе немов дома та знав, що навкруги мої друзі. В мене стало так погано на душі, я почув себе таким гидким, що тут же постановив: що б там не було, а обрятую гроші, або сам загину.

Я пішов ніби лягати спати, але на думці в мене було инше. Зоставшися сам, я почав обмірковувати, як би це зробити. Чи не піти нишком до лікаря та й виказати йому шахраїв? Ні, це не годиться. Він іще скаже, хто виказав, і тоді буде мені від короля та від герцога! Або сказати нишком Мері-Джен? Ні, і це не доладу.

З її обличчя вони зараз же побачать; а гроші в їх у руках, вони можуть утікти, й тоді все загине. Як що ж вона покличе когось на поміч, то мене заплутають у цю справу перше, ніж вона скінчиться. Ні, є тільки один добрий спосіб. Я як-небудь примудруюся вкрасти гроші, вкрасти так, щоб шахраї й подумати навіть не могли, що це я. Їм тут добре, вони звідси не вилізуть, аж поки висмокчуть усе, що можна, з цієї сім'ї та добре одурять увесь город,— то часу в мене досить. Украду гроші та й сховаю їх, а потім, опинившися далеко, напишу Мері-Джен, куди я їх сховав. Краще потягти гроші сьогодні ж у-ночі, а то, може, лікар тільки удає, що йому все одно, а сам вижене їх звідси раніше, ніж я думаю.

І от я постановив шукати по всіх хатах. У залі було темно, одначе я скоро знайшов герцогову хату й став прокрадитися по-під стіною, та відразу зміркував, що, напевне, король нікому не звірить грошей, опріче своєї власної особи. То я й прокрався до його в хату та й почав нишпорити навкруги. Але я нічого не міг зробити в темряві, а світити

свічку, звісно, було небезпечно. Зручніше присочити їх та й підслухати. Скоро я почув, як хтось іде, і хотів спершу сховатися під ліжко, але виявилося, що воно не там, де я думав, і я наскочив на завіску, якою завішено було спідниці Мері-Джен,—швиденько заліз туди, сховався поміж сукнями та й притаївся, не ворушачись.

Шахраї увійшли й зачинили двері. Герцог насамперед зазирнув під ліжко. От добре, що мене там не було! Тим часом найпростіше ховатися під ліжко, коли хочеш підслухати таємниці.

— Ну, в чому річ?—спитав король,—та гляди, не розмазуй, бо нам пристойніше сидіти внизу та тужити над покійником, ніж стирчати тут та давати їм нагоду судити нас.

— Твоя правда, Капете... Бачиш, я ніяк не можу забути цього доктора. Я хотів би знати твої плани. На мою думку, найкраще нам утікти звідси до трьох годин ранку та й попливти річкою, забравши з собою все, що в нас є. А надто,

коли приняти до уваги, що ми здобули все так легко, так просто само далося в руки. Коли б не цей випадок, нам довелось би красти гроші. Я стою за те, щоб забрати торбу та й тікати, поки цілі.

В мене серце похололо зо страху. Години дві перед цим мені було б мало не байдуже, але тепер це стурбувало та засмутило мене. Король переполохався.

— Як то! Поїхати й не продати иншого добра? Втікти здуру й покинути тут усякого добра на вісім або на десять тисяч доларів? Адже воно все тут!

Герцог почав бурчати:—„Досить з нас, каже, і торби з грошима, нема чого поривати очі на инше та й неблагородно пограбувати зовсім бідних сиріт, одняти в їх усе до цурки".

— От як ти міркуєш,—одповів король.—Ми нічого в їх не однімемо, опріче цих грошей. Утратять тільки ті, що купуватимуть речі: ледве виявиться, що ми не були справжніми спадкоємцями,—а виявиться це скоро,—тоді признано буде, що продаж не має ваги, і всі речі вернено буде назад. Сироти знову одержать свій будинок,—досить із їх і цього: вони молоді, здорові, можуть собі заробити шматок хліба. І страждати їм не доведеться. Подумай тільки, є на світі тисячі та тисячі людей, що їм далеко гірше живеться. Годі, нема чого їх жаліти.

Одно слово, король умовляв його так, що він нарешті поступився: „Добре", каже, „я згоджуюсь, але, на мою думку, страшенна дурниця зоставатися тут, коли цей клятий доктор сидить у нас на шиї".

— Хай його чорт забере, того доктора! — скрикнув король.—Плюнь ти на його! Всі тутешні дурні нашу руч тягнуть.

Тут обидва зібралися йти вниз.

— Мені здається,—зауважив герцог,—що ми не добре сховали гроші.

Мені відразу полекшало—тепер уже довідаюся, де їх сховано!

— Через віщо?—спитався король.

— Бо з сьогодні Мері-Джен буде ходити в жалобі, і насамперед, звісно, негрові, що прибирає в хатах, звелено буде винести звідси всі ці ганчірки, а невже ти думаєш, що негр не скористується з випадку поживитися?

— Чудово! Твоя голова знову впорядкувалася, герцогу,—сказав король і почав нишпорити по-під завіскою, всього за кілька ступнів від того місця, де я притулився до стінки, боячися ворухнутися. Я увесь тремтів... хотів би я знати, що̀ сказали б ці добродії, як би піймали мене? Від

цієї думки мені ставало так моторошно, що я вже став краще думати про те, що̀ я сам зробив би, як би мене піймано.

Але король витяг торбу перше, ніж я встиг щось вигадати,—так вони й не догадалися, що я тут сижу. Вони взяли торбу, засунули її в дірку в солом'яному матраці, що лежав під периною, накрили її гарненько соломою й рішили, що тепер нема чого боятися, бо негр, стелючи ліжко, тільки

підіб'є злегка перину, а солом'яного матрацу ніколи не перевертає, хіба раз або двічі на рік, то й нема небезпечности, що гроші можуть бути вкрадені.

Але я знав це краще. Не встигли вони зійти й в половини східців, як уже торба була в мене в руках. Я потяг її нагору, на своє горище, і поки сховав її в себе. Звісно, найкраще було сховати гроші десь по-за хатою, а то як що наші шахраї побачать, що їх нема, то обнишпорять усі куточки. Я ліг зовсім одягнений, але заснути не міг: хотілося швидче скінчити справу. Скоро я почув, як король з герцогом вернулися до себе нагору; швидко схопився я з свого ліжка, припав обличчям до верхнього кінця своїх східців і почав ждати, чи не трапиться чого. Але не сталося нічого.

Я діждався, поки все в будинку затихло, і тихенько зійшов по східцях.

XXVI. Похорон і продані негри.

Тихенько поповз я до дверей з їхніх світлиць і почав прислухатися—хропуть... Я одійшов геть навспинячки та й зійшов униз. Ніде не шелесне. Зазирнув у щілинку в дверях до їдальні й побачив, що люди, які зосталися біля покійника, міцно поснули, сидячи на стільцях. Двері в залу, де лежав покійник, були одчинені,—в обох хатах було по свічці. Пішов я далі в залу; там не було ні душі, опріче Пітерового трупу. Але двері з неї було замкнено, і ключа в дверях я не знайшов. Саме в цю хвилину я почув, що хтось іде ззаду,—це хтось ішов униз по східцях. Я вбіг до зали, швидко озирнувся—едине місце, куди можна було сховати торбу, це була труна. Віко було трохи відсунене, видко було покійникове обличчя, накрите мокрим рушником, та його убрання. Я кинув торбу з грішми під віко, просто покійникові на руки,—торкнувшися до їх, я затремтів, такі вони були холодні, потім кинувся геть і сховався за дверима. Увійшла Мері-Джен. Вона тихо наблизилася до труни, стала навколішки й затулила обличчя хусткою: я знав, що вона

плаче, хоч вона стояла до мене спиною. Я вискочив нишком з хати, але, проходячи проз їдальню, схотів упевнитися, що мене ніхто не бачив: зазирнув у щілинку—все добре: вартові навіть не ворухнулися. Обережно прокрався я до ліжка, сердитий, що так нерозумно все сталося. А я так силкувався, підводив себе під таку небезпечність!.. Що як би гроші могли там зостатися, то ще б нічого: як ми одпливемо далеко, миль за сто або за двісті вниз річкою, я можу написати Мері-Джен, а вона одкопає гроші й забере їх. Але найпевніше, що трапиться ось що: гроші знайдуться, як будуть пришрубовувати віко. Тоді король знову забере їх собі, і вже, звісно, не буде більше випадку їх одібрати. Звісно, мені хотілося зійти вниз і взяти торбу з труни, але я не зважувався спробувати. Вже скоро світатиме, хтось з вартових прокинеться, мене можуть піймати та ще з шістьма тисячами доларів у руках. Ні, не хочу плутатися в таку небезпечну справу!

Як я зійшов униз у-ранці, залу було замкнено, вартові всі поросходилися; круг покійника не було нікого, опріче сім'ї, удови Бартлет та наших шахраїв. Я дивився на їхні обличчя, силкуючися довідатися, чи не трапилося чого надзвичайного, і нічого не міг довідатися. В обід прийшов хазяїн похоронної контори; вони поставили труну на двох стільцях посеред хати, потім поставили наші стільці кругом рядами. Як не стало стільців, позичили ще в сусід, аж поки заставили всю залу, передпокій і їдальню. Я помітив, що віко лежить так, як і попереду, але не посмів під його зазирнути: навкруги були люди.

Потім почали сходитися люди. Наші шахраї та троє дівчат посідали в першому ряді в головах у покійника. Аж півгодини знайомі по черзі підходили до труни, зазирали в обличчя покійникові, дехто то й схлипне часом. Було дуже тихо та врочисто; тільки дівчата втирали очі хустками та тихенько хлипали. Чути було човгання ногами по помосту та сякання—звісно, люди звичайно найбільше сякаються на похороні або от іще хіба в церкві.

Як уже в хатах було повно людей, хазяїн похоронної контори у чорних рукавичках став обходити кругом, давав порядок та влаштовував усе, як треба. Був дуже ввічливий, ходив нечутно, як кішка, і не говорив ні слова. Кого посадить, кого пересадить, протискуючися крізь юрбу з тими, які спізнилися. Все це він робив мовчки, тільки киваючи головою. Владнавши все, він пішов на своє місце під стіною. Я ніколи не бачив такої ласкавої людини, що так і залазить у душу. На обличчі в його не було й схожого на усміх. На всякий випадок позичили десь фісгармонію, трохи таки попсовану. І як усе було готове, одна молода жінка й заграла так жалібно, сумно; всі заспівали. Потім преподобний Гобсон тихо, врочисто вийшов наперед і почав говорити. Коли це відразу в льоху загавкав собака. Я зроду не чув такого гавкання. Гавкав тільки один собака, але зняв страшенний ґвалт, гавкав невтомно, без перестанку. Пастор повинен був, стоячи над труною, ждати. Думки плуталися в голові від цього ґвалту. Чудно це все сталося. Всі були здивовані, не знаючи, що робити. Але от довготелесний похоронник кивнув проповідникові: не турбуйтеся, мовляв, здайтесь на мене, я все владнаю. Він зігнувся й почав пролазити по-під стіною немов тінь, тільки плечі його ворушилися над головами в людей; а гавкання ставало все голоснішим та страшнішим. Нарешті похоронник зійшов у низ у льох.

Минуло дві хвилини; ми почули, як щось глухо супнуло, собака скінчив свій концерт, страшно завивши, а потім настала мертва тиша, — пастор міг говорити далі. Хвилин через дві, дивимося — плечі та спина похоронникові знов крадуться по-під стіною, — минули одну стіну, другу, третю, нарешті він випростався, зложив руки дудкою біля рота, простяг шию до проповідника й промовив, голосно шепочучи: „Собака пацюка піймав!“ Він знову зігнувся й пішов до свого місця під стіною. Зараз же можна було помітити, що юрба задоволена, — звісно, їм хотілося знати, в чому сила і через віщо так гавкав собака. Така дурниця нічого не важить людині, а тим часом такими незначними послугами

він може примусити себе полюбити. У всьому городі не було людини більше популярної за оцього самого похоронника. Слово над труною було дуже красомовне, але страшенно довге та нудне. Потім почав король і наговорив, як звичайно, купу дурниць. Нарешті все було зроблено так, як личить, і похоронник почав тиснутися до труни з своїм долотцем. Мене проняв піт, я не зводив із його очей... Але він не довго панькався, посунув віко так, як треба, тихо та м'яко, потім швидко та міцно пришрубував його. Добре ж я вскочив! Як тепер довідатися, чи там гроші, чи ні?

А що, як хто-небудь нишком потяг торбу — що тут його робити: писати листа до Мері-Джен, чи ні? Як звелить викопати труну й нічого там не знайде — що вона про мене подумає? Хай йому всячина, ще в тюрму посадять — уже краще помовчу, не писатиму зовсім. Тепер справа страшенно заплуталася; силкуючися її полагодити, я ще погіршив у сто раз. Як я шкодував, що заплутався непроханий у це кляте діло!

Покійника поховано, ми вернулися додому, й я знову почав придивлятися, але даремно: на обличчях я ні в кого не міг нічого прочитати.

У-вечорі король пішов по гостях, до всіх підлабузнився і, між иншим, запевнив усіх, що там, в Англії, його конгрегація не може без його обійтися, — через те він повинен поспішатися скінчити швидче справу зо спадщиною та й їхати додому. Він дуже шкодував, що йому доводиться так поспішатися, та й усі жалкували, але нема що робити, — всі розуміли, що він ніяк не може зостатися довше. Він сказав, що вони з Віл'ямом, звісно, заберуть дівчат із собою; всім це дуже сподобалося: принаймні сиротам буде добре, та ще й у рідній сім'ї. Дівчата страшенно раділи й забули навіть про своє горе; вони самі радили старому швидче все попродати, а вони вже будуть готові! Бідолашні були такі раді та щасливі! В мене серце боліло, дивлячись на їх, що їх так дурять, але оступитися я не міг.

І, справді, король зараз же розліпив оповістки про те, що продається з авкціону будинок, негри та все добро. Авкціон повинен бути через два дні після похорону, але кожен міг купувати й раніше приватно, коли схоче.

Другого ж дня після похорону, так о-півдні, дівчата трохи посумнішали: прийшли ті, що торгують неграми, і король обачно збув їм негрів, узявши з їх квитки на банк, щоб там через три дні заплачено йому гроші, — от вони й поїхали: обидва сини вгору річкою в Мемфіс, а мати їх униз до Орлеану.

І негри і бідолашні дівчата ревно плакали та побивалися так, що, дивлячися на їх, у мене серце розривалося. Дівчата говорили, що їм ніколи навіть не снилося, щоб сім'ю негрів розлучено або продано кудись на чужину. Ніколи не забуду я цього. Бідашні дівчата повисли на шиї в невільників, обливаючися сльозами. Мені здається, я не видержав би й тут же виказав би на шахраїв, коли б не знав, що цей продаж не матиме ваги й негри вернуться додому тижнів через два.

Все це наробило великого колоту в городі. Багато людей приходило й казало, що це сором розлучати так матір із дітьми. Це трохи збентежило дурисвітів, але старий скоро

схаменувся й порядкував далі, немов нічого й не сталося, не зважаючи на те, що говорив герцог. А герцог почував себе дуже ніяково. На завтра визначено було авкціон. Удосвіта король з герцогом прийшли до мене на горище й збудили мене. Я зараз же догадався, глянувши на їх, що щось не так.

— Чи увіходив ти до мене в хату позавчора в-ночі? — спитався король.

— Ні, ваша величність, — так я завсігди звав його, як не було нікого чужого.

— А вчора був?

— Не був, ваша величність!

— Гляди ти мені, не бреши! Кажи: слово чести!

— Слово чести, ваша величність, я кажу святу правду: я й не підходив близько до вашої хати з того часу, як Мері-Джен повела вас туди й показала вам її.

Тут устряв герцог:

— А не бачив ти, щоб туди увіходив хто инший?

— Ні, ваша ясновельможність, скільки згадую.

— Стривай, подумай гарненько.

Я замислився, а потім і кажу:

— Еге, правда, я кілька разів помічав, як туди увіходили негри.

Обидва так і підскочили.

— Як? Невже всі увіходили?

— Ні, принаймні, не всі відразу... Цеб-то, по правді сказати, я тільки раз бачив, як вони виходили звідти всі разом.

— Ага! Коли ж це було?

— У той день, як був похорон, у-ранці. Було не дуже рано, бо я заспав. Тільки я почав сходити вниз по східцях, дивлюсь—аж вони тут...

— Добре! Кажи, кажи!... Що ж вони робили?

— Нічого не робили, скільки я помітив, прокрадалися звідти навспинячки. Я думав, звісно, що вони увіходили, щоб прибрати в хаті у вашої величности, подумавши, що ви зволили вже встати: але потім, побачивши, що ви ще

спите, вони силкувалися вийти яко мога тихше, щоб не мати прикростей, та не збудити вас, як що вже раніше не збудили.

— Ну тисяча чортів! Оце так добре! — скрикнув король.

В обох пики стали мізерні та збентежені. Вони стояли замисливши ся й чухаючи потилиці. Нарешті герцог хрипко зареготався:

— Ні, це чудово! Як гарно ці негри зіграли свої ролі, вдавши, ніби їм сумно, що їдуть звідси. Я й, справді, повірив, та й не сам я, — всі повірили. Після цього кажіть, що в негрів нема природженого сценичного хисту! Та як зручно подлі душі зіграли цю кумедію! Хоч кого б обдурили!

На мою думку, в їх надзвичайний талант. Як би в мене були гроші та театер, я не бажав би кращих акторів. А ми — взяли та й продали їх за дурничку. Та ще й ці гроші не потрапили нам до рук. Скажи, де той вексель?

— Звісно, в банку, — де ж він може бути?

— Ну, тоді ще не все загинуло. — Тут я несміливо встряв у розмову.

— Хіба що сталося?

Король так і накинувся на мене:

— Не твоє діло! Гляди мені, хлопче, бережись! Не лізь туди, де тебе не питають! Пам'ятай це, поки ти тут, — чуєш?

Потім він сказав до герцога:

— Що робити? Доведеться проковтнути цю пилюлю й не промовити ні слова. Мовчати та й годі.

Сходячи вниз по східцях, герцог знову злісно зареготався:

— Швидкий продаж, та малі прибутки! Чудовий гендель, нема що сказати!

Король сердито огризнувся:

— Я силкувався зробити яко мога краще, через те й поспішився продати негрів. А як що з цього добра не було, то я в тому стільки ж винен, скільки й ти, ні трохи не більше.

— У всякому разі негри були б іще тут, у цій хаті, а наш би вже й слід захолов, як би послухано моєї поради.

Король пробурчав щось і зігнав свою злість на мені. Він мене страшенно вилаяв за те, що я не прийшов до його зараз же, не росказав, як негри виходили з його хати і взагалі поводилися непевно. Кожен дурень догадався б, що тут щось не тее. Нарешті почав лаяти себе самого. Все це сталося, мов, через те, що він устав ранесенько, не так, як звичайно. Хай він буде проклятий, як що таке скоїться ще раз!..

Так вони й гризлися проміж себе, а я радів у душі, що догадався все звернути на негрів, ні трохи їм не пошкодивши.

XXVII. Я признаюся. Несподіванка.

Тим часом треба було вставати. Я зійшов із свого горища. Проходячи проз дівчачу хату, я побачив, що двері одхилені, а Мері-Джен сидить над одчиненою старою скринею.

Вона складала свої речі, збираючися їхати в Англію. Але тепер вона сиділа із згорненою суконею на колінах і, затулившися руками, гірко плакала. Мені стало страшенно шкода її, та й кожний пожалів би її. Я увійшов до неї.

— Панно Мері-Джен, от ви не можете бачити, як у людей яке горе, і я теж не можу бачити. Скажіть, що вам? Чого ви плачете?

Вона плакала за неграми,—так я й думав. Вона казала, що тепер чудову подоріж до Англії їй отруєно. Вона не може бути там щаслива, знаючи, що бідну негритянку навіки розлучено з дітьми.

Тут вона ще дужче заплакала.

— О горе, горе! — казала вона з одчаєм.

— Вона ніколи не побачиться.

— Побачаться неодмінно! — скрикнув я, — і не далі, як через два тижні, вже я знаю!

От і вихопилася в мене таємниця, і не схаменувся я.

Дівчина відразу обняла мене за шию руками, благаючи говорити. Я схаменувся, що сказав занадто багато та занадто несподівано, — от тепер і загнано мене на слизьке.

Я просив її дати мені подумати трохи, поміркувати. Вона сиділа схвильована, чудова, нетерпляче дожидаючися, але все ж мала вигляд щасливий та задоволений, як та людина, що їй вирвано хворий зуб. Я все міркував; мені здається, що людина, яка каже правду, опинившися в скрутному становищі, підводить себе під велику небезпеку (зо мною цього не бувало, але мені так здається). А тим часом тут трапилося так, що сказати правду ніби краще й безпечніше, ніж збрехати... Треба це пам'ятати й колинебудь гарненько обміркувати, як буде час. Так це дивно та ненатурально.

Нічого такого ще зо мною не бувало. Ну, добре, спробую! Візьму та й скажу всю правду цього разу. Хоч це виходить, що сісти на кухву з порохом та й зробити вибух, щоб подивитися, що з цього буде.

— Панно Мері-Джен, — почав я, — чи маєте ви таке місце недалеко за городом, куди б ви могли поїхати погостювати днів на три, на чотирі?

— Аякже, маю; до добродія Лотропа. На що ти про це питаєш?

— Все одно — на що... Як я скажу вам, як я довідався, що негри побачаться тижнів через два тут, у цій самій хаті, до того доведу вам, що це свята правда, то згодитеся ви поїхати до добродія Лотропа й побути там чотирі дні?

— Чотирі дні? — скрикнула вона. — Та я готова зостатися там хоч на цілий рік.

— Чудово! Мені більше нічого не треба. Досить, щоб ви дали мені слово. Воно для мене важніше, ніж як би хто инший присягався на біблії.

Вона всміхнулася й почервоніла.

— Дозвольте, — сказав я, — зачинити двері й засунути.

Зробивши це, я вернувся на своє місце.

— Тільки не кричіть! Сидіть тихо, будьте мужні... я скажу вам усю правду. Вам треба приготуватися, панно Мері, — справа дуже прикра. Тяжко вам буде, та нема чого робити. Ці дядьки ваші, — зовсім не дядьки вам, а шахраї і страшенні дурисвіти!.. Ну, тепер найгірше сказано! Решта вже не буде вам таке важке.

Звісно, це страшенно вразило її. Але я вже перейшов найнебезпечніше місце і йшов далі не зупиняючися. Очі в неї блищали все дужче та дужче. Я оповів їй усе до краю, починаючи з тієї хвилини, як ми підвезли молодого дурня на пароплав, та аж до того часу, як вона кинулася біля рундука на шию королеві, а він поцілував її разів шіснадцять, сімнадцять.

Тоді вона схопилася гнівна, обличчя її почервоніло, як зоря.

— Старий поганець! — скрикнула вона.

— Ходім швидче! Не можна гаяти ні однієї хвилини, ні однієї миті! Звелімо вкачати їх у дьоготь та в пір'я й укинути в річку!..

— Звісно, таки треба... згодився я.

— Але тільки не раніше, як ви поїдете до добродія Лотрона.

— Ах, я й забула. Не сердься за мої слова, прости мені — промовила вона, положивши на мою руку свою едвабну ручку, та так ласкаво, що я відповів: швидче вмру, ніж розсердюся на неї.

— Я й забула про свою обіцянку. Я так схвилювалася. Тепер кажи далі, я більше не буду. Кажи, що мені робити, я все виконаю.

— Добре, — сказав я. — Погане товариство — ці шахраї, але я в такому становищу, що хочу-не хочу, а мушу їхати з ними ще деякий час (через віщо саме, я не скажу вам). Як що ви сполошите тутешніх людей, то вони, може, визво-

лять мене з їхніх лабетів,—мені буде добре, але є ще одна людина, якої ви не знаєте і якій через це станеться велике лихо. Ну, а ми повинні обрятувати її, адже так? Звісно, повинні. Ну, то не будемо ж нікому казати.

Ці слова напутили мене на добру думку. Мені до голови шибнув спосіб визволити себе та Джіма від цих шахраїв: зробити так, щоб їх посаджено до тюрми, а самим швидче втікти. Але я не міг попливти плотом у-день, через те я міг здійснити свій план тільки пізно у-вечорі.

— Панно Мері Джен,—сказав я,—ось що ми зробимо—то вам не доведеться так довго зоставатися в добродія Лотропа. Чи далеко він живе?

— Мало не чотирі милі звідси.

— Чудово! Їдьте туди сьогодні ж, зостаньтесь там до дев'ятьох годин або до половини десятої, а потім звеліть себе одвезти назад,—скажіть, що згадали про щось потрібне. Як приїдете сюди раніше одинадцятьох—поставте свічку от на це вікно й ждіть до одинадцятьох; як що ж мене й тоді не буде, значить, я далеко, в безпечності. Тоді ви вийдете, роскажете, що знаєте, і зробите так, щоб шахраїв посаджено до тюрми.

— Добре, так я й зроблю.

— А як що трапиться так, що я не встигну втікти й мене заберуть укупі з ними, тоді ви повинні оступитися, сказати, що я оповів вам усе раніше й взагалі силкуватися мене оборонити.

— Оступитися за тебе! Звісно, я це зроблю. Вони не посміють заняти й одної волосинки в тебе на голові!—Ніздрі в неї роздималися, очі блиснули.

— Як що я встигну втікти,—казав я далі,—то мене тут не буде, щоб довести, що ці шахраї зовсім не ваші дядьки, але як би я й був тут, я сам усе одно не зміг би цього довести. Одно, я можу заприсягтися; що ці поганці—дурисвіти, адже й це чогось варто. Але інші можуть виявити їх шахрайство, краще, ніж я, їм більш повірять. Я скажу вам, як їх знайти. Дайте мені оливець та шматочок паперу. Ну, ось

і написав: „Нечуване диво. Камелеопард у Брісквіллі". Сховайте це та глядіть—не загубіть. Як судові треба буде довідатись про цих шахраїв, нехай пошлють у Брісквілль і скажуть, що піймали людей, які грали на театрі „Нечуване диво", та нехай до речи попросять прислати свідків,—от побачите; варт буде вам тільки покликати, і сюди прилетить увесь город Брісквілль, панно Мері!

Тепер, здається, все впорядкував.

— Авкціон нехай відбудеться, ви не турбуйтеся. Ніхто не повинен платити за куплені речі раніше, ніж через сутки після авкціону, а наші дурисвіти не одчепляться, поки не добудуть усіх грошей; але ж при такому становищу, як тепер, продаж не буде мати ваги, й вони грошей не одержать. Цілком так, як було з неграми. Продаж не має ваги, і негри скоро вернуться сюди. Поганці досі не можуть узяти грошей за негрів,—вони потрапили на слизьке, панно Мері...

— Добре,—сказала вона,—тепер я побіжу готувати снідання, а потім зараз же поїду до добродія Лотропа.

— Ну, ні, це не годиться, панно Мері-Джен, ні в якому разі! Треба їхати до снідання.

— Через віщо ж?

— А як ви думаєте, через віщо я хотів, щоб ви поїхали звідси, панно Мері?

— От, я про це раніше й не думала. Через віщо ж?

— А через те, що ваше обличчя не належить до тих дерев'яних обличчів, з яких нічого не вгадаєш. У вас обличчя—мов розгорнена книга, на йому виразно можна читати ваші думки. Невже ви думаєте, що зможете зустрітись з вашими дядьками, як вони підійдуть до вас здорокатися та цілуватися й не...

— Годі, годі, облиш! Та, звісно, я поїду зараз же й буду дуже рада. А як же мені сестер покинути самих?

— Про це вже не турбуйтеся. Вашим сестрам доведеться ще трохи потерпіти. Адже шахраї побачать, що щось не теє, як що ви всі поїдете. Мені не хочеться, щоб ви ба-

чилися ні з їми, ні з сестрами, ні з кимсь у городі; аби тільки хтось із їх спитався, як здоров'я ваших дядьків— і ваше обличчя вмить вас зрадить. Ні, їдьте, панно Мері-Джен, я вже з ними впорядкую справу, скажу панні Сусанні, що ви доручаєте їй переказати ваше привітання дядькам і сказати їм, що ви поїхали на кільки годин одпочити, чи що, або там розважитися, та одвідати знайомих,— а вернетеся сьогодні в-вечорі або завтра в-ранці.

— Можна просто сказати, що я поїхала одвідати знайомих: я ніяк не бажаю, щоб їм переказувано моє привітання!

— Ну, добре, не будемо. А от іще що: зостається торба з грішми!..

— Ну, то вже пропало,—вони її забрали! Яка ж я дурна була, і як хитро видурили вони в мене ці гроші!

— Ні, помиляетесь: гроші не в їх.

— Як? У кого ж вони?

— Я сам бажав би знати, та не знаю. Торба була в мене в руках, бо я взяв її, взяв на те, щоб вернути вам. І я знаю, куди сховав її, але боюсь, що тепер уже її там немає. Я страшенно шкодую, панно Мері, шкодую з щирого серця, але я зробив яко мога краще, слово чести. Мене мало не піймано з грішми в руках, мені зоставалося тільки сунути їх у перше місце, яке трапилося, і тікати, а місце трапилося не добре.

— О, не лай себе, я цього не дозволю! Значить, инакше не можна було зробити, не ти в цьому винен. Куди ж ти сховав гроші?

Мені не хотілося знову викликати в неї сумні думки про її недавне горе; язик у мене не повертався сказати їй таку страшну річ та воскресити перед її очима це мертве тіло в труні з торбою грошей на животі! Цілу хвилину я не міг вимовити ні слова, нарешті, я зважився.

— Як що дозволите, я краще не скажу вам, куди сховав гроші, панно Мері-Джен, а напишу на папірці, а ви можете прочитати в дорозі, як їхатимете до добродія Лотропа. Згоджуетесь?

— О, звісно.

От що я написав: „Я положив торбу з гріхами в труну. Трапилося це тоді, як ви плакали біля покійника пізно в-ночі. Я стояв за дверима, і мені було дуже жалко вас, панно Мері-Джен".

Очі мої знову сповнилися слізьми, і я згадав, як вона плакала там сама-самісінька в ночі, а ці чорти спали в її хаті, ганьблячи її та грабуючи. Склавши папірець, я віддав їй і помітив, що очі в неї повні сліз. Вона міцно стиснула мені руку, промовивши:

— Прощавай! Я все зроблю так, як ти звелів, і як що ми ніколи не побачимось—знай, що я тебе повік не забуду, буду згадувати тебе часто, часто, завжди, поки жива.

Сказавши це, вона пішла.

Згадувати мене! Як би вона знала мої гріхи, то не казала б так. Хоча я ладен заприсягтись, що вона й тоді не облишила б: така вже в неї ласкава вдача. Чудова дівчина! Розумна, а вже красою та добрістю вона всіх переважить. Я вже більше не бачив її з тієї хвилини, як вона вийшла з цієї хати; я ніколи не бачив її з того часу, але я думав про неї багато, багато разів згадував про її обіцянку не забувати мене.

Мабуть, Мері-Джен пішла через задні двері, бо ніхто не бачив, як вона вийшла з дому.

Зустрівшися з Сусанною та з Заячою губою, я спитався:

— Як прізвище тих ваших знайомих, що живуть на тому боці й куди ви часто їздите в гостину?

— Там їх багато,—відповіли вони.—Але найчастіше ми їздимо до Прокторів.

— От-от, саме, це прізвище, а я й забув його. Панна Мері-Джен звеліла мені переказати вам, що вона поїхала туди несподівано—у їх хтось занедужав.

— Хто ж саме?

— Не знаю, принаймні забув; але здається, це...

— Ох, лихо, та чи не Ганна?

— На жаль, я повинен сказати, що саме Ганна.

— Та вона ж була здоровісінька минулого тижня? Та хіба ж небезпечно хвора?

— Дуже небезпечно. Усю ніч біля неї товклися. Не мають надії, щоб вона прожила більше, як сутки.

— Подумайте, яке горе! Та що ж їй сталося?

Відразу я не міг вигадати нічого хоч трохи підхожого, та й ляпнув:

— Завушниці!

— Як?! Тільки завушниці? Та хіба ж хто вмирає з завушниць?

— Ви б не те сказали, коли б знали... Це завушниці зовсім особливі, якісь нові... Так сказала панна Мері-Джен.

— Які ж це нові?

— Бо до їх чепляється ще багато дечого иншого.

— Що ж саме?

— А от що: кір, коклюш, бешиха, сухота, жовта пропасниця, запалення мозку й ще не знаю що.

— Ох, лишечко! І все це зветься завушницями?

— Панна Мері-Джен так сказала...

— Добре, але через віщо ж, скажіть, це все зветься завушницями?

— Бо це й є завушниці: з їх уся хвороба починається.

— Але ж це дурниця! Людина може вдарити собі палець, потім випити отрути, упасти в колодязь, скрутити собі в'язи, застрелитися, і як-що хто-небудь спитає, через віщо він умер, то якийсь дурень відкаже: „він ударив собі палець". Ну, хіба ж це не дурниця? Так саме й твоя історія. І воно липке?

— Звісно! Яка ти чудна! І як що ця хвороба причепиться, то вже трудно від неї відкараскатися.

— Але ж це страхіття!—промовила Заяча губа сумно.— Піду зараз же до дядька Гарвея!..

— О, звісно,—перепинив я.—Треба неодмінно сказати. Я б, звісно, сказав, і не гаячи часу.

— Через віщо ж?

— Зрозумійте самі. Адже ваші дядьки повинні поспішатися яко мога дужче в Англію? Невже ви думаєте, що вони будуть такі гидкі, щоб поїхати, а вас пустити самих у таку далеку подоріж? Ви знаєте, що вони ждатимуть вас. Чудово. Ваш дядько Гарвей духовна особа, адже так? Чудово—хіба духовна особа схоче одурити шкипера та примусити взяти панну Мері-Джен на пароплав? Ви самі знаєте, що ні. Що ж він зробить тоді? Звісно скаже: „Дуже жалко, але треба облишити мої церковні справи на волю долі, бо моя небога була в небезпеці; занедужати на страшну pluridus unum, завушниці, то мій обовязок зостатися тут і пі-

дождати який треба час—три місяці, поки виявиться, заразилась вона, чи ні. Але все одно, як що ви думаєте, що краще піти й сказати дядькові Гарвеєві...

— Дурниця! Яка радість нидіти тут, коли так весело в Англії? Не кажи нісенітниць!

— Усе таки вам, може, краще сказати комусь із сусід...

— Слухай, хлопче, ти неможливо дурний... Невже ти не можеш зрозуміти, що ті зараз же підуть і розляпають! Один спосіб—нікому не говорити про це ні слова.

— Може, ваша й правда. Робіть, як схочете!

— В усякому разі, мені здається, треба перестерегти дядька Гарвея, що вона поїхала на деякий час, щоб він не турбувався.

— Еге, панна Мері-Джен так і звеліла. „Скажи, каже, сестрам, щоб вони переказали моє щире привітання та поцілунок дядькові Гарвеєві та дядькові Вільямові й сказали, що я поїхала на той беріг одвідати добродія... добродія“... Ах, як же прізвище тих багатих знайомих, яких іще так любив ваш дядько Пітер?

— Мабуть, ти кажеш про Апторпів, адже правда?

— Ну, вже ж вони, щоб їх чорт забрав, ці кляті прізвища, завсігди забудеш... Ну, от вона й звеліла сказати, ніби поїхала просити цих Апторпів, щоб вони неодмінно прийшли на авкціон і купили цей будинок, бо так бажав дядько Пітер. Потім, як що вона не дуже втомиться, то вернеться додому в-вечорі, а то так переночує там. Не кажи ні слова про Прокторів, а тільки згадай Апторпів,—це буде свята правда, бо вона, справді, хоче поговорити з ними про будинок, вона сама мені сказала.

Дівчата побігли до дядьків переказувати їм сестрині привітання, поцілунки та доручення.

Тепер усе владналося. Дівчата не розляпають—їм хочеться в Англію. За-для короля з герцогом краще, щоб Мері-Джен клопоталась про справу з авкціоном, ніж була тут близько біля доктора Робінсона. Я був дуже задоволений: справу дотепно зроблено. Сам Том Сойер не міг би вига-

дати краще. Звісно, у його все було б блискучіше, а я цього не вмію, не так мене виховано.

Авкціон був на міському плацу й тягся довго-довго. Старий був теж тут; скривившися так, щоб у його була засмучена морда, він стояв на примостці біля авкціониста та иноді вкидав де-що з святого письма або якусь приказку, а герцог ходив поміж юрбою, мукав по свойому й силкувався всім сподобатися.

Потроху справа скінчилася. Продано все, опріче маленького шматочка землі на кладовищі.

Взялися й за цей шматочок,—я не бачив ще такої ненажерливої акули, як цей король! Поки вони панькалися з цим шматочком, до пристани підійшов пароплав, а хвилин через дві з'явилася ціла юрба з криком, реготом та жартами:

— От тобі й маєш! Ще нова пара спадкоємців знайшлася у старого Пітера Вількса; вибирайте, кого хочете!

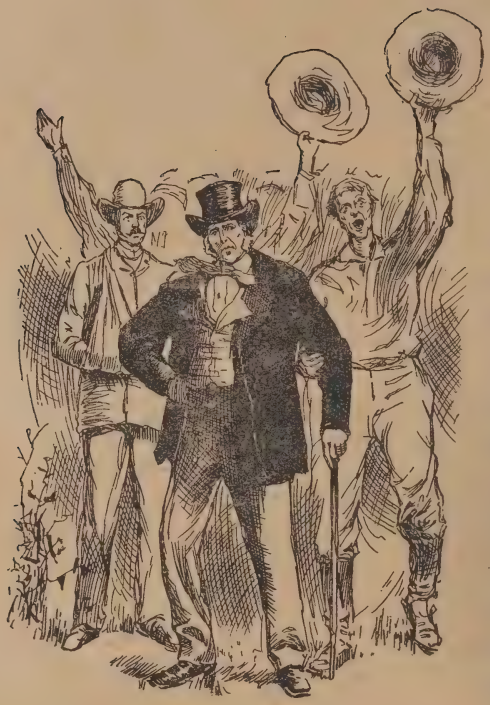

XXVIII. Слідство.

Вони вели дуже пристойного старого джентльмена та другого, трохи молодчого, такого саме пристойного, з рукою на хустці. І не сказати, як нарід ревів, реготався, базікав! Але мені було не до сміху. Ну, думаю, погана справа наших шахраїв! Я був певен, що вони хоч збліднуть! Ні тріщечки, навіть не збентежились! Герцог удавав, ніби він ні про що не догадується, блукав собі та гу-гукав, немов нічого й не сталося, щасливий та задоволений, а король так жалібно дивився на нових гостей, немов у його все в середині переверталося від самої думки, що можуть бути такі дурисвіти та поганці на світі. О, він грав свою ролю чудово! Найповажніші люди в городі обступили короля, щоб показати йому, що вони на його боці. А старий джентльмен, що тільки що приїхав, зовсім збентежився.

Ледве він роззявив рота, я зараз же зрозумів, що в цього вимова така, як у справжнього англійця, хоча, треба сказати, і король досить добре копіював цю вимову. Не мо-

жу переказати точно слів старого добродія, не можу й копіювати його вимови, але силкуватимусь приблизно переказати те, що він казав до юрби:

— За-для мене це несподіванка, про яку я зовсім не думав. Признаюся щиро, що я не почуваю себе здатним зараз виплутатися з цього важкого становища й відповідати так, як треба. Нам з братом не пощастило в дорозі: він поламав собі руку, а речі наші помилкою знято з пароплаву й зоставлено в одному городі минулої ночи. Я—брат Пітера Вількса—Гарвей, а це його брат Віл'ям. Він глухонімий, а тепер не може навіть показувати на мигах—у його тільки одна рука. Ми справді ті, ким себе називаємо, а днів через два, як одержимо речі, зможемо довести це документами. Але до того часу я не скажу більше ні слова, піду до отелю й буду ждати.

Старий джентльмен та новий глухонімий повернулись і пішли, а король зареготався, кажучи: „Поламав собі руку! Нема що сказати, дуже скидається на правду! І надзвичайно зручно. Певне, не вміє говорити на мигах, то й удає. Загубили речі! І це гарно! Та як добре вигадано до цього випадку!“ Він засміявся; засміялися і всі навкруги, опріче невеличкої купки з трьох-чотирьох чоловік. Один із їх був доктор, другий—розумний на погляд добродій із стародавнім килимовим саквояжем у руках—він тільки що встав з пароплаву й розмовляв стиха з доктором. Обидва все поглядали на короля й кивали головами. Це був адвокат Леві Белль, що вернувся з Луїсвіллю. До їх підійшов іще високий здоровецький парубок з рябим обличчям; він уважно слухав, що казав старий джентльмен, а тепер слухав короля. Як той скінчив, парубок відразу вдався до його:

— Як що ви Гарвей Вількс, то скажіть, коли ви приїхали сюди в цей город?

— Перед днем похорону, друже мій,—промовив король.

— Але в який саме час?

— Над вечір, за годину або за дві до заходу сонця.

— Як ви приїхали?

— Пароплавом „Сусанна Поуель“ з Цінцінаті...

— Добре,—як же ви могли опинитися біля рогу в-ранці в човні?

— Я зовсім і не був біля рогу...

— Це брехня!

Деякі кинулися до його, благаючи не казати з такою неповагою до старого чоловіка, та ще й проповідника.

— Який він у чорта проповідник! Просто шахрай та брехун. Він був у-ранці біля рогу. Я там живу, ви це знаєте... Ну, так от я був там і бачив його. Він приплив човном із Тімом Коллінсом та ще з якимсь хлопчиком.

Тут устряв доктор:

— Чи міг би ти пізнати цього хлопця, як би побачив його, Гейнсе?

— Мабуть, міг би, хоча не ручуся. Та ось він стоїть, я відразу пізнав його.

Він показав просто на мене.

— Сусіди, — сказав доктор, — я не знаю, чи дурисвіти ці нові спадкоємці; але що ці двоє — дурисвіти, за це я вам ручуся сміло. Я думаю, наш обовязок допильнувати, щоб вони звідси не втікли, поки вся справа вияснниться! Ходімо, Гейнсе! Ходіть і всі інші! Ми поведемо цих людей до трактирю й там зведемо з другою парою спадкоємців. Маю надію, що нам пощастить чогось довідатися.

Юрба охоче згодилася, хоча королеві друзі, здавалося, були не дуже задоволені. Нема що робити — пішли всі. Сонце було саме на заході. Доктор увесь час вів мене за руку. Він був дуже ласкавий до мене, але руки моєї не випускав і на хвилину. Усі увійшли в велику світлицю отелю, засвітили кілька свічок і покликали нових спадкоємців.

Спершу почав казати доктор:

— Я не хочу бути занадто суворим до цих двох людей; але певен, що вони дурисвіти. Може, в їх є товариші, про яких ми нічого не знаємо. Як що так, то ці товариші можуть утікти, забравши з собою торбу з золотом, що зосталася після Пітера Вількса. Це дуже можливо. Як що ж ці

люди не дурисвіти, то нічого не будуть мати проти того, щоб ми послали по ці гроші й забрали їх собі до схову, аж поки вони доведуть, що вони справжні спадкоємці. Адже так?

Всі згодилися, що це дуже розумно. Я подумав собі, що наші шахраї попали в добру пастку; але король з жалем подивився на їх.

— Джентльмени, — сказав він, — я з радістю віддав би гроші, бо бажаю одного — швидче скінчити з цією нещасливою справою. Але, на жаль, грошей у нас немає... Можете послати й переконатися, що я кажу правду.

— Де ж гроші?

— Як моя небога віддала мені гроші до схову, я взяв торбу й сховав її в солом'яному матраці на мойому ліжку, не бажаючи класти гроші в банк на кілька день і вважаючи ліжко місцем певним. Адже ми не звикли до негрів і думали,

що вони чесні, як наші слуги в Англії. А негри й вкрали торбу другого ж ранку. Як я їх продав, я ще не помітив, що гроші вкрадено, так вони й забрали їх із собою... От мій слуга може посвідчити це, джентльмени.

Доктор та инші крикнули:

— Дурниця!

Я бачив, що вони не повірили. Хтось спитався в мене, чи бачив я, як негри вкрадали гроші.

— Ні, — відповів я, — але я бачив, як вони прокрадалися з хати, одначе не подумав при цьому нічого поганого, а думав тільки, що вони бояться збудити мого пана та йдуть тихенько, щоб він їх не лаяв.

Більше мене не роспитувано, тільки доктор одразу озвався до мене:

— Ти теж англієць?

— Еге, — відповів я.

Він засміявся, инші теж засміялись, промовивши:

— Ну, й дурниця!

Потім почалося слідство в подробицях. Тяглося воно без кінця година за годиною, ніхто не нагадував про вечерю, наче ніхто й не думав про неї. Слідство все тяглося, — я ще й не бачив такої плутанини. Вони примушували короля росказувати своє життя; потім примушували й старого джентльмена так само росказувати, і всі, опріче купки дурнів, що вже попереду склали собі думку, могли виразно бачити, що старий джентльмен каже правду, а другий усе вигадує.

Примусили й мене росказати, що я знаю. Король нишком позирнув на мене прикро, немов перестерігаючи мене, щоб я говорив за його. Я почав про Шеффільд, про те, як ми там жили, про англійських Вільксів та таке инше; але не встиг я розговоритися, як доктор засміявся, а Леві Белль, адвокат, сказав мені:

— Досить, сідай, хлопче! На твойому місці я не силкувався б так! Видко, що ти не звик брехати, тобі з цим не щастить. Ти вигадуєш досить нещасливо.

Я не звернув ніякої уваги на таку хвалу, але зрадів, що мене хоч не чіпатимуть більше.

Доктор удався до адвоката:

— Як би ви з самого початку були в місті, Леві Белль...

Король перепинив його й простяг руку адвокатові.

— А! так це ви — старий друг мого бідного покійного брата, той самий, про якого він так часто писав?

Адвокат стискав йому руку, всміхався з радісним обличчям. Вони одійшли набік і пошепки про щось побалакали. Нарешті адвокат каже:

— Це вияснить усе. Я візьму свідоцтво й пошлю його вкупі з підписом вашого брата, тоді всі побачать, що все як треба.

Знайшли паперу та перо; король сів до столу, схилив голову набік, покрутив язиком і надряпав щось. Потім дано перо герцогові. Тут уперше здалося, що герцог збентежився. Одначе він узяв перо й почав писати. Потім адвокат сказав до того джентльмена, що приїхав:

— Чи не будете ви з братом такі ласкаві й теж напишете кілька рядків та підпишете свої ймення?

Старий джентльмен написав, але ніхто не міг нічого розібрати.

Адвокат здивувався.

— Одначе я перестаю щось розуміти, — промовив він, витягши з кишені купу старих листів, почав їх рівняти до писання старого джентльмена.

— Ці листи я одержав од Гарвея Вількса. Як що зрівняти їх з писанням цих добродіїв, то кожен може впевнитися, що не вони їх писали. (Король та герцог обидва жалібно й збентежено скривилися, — так їх уразило те, що адвокат так зручно піймав їх). Знов таки, глянувши на писання цього старого джентльмена, видко, що й не він писав ці листи. Безумовно, що його дряпанину зовсім не можна назвати писанням, а тим часом ці листи од...

— Будьте ласкаві, дозвольте мені вияснити справу, — перепенив його старий джентльмен. — Ніхто не вміє читати

мого писання, опріче мого брата, він і переписує всі мої папери. Ті листи, що ви показуєте, писані його рукою, а не моєю.

— Чудово!—відповів адвокат.—Тепер справа вияснится. В мене є також кільки листів Віл'ямових, то коли ви скажете йому написати два слова, ми можемо порівняти...

— Він не може писати лівою рукою,—відповів старий джентльмен.—Як би тільки він ворушив правою рукою, ви зараз же впевнились би, що він писав і свої листи й мої. Гляньте на ті та на другі, будьте ласкаві—адже їх писано однією рукою.

Адвокат порівняв листи.

— Я думаю, що це правда,— сказав він, — принаймні, досить можливо. Одначе як це прикро: я був певен, що ми вже натрапили на дорогу до вияснення, а тим часом знову все руйнується. У всякому разі одно доведено: що ці добродії зовсім не Вількси.

Він показав на короля та на герцога.

Що ж ви думаєте? І тут старий упертий дурень не подався. Він почав запевняти, що його брат Вільям великий штукар і навмисне не написав так, як треба. Він зараз же догадався, що глухонімий хоче пожартувати, ледве той узяв перо до рук.

Роспалившись, старий вигадував далі та розмальовував усе в такому дусі, аж доти, поки сам повірив у свою вигадку. Але старий джентльмен спинив його:

— Я щось вигадав. Чи є тут хто-небудь, хто допомагав класти в труну мого брата, цеб-то покійного Пітера Вількса?

— Аякже!—відповів якийсь чоловік.—Я помагав та Аб-Тернер. Ми обидва тут.

Старий сказав до короля:

— Чи не можете ви сказати мені, які знаки було нататуїровано в його на грудях?

Цього разу королеві припало погано. Він мусів якось викрутитися, яко мога швидче, а то вся його справа гинула. Зауважте—це було вмисне обраховано, щоб збити його з пантелику.

Ну, як міг він знати, що нататуїровано на грудях у покійника? Король трохи зблід і не міг цього сховати. Навкруги була мертва тиша. Всі дивилися на його, вирячивши очі та простягши шиї. Ну,—думаю,—тепер уже він нічого не вигадає, нічого не вдіє. От же ні! Повірити трудно, але він вигадав. Мені здається, він хотів загаяти справу яко мога довше, змучити всіх, щоб вони нарешті одступилися, і тоді втікти з герцогом. Як би там не було, він сидів спокійно й промовив, навіть усміхаючись:

— Ще б пак! Питання мудре,—адже так? Еге, добродію, я можу вам сказати, що нататуїровано в його на грудях: маленька синя стріла: як що не придивитися добре, то її не помітиш. Ну, що ви на це скажете? Га?

Скажу, що я зроду не бачив такого хитрого шахрая!

Старий джентльмен швидко повернувсь до Аб-Тернера та його товариша; очі йому блеснули радісно: він мав надію, що цього разу піймав шахрая.

— Ну, от—ви чули? Чи був такий знак на грудях у Пітера Вількса?

Вони одночасно відповіли:

— Ні, ми не бачили такого знаку.

— Чудово!—говорив старий джентльмен.—А ось який знак ви бачили: невеличку ледве помітну літеру *P* та другу *B*, а поміж ними літеру *W* (все це він намалював на папірці)? Ну, що ви скажете, бачили ви такий знак?

Вони одповіли одночасно:

— Ні, не бачили, ніяких знаків не було.

Ну, тут і почалася кумедія. Зчинився крик:

— Усі вони шахраї! Давайте, вимажемо їх дьогтем!.. Давайте втопимо їх!.. Провезти їх вулицею на дрючку!..

Всі кричали відразу, галас був страшенний. Нарешті адвокат скочив на стілець і крикнув:

— Панове, панове! Дайте мені сказати слово! Зостається, отже, один спосіб — викопати тіло й подивитись самим...

Усі стрепенулися, так їм це сподобалося.

— Ура! — закричала юрба й кинулася геть, але адвокат та доктор крикнули:

— Стривайте, стривайте! Заберіть із собою усіх цих чотирьох добродіїв та за одним заходом уже й хлопця, — хай вони йдуть з нами!

— Добре, а як що не знайдемо знаків, то вчинимо, як схочемо з усією ватагою.

Ну, тут я добре перелякався, скажу вам. Але що робити, втікти не було ніякої змоги. Нас усіх забрано та поведено просто на кладовище, що було за півтора милі; увесь город ішов позад нас, а було ще не пізно, тільки дев'ять годин.

Як ми проходили проз наш будинок, я пожалкував, що вирядив Мері-Джен з городу, — варт би було мені тільки подати їй гасло, і вона вирятувала б мене, а шахраїв виказала б.

Усі рушили густою юрбою по-над берегом, казячися, немов дикі кішки; та ще й небо облягло хмарами, блискавка

спалахкувала що-хвилини, вітер похмуро шелестів листям. Такого страху, такої небезпеки мені ще не доводилося зазнавати за все життя. Я був немов прибитий; усе сталося зовсім инакше, ніж я сподівався: замість щоб опинитися в такому становищу, я думав, що буду спокійно дивитися на кумедію, маючи за спиною Мері-Джен, щоб обрятувати мене, як надійде прикрий час, а тепер уже ніщо не може обрятувати мене від лютої смерти, опріче якихсь татуїрованих знаків! Як що їх не знайдено буде...

Мене мучила ця думка, а тим часом я не міг думати ні про віщо инше. На дворі все темнішало—зручна нагода втікти, але цей довготелесий парубок Гейнс так міцно вчепився в мою руку, — лекше було б утікти від Голіяфа. Він грубо тяг мене за собою: я повинен був бігти, щоб не оставатися позад його.

Дійшовши до кладовища, юрба, немов сердита річка, ринула в ворота. Як дійшли до могили, виявилося, що принесено найменше сто зайвих заступів, але ніхто не подумав узяти з собою лихтаря. Одначе почали копати при світі блискавки, пославши чоловіка до найближчої хати позичити лихтаря.

Почали роскопувати могилу; страшно темно, полив дощ, вітер завивав поміж деревами, блискавка спалахкувала все частіше та ясніше, гремів грім... Але ніхто не зважав на це, — так усі були захоплені своїм ділом. Були хвилини, коли можна було побачити кожне обличчя в величезній юрбі, кожну грудку грязюки, яку викидано заступом з ями, потім в одну мить усе відразу зникало—темно, хоч в око стрель.

Нарешті витягли труну, почали відшрубовувати віко; я ще не бачив, щоб де так товпилися та штовхалися. Всі тиснулися наперед, силкуючися глянути хоч одним оком та ще в темряві, — це було щось страшне. Гейнс страшенно боляче стиснув мою руку, тягнучи мене за собою; здається, він зовсім забув про те, що я є на світі, йому дух захоплювало з хвилювання та з цікавости.

Коли це блискавка освітила всю картину блискучим білим світом. Хтось крикнув:

— Присягаюся — онде торба з грішми в його на грудях!..

Гейнс заверещав так саме, як і всі інші, пустив мою руку й кинувся дивитися на дивне диво, а я як вирвуся та як кинуся бігти темним шляхом, не озираючися, — тільки мене й бачено!..

Шлях увесь належав мені; я міг бігти вільно, принаймні, скільки можна бігти вільно в темній темряві, коли що-разу спалахкує блискавка, шумить дощ, вие вітер та гремить грім. Я тікав що-сили!

Добігши до города, я впевнився, що на вулицях нема ні душі в таку бурю, то мені й не було чого прокрадитися закутками, і я просто побіг по головній вулиці. Наблизившися до нашого будинку, я почав пильно дивитися. Світу не видко було, в усіх вікнах темно. Я був прикро розчарований — через віщо, сам не знаю. Коли це дивлюсь — з'явився вогник у вікні в Мері-Джен. Серце в мене забилося з радощів; але ту ж мить будинок зостався позад мене в темряві, і більше не судилося мені його бачити! Гарна була дівчина, ця Мері, кращої я й не бачив!..

Опинившися далеченько від города, я почав думати, як би мені добитися до нашого острівця. На щастя, як блиснула блискавка, я побачив човен, привязаний не ланцюгом, а тільки кодолою. Я сів у його й поплив. Острівець був страшенно далеко, мало не серед річки, але я не гаяв часу і, як нарешті пристав до плота, то так утомився, що ладен був зараз же лягти й відпочити, як би це було можливо. Але я цього не зробив; стрибнувши на пліт, я скрикнув:

— Виходь швидче, Джіме, одпливай! Нарешті ми їх збулися.

Джім вискочив із шатра й кинувся до мене з обіймами; але, глянувши на його при світі блискавки, я так і похолов: я зовсім забув, що він тепер король Лір і в той же час утоплений араб. Я відсахнувся з переляку і впав у

воду. Але Джім зараз же мене витяг і почав обнімати та цілувати. Дуже вже він радий був, що я вернувся та що ми збулися обох шахраїв. Але я спинив його:

— Згодом, згодом, Джіме! Ще встигнемо націлуватися. Швидче одпливай та й у дорогу!

Не минуло й двох хвилин, як ми вже посувалися за водою. Як любо було почувати себе вільним і незалежним

серед величезної річки, знати, що ніхто не має права більше вами замишляти. Я не міг удержатися, щоб не підстрибнути кілька разів з радощів; але, підстрибнувши втрете, я почув, як плещуть весла. Я затаїв духа; коли це блиснула блискавка, дивлюсь — наші злочинці тут як святі! Вже пристає човен! Обидва — і король, і герцог!

Я відразу перестав крутитися та так і присів на дошки, ледве здержуючися, щоб не заревти з горя.

XXIX. Дурисвіти сваряться.

Король прискочив до мене, ухопив за в'язи та й почав трусити:

— Ага! Ти хотів утікти від нас? Собача!.. Що, надокучило наше товариство?

— Ні, ваша величність, — белькотав я, — зовсім не надокучило. Облиште, будьте ласкаві, ваша величність!

— Ото ж! Кажи зараз, щоб ти вигадав, а то всі кишки з тебе вимотаю!

— Слово чести, я все роскажу... як це сталося, ваша величність. Чоловік, що вів мене за руку, був дуже ласкавий до мене, все казав, що в його торік умер хлопчик, мало не такий завбільшки, як і я, і що йому жалко бачити мене в такій небезпечній оказії. А як усі переполохалися, знайшовши злото, та кинулися до труни, він пустив мою руку: „Тепер“,—каже,—„біжи, не оглядаючись, а то повісять тебе“. Я й побіг. Я рішив, що мені нема чого більше там зоставатися, все одно помогти я не можу. Та й не хотілося, щоб мене повішено, коли можна втікти. От я й біг, скільки сили, аж поки знайшов човен; добившися сюди, звелів Джімові поспішатися, а то мене піймають та повісять. Я

боявся, що вас та герцога немає вже на світі, і страшенно сумував та й Джім. А потім ми страшенно зраділи, як вас побачили, — от спитайтеся в Джіма.

Джім посвідчив, що я кажу правду, але король звелів йому замовкнути.

— Дуже скидається на правду, ще б пак!.. буркнув він і знов почав мене трусити, нахваляючися, що втопить, але герцог спинив його.

— Облиш хлопця, старий ідіоте! Хіба ти сам зробив би инакше? Адже ти не роспитувався про його, як вирвався од їх. Принаймні, я щось не пам'ятаю.

Нарешті король пустив мене й почав лаяти город та всіх у йому людей.

— Краще б ти самого себе добре вилаяв, — одповів герцог. — Ти найбільше цього заробив. З самого початку ти не зробив ні одного розумного вчинку, опріче того хіба, що так спокійно та спритно сказав про ту вигадану синю стрілу. Це була блискуча річ, чиста робота. Вона й обрятувала нас. Як би не це, запаковано б нас до тюрми, аж поки прийшов би багаж тих англійців, а тоді гайда в робочій дім! Але твоя вигадка потягла їх на кладовище; а знайдене злото зробило нам ще більшу послугу. Як би ці пришелепуваті дурні не сказилися та з цікавости не кинулися дивитися всі відразу, довелось би нам сьогодні спати в кравatках, та ще в яких патентованих, довших, ніж треба.

Вони замовкли. Всі зажурилися; потім король каже так замислено, немов до себе:

— Дивно, а ми подумали, що це негри вкрали гроші!

Я так і похолов.

— Еге, — відповів герцог тихо й глузливо, — це правда: „ми подумали"!..

Помовчали з пів хвилини.

— Принаймні, я так думав! — протяг король.

— Навпаки — я це думав! — одповів герцог таким саме тоном.

Король сердито накинувся на його:

— Слухай, Бріджватере, на що ти натякаєш?

— А! вже коли так, — огризнувся герцог, — то дозволь тебе спитатися, на що ти натякаєш?

— Дурниця, — промовив король глузливо, — не знаю, може, ти спав і не знав, що робиш!

Цього разу герцог зовсім сказився:

— Облиш ти ці штуки, — за кого ти мене вважаєш, за дурня, чи що? Чи не думаєш ти, що я знаю, хто сховав гроші в труну?

— Еге, добродію, я в цьому певен, бо ви самі це зробили!

— Брешеш!.. — і герцог кинувся його давити.

— Геть руки! Облиш мене! Я беру свої слова назад...

Герцог, усе держачи короля за горло, відказав:

— Спершу признавайся, що сам сховав гроші, маючи надію втікти від мене цими днями, а потім вернутися й забрати всю торбу собі.

— Стривай хвилинку, герцогу, — відповідай чесно та щиро: як що ти не положив торби в труну, то так просто й кажи, я тобі повірю й попрошу вибачення...

— Ах ти, старий шахраю, — і не думав я їх туди ховати, ти це сам добре знаєш! Ну, що, задоволений?

— Добре, я тобі вірю. Але дай мені відповідь ще на одно питання — тільки не казись і не дави так за горло!.. Чи не мав ти на думці потягти гроші та сховати їх?

Герцог спершу нічого не відказав, а тоді трохи згодом він промовив:

— Однаково, чи була в мене така думка, чи не було, в усякому разі я цього не зробив. А ти не тільки надумав це, але й зробив...

— Щоб я вмер на цьому місці, коли це я! Слово чести! Не скажу, щоб я не хотів цього зробити, бо це була б неправда; але ти... я хочу сказати — хтось попередив мене.

— Це брехня! Ти сам сховав гроші й зараз признаєшся, або...

Він стиснув дужче пальці. У короля забулькотало в горлі.

— Годі, досить, — прохрипів він, — признаюсь!

Я страшенно зрадів, почувши це; мені полекшало.

— Спробуй ще викручуватися, — промовив герцог. — Утоплю тебе, мов собаку! Добре, сиди та пхикай, як дитина, — так тобі й треба після всього, що ти наробив. Я ще не бачив такої ненажерливої акули, — усе б забрав, а я увесь час вірив тобі, немов батькові рідному! І як тобі не сором було стояти тут та слухати, як обвинувачують бідних негрів, і не оступитися за їх ні словом? Я почував, який я був дурний та сміху достойний, повіривши цій дурниці! Щоб

тебе чорт забрав, — розумію я тепер, через віщо ти так обстоював на тому, щоб доложити власними грішми те, чого не ставало: ти хотів забрати навіть ті гроші, що я заробив виставою, одно слово — проковтнути відразу все.

Король боязько відповів, хлипаючи:

— Одначе, герцогу, адже це ти сам хотів докладати гроші, а зовсім не я!

— Цить! Я не бажаю більше з тобою розмовляти! — крикнув герцог. — Тепер бачиш, що з цього сталося: свої гроші вони відняли та ще на додаток і наші всі забрали, нам нічого не зоставили, опріче двох-трьох монет. Іди лягай спати та не смій мені згадувати про докладання грошей, поки й живий!

Король смиренно сховався до шатра і, щоб розважити себе, присмоктався до своєї пляшки; а скоро й герцог узявся до своєї. Не минуло й пів години, а вже вони обидва були п'яні, мов земля; що більше вони п'яніли, то ніжніші ставали один до одного й нарешті захропли, обнявшись. Вони були дуже п'яні, але, скільки я помітив, король добре пам'ятав, що не можна говорити, ніби не він сховав торбу з грішми. Од цього мені стало легко та любо. Звісно, ледве вони захропли, ми з Джімом почали говорити, то я росказав йому все.

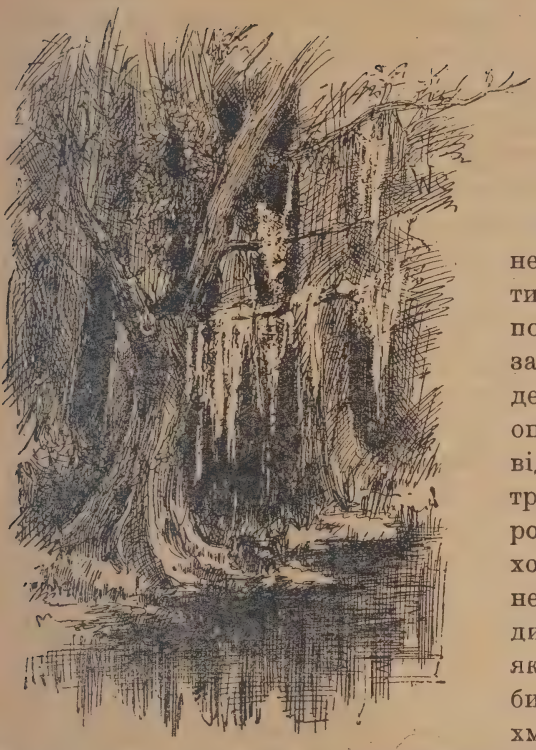

XXX. Джім зник.

Довго після цього ми не зважувалися спинятися ні в одному городі по дорозі. Тепер ми вже запливли далеко на південь, де було тепло, і опинилися дуже далеко від домівки. Нам стали траплятися дерева, поросле еспанським мохом, що висів на гілках, немов довгі сиві бороди. Це був перший мох, який я бачив; він робив ліси такими похмурими та величними. Наші шахраї впевнилися, що небезпека минула, і знову почали грабувати городи, що траплялися по дорозі. Спершу вони прочитали лекцію про тверезість, але ця штука дала їм дуже мало прибутку, не було на що навіть напитися. У другому місці вони почали вчити танцювати, але вони вміли танцювати не краще за ведмедів, то люди зараз же, з початку їх недотепних танців, розсердилися й вигнали їх геть із города. Иншим разом вони почали вчити деклямувати, але не довго деклямували — глядачі посхоплювалися з місць, вилаяли добре декляматорів та й прогнали їх ганебно. Потім вони вкинулися в месмеризм, у місіонерство, лічили, воро-

жили — одно слово, спитували вього потроху. Але, мабуть, їм здорово не щастило.

Принаймні, вони зовсім занепали духом, по кільки день уряд лежали на плоті та все думали, не говорячи ні слова проміж себе, страшно збентежені та заклопотані.

Нарешті вони відразу відмінилися. Почали все вилежуватися рядочком у халабуді, близько присунувши голови одну до однієї, та все про щось шепотіли. Ми з Джімом дуже перелякалися. Не сподобалися нам ці штуки, — видимо, вони наважилися зробити якусь нову діявольську капість, може, ще гіршу за попередні. Стали ми видумувати і так і сяк і рішили, що, мабуть, вони заміряються залізти в чиюсь хату чи в крамницю, або думають робити хвальшиві гроші — одно слово, щось таке. Тут ми зовсім переклякалися й вмовилися, що ні за що в світі не будемо плутатися в такі діла. Ледве щось помітимо, зараз же кинемо їх, — хай з їми буде, що буде — а самі втічемо. Чудово!

Одного разу раненько в-ранці ми сховали пліт у зручному місці, миль на дві нижче малесенького вбогого городу Пайксвіллю. Король вийшов на беріг і звелів нам сидіти, сховавшися, поки він збігає в город та довідається, чи не дійшли туди чутки про королівського камелеопарда. (Ну, думаю собі, запевне, ти збираєшся пограбувати чиюсь хату, а як скінчиш своє діло та прибіжиш сюди — наш і слід захолоне). Він додав, що коли не вернеться до обід, то, значить, усе добре, і тоді ми з герцогом можемо вийти на беріг.

От ми й ждали, не рушаючи з місця. Герцог був у дуже поганому настрої, йому не сиділося спокійно, він, видимо, чогось турбувався. Нам що-хвилини впадало від його за кожну дурницю, нічим йому не догодиш. Напевне, вони до чогось лагодилися. Я був дуже радий, як король не вернувся опівдні — все таки якась одміна, а, може, нарешті й повна одміна становища. І от ми з герцогом пішли в город шукати короля. Після довгої шуканини ми нарешті знайшли його п'яного десь у задній комірчині в якомусь маленькому брудному шиночку. Ціла купа волоцюг дратували його,

глузуючи, а він лаявся та нахвалявся, скільки сили, але такий був п'яний, аж валющий, то й не міг нічого поробити з своїми ворогами. Герцог налаяв його старим дурнем, король огризнувся, й обидва зчепилися навкулачки, а я втік і полетів стрімголов до берега, мов дика коза. Я зрозумів, що треба користуватися з випадку. Тепер уже не скоро вони нас побачать — мене та Джіма. Прибіг я до плота, ледве дихаючи, але радісний та щасливий.

— Джіме, рушай, тепер ми, справді, їх збулися.

Відповіди не було, ніхто не вийшов із халабуди мені назустріч,—Джім зник.

Я крикнув, скільки сили, ще та ще раз... Побіг лісом в один бік, потім у другий, гукаючи та кличучи його, але все даремно—не було мого старого Джіма. Тоді я сів і заплакав з одчаю... Але скоро я знову вийшов на шлях, силкуючись обміркувати, як краще зробити. Тут я зустрів якогось хлопця й спитався в його, чи не бачив він такого чудного на погляд негра,—та й росказав, яка в його одежа.

— Аякже, бачив!—відповів він.

— Де?

— Он там, біля ферми Сайласа Фельпса, за дві милі звідси. Це негр-утікач, вони його піймали. А що, хіба ти його шукаєш?

— От вигадав! Я наскочив на його в лісі годин зо дві перед цим. Він нахвалявся, що випустить мені кишки, як що я крикну, звелів мені лягти й не ворушитися. Я послухався і з того часу лежав там, боячися вийти.

— Ну, тобі більше нема чого боятися,—зауважив хлопець,—його піймано. Мабуть, утік десь з далекого півдня.

— Матиме прибуток той, хто піймав його!..

— Ще б пак! За його обіцяно двісті доларів нагороди. Адже це все одно, що знайти гроші на вулиці.

— Звісно, і я міг би піймати його, як би був більший. Адже я перший побачив його. Хто ж його піймав?

— Якийсь дід, не наш, а чужий, і продав своє право за сорок доларів, бо йому треба було швидче йти звідси, і

він не міг ждати. Подумайте тільки! Я б уже підождав, скільки хочете, хоч сім років.

— Та й я. Але, може, його право більше й не варте, коли він його так дешево продав. Мабуть, тут щось не гаразд.

— Усе гаразд. Я сам бачив оповістку. Там негра описано немов на портреті. І плантацію названо, звідки він утік, десь біля Нового Орлеану. Ні, вже вибачайте, тут діло певне. Нікому не може бути клопоту; я готовий ручитися. Слухай, дай-но мені тютюнцю пожувати...

Тютюну в мене не було, і ми розійшлися. Я вернувся на пліт, заліз у халабуду та й почав обмірковувати. Але нічого не міг надумати путнього. Думав я, думав, аж поки голова заболіла, а все не міг вигадати, як запобігти лихові. Після такої довгої мандрівки, після всього, що ми зробили за-для цих шахраїв, тепер усе загинуло, все зруйновано. В їх стало нахабности зробити з Джімом так гидко й віддати його в рабство на все життя, та ще й на чужині, за яких сорок гидких доларів!

Спершу мені спало на думку, що тисячу раз було б краще за-для Джіма зостатися невільником дома, там, де вся його сім'я, коли вже йому судилося бути в неволі. Чи не написати мені листа до Тома Сойера й попрохати його сказати панні Ватсон, де Джім. Але зараз же я облишив цю думку з двох причин. Насамперед—хазяйка буде обурена його невдячністю—як він посмів утікти від неї—і за кару продасть його кудись далеко; а як що навіть і не продасть, то кожен, звісно, буде гордувати невдячним винним негром. Увесь час вони будуть це показувати Джімові, і бідолаха опиниться в нещасному й пригніченому становищі. Та й, опріче того, подумайте тільки, що̀ станеться зо мною. Всюди розляпають, що Гек Фінн допомагав негрові втікати на волю. Як би мені довелось потім кого-небудь зустріти з того города, я ладен був би згоріти з сорому. От завсігди так: людина зробить гидкий учинок, а потім не хоче терпіти наслідків. Вона думає, що поки ніхто нічого не знає, так і не сором. Так саме й я. Що більше я це обмірковував, то дужче почував я себе гидким, поганим та нікчемним хлопцем. Вже всяко силкувався я зменшити свою провину перед своїми власними очима, запевняючи себе, що мене виховано погано й через те нема чого сподіватися від мене чогось доброго, але совість казала мені: „А чому ти не ходив до недільної школи? Тобі треба було пам'ятати те, чого тебе там учено, пам'ятати, що за такі вчинки з неграми люди потрапляють у геєну огненну"...

Од цієї думки я ввесь тремтів.

Я був страшенно збентежений і ніяк не знав, що̀ мені робити. Коли це в мене майнула думка: напишу я листа. Їй-бо, дивно: мені відразу полекшало, немов гора з пліч упала. Я витяг шматочок паперу, оливець і сів писати, радісно хвилюючися. Ось що я написав:

„Панно Ватсон! Ваш негр Джім, що втік од вас—тут, за дві мили од Пайксвілля, у добродія Фельпса. Він його віддасть, як що ви пришлете обіцяну нагороду".

В мене стало так легко на душі. Я почував себе чистим та вільним од гріха, як іще ніколи зроду. Як гарно, що все так склалося! Адже я мало-мало не загинув та не попався до пекла. Довго я міркував, пригадуючи мандрівку річкою. Ввесь час ми були з Джімом укупі, я бачив його перед себе що-дня та що-ночи, иноді при місячному сяеві та в бурю; ми все пливли, розмовляли, співали та сміялись. Але скільки я не думав, ні за що було мені згадати його лихом; навпаки, я згадав, як часто він стояв за мене на вахті, замість щоб мене будити. А який він був радий, як я обрятувався під час туману, або як я вернувся до його в болото після різанини,—та хіба мало ще бувало яких випадків? Він завсігди звав мене голубчиком, пестив, жалував та робив мені все, що тільки міг вигадати доброго. Нарешті згадав я й той час, як я обрятував його, сказавши, що в нас віспа на плоті. Який же він був вдячний! Говорив мені, що я найкращий друг старому Джімові, єдиний його друг на всьому світі... Тут я випадком озирнувся й побачив свою записку...

Я взяв її, подержав у руці, тремтячи з хвилювання. Адже тут рішалася моя доля на віки. Я це знав. З хвилину я міркував, затаївши духа.

— Так ні ж, не можу... Нехай уже краще піду до пекла!..

Я подер папір на дрібні шматочки.

Страшні думки та страшні слова, але їх було сказано... Я вже більше не боровся, не думав одміняти рішенець. Усі вагання я відразу викинув з голови. Краще знову взятися до поганих учинків. Видно, що це вже така моя доля, а гарні діла не про мене, не так мене виховано. За-для початку я знову силкуватимуся викрасти Джіма з неволі. Як би мені пощастило вигадати щось іще гірше, я б і те зробив неодмінно. Хіба не все одно, коли я вже звернув із шляху чесноти?..

Обмірковуючи, як визволити Джіма, я нарешті надумав таке. Наглядівши острівець, укритий лісом, що був у долині, я підождав, поки зовсім смеркне, поплив туди плотом, схо-

вав його між деревами та й ліг спати. Проспав я всю ніч, прокинувся тільки перед світом, убрався в свою нову одежу, а инше звязав у клуночок, сів у човен та й поплив до берега. Я вийшов трохи нижче за те місце, де, на мою думку, була Фельпсова ферма, сховав свій клунок у лісі, потім налив човен водою, наклав туди каміння та й потопив його, але так, щоб міг знову знайти, як треба буде, за чверть милі від маленького парового млина на березі.

Я пішов шляхом. Дійшовши до млина, я побачив на йому напис: „Бавовняний завод Фельпса“. Так на сажінь

далі роскинулася ферма; але хоч як я витріщав очі—не побачив ні душі, хоч уже й розвиднилося. Мені тільки цього й треба було. Я навіть не бажав нікого зустрівати поки, а тільки роздивитися на місцевість. Я так і намірявся прийти туди з того боку, де город, а не з берега. Обглядівши гарненько всю місцевість, я пішов просто в город. Уявіть собі,— перший, кого я побачив, прийшовши туди, був герцог. Він наліплював на стіну афішу про „нечуване диво“, виставу тільки на три вечори, цілком так, як того разу. Яка нахабність! Я просто наскочив на його, навіть скрикнути не встиг. Він дуже здивувався.

— Здоров! Як ти сюди потрапив? Звідки?—Потім додав радісним задоволеним голосом:—Ну, а де пліт? Схований у доброму місці?

— А я хотів був спитатися про те саме в вашої ясновельможности,—відповів я.

Його веселість трохи зменшилася.

— У мене? З якої речи?

— А ось через віщо. Вчора, побачивши короля в цьому шинку, я подумав, що нам не пощастить затягти його додому іще кільки хвилин, поки він витверезиться. От я й пішов блукати городом, щоб якось скоротити час. Якийсь чоловік дав мені десять центів, щоб я поміг йому переплисти човном річку й привезти назад вівцю. Я згодився. Але як ми тягли її до човна і чоловік дав мені подержати вірьовку, а сам почав її підштовхувати ззаду, вона вирвалася й втікла. Ми за нею. Собаки в нас не було, та нам довелося ганятися за вівцею, аж поки вона знесилилася. Ми її піймали вже на смерканні, і я пішов до плота. Дивлюся — нема його. Ну, думаю, наші, напевне, вскочили в якесь лихо й одплили та ще й забрали з собою мого негра, единого негра, що зостався в мене на світі. А я, бідний, опинився на чужині, й немає в мене більше нічого, ніякої власности та ніяких способів заробити собі на хліб. Сів я та й заплакав. Усю ніч пробув я в лісі... Але що ж сталося з плотом у такому разі? А Джім, нещасливий Джім!..

— Чорт би його взяв, я нічого не розумію, цеб-то не знаю, куди дівся пліт. Виходить, що цей старий дурень зробив одну справу й мав за неї сорок доларів, але тоді, як ми знайшли його в шинку, волоцюги вже пропили з ним усі гроші й пограбували його до шнира. Нарешті, привівши його додому в-ночі й побачивши, що немає плота, я сказав йому: „цей маленький поганець украв нашого плота й покинув нас, попливши далі“...

— Ну, от—кинув би я негра, единого свого негра, увесь мій маєток!

— Про це ми й не подумали. Річ у тому, бачиш, що ми звикли дивитися на негра, як на нашу власність,—еге, саме так, хіба мало ми через його натерпілись лиха? Побачивши, що пліт поплив, а ми опинилися немов раки на мілині, ми зважилися ще раз спробувати щастя з „Камелеопардом". З того часу я й тиняюся. В горлі в мене пересохло, немов у порохівниці. А де твої десять центів? Давай лише їх сюди!

Грошей у мене було досить, і я, не сперечаючися, дав йому десять центів, тільки просив купити за їх щось попоїсти й поділитися зо мною, бо більше в мене грошей немає ні шеляга, а я ще й кришки не їв з учора.

Він помовчав, потім одразу накинувся на мене:

— А що, цей негр зрадить нас—як ти думаєш? Нехай тільки насмілиться, ми його одлатаємо!

— Як же він може зрадити? Адже він утік!

— Ні, той старий дурень продав його й зо мною навіть не поділився,—усі гроші пропив...

— Продав?—скрикнув я та й почав плакати.—Адже це був мій власний негр, то й гроші мої! Де ж він? Куди подіто мого негра?

— Годі, негра ти не вернеш, даремно ти розрюмався. Слухай, хлопче—невже ти зважився б ізрадити нас? Дурнем я буду, як що звірюся тобі... Ну, а як що ти насмілишся нашкодити...

Він спинився, і, їй-бо, я ще ніколи не бачив його таким гидким, як у цю хвилину. Я все стогнав та журився.

— Нікого я не буду зраджувати: тепер мені не до того, я повинен іти шукати свого негра...

Герцог, здавалося, був дуже роздратований, стояв, насупивши лоба із своїми афішами на руці.

— Стривай, я щось скажу тобі,—промовив він нарешті.— Ми будемо тут три дні. Як що ти обіцяєш не шкодити нам і негрові цього не дозволиш, то я вже скажу тобі, де ти можеш його знайти.

Я, звісно, обіцявся.

— Один фермер, звуть його Сайлас Ф...,—тут герцог відразу спіткнувся на половині слова. Як бачите, він хотів мені сказати всю правду, та одмінив свій замір. Звірятися мені він не хотів, йому треба було тільки збутися мене, щоб я не перешкоджав йому аж три дні.—Так от,—казав він далі,—негра купив один чоловік, на ймення Абрам Фостер,—добре пам'ятай: Абрам Фостер, живе він за сорок миль звідси по дорозі до Лафаету...

— Добре,—сказав я,—туди можна дійти за три дні, я піду сьогодні ж по обіді.

— Ні, ти підеш зараз же; тільки гляди, не гай часу та дорогою не лови гав. Держи язик за зубами та йди собі наперед, і тоді ми тебе не займемо, чуеш?

Я тільки й ждав цього наказу, цього я й силкувався досягти. Мені неодмінно треба було бути зовсім вільним, щоб почати виконувати свій план.

— Ну, йди, — сказав герцог, — можеш росказати добродієві Фостерові, чого тобі треба. Може, тобі й пощастить упевнити, що Джім твій власний негр, — адже є такі дурні, що не вимагають ніяких документів, принаймні я чув, що є тут такі на півдні. Покажеш йому оповістку й, може він повірить, як що ти виясниш йому, за-для якої мети це все було зроблено. Тепер іди й кажи йому все, що забажаеш, тільки гляди, не ляпай язиком, поки дійдеш.

Я попращався з ним і пішов дорогою. Я не озирався, але почував, що він мене пильнував. З обережности я пройшов просто цілу милю, не звертаючи, а потім кинувся назад лісом до Фельпсової ферми. Я надумався що найкраще зараз же почати свою справу, не гаючись: адже треба було перестерегти Джіма, щоб і він мовчав, аж поки зникнуть звідси ці поганці. Не хотілося мені мати з ними діла. Я довідався від їх про все, що мені треба було, і тепер бажав зовсім одрізнитися від цього товариства.

XXXI. Я вскочив!

Як я приїшов на ферму, там було тихо та любо, немов у неділю; сонце пекло немилосердно, всі пішли на поле на роботу. В повітрі гули хрущі; од цього гудіння завсігди здається, немов усе повмирало навкруги; а як повійне вітрець та зашелестить листям, вам зробиться так сумно, немов духи шепочуться, духи тих людей, що повмирали давно-давно,—і здається вам, ніби про вас вони шепочуться... Звичайно, в такі хвилини мені теж хочеться вмерти та й відразу збутися усього клопоту й усіх турбот.

У Фельпса була невеличка плантація бавовнянику; вони всюди однакові: широкий двір, обгорожений тином, перелаз з дубків, підпиляних та складених один на один, немов кухви, не однакові завбільшки, щоб можна було лазити через паркан. Ці східці ще допомагають жінкам сідати на коня. На широкому подвір'ї видко де-не-де кущики трави, але здебільшого воно зовсім гладеньке та голе, немов старий бриль витертий. На дворі великий рублений будинок за-для хазяїнів, тоді кухня з широким рундуком, що однав її з будинком. За кухнею комора, теж рублена. Далі три невеличких

хатинки про негрів, збудовані вряд; тоді прачкарня окремо біля заднього паркану та деякі господарські будівлі. Біля дверей прачкарні стоїть ящик з попелом та великий казан, — у йому золять сорочки. Біля кухні ослін, діжка з водою, тиква на воду; на сонечку спить собака, а там далі простяглося ще кільки собак. У кутку в дворі зо два, чи зо три гіллястих дерева, біля паркану кілька кущів смородини та агрусу, по той бік паркану сад та грядки з гарбузами, а далі починається плантація бавовнянику. За полем ліс.

Я обійшов навкруги, здерся задніми східцями біля прачкарні й пішов до кухні. Пройшовши кілька ступнів, я почув, як глухо гула прядка, то стихаючи, то голосніше. Тоді мені ще дужче схотілося вмерти, — на мою думку, це найсумніший згук на світі.

Я пішов далі. Певного плану в мене не було. Я здався на свою долю: а, може, вона мене обрятує у скрутну хвилину!

Як я вже доходив до кухні, встав один собака, за ним другий та й кинулися на мене. Звісно, я спинився й вирячив на їх очі, не ворушачись. І зняли ж вони гавканину!.. В одну мить я став ніби віссю з колеса, а вони спицями. Штук із п'ятнадцятеро їх зібралося круг мене. Простягши шиї та носи, вони страшенно гавкали та вили. Та ще нові все прибували звідусіль, перескакували через паркани, вилазили з усіх куточків та все летіли на мене.

З кухні вискочила негритянка з качалкою в руках.

— Геть, Тигре! Геть, Споте! Цить!

Вона луснула качалкою спершу одного, потім другого пса. Вони відскочили, виючи, а за ними одбігли инші; а через хвилину, дивлюся, мало не вся зграя вернулася назад, виляючи хвостами та лащучись до мене. Собака не злісна тварина.

За негритянкою висипали з кухні — маленька чорна дівчинка та два чорних хлопчаки в самих сорочечках. Вони вчепилися матері в спідницю й визирали звідти переляканими оченятами. Але ось з будинку бігцем вибігла біла жінка, років сорока п'ятьох або п'ятидесятьох, з веретеном

у руках, а за нею білі дитинчатка. Вона приязно всміхалася й кричала:

— Це ти? Нарешті!

Не подумавши навіть, я відповів:

— Еге, це я...

Вона кинулася мені на шию, цілувала, обнімала, потім почала стискати за обидві руки. Сльози так і капали їй з очей. Здавалося, що й краю не буде пестощам та обіймам.

— Ти, одначе, ні трошки не скидаєшся на свою матір, — промовила вона. — Ах, яка ж я рада, що тебе бачу, голубчику мій! Діти, це ваш брат уперших, Том — привітайтеся з ним! — звернулася вона до дитинчат, що виглядали в неї з-за спідниці. Але дитинчата похилили голови, засунули пальці в рот і сховалися ще глибше в її сукні.

— Лізо! — скрикнула вона. — Дай йому чогось гарячого поснідати, та швидче гляди! Чи, може, ти вже їв на пароплаві?

Я відказав, що снідав на пароплаві. Тоді вона пішла до будинку, ведучи мене за руку, а дитинчата бігли позад нас. Там вона посадила мене на продертий стілець, а сама сіла навпроти на низенькому ослінчику, взяла мене за руки й заторохтіла:

— Ну, от тепер я можу до-схочу надивитися на тебе, а як мені давно цього хотілося! Нарешті. А ми ждемо тебе вже днів зо два. Через віщо ти так запізнився, чи не трапилося якого лиха з пароплавом, — сів на мілке, чи що?

— Еге, ма-м, пароплав...

— Годі, не говори так, називай мене просто — тьотя Саллі. Де ж він сів на мілину?

Я не міг зміркувати добре, що мені відповідати, бо не знав, звідки повинен був прийти пароплав, — згори, чи знизу, але часто мені щастить угадувати, так і тепер щось мов сказало мені, що пароплав приймов знизу вгору, в напрямку до Орлеану. Я зміркував, що мені треба вигадати якесь назвище, або вдати, що я забув його. Коли це мені шибнула до голови щаслива думка.

— Ні, мілина що? Це дурниця, нас це не дуже забарило. А от инше трапилося: в нас розірвався циліндер.

— Ой, лишенько! Нікого не вдарило?

— Ні, ма-м, тільки негра вбило.

— Ну, це ще добре, а то буває, що й людей убиває! Он перед двома роками, на різдво, твій дядько Сайлас їхав з Нового Орлеану старим пароплавом Лалла-Рук; там теж щось розірвалося в машині й скалічило чоловіка. Здається, він потім умер. Він був баптист. Твій дядько Сайлас знав у Батон-Ружі одну сім'ю, що була дуже добре знайома з його родичами... Еге, тепер згадую, — він, справді, вмер. У його почалася гангрена, і треба було йому одрізувати. Але це його не обрятувало. Він увесь посинів і вмер, сподіваючися воскреснути в новому житті. Кажуть, цікаво було на його подивитися. А чи знаеш? — твій дядько що-дня їздив у город по тебе й сьогодні пішов, — я жду його що-хвилини. Одначе ти повинен був зустріти його: такий підстаркуватий чоловік з...

— Ні, я нікого не бачив, тьотю Саллі. Пароплав пристав саме вдосвіта. Я зоставив свій багаж на барці, а сам пішов блукати городом та біля города, щоб скоротити час та не прийти сюди вдосвіта. От і сталося, що я прийшов з другого боку.

— Кому ж ти віддав свій багаж до схову?

— Та нікому.

— Ах, дитино! Вкрадуть же!

— Не думаю, — я його добре сховав.

— Яким же способом ти так рано снідав на пароплаві?

Я почув себе дуже ніяково; одначе викрутився.

— Капітан помітив, що я стою на чардаці, та й порадив мені поснідати перед тим, як уставати з пароплаву. Він повів мене в каюту за офіцерський стіл, і я під'їв.

Мені ставало так ніяково, що я слухав її питання неуважно. Уся надія в мене була на дітей. Я думав одвести їх набік і випитати трошки, щоб довідатися нарешті, хто я такий. Але я не міг визволитися ні на хвилинку: добродійка Фельпс усе базікала, не зупиняючись. У мене навіть холодний піт виступив на лобі, як вона сказала відразу:

— Що ж це я плещу дурниці, — адже ти ще нічого не росказав мені ні про сестрицю, ні про кого з наших! Ну, кажи, оповідай усе, що знаєш про їх, про кожного з-окрема: як вони живуть, що роблять, чи здорові, що веліли переказати, — одно слово, все, що згадаєш!

Ну, вскочив я цього разу, здорово вскочив! До цієї хвилини щастя не покидало мене, але тепер мене загнано на слизьке — нікуди вже не вискочиш. Я побачив, що безнадійно тягти далі, треба облишити всі вигадки, ні до чого вони не здатні. От знову випадок, подумав я, коли треба набратись духу й зважитись сказати всю правду. Я вже роззявив рота, але в ту ж мить господиня схопила мене за плечі й штовхнула за ліжко.

— Дядько йде! — прошепотіла вона, — нахили голову нижче, от так, тепер тебе не видко!.. Не вилазь та не подавай голосу, я його одурю. Діти, не смійте говорити ні слова

Ну, думаю, от тепер уже я пропав! Та не було чого робити, треба було сидіти тихо та бути готовим до того, щоб стерпіти грозу, як вона вдарить.

Одним оком мені пощастило глянути на старого джентльмена, як він увійшов у світлицю, потім зараз же його затулило ліжко. Добродійка Фельпс кинулася до його.

— Ну, чи приїхав же хлопець?

— Ні,—відказав чоловік.

— Ой горенько!—скрикнула вона,—і що таке могло статися з їм?

— Не розумію, — сказав старий, — признаюся, мене це таки турбує.

— Турбує! А я просто перестаю щось розуміти! Він повинен був приїхати, а ти розминувся з їм по дорозі,—я знаю напевне, що це так: у мене прочуття.

— Годі, Саллі, я не міг із ним розминутися, ти це знаєш.

— А що скаже сестра? Він повинен був приїхати, ти розминувся з їм! Він...

— Ах, не турбуй мене, я й без того турбуюся. Просто не знаю, що й робити. Нічого не можу вигадати, і, по правді сказати, я боюся страшенно... Навіть надії нема діждатися його сьогодні! Він не міг зо мною розминутися. Саллі, це щось страшне, просто щось страшне! Щось трапилося з пароплавом, напевне!

— Ах, Сайласе!.. Глянь туди на шлях!.. так ніби йде хтось.

Він кинувся до вікна, що було в головах у ліжка, і це дало добродійці Фельпс випадок, якого вона дожидалася. Вона швидко нахилилася, виштовхала мене з-за ліжка, і я вийшов насеред хати, а як старий одвернувся од вікна, вона стояла, широко всміхаючися, а я біля неї збентежений, тихенький, увесь укритий потом. Старий джентльмен витріщив на мене очі.

— А то хто?—спитався він.

— А як ти думаєш,—хто?

— Не в'являю собі!..

— Том Сойер!

Їй-бо, я мало не пішов з дива крізь землю!.. Але тут уже не час було міркувати; старий схопив мене за руки та й почав трусити, трусити не перестаючи, а господиня так і стрибала навкруги нас, плачучи та сміючись з радощів. Почалося розпитування про Сіда, про Мері, та про всіх Томових.

Але все таки їхня радість була ніщо, як що рівняти до моєї. Я немов на світ знову народився, — такий я був щасливий, довідавшися нарешті, хто я. Промучено мене зо дві години; я встиг наговорити їм сім мішків гречаної вовни про свою сім'ю, цеб-то про Томову сім'ю, цілу торбу всяких пригод та небулиць. Я вияснив також, як у нас розірвався циліндер у тому місці, де впадає Біла річка, та як ми три дні його лагодили. Усе це росказано було так доладу, що вони всьому повірили.

Тепер я почував себе, з одного боку, дуже гарно, а з другого—досить ніяково. Правда, зробитися Томом Сойером мені було дуже легко та до вподоби, одначе тільки до деякого часу. Скоро я почув, як шумить пароплав, що йшов проз нас униз за водою, і в мене майнула думка, — а що коли Том Сойер приїхав уже пароплавом? Що, як він зараз увійде сюди й гукне мене на ім'я перше, ніж я встигну показати йому, що треба мовчати? Ні, це не добре, я зовсім цього не хочу. Треба зараз же піти шляхом та й перестріти його. От я й сказав господарям, що поїду по багаж. Старий хотів провести мене, але я просив його не турбуватися, сказавши, що конем я сам умію правити.

XXXII. Том Сойер.

Я сів у возик і поїхав у город. Уже на половині дороги, дивлюсь, їде мені на зустріч другий возик, а в йому сидить —Том Сойер! Я зупинив коня, підождав, поки він під'їде до мене, і крикнув: „Стій!“ Він і зупинився, роззявивши рота, та так і скам'янів; потім ковтнув разів зо два, зо три, так немов у його в горлі пересохло, і нарешті промовив:

— Я, здається, ніколи не робив тобі зла! Ти це сам знаєш... чого ж ти прийшов з того світу лякати мене?

— Я зовсім не прийшов з того світу, я навіть і не вмирав!—одповів я.

Почувши мій голос, він трохи підбадьорився, але все ще не міг заспокоїтися.

— Не дури мені голови, будь ласкав! Слово чести, що ти не дух?

— Слово чести—ні!

— Так як же,—не розумію... Адже тебе вбито?

— І не думав мене ніхто вбивати: це я їх одурив!.. Сідай сюди, помацай мене, коли не віриш.

Він торкнувся до мене, і це його впевнило; він так зрадів мені, що не знав, що й робити з радощів. Звісно, він

зараз же забажав довідатися про все, як і що,—адже це не мала пригода та таємнича яка! Звісно, його брала цікавість. Але я сказав, що поки не буду про це починати розмови, звелів його візникові підождати, а сам од'їхав далі з Томом і росказав йому, в якому я опинився становищу. Що мені тепер робити?

— Дай подумати хвилинку,—відповів він,—а, може, що-небудь і вигадаю!—Нарешті він каже:

— Добре, тепер я знаю, що робити. Візьми мій куфер у свою бричку, так немов він твій власний, та гляди, забарися трохи, їдь тихше, щоб приїхати туди не раніше, ніж треба, а я вернуся до міста та звідти знов приїду, щоб приїхати на ферму на півгодини пізніше за тебе. Спершу удай, ніби мене знаєш.

— Добре,—сказав я,—тільки стривай, є ще дещо, і цього ніхто не знає, опріче мене. Там є негр, якого я хочу викрасти з неволі,—звуть його Джім,—Джім старої панни Ватсон.

— Як!—скрикнув він,—Джім тут!..

Він знову замислився.

— Я знаю, що ти мені відповіси,—казав я далі.—Ти скажеш, що це низький, гидкий учинок, але що ж із цього,—такий уже я є! Я постановив неодмінно викрасти його, через це прошу тебе мовчати та не перешкоджати мені. Згожуешся?

Очі в його так і засвітилися з радощів.

— Я допоможу тобі викрасти Джіма!—скрикнув він.

Я був уражений!... Немов у мене хтось стрельнув над вухом... Таких дивних річей я ще не чував,—признаюся, після цього Том досить утратив у моїх очах. Мені навіть не вірилося, щоб це була правда. Том Сойер краде негрів!

— Дурниця!.. Ти шуткуеш!

— Зовсім не шуткую!

— Ну, добре, у всякому разі, шуткуеш ти, чи ні, а як почуеш щось про негра-втікача, не забудь, що ти нічого про його не знаеш і я теж.

Ми перенесли куфер до моєї брички. Том поїхав своєю дорогою, а я своєю. Ну, звісно, я зовсім забув, що мені треба їхати тихо, і приїхав додому далеко швидче, ніж треба було, як що зважити простір між фермою та городом. Старий фермер саме стояв на порозі.

— Скажіть, будьте ласкаві,—скрикнув він,—це дивно! Хто б міг подумати, що ця кобила здатна на такий подвиг! А ми й не знали, що вона така моторна. І навіть мила нема ні трішечки... Надзвичайно!.. Тепер я не візьму й ста доларів за конячку, слово чести—не візьму! А був час, коли я ладен був збути її за п'ятнадцять, думаючи, що вона більше й не варта.

От усе, що він сказав. Це був надзвичайно добрий, простодушний дідок,—я такого ще й не бачив. Та й не мудро: адже він був фермером і проповідником—усе вкупі: у його була невеличка рублена церква за плантацією. Він збудував її власним коштом. У тому ж будинку була й школа. Він ніколи не брав ні копійки за свої проповіді. Опріче його, були в окрузі й інші фермери-проповідники: такий звичай на півдні.

Через пів години Томів візок під'їхав до східців на паркан; тьотя Соллі побачила його, бо він спинився недалеко, всього сажнів за п'ять-шість.

— Он іще хтось приїхав,—сказала вона.—Хто б це міг бути? Здається, незнайомий... Джіммі—сказала вона до одного з дітей,—біжи до Лізи та скажи їй, щоб поставила ще на одного чоловіка тарілок до обіду.

Всі повибігали на ганок,—чужа людина тут диво, не часто приїздять незнайомі, і як хто з'явиться, то всі цікавляться ним не менше, ніж жовтою пропасницею. Том зійшов по східцях і пішов до будинку; бричка вже тим часом їхала назад шляхом, а ми стовпилися всі на порозі. Том був убраний дуже добре, до того ж опинився перед великою публікою,—це завсігди підбадьорювало Тома Сойера. В таких випадках він завсігди умів з шиком поводитись! Не такий він був хлопець, щоб іти двором боязько, немов овечка

він ішов спокійно, поважно. Підійшовши до нас, він гарненько зняв бриля.

— Ви добродій Арчабальд Нікольс, як що не помиляюся,—почав він.

— Ні, мій любий, я повинен тобі сказати, що візник тебе одурив; ферма Нікольса там далі, за три милі звідси. Але нічого, заходь до нас!

Том озирнувся на шлях і сказав: „Пізно занадто, візник уже зник".

— Еге, він поїхав, сину мій, а ти увіходь та пообідаєш із нами; потім ми звелимо запрягти конячку й довеземо тебе до Нікольса.

— О, я не хочу вас турбувати, мені сором... я й пішки дійду.

— Ми цього ні за що не дозволимо. У нас на півдні так не роблять. Увіходь же, будь ласкав!

— Неодмінно,—додала тьотя Саллі,—за-для нас це зовсім не важко, ні трішечки. Ти повинен зостатися. Адже тут далеко, аж три милі шляхом по пилу. Та й потім, я

вже звеліла поставити тобі тарілки, ти нас образиш. Увіходь, не соромся—будь так, як дома.

Том подякував дуже звичайно, і нарешті допрохалися, щоб він увійшов. Він вияснив, що приїхав із Гіксвіллю в штаті Огайо, а звуть його Віл'ям Томпсон,—сказавши це, він знову вклонився й почав базікати, вигадуючи всяку всячину про Гіксвілль та про його городян, а я починав уже трохи турбуватися та силкувався додуматися, яким способом це все допоможе мені виплутатися з лиха? Коли це відразу він нахилився та й цмокнув тьотю Саллі просто в губи, потім спокійненько сів знову на своє місце, базікаючи далі, немов нічого й не трапилося. Але тьотя Саллі схопилася, мов опечена, витерла собі губи долонею й крикнула:

— Ах ти, нахабне собача!

Він удав, що ніби ображений.

— Я дивуюся вам, пані...

— Ти див... за кого ж ти мене вважаєш? Що це значить? Як ти смів цілувати мене?

— Нічого не значить,—промовив він покірно,—я не мав нічого поганого на думці. Я... я думав, що вам це сподобається?

— Ах ти ж, дурню!—вона схопила веретено й ледве вдержалася, щоб не вдарити Тома.—Звідки ж ти взяв, що мені це сподобається?

— Їй-бо, не знаю. Тільки мені сказано, що ви зрадієте...

— Той, хто сказав тобі таку дурницю, божевільний! Зроду не чула нічого такого! Хто сказав?

— Та всі говорили, добродійко.

Більше вона не могла стерпіти: з очей у неї сипались іскри, пальці скривилися, немов вона збиралася видряпати йому очі.

— Хто такі „всі"?—скрикнула вона.—Мабуть, якісь йолопи! Швидче кажи—хто?

Він устав і збентежено м'яв у руках свого бриля.

— Мені дуже жалко, я, їй-бо, не думав... Мені всі говорили це саме, всі без винятку. Звеліли вас поцілувати й сказали, що ви будете раді. Дуже шкодую, добродійко, що так сталося, і більше не буду, їй-бо, не буду!..

— Чуєте—він не буде, не буде! Ще б пак!

— Ні, слово чести, ніколи більше не буду цілуватися з вами, аж поки ви самі попросите.

— Щоб я тебе просила?! Ну, признаюся, я зроду не бачила такої нахабности! Цього від мене не діждешся, хоч би тобі довелося прожити стільки, як Мафусаїлові.

— Ну, це мене дуже дивує,—сказав він.—Просто не можу зрозуміти, що це таке. Мені всі казали, що ви зрадієте—я й повірив. Але...—він озирнувся навкруги, немов шукав прихильного погляду,—очі його спинилися на старому джентльменові, до його він і вдався.

— Хіба ви не думали, що це їй сподобається, як я її поцілую?

— Ні, не знаю... ні, я... я, вдається, цього не думав.

Том повернувся до мене й сказав:

— Томе, хіба ти не думав, що тьотя Саллі обніме мене й скаже: „А! Сід Сойер!..“

— Сіде!—скрикнула вона, перепиняючи його й кидаючися до його,—ах, ти ж безсоромний! Ну, чи можна ж так людей дурити!—і вона кинулась його обнімати, але тепер уже він одштовнув її.

— Ні, тепер я сам не хочу, поки ви не попросите в мене дозволу..,

Звісно, вона засміялася й почала його обнімати та цілувати без кінця, потім віддала його старому джентльменові. Як вони трошки заспокоїлися, вона зауважила:

— От так несподіванка! А ми тебе зовсім і не ждали! Сестра не писала мені, що хто-небудь іще приїде, опріче Тома.

— А це через те, що, справді, ніхто не мав їхати до вас, опріче Тома, але я так просив, так докучав, що вона теж пустила мене в останню хвилину. Пливучи пароплавом, ми з Томом надумали зробити несподіванку, — він приїде сюди раніше, а я з'явлюся потім, і ми вдамо, ніби ми чужі, не знаємо один одного. Але це була помилка, тьотю Саллі чужій людині тут не дуже раді!

— Ще б радіти такому нахабному собачаті. Сіде! Тебе варт би було посмикати за вуха! Я не пам'ятаю, щоб коли так дуже обурювалась. Подумайте тільки, яку кумедію заграли! Признаюся, я зовсім здуріла, як ти цмокнув мене...

Обідали ми на ґанку поміж будинками та кухнею; на столі наставлено було стільки страв, що можна була нагодувати сім таких родин, та все свіже, гаряче — не то, що наше тверде м'ясо, що пролежало цілу ніч у мисці в сирому льоху та скидається на стару підошву.

По обіді почалися розмови без кінця; ми з Томом увесь час наторошували вуха, але даремо: ніхто ні слова не сказав про негра-втікача, а ми боялися самі роспитуватися. У-вечорі за вечерею один з маленьких хлопчиків спитався:

— Тату, чи можна мені з Томом та з Сідом піти подивитися на виставу.

— Ні, — відповів старий, — я думаю, що не буде ніякої вистави, а як би вона й була, то я не дозволю вам іти. Негр-утікач росказав Бертонові та мені, що це таке, ця скандальна вистава, а Бертон обіцяв росказати иншим, то я думаю, що вони ще раніше виженуть з города цих нахабних волоцюг.

Так і є — сталося! але я цьому не був винен. Ми з Томом повинні були спати в одній хаті, на одному ліжку. Вигадавши, ніби ми втомилися, ми сказали господарям на добраніч та й пішли спати зараз же по вечері, а потім вилізли з вікна, дряпаючись по громозводові. Я не думав, щоб хтось міг перестерегти короля з герцогом, то коли я не поспішуся й не перестережу їх про те, яка їм погрожує небезпека, вони, напевне, вскочать у халепу.

По дорозі Том оповів мені про все, що трапилося без мене; як усі думали, що мене зарізано, як скоро зник батько й не вертався більше, якого переполоху наробила Джімова втеча. А я теж росказав Томові все про шахраїв, що грали „Камелеопарда", та дещо про нашу мандрівку на плоті. Прийшовши в город, ми пішли на головну вулицю, — було не більше, як половина дев'ятої. Коли це, дивлюся — біжить розлютована юрба з смоляниками, б'ючи в бляшані сковороди

та граючи в сурми; ми відскочили набік, щоб дати їм дорогу, і як юрба проходила проз нас, ми побачили короля та герцога, що сиділи верхи на дрючках, цеб-то я догадався, що це король та герцог, хоч їх умазано було в дьоготь та вкачено в пір'я, що аж вони втратили людський образ і скидалися на пару величезних, велетенських малп. Боляче мені було дивитися на це; в мене серце боліло за нікчемних шахраїв, я вже не міг на їх сердитися. Страшна доля! Люди можуть бути иноді страшенно жорстокі один до одного...

Ми побачили, що вже пізно, допомогти не можна, і почали роспитуватися в людей, як це все сталося. Нам роска-

зано, що всі йшли на виставу, не даючи й навзнаки, що щось має бути; з найневиннішим виглядом посідали на свої місця й сиділи спокійно, аж поки король почав перекидатися та стрибати на сцені; тоді хтось подав гасло, всі глядачі посхоплювалися з місць і кинулися на акторів.

Зажурені попленталися ми додому; ніколи ще я не почував себе таким збентеженим, пониженим та винним, хоч, по правді кажучи, нічого не зробив поганого. Але так завсігди буває, ріжниці немає: чи винні ви, чи ні, а сумління все одно вас мучить. Як би сумління було собакою, я взяв би його та й отруїв, не гаявшись. Це сумління бере страшенно багато місця в середині в людини, а користи з його мало. Том говорить те саме.

XXXIII. Хлівчик біля прачкарні.

Ми обидва замовкли та замислились. Нарешті Том каже мені:

— Слухай, Геку, які ми дурні, що раніше не могли догадатися. Б'юся об заклад, що я знаю, де сховано Джіма.

— Та ну!? Де ж?

— А в твій халабуді, де ящик з попелом. Як ми сиділи за обідом, хіба ти не бачив, як негр поніс туди їжу.

— Еге, бачив.

— А як ти думаєш, кому то їжа?

— Собаці.

— Я й сам так думав спершу, а виходить, що ні.

— Через віщо?

— Через те, що там була, між иншим, скибка кавуна.

— Я теж помітив. Дивно справді, як це я не зміркував, що собака не їсть кавуна.

— Увіходячи, негр одімкнув колодку, а вийшовши, знову замкнув її. Потім він приніс ключ і віддав дядькові, як ми вставали з-за столу. Кавун доводить, що в хижці замкнено людину; а колодка доводить, що там в'язень. Не можливо ду-

мати, щоб було два в'язені на маленькій плантації, де всі такі добрі та ласкаві. Бранець не хто инший, як Джім. А тепер ти подумай гарненько й вигадай план, як би нам викрасти Джіма. І я вигадаю, потім ми виберемо той, який здасться кращий.

Що за голова в цього хлопця! Як би мені таку голову, як у Тома, я не проміняв би її ні на герцогський титул, ні на становище штурмана, ні навіть на клоунство в цирку, — одно слово, ні на віщо в світі!

Я почав обмірковувати план, але тільки з нічого робити; я дуже добре знав, що Том вигадає далеко кращий.

— Готово? — спитався Том трохи згодом.

— Еге, — відповів я.

— Ну, кажи, в чому сила.

— Мій план ось який. Ми легко можемо впевнитися, чи, справді, там замкнено Джіма, потім завтра в-ночі витягнемо мій човен і приведемо пліт з острова і в першу ж темну ніч украдемо ключ у старого з кишені, як він ляже спати, та й попливемо плотом, забравши Джіма. В-день будемо ховатися, а в-ночі пливтимемо, — цілком так, як ми робили з ним попереду. Чи добрий мій план?

— Чи добрий? Звісно, був би добрий, та вже занадто він простий. Нема в йому нічого такого закрутькуватого. Ну, що з такого плану, в якому так мало труднацій! Про нас навіть не говоритимуть, Геку.

Я не відповів ні слова, бо й не сподівався, щоб він мене похвалив.

Але як він росказав мені свій, я зараз же зрозумів, що його план такий цікавий, що варт п'ятнадцятьох моїх, і так саме, як мій, зробить Джіма вільною людиною. Та ще й на додаток станеться так, що нас усіх може вб'ють.

Так от я був дуже задоволений, і ми постановили зараз же почати. Нема на що росказувати вам тепер, з чого складався цей план. Я знав, що Том буде всіляко одміняти його, додаючи все нові та нові вигадки, де тільки можна.

Одно було рішуче постановлено: Том Сойер береться за справу серйозно и справді збирається помогти мені викрасти негра з неволі. Це вже занадто! Ось хлопець із поважаної сім'ї, добре вихований, гарну славу має, розумний, дечого вчився, а не те що невіглас, а тим часом, одкинувши всякі гордощі та справедливість, він плутається в таку справу, ганьбить себе та свою сім'ю... Цього я ніяк не міг зрозуміти. Це ганебно, та й годі. Я почував, що повинен спинити його, умовити, бути йому справжнім другом, примусити його облишити таку справу, — одно слово, обрятувати його. Я почав був умовляти його, але він не дав мені скінчити.

— Здається, я знаю, що роблю, — відповів він, — я завсігди знаю, що роблю.

— Це правда.

— Хіба я не сказав тобі, що поможу викрасти негра?

— Еге!

— Ну, так що ж тут говорити?

На цьому справа скінчилася, і я вже не відповідав. Яка ж користь була сперечатися? Раз він що скаже, то вже неминуче своє зробить. Але я все ж не міг зрозуміти, як він згоджується на такий учинок.

— Як ми прийшли додому, на фермі було тихо та темно всюди. Ми пішли до хлівчика, де стояв ящик з попелом, та й почали на його роздивлятися. Пройшли ми двором навмисне, щоб спробувати, як нас зустрінуть собаки. Але вони нас знали й не загавкали. Дійшовши до хижки, ми оглянули її спереду та з боків. З того боку, якого я не бачив попереду (з північного), ми знайшли квадратове віконце, що було досить високо, забите впоперек тільки однією дощечкою.

— Ось пролаз! — сказав я. — Дірка досить велика задля того, щоб Джім міг пролізти, як що ми зірвемо цю дошку.

— Це просто, як двічі два—чотирі. Занадто легко! А я мав надію, що ми знайдемо шлях трохи складніший за цей, Геку Фінне!

— Ну, добре!—зауважив я.—Чи не краще буде в такому разі випиляти частину хижки, як я зробив перед тим, як мене зарізано,—пам'ятаєш?

— Еге, це, може, й краще, принаймні таємничо, турботно й цікаво,—згодився він.—Але б'юся об заклад, що ми можемо знайти спосіб ще складніший. Поспішатися нема чого, будемо придивлятися.

Між хлівчиком та парканом до задньої стіни хлівчика було щось прибудовано з дощок. Воно було завдовшки таке, як і хлівчик, але вузеньке, не більше як шість футів завширшки. Двері в його були з південного боку та замикалися колодкою. Том підійшов до казана за-для лугу, понишпорив навкруги й приніс залізний дрюк—той, що їм підважувано покришку. Ним він підняв одну завісу, ланцюг упав;

ми увійшли в середину й засвітили сірник, зачинивши за собою двері. Виявилось, що будівлю тільки притулено до хлівчика, а дверей з неї туди не було; долівка в їй була земляна, і на їй валялася ціла купа всякого мотлоху: іржаві лопатки, сапи й нарешті поламаний плуг. Сірник погас, ми вийшли, наділи знову завісу, і двері знов були замкнені не гірше, ніж попереду. Том сяв з радощів.

— Ну, тепер усе гаразд!—скрикнув він.—Ми підкопаємось. Це візьме з тиждень.

Ми вернулися додому. Я пройшов задніми дверима. Мені треба було тільки потягти за ремінець з волячої шкури, що був замість клямки. Двері тут не замикалися, але Томові здалося це не дуже романично; він неодмінно хотів улізти в вікно громозводом. Але спробувавши видряпатися разів зо три й падаючи що-разу (в-останнє він мало не розтрощив собі голови), він нарешті зважився облишити цю штуку. Але, відпочивши трошки, він спробував знову, і цього разу йому пощастило виконати подвиг.

Другого дня ми встали вдосвіта й насамперед пішли до негритянських хаток полащити собак та заприятелювати з тим негром, що носив обід Джімові, як що це, справді, був Джім. Негри саме поснідали й збиралися на поле. Джімів негр положив у бляшану миску м'яса та всякої всячини. В той час, як інші виходили, з будинку принесено ключ.

У цього негра було простодушне, нерозумне обличчя. Кучеряве волосся в його поділено було на пасмечка, і кожне пасмечко перевязано ниткою. Це на те, щоб одігнати злого духа. Він оповідав, що відьми страшенно докучають йому ночами, виробляють з ним дивні штуки. Він раз-у-раз чує якісь дивовижні слова, галас; ніколи ще зроду відьми не докучали йому так довго та вперто. Він так перенявся своїм оповіданням, що забув про своє діло. Том нагадав йому:

— Кому це їжа? Собак годувати, чи що?

Усміх помалу розлився по негровому обличчю, цілком так, як би ви кинули камінець у брудну калюжу.

— Еге, паничу Сіде, — відповів він. — Собаку годувати збираюся. Дивовожну собаку! Хочеш подивитися—яка?

— Хочу!

Я легенько штовхнув Тома.

— І ти увійдеш туди просто... в-день? Та ж у тебе инший план?

— Правда, а тепер новий.

Що з ним робити? Пішли, хоча мені не дуже це подобалося. Увійшовши в хлів, ми ледве могли побачити щось, так було темно; але Джім був там, запевне, і міг нас бачити.

— А! Геку!—скрикнув він...— Ой,що зі мною! Кого я бачу— невже панич Том? Ну, от, так я й знав: я не даремно турбувався!

Тут негр скрикнув, здивувавшися:

— Як! хіба ти знаєш молодих джентльменів?

Звикши до темряви, ми могли вже одрізняти речі. Том здивовано вирячив очі на негра.

— Хто нас знає?

— Та ось цей негр-утікач.

— Не думаю... звідки ти це взяв?

— Та як же! Тільки що він крикнув, що знає вас!

Том удав, що не стямиться з дива.

— Одначе, це цікаво! Хто кричав? коли? що він крикнув?—вдаючися до мене, зовсім спокійно спитався він.—Ти чув що-небудь?

Звісно, мені зоставалося тільки сказати: „Ні, нічого не чув!"

Том повернувся до Джіма й подивився на його, немов бачить його вперше за життя.

— Ти кричав?

— І не думав, добродію,—відповів Джім, — я нічого не казав.

— Ні слова?

— Ні одного слова.

— Бачив ти нас коли-небудь перше?

— Ні, добродію, принаймні, не пам'ятаю.

Том глянув на негра, що стояв засоромлений та збентежений, і промовив суворо:

— Що тобі сталося? Звідки ти вигадав, що хтось кричав?

— Ах, це все кляті відьми, добродію! От завсігди так... на смерть мене лякають. Ви нікому не росказуйте; старий містер Сайлас лаятиме,—він каже, що нема ніяких відьом! Шкода, що його тут не було, почув би я, щоб він тоді сказав. Цього разу довелось би повірити!

Том заспокоїв його, що ми нікому не скажемо, та ще й дав йому десять центів, щоб він купив собі ще ниток перевязувати волосся пасмами. Кинувши погордливий погляд на Джіма, він додав:

— Дивуюся, як це дядько не звелить зараз повісити цього парубка!.. Як би я піймав негра, настільки невдячного, що втік від свого хазяїна, я б йому не подарував: зараз же почепив би на шибеницю! —А поки негр повернувся

до дверей глянути на монету та прикусити її, щоб довідатися, чи вона не хвальшована, Том устиг сказати пошепки Джімові:

— Гляди, не показуй, що нас знаєш. А як що почуєш, що тут скребуться та копають у-ночі, то знай, що це ми хочемо визволити тебе.

Джім устиг тільки схопити кожного з нас за руку та швидко стиснути; зараз же вернувся негр, і ми обіцяли прийти сюди ще раз, як що негр дозволить. Той згодився залюбки, надто, що тут темно, а відьми мучать його особливо в темряві, й тоді йому добре, щоб тут були ще люди.

XXXIV. Як його визволити?

Зоставалася ще година до снідання, і ми поки пішли в ліс. Том казав, що неодмінно треба добути щось таке, що б світило, щоб ми могли копати не в темряві, — лихтар занадто ясний,— можуть догадатися! Найкраще набрати спорохнявілого дерева, що світиться в темряві, — у нас його звуть вогниками. От ми й назбирали цілий оберемок вогників, сховали їх у високу траву, а самі сіли відпочити.

— Як то прикро, — сказав Том, — що все складається занадто вже просто та немудро. Нам страшенно важко вигадати хоч трохи складний план. Немає сторожі, що ми могли б підкупити, а тим часом сторожа хоч яка повинна бути. Немає навіть собаки, якому ми могли б дати такого зілля, щоб він заснув. Та ще й Джіма приковано просто за ногу ланцюгом на десять футів завдовшки до ніжки з ліжка: треба тільки підняти ліжко та й зняти ланцюг... Ну, вже цей дядько Сайлас! Усім він вірить — доручає ключ дурному негрові й нікому не велить за їм доглядатися. Джім давно б уже міг сам вилізти в віконце, тільки йому не зовсім добре було б мандрувати з таким довгим ланцю-

гом на нозі. От горе, Геку! Такого нерозумного становища я ще не бачив! Самому доводиться вигадувати труднації та перешкоди. Візьмемо, наприклад, хоч би цей лихтар. Як що обміркувати спокійно, то ми просто повинні вдати, ніби лихтар річ небезпечна. Їй бо, ми могли б, працюючи, засвітити смоляники — й то не було б небезпечно... Ах, до речи, треба добути щось, щоб змайструвати пилку.

— На що ж пилку?

— Як на що? Хіба нам не доведеться одпилювати ніжку од Джімового ліжка, щоб зняти ланцюг?

— Адже ти сказав, що досить підняти ліжко та й годі?

— Ах, як це на тебе скидається, Геку Фінне! Ти здатний вибрати цілком дитячий спосіб! Невже ж ти не читав ніяких книжок? Не уявляєш собі нічого ні про барона Тренке, ні про Казанову, ні про Бенвенуто Челліні, ні про Генриха IV, ні про инших героїв? Чи чув хто, щоб в'язнів визволяли таким невинним способом? Найкращий спосіб, з якого користувались найповажніші втікачі — це роспиляти надвоє ніжку з ліжка, потім скласти її знову так, як вона була, а тирсу проковтнути, щоб найкращий тюремник не міг нічого помітити. А як настане ніч, треба тільки штовхнути — ніжка одлетить, тоді зняти ланцюг, і справа скінчена! Потім вам зостається зачепити драбину з вірьовок до виступу в мурі, злізти по їй, поламати собі ногу в канаві, бо станеться так, що драбина занадто коротка, аж на дванадцять футів, а там вас ждуть і коні і вірні васали — вони хапають вас, садовлять на сідло, й ви летите в свій рідний Лангедок, Наварру, або куди там трапиться. Це чудово, Геку! Ах, через віщо немає канави біля цього хлівчика! Як що ми встигнемо, то, може, викопаємо й канаву.

— На що ж нам канава, коли ми хочемо витягти Джіма з-під хліва?.. — відповів я.

Але Том не слухав мене. Він зовсім забув і про мене і про ввесь світ. Він сидів, зіпершись підборіддям на руку й думав. Нарешті він зітхнув і похитав головою:

— Ні, не можна... немає неминучої потреби.

— Якої потреби? — спитався я.

— Щоб одпилювати Джімові ногу.

— Що ти, Томе! — скрикнув я. — Справді, немає ніякої потреби! А на що ж би тобі хотілося одпилювати Джімові ногу?

— Знаєш, адже деякі герої так робили. Їм не щастило перепиляти ланцюг, от вони просто одпилювали собі руку. А ногу було б іще пишніше! Але нам треба зріктися цього.

Та й, опріче цього, Джім — негр, він не зрозуміє, на що цього треба. Не зрозуміє, що так ведеться в Європі, — ні, вже краще ми це облишимо. Але ось що: треба за-для його здобути драбину — ми можемо подерти простирала й легко з'вязати з їх драбину, потім ми пошлемо її запечену в пирозі, — так мало не завсігди робиться. Я їв і гірші пироги...

— Ах, Томе, що ти базікаєш! — зауважив я. — Джімові зовсім не треба ніякої драбини...

— Треба. Ти нічого не тямиш — краще б уже не встрявав! Він матиме драбину з вірьовок неодмінно, — усі в'язні мають.

— Та скажи, будь ласкав, що він з нею робитиме?

— Як що робитеме? Сховає собі в ліжко, хіба не можна? Всі без винятку так роблять, і йому треба, Геку. Ти ніколи не хочеш робити діла по людському, так, як годиться. Завсігди тобі треба вигадувати щось нове. Як би навіть йому й не треба було драбини, то що ж із того? Вона зостанеться в його на ліжку після того, як він утіче, як доказ. А ти думаєш, їм не треба буде доказів? Звісно, треба буде... І ти не хочеш їм зоставити їх? Гарно було б, нема що сказати!

— Добре! — сказав я. — Як що це вже так годиться, то хай буде так: дамо йому драбину. Я не бажаю ламати звичаїв. Але ось у чому сила, Томе: як що ми подеремо свої простирала, щоб зробити Джімові драбину, нам неминуче впаде од тьоті Саллі. Тепер же, як що обміркувати добре, то драбина з оріхової кори нічого нам не коштуватиме й нікому не зробить шкоди, а її так саме можна запекти в пирозі та й сховати в солом'яний матрац, цілком як і ганчіряну драбину. Що ж до Джіма, то він у цьому недосвідчений, за-для його добра буде й така...

— Дурниця, Геку, на твойому місці я б мовчав. Адже ти цілковитий невіглас. Ну, хто ж чував, щоб коли-небудь в'язні злазили по такій драбині з кори? Та це просто кумедія!

— Добре, Томе, роби, як знаєш; але тільки я тобі раджу — дозволь мені краще зняти простирало з тієї вірьовки, де сохне білизна.

На це він згодився. Тут знову в його з'явилася нова думка.

— До речи, візьми й сорочку!

— На що ж сорочку, Томе?

— А на те, щоб Джім писав на їй свого щоденника.

— Щоденника? Та ж Джім і писати не вміє.

— Скажемо, що не вміє. Ну, то що ж із того? Він може робити знаки на сорочці. Ми зробимо йому перо з старої олив'яної ложки або із шматочка старого обруча з кухви.

— Чи не краще витягти перо в гуски? І швидче, й зручніше.

— Ну, де ж видано, щоб у в'язнів бігали гуси круг тюремної башти? Дурню ти всесвітній! Вони завсігди роблять собі пера з якого-небудь дуже твердого міцного матеріялу, наприклад, із старого мідяного свічника, чи з чого иншого, що потрапить їм до рук. А щоб загострити перо, їм треба багато часу, цілі тижні й навіть місяці, бо доводиться все терти його об стіну; але вони ні за що й не писали б гусячим пером, як би воно в їх було. Це не по закону.

— А з чого вони чорнило роблять?

— Дехто робить із залізної іржі, розведеної слізьми; але це все здебільшого люди малосилі та жінки. Герої ж замісць чорнила вживають власну кров. І Джім може зробити так саме. А як що йому треба буде написати маленьку таємничу записку, щоб сповістити світові, де він мучиться у в'язниці, він може написати її на дні бляшаної тарілки виделкою й викинути тарілку в вікно. „Залізна маска" завсігди так робив — це дуже гарний спосіб.

— У Джіма нема бляшаних тарілок. Йому приносять їжу в мисці.

— Дарма, ми можемо добуди йому тарілку.

— Хто ж розбере, що він там напише?

— Це до діла не стосується, Геку Фінне! Од його вимагають тільки, щоб він написав щось на тарільці та викинув її в вікно. Зовсім і не треба, щоб ти міг що-небудь розібрати, — адже здебільшого нічого не можна прочитати з того, що в'язень надряпає на бляшаній тарільці або на чомусь иншому...

— Та яка ж рація кидати даремно тарілки?

— Ну, що ж, це ж не його тарілки, не в'язневі!

— Комусь же вони та належать!

— Ах, та хіба не все одно...

Тут ми почули сурму, що кликала до снідяння, й пішли до будинку.

Цього ранку я потяг, цеб-то позичив, простирало та білу сорочку з вірьовки, де сохла білизна. Я знайшов стару торбу, склав туди білизну та вогники. Я зву це „позичати"

через те, що батько завсігди так звав, але Том запевняє, що це зовсім не значить позичати, а просто — красти. Але як що крадуть за-для в'язня, то в цьому немає нічого поганого. В'язні не розбирають способів, як їм здобути те або инше. Просто беруть, як трапиться, і ніхто їх за це не обвинувачує. За-для в'язня, мов, зовсім не злочинство вкрасти річ, як що йому її треба за-для втечі. Це його право; тим

то поки ми робимо за-для в'язня, ми маємо цілковите право взяти тут усе, що нам треба, щоб визволити його з тюрми. Як би це було не за-для в'язня — ну, тоді инша річ: тільки самі падлюки крадуть. От ми й постановили: брати тут усе, що втрапить до рук. Одначе мені добре впало від Тома, як я другого дня вкрав кавун з грядки, що належала неграм, і ззів його. Він звелів мені зараз ж піти й дати неграм десять центів, не кажучи за що. Том виясннв, що брати можна тільки те, що за-для нас конче треба.

— Але мені треба було кавуна, — відповів я.

На це він зауважив, що мені зовсім не треба було його на те, щоб визволити з тюрми,—це ріжниця. От як би мені треба було його за-для того, щоб сховати туди ніж і нишком передати його Джімові, щоб він убив ним свого тюремника, то це инша річ...

— Нехай і так, — подумав я, хоч такі міркування мені дуже не сподобались. Скажіть, будьте ласкаві, не мати права потягти навіть кавуна, коли трапляється добрий випадок!

Цього ранку, як я вже казав, ми підождали, поки всі візьмуться до роботи і в дворі нікого не буде. Потім Том одніс торбу в будівельку, що була за хлівчиком, а я сів вартувати. Скоро він вийшов звідти, і ми обидва сіли на дровах поговорити.

— Ну, тепер усе впорядкував, — сказав він. — Тільки ось іще треба струменту, та це легко добути.

— Якого струменту? —здивувався я.

— Звісно якого, щоб підкопувати. Що ж, ми його зубами звідти витягнемо, чи як?

— Та ж там є старі поламані сапи та всякий струмент, — він і здасться, — сказав я.

Він глянув на мене з таким жалем, що я мало не заплакав.

— Геку Фінне! Чи чувано, щоб в'язень мав сапи та лопати та всі инші сучасні пристрої в своїому гардеробі, якими він міг би прокопати собі вихід? Ні, я серйозно пи-

таюся тебе: чи є в цьому хоч краплина людського розуму? Який би він був герой після цього? Вже краще тоді йому просто віддати ключ без клопоту. Скажіть! Лопати та сапи! Та їх не зоставлено б ніякому в'язневі, хоч би то був сам король!

— Добре! — згодився я. — Але як що нам не треба лопати та сапи, то що ж нам треба?

— Звісно, пару ножів з кухні.

— Щоб ними підкопатися під хижку?

— Звісно.

— Ах, чорт! Адже це нерозумно, Томе!

— Все одно, розумно, чи ні, а так завсігди робиться. Це справжній спосіб. Иншого способу я не знаю, а я прочитав усі книжки, в яких про ці речі писано. В'язні завсігди копають ножами. І зауваж: не завсігди землю, а иноді найтвердішу скелю. Копають вони довго, тиждень за тижнем, без кінця. Візьмемо, наприклад, одного в'язня, що сидів у далекій башті замку Діфа біля марсельского порту. Він усе копав та копав і визволився таким способом. А як ти думаеш, скільки часу він це робив?

— Їй-бо, не знаю.

— Угадай!

— Не знаю... Мабуть, місяців півтора.

— Аякже! Тридцять сім років!.. І опинився він — де б ти думав? Аж у Китаї!.. Оце, справді, так, як треба! Як би я бажав, щоб долівка в цій нашій фортеці була з твердої скелі.

— Але ж Джім нікого не знає в Китаї...

— Хіба це не все одно? І той, другий чоловік нікого там не знав. Ти завсігди так робиш: говориш не про головне, а про другорядні дрібниці. Не можеш ти хіба цікавитися головним?

— Ну, годі, мені все одно, куди він виліз, аби виліз. Та й Джімові, певне, все одно. Тільки ось що: Джім уже занадто старий, щоб ждати, поки йому будуть копати вихід ножем. Не видержить він так довго.

— Дурниця! Видержить! Чи не думаєш ти, що треба буде тридцять сім років, щоб підкопатися під глиняною долівкою?

— Скільки ж часу треба буде, Томе?

— Розумієш, ми, справді, не можемо тягти діла так довго, як треба було б, бо дядько Сайлас не сьогодні-завтра може одержати звістку з-під Нового Орлеану; тоді він довідається, що Джім зовсім не звідти, і насамперед надрукує про його оповістку або щось таке, — через те ми не можемо копати так довго, як би треба було. По правді, на це треба було б ужити років зо два, та ми не можемо. Становище таке непевне, що я раджу зробити ось що: викопати вихід, справді, яко мога швидче, а потім ми вмисне вдамо проміж себе, ніби ми копали тридцять сім років. А тоді, як буде якась небезпека, ми зараз же всі вкупі втічемо. Здається, це буде найкращий спосіб.

— Ну, тут, принаймні, розум є, — сказав я. — Вдати — нічого не варто, та й безпечно. Я навіть ладен удати, що ми копали аж півтораста років, — це мені ні трішечки не важко. А поки я піду блукати біля кухні, може мені пощастить поцупити пару ножів.

— Візьми вже три, — завважив він. — З одного ми зробимо пилку.

— Томе, чи не зроблю я неделікатно та проти звичаю, як що пораджу ось що: адже є стара іржава пилка он там за хлівчиком, під діжкою з водою...

Обличчя Томове стало сумне-сумне.

— Ні, — сказав він, — тебе ніколи нічого не навчиш, Геку! Нема чого й силкуватися. Йди краще тягни ножі, та гляди не забудь — три!

Я зробив, що мені було звелено.

XXXV. Геп і нечиста сила.

У-вечорі, діждавшися, як усі в будинку полягали спати, ми спустилися вниз по громозводу, замкнулися в будівельці за хлівчиком і взялися до роботи. Насамперед ми відсунули ввесь мотлох набік і визволили з-під його місцину в чотирі чи п'ять футів біля найголовнішої підвалини. Том думав, що ми тепер саме проти Джімового ліжка, під його й треба підкопуватися, і як усе скінчиться, то нічого не буде помітно, бо ковдра висить мало не до долівки, і треба її підняти, щоб бачити дірку. Копали ми, копали ножами мало не до півночи, потомилися, як собаки, понатружували собі пухирі на руках, і все ж мало зробили.

— Ну, Томе, так ми, може, будемо панькатися не тридцять сім років, а, гляди, що й тридцять вісім, — сказав я.

Він не відповів ні слова, тільки зітхнув. Скоро він зовсім облишив копати. Я знав, що він думає.

— Все це даремно, Геку, робота не ладнається. От як би ми, справді, були в'язні, тоді б вона наладналася, бо перед нами було б багато років і поспішатися було б ні-

куди. Нам доводилося б копати всього по кільки хвилин на день у той час, як заступають нові вартові, і ми не натрудили б собі пухирів, так би й працювали собі помалу рік за роком, та й зробили б справу як треба. Але тепер ми не можемо баритися, треба швидко зробити діло, не можна гаяти часу. Ще одну нічку так попрацювати, і нам довелось би потім одпочивати цілий тиждень, щоб погоїлися пухирі на руках. Раніше й до ножа не торкнувся б.

— Що ж нам робити, Томе?

— А ось що. Правда, це не по закону, не морально, і я б цього дуже не бажав, але нам зостається тільки один спосіб — копати сапами, а тим часом удавати, ніби це ножі.

— Оце розумно! Нарешті ти схаменувся, Томе! — зрадів я. — Сапою й треба копати. А вже морально це, чи не морально — на мою думку, це шеляга не варт. Коли я збираюся викрасти негра, або кавун потягти, або книжку в недільній школі — мені все одно, як це зробити, аби було зроблено. Мені треба негра, або треба кавуна, або треба книжку — от і все. І як що сапою найзручніше роздобути негра, або кавун, або книжку, то я її вживу, не довго думаючи. А що там подумають твої авторитети — мені начхати!

— Еге! — відповів він. — У такому випадку, може, справді, дозволяється копати сапою і вдати, що це ніж. Як би не така оказія, я б ні за що не дозволив ламати звичаю. Тобі то ще можна простити, як би ти копав сапою, навіть не вдаючи, що це ніж, бо ти нічого не розумієш, а мені не годиться, — адже я дещо тямлю. А ну, дай мені ножа!

Біля його лежав його власний ніж, але я подав йому свій. Він швиргонув його набік і сказав знову:

— Подай мені ножа! Розумієш — ножа!

Я не знав, що мені робити; потім одразу зрозумів, понишпорив у купі старого струменту, витяг сапу й подав йому. Він узяв її й почав копати мовчки.

Ну, от який чудний! Завсігди обстоює за принціп!

Я теж узяв лопату, й ми почали працювати вдвох, — аж грудки летіли. Так робили з півгодини, більше в нас не

стало сили. Зате все ж викопали досить велику яму. Як я зліз до себе нагору й визирнув у вікно,—дивлюсь, аж Том з усієї сили силкується видряпатися по громозводу. Але йому не щастить з хворими руками. Нарешті йому терпець увірвався.

— Ні, — каже, — нема чого й силкуватися: не можу. Як ти думаєш, що мені робити—чи не вигадаєш ти чого?

— Еге,—кажу,—тільки боюся, що це знову не по закону. Зійди на гору по східцях і вдай, ніби це громозвід.

Він послухався моєї поради.

Другого дня Том потяг з будинку олив'яну ложку та мідяний свічник, щоб наробити пер Джімові. Та ще забрав шість лойових свічок, а я пішов блукати навкруги негритянських хаток та, скористувавшися із зручного випадку, поцупив три бляшаних тарілки. Том сказав, що цього мало; але я відповів йому, що ніхто не побачить тарілок, які викидатиме Джім, бо вони потраплять або в собачу будку, або в кропиву під віконцем, то ми й оддамо йому їх назад, а він могтиме вжити їх ще раз. Том заспокоївся.

— Тепер треба подумати про те, як віддати ці речі Джімові,—сказав він.

— Передамо їх у той прохід, що копаємо,—сказав я.

Він сердито глянув на мене й пробубонів, що це дурниця. Нарешті він сказав, що вигадав зо два, чи зо три способи, але поки немає потреби рішати, до якого саме братися.

Цієї ночи ми злізли громозводом трохи пізніше десятьох годин, забравши з собою одну із свічок, і спинилися, прислухаючися під віконцем з хлівчика. Джім хріп з усієї сили. Ми кинули йому свічку, але це його не збудило. Тоді ми знову почали працювати сапою та лопатою. За дві з половиною години справа була скінчена. Ми пролізли під Джімове ліжко, вилізли в хлівчик, помацали в темряві, знайшли ту свічку, що вкинули, засвітили її та й стали дивитися на сонного Джіма. З погляду він був здоровий та спокійний. Ми потихеньку обережно збудили його; він так зрадів нам, що мало не заплакав; називав нас серцем, голубчиками, одно слово — всякими ласкавими йменнями, які

тільки міг вигадати. Він просив нас добути сікач, щоб зняти ланцюг з ноги й тікати, не гаячи часу. Але Том довів йому, що так не годиться, не по закону, і тут же росповів йому про всі наші плани, додавши, що ми можемо одмінити їх, ледве з'явиться небезпека. Ну, та турбуватися йому нема чого, ми неодмінно його визволимо. Джім на все згодився. Ми посідали й почали втрьох базікати. Том про все роспитувався в Джіма, і як той росказав йому, що дядько Сайлас мало не що-дня приходить до його, а тьотя Саллі теж частенько одвідує, щоб подивитися, чи добре йому, чи гарно його годують, і що обоє вони дуже добрі та ласкаві, Том скрикнув:

— Ну, тепер я знаю, як це зробити! Ми через їх пришлемо тобі деякі речі...

— Не роби ти цього!—почав я благати, — адже це необережно.

Але він не звернув на мої слова ніякої уваги. Це в його завсігди такий спосіб, як він візьме собі до голови якусь вигадку. Ми росказали Джімові, як ми передамо йому мотузяну драбину в пирозі та инші більші речі через негра Ната. Але він повинен бути обережним, ні в якому разі не дивуватися та не роскривати їх при Натові; а що до дрібніших речей, то ми положимо їх до кишені дядькові Сайласові, а вже він, Джім, повинен їх звідти витягти. Дещо ми прив'яжемо до поворозок з тітчиного фартушка, або положимо їй до кишені, як що нам пощастить. До речи, ми сповістимо, що саме передаємо, на що воно і як він повинен писати щоденника на рукаві з сорочки своєю кров'ю. Все це Том вияснив Джімові. Джім не міг зрозуміти, до чого всі ці штуки, але, беручи на увагу, що ми білі, рішив, що ми краще знаємо, був задоволений і обіцяв виконувати точно все, що велів Том.

У Джіма було досить люльок та тютюну, через те час минав за-для нас дуже приємно; потім ми пролізли назад через прохід і вернулися додому на ліжко. Руки в нас мали такий нещасний вигляд, немов їх хто пожував. Том був у

чудовому настрої. Він говорив мені, що кращої забавки ще зроду не бачив: як би можна було, він затяг би її на все наше життя і вже нашим дітям доручив би визволити Джіма, бо він певен, що сам Джім скоро знайде в цьому смак, як трошки звикне. Таким чином можна було б затягти справу років на вісімдесят,—от так весело! Та й до того ж усі ми вславились би навіки,—всі, кто брав би участь у цьому чудовому ділі.

В-ранці ми роспиляли мідяний свічник на маленькі шматочки, і Том положив их їх собі в кишеню вкупі з олив'яною ложкою. Потім ми пішли до негрів у халупку, і в той час, як Нат одвернувся, Том устромив шматок свішника в житний хліб, що приготовано було за-для Джіма, і ми зараз же пішли слідком за Натом подивитися, як із цим пощастить. Пощастило прегарно: тільки Джім хотів одкусити хліба, так зараз мало не поламав собі всіх зубів—краще не могло статися! Том каже це саме. Джім навіть не показав, що він здивувався; вийшло так, ніби це випадково трапився йому камінець, — звісно, як це часто трапляється в хлібі. Але після цього він уже нічого не кусав просто, а спершу штрикав виделкою в їжу в двох або в трьох місцях.

У той час, як ми стояли там у півтемряві, — дивимось, аж вилазить відразу двоє собак з-під Джімового ліжка, за їми ще та ще собаки, аж поки їх налізло в хлівчик одинадцятеро! Ах, яка прикрість! Ми зовсім забули замкнути двері в халабудці за хлівчиком. Негр Нат тільки скрикнув: „Домовики!“ та як кинеться додолу, як почне стогнати, так немов він уже вмирає. Том одчинив двері навстяж, викинув у двір шматок м'яса, що принесено було Джімові; собаки кинулися на здобич, а за їми вискочив Том, зачинив за собою двері, — я знав, що він замкне й другі двері. Ми взялися за негра, вимовляли йому, пестили його, умовляли, роспитувались — невже йому знову щось здалося. Він підвівся, перелякано озираючись.

— Паничу Сіде, ви знову скажете, що я дурень... але їй-бо ж, я бачив мільйон собак чи чортів, не знаю вже кого

ось зараз їх бачив. Мало того, паничу Сіде, я їх почував, почував їх, добродію: вони всі перестрибували через мене!.. Хотів би я доторкнутися рукою до цих чортів тільки один раз, більше мені не треба! Але ще краще, як би вони зовсім мене не займали!

— Добре, я скажу тобі, що я вигадав. Чого вони залізли сюди саме тоді, як негр-утікач снідав? А того, що вони го-

лодні, — ось через віщо! Ти зроби за-для їх зачарований пиріг—от і все.

— Що ви, паничу Сіде, як же я зроблю зачарований пиріг? Я не вмію. Я ніколи ще не чув про такий пиріг.

— Ну, добре; видимо, мені самому доведеться його зробити.

— Ах, голубчику, зробиш? Я тобі до ніжок уклонюся!

— Добре вже, це тільки за-для тебе, — ти був до нас ласкавий і показав нам негра-втікача. Одначе треба бути обережним. Як тільки ми увійдемо сюди — ти повернись спиною; і що б ми не положили в миску — удавай, що ти мене не помітив. Та гляди, не зазирай, як Джім буде виймати їжу з миски, а то ще станеться щось. А найголовніше — не торкайся до зачарованого пирога!

— Добре, паничу Сіде! Хіба ж це можливо? Я ні за які мільйони не торкнуся до його навіть кінчиком пальця.

XXXVI. Крадіжки виявляються.

Справа клалася на добре. Ми вийшли з хлівчика та й пішли до смітника на задвірку, де валялися старі чоботи, ганчірки, склянки з пляшок, негодящий олив'яний посуд та инший такий мотлох; покопалися й знайшли бляшану миску, щоб спекти пиріг; сяк-так ми позатикали в їй дірки, залізли в льох і набрали повну миску борошна; потім пішли снідати; по дорозі ми підняли два гвіздки. Том сказав, що ними в'язень дуже зручно може надряпати своє ім'я та історію своїх страждань на стінах у тюрмі; от ми й засунули один гвіздок у кишеню в тітчиному фартушку, що висів тут же на стільці, а другий положили за стрічку на дядьковому брилі, що лежав на столі, бо ми чули від дітей, що тато та мама лагодяться сьогодні одвідати негра-втікача. Як дядько прийшов до столу, Том нишком положив йому олив'яну ложку в кишеню в куцині. Тьотя Саллі ще не приходила, нам довелося підождати її трохи.

Нарешті вона прийшла — червона, сердита, схвильована; однією рукою вона взялася наливати кофе, а другою навмання лускати дітей по головах.

— Вже я шукала-шукала по всіх кутках, — скрикнула вона, — просто диво! Ну, де могла дітися твоя друга сорочка!

В мене так і похололо серце, навіть усе в середині перевернулося зо страху, а тут іще тверда шкоринка з хліба зачепилась у горлі, по дорозі зустрілася з кашлем, вискочила з рота, перелетіла через стіл і потрапила одному з дитинчат у око — воно скривилося, немов чірвак на вулиці, та й почало страшенно ревти, цілком як червоношкурий індієць. Дивлюся, аж Том увесь посинів з напруги; одно слово, щось із хвилину ми були в такому становищу, що хай йому всячина! Але потім усе знову наладналося — ця несподіванка так нас налякала!

— Дивно, — відповів дядько Сайлас, — просто не зрозумію! Я чудово пам'ятаю, що взяв білу, як скидав чорну...

— Як же инакше, адже в тебе иншої нема, опріче тієї, що на тобі! Чуєте, що він базікає? Я сама знаю, що ти скинув її, бо вчора ще вона висіла на вірьовці — я сама бачила, на власні очі! А тепер зникла, от і все! А тобі доведеться надіти червону теплу фланелеву, поки я зберуся та пошию нову! Це вже буде третя сорочка за ці два роки! Просто не настачишся на тебе! Ну, й що ти з ними коїш — просто зрозуміти не можу! В твої роки міг би, здається, хоч трохи берегти свою білизну...

— Знаю, Саллі, знаю, — я й силкуюся берегти... Тільки, їй-бо, я тут зовсім не винен. Ти знаєш, адже я їх не бачу й нічого не маю з ними спільного, поки вони не на мені. Здається, я ще ні разу не загубив сорочки з тіла.

— Ну, звісно, не загубив, бо не міг, а як би міг, то вже неодмінно примудрувався б. А знаєш, адже не сама сорочка зникла, ще й ложки не стає. Було десять ложок, а тепер їх тільки дев'ять. Ну, нехай сорочку теля потягло, а вже ложку, думаю, воно ніяк не могло взяти. Це певне.

— Що ж іще зникло, Саллі?

— Шестеро свічок зникло, ось що. Пацюки могли затягти свічки, — мабуть, вони так і зробили. Дивуюсь, як вони не затягли ще цілого будинку. А ти все лагодишся позатикати нірки, та й не затикаєш. Дурні вони будуть, як що не повлазять до тебе в тарілку, Сайласе, — адже ти їх і не помітиш. Маю надію, що ти не будеш запевняти, ніби то пацюки затягли ложку...

— Твоя правда, Саллі, я винен. Каюсь... Завтра ж позатикаю нірки...

— Ну, та чого? Я б не поспішалася, можна одсунути аж до того року... Матільдо-Анджеліно-Арамінто Фельпс!..

Знову лусь по голові, і дитина швидко витягає руку з сахарниці. В цю мить негритянка з'являється на ґанку та й каже:

— Пані, а в нас простирало десь ділося...

— Простирало десь ділось?

— Сьогодні ж позатикаю дірки!.. Їй-бо, сьогодні ж!—каже дядько Сайлас із жалем.

— Ах, мовчи ти, будь ласкав! Чи не думаєш ти, що пацюки потягли простирало? Де ж воно ділося, Лізо?

— Хто його знає, пані, просто не зрозумію! Вчора ще висіло на вірьовці, а тепер і нема.

— Ну, здається, страшний суд починається. Я ще не бачила такого дива, відколи на світі живу. Сорочка, простирало, ложки, шестеро свічок.

— Пані, — каже, прибігши, молода дівчина з жовтим обличчям, — у нас не стає мідяного свічника...

— Геть звідси, нехлює, а то кину на тебе тарілкою!

Тьотя Саллі аж тремтіла з гніву. Я дожидався зручного випадку, щоб вискочити з-за столу, втікти в ліс і діждатися там, поки мине дома буря. Тьотя ще довго бешкетувала та кричала, — всі в домі притихли. Нарешті дядько Сайлас збентежений витяг ложку з своєї кишені. Тьотя так і скам'яніла, роззявивши рота та розчіпіривши руки; що до мене, то я з радістю опинився б у Єрусалимі, або ще десь далі Але я не надовго збентежився.

— Так я й знала! – скрикнула тьотя Саллі.—Вона ввесь час була в тебе в кишені. Мабуть, і всі інші речі там же Як вона там опинилась, скажи, будь ласкав?

— Їй-бо, не знаю, Саллі! — промовив він, просячи вибачення. — Як би знав, то сказав би. Перед сніданням я вчив один текст з розділу сімнадцятого, тоді, мабуть, і сунув ложку в кишеню замість біблії. Мабуть, так воно й було, бо біблії немає в мене в кишені. От постривай, я піду подивлюся. Як що біблія лежить там, де я її читав, то, значить, я не клав її в кишеню. Це й буде доводом, що я положив біблію на стіл, а замість неї сунув ложку...

— Ах, одчепись ти мені! Ідіть ви всі геть звідси й не смійте підходити до мене близько, аж поки я заспокоюся!

Я зрадів цьому наказові. Здається, як би я був мертвий, то й тоді б схопився і втік. Проходячи через вітальню, м

бачили, як старий узяв свого бриля. В цей час гвіздок випав з-за стрічки. Він підняв його, положив на камін, не кажучи й слова, і вийшов. Том подивився на його, згадав про ложку й сказав:

— Ні, ми більше не будемо передавати через його, на його не можна звіритися. У всякому разі він зробив нам добру послугу з ложкою, сам того не знаючи. За це й оддячимо йому так, щоб він і не знав: позатикаємо всі пацючі нірки.

Багато їх там було в льоху. Ця справа взяла в нас цілу годину. Але ми виконали її сумлінно й гарно. Почувши, що хтось іде по східцях, ми погасили свічку й поховалися. Увійшов старий зо свічкою в одній руці і з жменею прядива в другій. Він дивився так, мов думки його були не тут, а десь у тридев'ятому царстві. Він подибав до однієї нірки, до другої, до третьої, аж поки нарешті обійшов їх усі. Потім постояв хвилин із п'ять, замислившися та знімаючи шматочки лою з свічки; нарешті тихенько повернувся й замислено почав сходити вгору по східцях, кажучи сам до себе:

— Їй-бо, ніяк не можу згадати, коли ж це я їх позатикав!.. Я міг би довести їй тепер, що я цілком не винен у тому, що речі позникали. Ну, та дарма, нехай уже так зостається. Я думаю, що це все одно не помоглось би.

Бубонячи щось до себе, він поплентався нагору; ми теж скоро пішли з льоху. Гарний був дідок!

Том страшенно турбувався, що нам робити з ложкою. Він казав, що неодмінно треба добути ложку, і почав думати. Як він вигадав способа, він сказав мені його, і от ми пішли вартувати біля кошика з ложками, аж поки з'явилася тьотя Саллі. Том при їй почав рахувати ложки, одкладаючи їх набік одну за однією, а я... нишком потяг одну.

— Одначе, тьотю Саллі, і тепер тільки дев'ять ложок, — сказав він.

— Іди гратися й не докучай мені! — відповіла вона. — Я краще знаю, бо сама їх порахувала.

— І я рахував їх разів зо два, тьотю, і ніяк не можу нарахувати більше, як де'вять.

Терпець їй нарешті увірвався. Але, звісно, вона знову почала рахувати ложки.

— Що за лихо! Знову їх тільки дев'ять! — скрикнула вона. — А щоб вони всі зслизли, кляті! Порахую ще раз!

Тим часом я встиг положити знову ту ложку, що був потяг. Дорахувавши, вона сказала:

— А хай їм усячина! Тепер знову виходить десять!

Тьотю зовсім це збило з пантелику, і вона була роздратована.

— Вибачайте, тьотю, але я не думаю, щоб їх було десять, — завважив Том.

— Дурню, хіба ти не бачив, як я їх рахувала?

— Знаю, але тільки...

— Добре, ще раз порахую.

Я вдруге потяг одну ложку, і в неї вдруге вийшло дев'ять ложок так, як і першого разу. Тут вона зовсім посатаніла, аж затремтіла вся,—така була розлютована. Але все ж рахувала та перераховувала, аж поки зарахувалася зовсім; почала вже рахувати кошик замість ложки. Тричі в неї виходило так, як треба, а тричі ні. Нарешті вона схопила кошик з ложками, швиргонула його в другий кінець хати, до речи, й кішка здобула доброго стусана ногою, а всім нам розлютована господиня звеліла йти геть з-перед очей, і як що хто буде їй докучати до обід, того вона виб'є різками. Так ми й добули зачаровану ложку. Том укинув її в кишеню в тітчиному фартушку, поки вона вигонила нас геть, і Джім скоро одержав ложку вкупі з гвіздком. Ми були дуже задоволені з цієї справи. Том казав, що вона варта такого клопоту та такої праці, бо тепер уже господиня ніколи в світі не порахує двічі ложок однаково й навіть не повірить самій собі, як що порахує їх так, як треба,—до того все в неї переплуталося в голові.

В-ночі ми почепили простирало знову на вірьовку, а друге вкрали в тітки з шахви, де була білизна. Потім днів зо два то клали його назад, то знову забирали, поки вона врешті зовсім зарахувалася й ніяк не могла зрозуміти,

скільки в неї простирал, і сказала, що їй уже все одно, бо не буде ж вона занапащати собі душу через якесь там дрантя! Краще вмре, але не буде їх більше рахувати.

Таким способом те, що зникла сорочка, простирало, ложка та свічки, вияснили досить щасливо, звернувши на теля, пацюків та плутані рахунки. Що до свічника, то це дурниця, — може, якось минеться.

Зате вже з пирогом було просто горе. Ми панькалися з ним страшенно. Ми замісили його в лісі й, добре напрацювавшися, сяк-так зробили пиріг і таки непоганий, але тільки не за один день. Нам довелося вжити аж три повних миски борошна перш, ніж ми щось ізробили; де-не-де пиріг підпалився та й очі нам виїдав дим. Найголовніше— нам треба було шкоринку, а вона в нас все провалювалася. Ну, звісно, ми таки досягли свого й запекли драбину в пиріг. Але роскажу вам усе поряду. Другої ночи ми подерли все простирало на вузенькі смужки, звили їх укупі, і ще перед світом ми вже мали чудову вірьовку. Ми вдали, ніби ми вжили на те, щоб її зробити, аж дев'ять місяців.

В-ранці ми однесли її в ліс, але виявилось, що вона не влазить у пиріг. Ми її зробили з цілого простирала, то вірьовки стало б хоч і на сорок пирогів, та й ще зосталось би досить у юшку, в ковбасу і ще в яку хочете їжу. Одно слово, цілий обід можна було б зварити.

Та й на що нам стільки! Все зайве ми викинули. Ні одного пирога ми не пекли в нашій мисці, боячися, що вона ростопиться на вогні, але в дядька Сайласа була чудова мідяна сковорідка, — він нею дуже пишався, бо вона належала комусь із його предків. Цю сковороду з гарним довгим дерев'яним держалном привезено з Англії вкупі з Вільгельмом Завойовником на „Мейфлауері", чи на иншому якомусь старому кораблі, і сховано на горищі вкупі з старими горщиками та з усяким мотлохом не через те, щоб це все було чогось варте, — по правді сказати, воно ні до чого не було здатне, а через те, що це — священні згадки.

От ми й потягли цю сковороду нишком та й однесли її в ліс; але з першими пирогами на їй не пощастило, бо ми не вміли зробити їх так, як треба; зате останній спікся чудовий. Спершу ми намазали сковороду тістом, поставили її на жар, потім положили на неї ганчіряну вірьовку, а зверху знову закрили тістом, поверх його положили ще попелу, а самі стояли здалека, футів за п'ять, держачися за дерев'яне держално, — зручно й не душно. Через чверть

години був у нас пиріг такий гарний, що любо було глянути! Зате вже той, кому доведеться його їсти, запевне, поки й віку його, хворітеме на живіт.

Нат одвернувся, як ми клали зачарований пиріг у Джімову миску; аж на дно, під їжу ми сховали три бляшаних тарілки. Все це Джім одержав ціле. Зоставшися сам, він розламав пиріг, витяг звідти драбину й сунув у солом'яний матрац, потім щось надряпав на одній з бляшаних тарілок і викинув її у вікно.

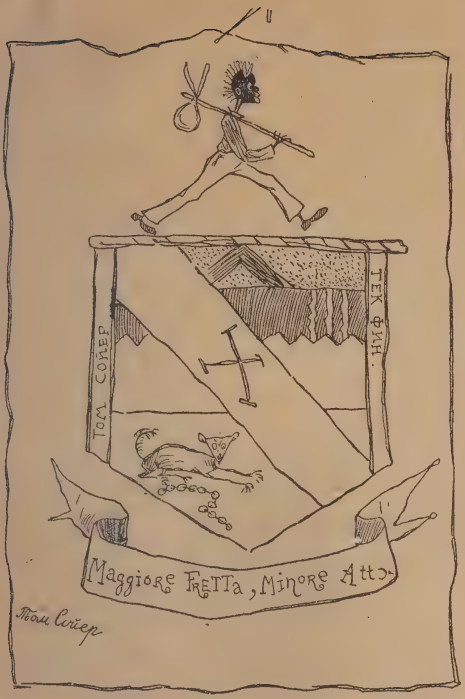

XXXVII. Герби, написи, змії, павуки й квітки.

Виявилось, що робити перо—це страшенно мудра штука, та й пилку нелегко було зробити. Джім запевняв, що надряпати напис буде ще тяжче, але кожен в'язень мусить щось видряпати на стіні. Том думав, що це неминуче. Не було ще прикладу, щоб в'язень не зоставляв напису, видряпаного на стіні вкупі з його гербом.

— Але, паничу Томе, в мене немає герба. В мене нічого немає, опріче цієї старої сорочки, на якій ти звелів писати щоденника.

— Ах, який ти дурень, Джіме! Герб—це зовсім инша річ.

— Джімова правда, — оступився я, — де ж Джімові взяти герба, як він його не має?

— Ніби я сам цього не знаю! — відповів Том. — Але я ручуся, що він матиме герб раніше, ніж звідси вийде. Адже його визволяють відповідно звичаєві, значить, не можна викидати нічого з його пригод.

Поки ми з Джімом загострювали пера об цеглину (Джім зробив своє перо з міді, а я з олив'яної ложки),

Том почав обмірковувати герб за-для Джіма. Він говорив, що має на прикметі стільки гарних гербів, що просто не знає, який вибрати, хоча є один... на йому він, здається, й спиниться:

— На щиті немалюємо золотий пояс, на правій базі, а на поперечці андріївський хрест; унизу лежить собака, а біля ніг у нього ланцюг на знак рабства. На верхній половині щита клинчаста смуга з трьома смужками вздовж на блакитному полі. Над клинчастою смугою цятки, а аж на самій горі негр утікає з клуночком на палиці. Нарешті з боків дві червоні смуги вздовж, немов підпори, — це ти та я. Девіз: „Maggiore fretta, minore atto". Це я позичив з книги, значить: „як багато поспіху, то мало діла".

— Бач!.. На що ж це все?

— Ніколи мені про це довго базікати, — відповів він.

— Хоч що-небудь виясни, хоч, наприклад, що таке база?

— База... база... Тобі зовсім цього не треба знати.

— Дурниця, Томе, — сказав я. — Невже ти, Томе, не можеш вияснити мені гарненько? Ну, а девіз що?

— Ах, їй-бо, не знаю! Тільки йому неминуче треба мати девіз. У всього дворянства є такі герби.

Отак він завсігди! Як що йому щось незручно вияснити, ні за що не примусиш; хоч цілий тиждень докучай — нічого не вдіеш.

Вигадавши герб, він, до речи, хотів скінчити з иншими дрібницями, а саме — вигадати ще сумний напис: Джімові неодмінно його треба, так усі робили. Написів тих він вигадав страшенну силу, написав їх на папірці й тоді прочитав нам:

1) Тут страждало зневолене серце.

2) Тут бідний невільник, що й світ і друзі його забули, проживав у самотині своє сумне життя.

3) Тут пошматоване серце та змучена душа заспокоїлися навіки, витерпівши тридцять сім років неволі.

4) Тут самітний нетяга загинув після гірких тридцяти сьоми років неволі—благородний чужоземець, нешлюбний син Людовикові XIV.

Томів голос тремтів, як він читав ці написи; він так розчулився, що мало не заплакав. Він ніяк не міг рішити, який же саме напис Джім мусить видряпати на стіні—такі вони всі були гарні, але нарешті надумав видряпати всі. Джім запевняв, що йому треба цілий рік, щоб надряпати таку безліч нісетнітниці на дереві гвіздком та й до того ж він не вміє виводити літер. Том заспокоїв його, сказавши, що він напише їх за-для його оливцем, а вже потім йому зостанеться тільки обвести літери.

— Хоча, — додав він, подумавши, — дерево тут не здасться: адже в тюремних баштах стіни не дерев'яні; ми краще видовбемо напис на каміні. Притягнемо сюди камінь.

Джім зауважив, що камінь ще далеко гірший за дерево: — гляди, що йому доведеться стільки панькатися з їм, що й кінця не буде. Але Том відповів, що він звелить, щоб я йому допоміг. Потім він подивився, чи добре посувається в нас із Джімом справа з загострюванням пер. Скучна історія та й важка яка! А надто, що в мене ще не встигли погоїтися пухирі на руках; одно слово, справа посувалася в нас дуже помалу.

— Дарма, я знаю, що зробити, — розважав нас Том. — Адже нам треба притягти сюди камінь за-для герба та за-для написів, — от ми й уб'ємо двох зайців одразу. Там є, я бачив, гарний великий млиновий камінь біля млина; ми потягнемо його, видовбаємо на йому написи та, до речи, нагострimo об його пера та пилку!

Признатися по правді, думка була не дуже щаслива, але нема що робити, — ми згодилися тягти камінь. Було вже так опівночі, як ми пішли до млина, зоставивши Джіма за роботою. Сяк-так потягли камінь та й почали котити його додому, але виявилось, що це страх яка трудна штука. Хоч як силкуйся, а не можна його вдержати в рівновазі, а, падаючи, він що-разу мало не придавлював нам ніг. Том говорив, що один з нас уже напевне не мине лиха, поки ми докотимо його до Джіма. Докотивши до половини, ми зовсім знесилилися та обливалися потом. Бачимо, що самі нічого

не зробимо, — доведеться покликати Джіма. Джім в одну мить підняв ліжко, ізняв ланцюг з ніжки, обгорнув його кілька разів собі навкруги шиї, і ми всі троє вилізли через прохід. Джім та я взялися котити камінь, а Том тільки давав накази. Він добре вмів командувати, краще за когось иншого. Він був до всього митець, за що брався.

Наш прохід був досить широкий, одначе не такий, щоб можна було протягти крізь його камінь; та Джім узяв сапу

й скоро поширив його, скільки було треба. Том назначив літери гвіздком, а Джім почав їх видовбувати гвіздком та молотком, що витяг собі у мотлосі за хлівчиком. Том звелів йому працювати, аж поки згорить уся свічка, а потім він може лягти, — камінь треба сховати в матрац і спати на йому. Ми допомогли Джімові надіти ланцюг на ніжку з ліжка, а самі теж лагодилися йти спати. Коли це відразу в Тома майнула нова думка.

— А що, Джіме, чи є в тебе тут павуки?

— Ні, немає, паничу Томе!

— Добре, ми тобі здобудемо кільки.

— Що з тобою, серденько, мені не треба павуків... Я їх страшенно боюся! Як на мене — грімуча змія — і та краща.

Том знову замислився.

— Це дуже гарна думка, — промовив він нарешті. — Треба це влаштувати. Еге, неодмінно треба, це буде дуже до речи. Чудова думка! Де ж ти її держатимеш?

— Кого держатиму, паничу Томе?

— Звісно, грімучу змію.

— Паничу Томе! Та як що тут з'явиться грімуча змія — я вже краще візьму та голову собі розіб'ю об стіну!..

— Годі, Джіме, ти б скоро звик і не боявся б. Ти міг би зробити її свійською.

— Зробити свійською?!..

— Еге, дуже просто. Кожна тварина вдячна за добре та ласкаве поводіння,—вона й не подумає зробити зло тому, хто до неї ласкавий. Це можна вичитати в кожній книзі. Спробуй тільки, прошу тебе, спробуй днів зо два, зо три! За короткий час ти зможеш так привчити змію, що вона тебе полюбить, спатиме з тобою вкупі й всюди лазитиме за тобою; потім ти обгорнеш її собі навкруги шиї, а голову положиш у рот...

— Годі, паничу Томе, мовчи! Слухати навіть страшно! Щоб я взяв у рот таку погань — ні за що в світі! Та й спати з нею вкупі я зовсім не бажаю...

— Джіме! Годі дурниці говорити! В'язень повинен мати в себе якусь безсловесну істоту, щоб її виховувати та пестити — і як що досі ще ніхто не силкувався привчити до себе грімучу змію, то ще й більша слава тобі буде, що ти був перший...

— Ну, паничу Томе, не треба мені такої слави! А що, як змія візьме та й укусе Джіма, яка ж тоді слава? Ні, добродію, не хочу я такого страхіття.

— Ах, чорт! Ну, не можеш ти хіба спробувати? Я хочу тільки, щоб ти спробував, — як що не пощастить, ніхто тебе не силуватиме держати її довше...

— Та ж змія може мене вкусити, поки я пробуватиму!.. Слухай, паничу Томе, я згоден витерплювати все, що ти забажаєш, усякі дурниці, але як що ви з Геком притягнете сюди грімучу змію та примусите мене привчати її, то я втічу, їй-бо, втічу.

— Ну, добре, добре! Облишимо це, коли вже ти такий упертий! Ми можемо здобути тобі кільки ужів; ти привяжеш їм гудзики до хвостів — ну, і вдамо, що то грімучі змії. Здається, так буде добре.

— Ну, вужі ще нічого, я ще можу їх витерпіти, паничу Томе, але, їй-бо, краще було б обійтися й без їх! Я зроду не чув, щоб було так важко та клопітно бути в'язнем.

— І завсігди так буває, як що виконуеш усе, що треба. Чи є тут пацюки?

— Ні, добродію, пацюків я щось не помічав.

— Добре, ми тобі добудемо кільки.

— Та мені зовсім не треба пацюків, паничу Томе! Це найдокучніша тварина на світі. Спокою не дає людині, нишпорить навкруги й страшенно боляче кусає за ноги, аби

заснув чоловік. Ні, добродію, вже краще давай мені сюди вужів, а пацюків не давай, не треба їх мені.

— Одначе, Джіме, це неминуче треба. У всіх в'язнів у тюрмі є пацюки. Не турбуйся! Ще не бувало прикладу, щоб в'язень жив без пацюків. Вони привчають їх, жалують, учать усяких штук. Тваринки стають свійські, немов собачки. Але ти повинен грати їм,—вони люблять музику. Тобі нема на чому грати?

— В мене нема нічого, опріче гребінця з шматочком паперу та сопілки. Але я думаю, що сопілка не припаде їм до смаку.

— Навпаки! Їм усе одно, яка музика, аби була. Сопілки досить за-для пацюків. Усі тварини люблять музику, а в тюрмі, то й поготів. А надто жалібну музику, а на сопільці, може, иншої й не заграєш. Це завсігди цікавить пацюків. Вони вилазять з нірок і приходять подивитися, що це ти робиш. У-вечорі, перед тим, як лягати спати, або рано в-ранці ти повинен сидіти на ліжку й грати на своїй сопільці. Погpаєш хвилин зо дві й зараз побачиш, як усі пацюки, змії, павуки зацікавляться й поприходять. Так і закишать круг тебе, от буде весело!

— Їм то буде весело, паничу Томе, а от яково буде бідному Джімові? Ну, та як що треба, то я вже згоджуюся. Краще ж, справді, робити щось гарне тваринам, щоб менше мати від їх прикростей.

Том замислився, чи не можна ще чого вигадати.

— Ах! Я й забув! Добре було б зростити тут якусь квітку!

— Їй-бо, не знаю, паничу Томе, тільки тут досить темно. Та й я не звик доглядати квіток. Не мало буде мені клопоту.

— Спробуй у всякому разі. Деякі в'язні це робили.

— Та воно є така висока рослина, коров'як, підхожий до очерету—той ростиме тут, паничу Томе. Але тільки панькатися з ним не варто.

— Дарма, ми добудемо тобі маленьку рослинку, ти її посадиш отут у куточку й будеш її доглядати. Тільки ти

не зви її коров'яком, а зви піччіола, не инакше. Це саме таке назвище, як треба. І до того ж ти повинен поливати її сльозами.

— На що ж? У мене тут стане й колодязної води, паничу Томе.

— Колодязною водою не можна, треба неодмінно сльозами. Так завсігди робиться.

— Скоро ж вона зав'яне, паничу Томе, будьте певні! Адже я ніколи не плачу.

Том став ні в сих, ні в тих, але скоро виплутався з трудного становища, запропонувавши Джімові зростити цибулю. Він обіцяв зайти в-ранці до негрів у халупку й нишком положити одну цибулину в Джімів кофейник. Джім признався, що він краще пристав би на те, щоб йому всипано тютюну в кофе та й взагалі йому це все надокучило: і панькатися з рослиною, і грати, приваблюючи пацюків, і привчати змій, павуків та инший гад, а ще ж і инша всяка праця з перами, написами, щоденниками та з усім тим; що він ладéн хто зна що робити, аби його більше не займано. Дуже вже клопітно бути в'язнем! Том утратив усяке терпіння й почав докоряти його, кажучи, що йому давано нагоду вславити своє ім'я, а він не вміє цього цінити, і всі ці вигоди йдуть за-для його марно. Джім засоромився й обіцявся, що більше не буде вередувати. Після цього ми з Томом пішли спати.

XXXVIII. Усіх настрахали!

Другого дня в-ранці ми пішли в город, купили дротяну пастку, понесли її в льох, одіткнули одну з найкращих пацючих нірок, і не минуло й години, як у нас уже було з п'ятнадцятеро найкращих пацюків. Пастку ми однесли нагору й поставили в добре місце—під ліжко до тьоті Саллі. Але поки ми ходили по павуки, маленький Томас-Франклін-Бенджамін-Джефферсон-Олександер Фельпс знайшов пастку під ліжком і одчинив її, щоб подивитися, чи пацюки повтікають. От вони й розбіглись по хаті. Вернувшися, ми побачили, що тьотя Саллі стоїть перелякана на ліжку. Вона несамовито кричала, а пацюки дошкуляли її, як тільки могли. Зате вона гарненько одлатала нас обох лозиною. Потім ми годин зо дві мучилися, ловлячи нових пацюків,— а щоб його чорт забрав, того проклятого хлопчака! Та й не такі вже пацюки ловилися, вперше піймалися далеко кращі. Я ще не бачив таких величезних пацюків.

Ми роздобули чудову колекцію всяких павуків, жуків, жаб, гусени; хотіли роздобути ще й гніздо щенят, та не пощастило нам. Уся сім'я була в гнізді. Ми довго дожида-

лися, сподіваючися, що змучимо шершнів і примусимо їх поступитися, але де там—швидче вони нас змучили, покусавши нам усе тіло. Дуже довго нам боляче було сідити! Потім ми взялися за вужів,—викопали більше двох десятків смужкатих вужів, положили їх у торбу й зоставили в своїй хаті. Тим часом надійшов час вечеряти—гарний був день, добре ми напрацювалися!—приходимо назад, дивимося—ні одного вужа! Виходить, що ми погано завязали торбу, а вони всі й порозлазилися. Ну, та дарма, вони далеко не втікли: довго після цього в нас дома не переводилися змії: то з-під колоди вилізе, то з-за дверей і невідмінно опиниться або в тарільці в когось, або за шиєю, одно слово—де їй не треба. Гарненькі тваринки, смужкатенькі, та й шкоди од їх ніякої, але тьотя Саллі й слухати нічого не хоче, їй це однаково—вона гордує зміями й не може їх витерплювати ні за що в світі. Що-разу, як змія залізе до неї, тьотя зараз же кидає роботу й тікає мов божевільна. Я ще не бачив такого страхополоха! І кричить, немов її ріжуть. Ні за що не примусиш її доторкнутися до змії, навіть кліщами. А як що, лягаючи спати, вона знайде в себе вужа на ліжку, то зчиняє такий репет, немов будинок горить! До того вона змучила старого, що той жалкував, на що змії на світ народилися. Вже з тиждень, як усі вужі зникли з дому, а тьотя Саллі все ще не могла заспокоїтися—де там! Сидить, наприклад, замислившися, і як що полоскочеш їй іззаду шию пір'ячком, вона схопиться немов божевільна. Дуже цікаво! Але Том каже, ніби всі жінки такі. Так уже їх зроблено, а через віщо—хто їх знає.

Нас лупцьовано що-разу, як тьотя Саллі бачила вужа. Вона казала, що це ще дурничка перед тим, як вона нас лупцюватиме, як що ми знову напустимо повен будинок змій. Скажемо, що це мене не лякало—це власне дурниця. Одно прикро—скільки праці треба було, щоб здобути вдруге вужів! Одначе ми їх добули та, до речи, й иншого гаду. Ви не можете собі уявити, як весело було в Джімовій хижці, як це все кишіло навкруг його та слухало музику. Павуків

Джім не любив, але й павуки його не любили, вони найбільше докучали йому. Він говорив, що за цими пацюками, вужами та млиновим камінем йому й місця нема на ліжку, та як би й було місце, то заснути ніяк не можна, бо таке зчиняється в хлівчику, та ще й завсігди, без перестанку, бо вони ніколи не сплять усі відразу, а по черзі—вужі сплять, а пацюки вартують, а як пацюки спочивають—вужі на варті,—так під їм завсігди щось ворушиться; як що ж він знайде собі нову місцинку, то павуки починають його дошкуляти. „Ні, вже“,—каже,—„як що цього разу я ви-

зволюся звідси, то вже ні за що не пристану на те, щоб бути в'язнем, ні за які мільйони!“

Тижнів через три все впорядкувалося. Сорочку послано було ще раніше запечену в пирозі, і що-разу, як пацюк злегенька вкусить Джіма за ногу, він напише що-небудь на рукаві, поки ще чорнило свіже. Пера ми змайстрували, написи видовбали на каміні; ніжку з ліжка роспиляли надвоє, а тирсу з неї зібли, і від цього в нас почали страшенно боліти животи,—ми вже думали, що всі помремо, але нічого—минулося. Я ще не бачив такої нестравної тирси.

Зате, як я вже казав, усе зроблено було сумлінно; ми таки намучилися, а надто Джім.

Старий разів зо два писав на плантацію під Новим Орлеаном, щоб нарешті прийшли взяти негра-втікача, але відповіди не одбирав, бо такої плантації не було. Він і наважився оповістити про Джіма в газетах у Сен-Луї та Новому Орлеані. Як він згадав про газети в Сен-Луї, то мене проняло холодним потом—я зрозумів, що не можна гаяти часу. Том згодився зо мною, тільки, каже, тепер ще треба анонімних листів.

— А то ще що?— спитався я.

— Пересторога комендантові та тюремникам, що має статися щось недобре; це робиться всякими способами. Завсігди хтось шпигує навкруги й росказує тюремному комендантові. От, як Людовик XVI лагодився втікти з Тюльері, то про це росказала одна наймичка. Це дуже гарний спосіб, анонімні листи теж не погано. Ми вживемо обох способів. Звичайно робиться так, що мати в'язнева віддає в'язневі свою одежу, а сама надіває його й зостається за його в тюрмі, а він утікає в її одежі. Так і ми зробимо.

— Слухай, Томе, але на що ж перестерігати когось про те, що ми маємо зробити? Нехай вони самі догадаються, це вже їх справа!

— Еге, я знаю. Тільки на цих людей не можна здатися; вони з самого початку дали нам цілковиту волю. Вони так усім вірять та такі неуважні, що, запевне, нічого й не помітять. Як що ми не перестрежемо їх,— ніхто й не подумає нам перешкоджати й після всієї нашої праці — Джім утіче спокійно, зовсім без клопоту. Хіба ж то добре?

— На мою думку,— відповів я,— так було б найкраще...

— Дурниця! — крикнув він роздратовано.

— Хоча я не буду сперечатися. Роби, як знаєш — мені однаково. Як же нам зробити з цією наймичкою? Де її взяти?

— Ти будеш наймичкою. Йди в-ночі й потягни в негритянки сукню.

— Але ж, Томе, знімуть галас другого ранку, адже в неї тільки одна сукня й є!..

— Знаю, але тобі треба буде її всього на чверть години, тільки однести листа й сунути його під двері.

— Ну, добре, я це зроблю, але чи не міг би я однести листа в своїй власній одежі?

— Тоді ти вже не скидатимешся на наймичку, адже так?

— Це правда, але ж ніхто не побачить у темряві, на кого я скидатимусь...

— Це до справи не стосується. Нам треба одно: виконати свій обовязок сумлінно й не думати про те, побачить нас хто-небудь, чи не побачить. Невже ж у тебе немає ніяких принціпів?

— Ну, добре, не сердься, я буду наймичкою. А хто ж Джімова мати?

— Я його мати. Потягну на який час сукню в тьоті Саллі.

— Так тобі доведеться зоставатися в хлівчику, як Джім утіче?

— Не на довго. Я наб'ю соломою Джімову одежу, так ніби це його передягнена мати, а Джімові віддам сукню тьоті Саллі, і втічемо вкупі.

І ото Том написав анонімного листа, а я потяг у-ночі сукню в негритянки, убрався в неї й сунув листа під двері — так, як звелів мені Том. От що було в листі написано:

„Бережіться, наближається лихо. Пильнуйте дуже. Невідомий друг".

Другої ночи ми наліпили на двері малюнок, що Том намалював кров'ю. Намальовано на йому було череп та кістки, положені навхрест; а другої ночи наліпили намальовану труну на задні двері. Дома всі переполохалися; усі попереляка́лись так, ніби будинок був повен духів, що ховаються по всіх кутках, під ліжками та стогнуть у повітрі. Стукнуть двері — тьотя Саллі схопиться з переляку й кричить: „ух!"; упаде щось додолу — вона знову скрикує: „ух!"; торкнешся до неї ненароком, — теж скрикне. Ні на що вона не могла дивитися просто, на місці їй не сиділося, все уяв-

лялося, що хтось стоїть ззаду, — і так вона все без перестанку крутилася та скрикувала: „ух!“ Спати лягати вона боялася, сидіти вечорами теж боялася. Том казав, що справа складається дуже добре, він і не сподівався, щоб так чудово сталося. „Ну, а тепер“, каже, „візьмемося до найголовнішої штуки!“ І ото другого ранку, ледве розвиднилося, у нас був лист готовий; тільки ми не знали, що з ним робити, бо вчора в-вечорі господарі сказали, що поставлять біля кожних дверей на всю ніч негра вартувати. Том зліз по громозводу та й почав роздивлятися, що робиться круг будинку; біля задніх дверей негр заснув. Том сунув йому листа за комір. Ось що було написано в цьому листі:

„Не зраджуйте мене: я бажаю вам добра. Страшна ватага розбишак з індійської території хоче викрасти сьогодні в-ночі вашого негра-втікача; ото вони й силкувалися налякати вас, щоб ви не виходили з хати та не перешкоджали їм. Я належу до цієї ватаги, але ще не втратив сумління й бажаю вернутися на шлях правди, щоб обрятувати свою душу від пекельних мук. О-півночі злочинці прокрадуться з північного боку по-під парканом з підробленим ключем і увійдуть до хижки по негра. Я ж повинен стояти на варті й заграти в сурму, ледве побачу небезпеку, але замість цього я мекатиму по овечому — „бебе“, ледве вони увійдуть до тюрми, і грати в сурму зовсім не буду; і поки вони знімthemуть з негра ланцюги, ви підкрадьтесь та замкніть двері, — можете навіть убити їх усіх, коли хочете. Але робіть усе цілком так, як я кажу, а то вони догадаються, що я їх зрадив, то вдарять на ґвалт. Нагороди я не вимагаю. З мене досить знати, що я зробив так, як треба.

Невідомий приятель“.

XXXIX. Утеча.

Після снідання ми почували себе чудово, взяли мій човен та й попливли річкою ловити рибу, набравши харчу. Весело нам було, — до речи, ми навідалися до плота, щоб побачити, що він робить: з ім усе було гаразд. Вернувшися пізно в-вечорі просто до вечері, ми побачили, що всі страшенно налякані та стурбовані, — просто не знають що робити. Нас послали спати після вечері й не хотіли нам говорити, що за лихо сталося, ні одним словом не згадали про листа, — але цього все одно не треба було: ми й без того про все догадувалися. Дійшовши до половини східців і помітивши, що тьотя повернулася до нас спиною, ми кинулися в льох до шахви, понабивали кишені смачним сніданням, понесли його до себе в хату й полягали. В половині дванадцятої години ми знову повставали. Том одягся в сукню, що вкрав у тьоті Саллі, і ми збиралися вже йти вниз з усім харчем.

— А де ж масло? — спитався відразу Том.

— Я положив грудку на скибку чорного хліба.

— Ну, то воно там і зосталося, тут його немає.

— Ми можемо й без масла обійтися, — зауважив я.

— А з їм обійдемося ще краще,— йди по його назад -нишком у льох. Потім злізь по громозводу та й приходь до мене. Я поки піду, наб'ю соломою Джімову одежу, так ніби це його передягнена мати, і все приготую, і ледве тільки ти з'явишся — я закричу: „бе!"

Він виліз у вікно, а я пішов у льох. Грудка масла, завбільшки з кулак, лежала там, де я її зоставив. Я взяв іще окраєць хліба, згасив свічку й пішов, крадучись, нагору. Виліз я нагору щасливо, коли це відразу з'являється тьотя Саллі зо свічкою! Я швиденько сунув харч у шапку, а шапку натяг на голову. Тітка зараз же побачила мене.

— Ти був там у льоху?

— Еге...

— Що ж ти там робив?

— Нічого...

— Як нічого?

— Так, нічого.

— І як це тобі спало на думку залізти туди серед ночи?

— Не знаю...

— Ага, ти не знаєш! Не смій мені так відповідати! Томе, я повинна знати, що ти там робив?

— Нічогісінько, тьотю Саллі, їй-бо ж, нічогісінько...

Я мав надію, що вона мене пустить, як звичайно робила, але тепер такі дивні речі робилися в хаті, що вона боялася кожної дурниці; що здавалася їй непевною, через те й сказала дуже зважливо:

— Йди у вітальню й сиди там, аж поки я прийду. Ти хотів щось недобре зробити, я вже довідаюся, що саме. Гляди ти мені!

Сказавши це, вона пішла, а я відчинив двері й опинився у вітальні. Ото юрба! П'ятнадцятеро фермерів і в кожного рушниця!.. Я мало не зомлів і вхопився за стілець, щоб не впасти. Вони сиділи по-під стінами, стиха розмовляючи проміж себе. Всі мали вигляд стурбований та неспокійний, хоч і силкувалися цього не виявляти. Але я помітив, що вони хвилюються: то надівають брилі, то скидають, чухають по-

тилицю, без перестанку схоплюються, сіпають за гудзики на куцинках. Я сам почував себе недобре, але берігся скидати бриля й нетерпляче дожидав тьотю Саллі. Ну, виб'е та й уже, так хоч пустить, і я побіжу перестерігти Тома, що ми вже занадто переборщили й потрапили в страшенне гніздо шершенів. Через те треба облишити всі витії та й тікати яко мога швидче з Джімом, поки тим добродіям не увірвався терпець та вони не пішли на нас із рушницями.

Нарешті тьотя прийшла й засипала мене питаннями. Але я не міг відповідати на їх так, як треба, бо зовсім збен-

тежився, а тут іще ці люди так роспалилися, що деякі радили йти зараз же й вдарити на розбійників, говорячи, що зосталося всього кільки хвилин до півночи. Инші силкувалися спинити сміливих та діждатися овечого гасла. Тим часом тітка докучала питаннями. Я ввесь тремтів з ніг до голови й ладен був піти крізь землю—так перелякався. В хаті ставало все душніше та душніше, масло стало ростовати й стікало в мене по шиї та по-за вухами. Нарешті один з фермерів каже:

— Я увійду в хижку перший і піймаю їх, як вони прийдуть.

Тут я мало не зомлів, масло потікло в мене з лоба, а тьотя Саллі побачила й зблідла, як стіна.

— Що це сталося дитині? У його запалення мозку, инакше бути не може. Адже це мозок у його витікає!

Всі кинулися до мене, тітка зірвала в мене бриля, хліб випав з рештою масла, а вона схопила мене в обійми й кинулася цілувати.

— Ах, як ти мене перелякав! Яка я рада, що не трапилося нічого поганого! Нам щось не щастить останніми часами. А ти знаєш приказку: „одна біда йде й сім за собою веде"? Як я побачила, що в тебе з лоба тече, я вже думала, що ти загинув. І колір і все мені здалося таке, як мозок. Через віщо ти зараз же не признався мені, чого лазив у льох? Я б і слова не сказала. Ну, тепер марш до ліжка, і щоб я не бачила тебе до завтрішнього ранку!..

В одну мить я опинився нагорі, а потім швиденько зліз громозводом та й кинувся бігти в темряві до хлівчика. Я ледве міг говорити, такий був схвильований. Сяк-так вияснив я Томові, що ми мусимо тікати яко мога швидче, не гаячи й хвилини: в хаті повно людей та ще й з рушницями.

Очі в його заблищали.

— Та невже?—скрикнув він.—От так штука!.. Ну, Геку, як би я міг переробити це все з початку, я нагнав би їх сюди дві сотні. Чи не можна б підождати, поки...

— Швидче, швидче! Баритися нема чого,—шепотів я.— Де Джім?

— Тут, треба тільки простягти руку. Він уже передягнений. Все готове. Тепер тікаймо звідси й подамо гасло!

В цю мить ми почули, що люди наближаються до дверей, почули, як вони панькаються біля колодки.

Один з їх сказав:

— От, бачте! Казав я вам, що ми поспішилися. Вони ще не приходили, двері замкнені. Стривайте, я замкну кільки чоловіка в хижку. Ви підождете розбійників у темряві й постріляєте їх, як вони прийдуть, а решта хай сховається десь поблизу й чатує...

Фермери увійшли, але не могли нас бачити в темряві, і нам пощастило пролізти в прохід швидко та тихо—спершу Джім, тоді я й нарешті Том — таку чергу він сам назначив. Тепер ми опинилися в прибудованій будівельці й чули, як люди ходили близенько в дворі; підповзли до дверей; Том звелів нам стати й припав до щілинки. Але нічого не міг побачити,—так було темно. Він прошепотів нам, що буде прислухатися й підожде, поки люди одійдуть трохи далі. І як він штовхне нас, то Джім повинен вийти поперед усіх, а він останній. Справді, він припав вухом до щілини й довго прислухався, та люди увесь час ходили в дворі. Нарешті він штовхнув нас. Ми повискакували, затаївши духа, і тихо, без згуку, прокралися один за одним до паркану. Ми з Джімом перелізли щасливо, але Том зачепився штанами за поламану верхню дошку в паркані. Чуючи, що хтось іде ззаду, він рванувся й одломив тріску, а та голосно затріщала. В той час, як він уже добіг до нас, ми почули крик:

— Хто там? Відповідайте, а то стрілятиму!

Звісно, ми не відповідали, а кинулися бігти, що сили. За нами кинулася вся юрба. Бух-бух!—навкруги нас засвистіли кулі. Фермери кричали: „Ось вони! Біжать до річки! Лови! Спускай собак!“ Та й кинулися всі нас доганяти. Ми могли їх чути, бо на їх були чоботи й вони кричали на все горло, а на нас чобіт не було, і ми не кричали. Ми бігли стежкою до млина. Як вони вже наздоганяли нас, ми сховалися в кущі, пустили їх наперед, а самі сховалися позаду. Всі собаки в їх були замкнені, щоб не налякати розбійників, але тим часом хтось устиг їх випустити, і вони кинулися за юрбою, знімаючи такий гвалт та гавканину, немов їх там цілий мільйон. Але собаки були свої, знайомі, от ми й спинилися, аж поки вони наздогнали нас. А як вони побачили, що це тільки ми, і лютувати нема чого, ми їм не цікаві, — вони найпривітніше поздоровкалися з нами та й кинулися далі туди, де кричали та гвалтували. Тоді й ми вже припустили слідком за їми мало не до млина, а там прокралися поміж кущами до того місця, де був схова-

ний мій човен. Швиденько вскочивши в його, ми попливли насеред річки, силкуючися пливти тихо; потім спокійно повернули до острова, де стояв мій пліт. Довго ще ми чули галас на березі та собачу гавканину; нарешті все заспокоїлося й затихло в долині.

— Ну, тепер, старий друже Джіме,— сказав я, опинившися на плоті, — ти знову вільна людина, і маю надію, що більше не вернешся в рабство.

— А гарна вийшла штука, Геку! Вигадано чудово й виконано так, що краще й не можна! Ніхто б не вигадав такого мудрого чудового плану!

Він був щасливий, як дитина, але Том був найщасливіший, бо йому в литку влучила куля.

Як ми з Джімом про це довідалися, наша радість одразу зникла. Нога в Тома дуже боліла, і кров тікла з рани. Ми положили його в халабуді й розірвали одну з герцогових сорочок, щоб завязати рану, але він нас проганяв.

— Дайте сюди ганчірки, я можу це сам зробити. Не спиняйтеся, не баріться! Втеча виходить така чудова! Наляжте на весла, хлопці! Попливемо!.. Браття! Ми зробили все по молодецькому,—адже правда? От як би нам трапився Людовик XVI, тоді не було б сказано в його життепису: „Сину Людовика Святого, йди на небо!“ Ні, добродію, то вже дурниця! Ми б його швидко перевезли через кордон, і це була б за-для нас дурничка... Налягайте на весла, хлопці, та швидче!

Але ми з Джімом тихенько радилися проміж себе.

— Кажи, Джіме, не соромся!—сказав я нарешті.

— Ось що ми думаємо, Гек і я,—почав Джім.—Як би це Тома визволено, а комусь із його товаришів куля влучила в ногу, хіба б він сказав: „Робіть далі! Рятуйте мене! Не клопочіться про лікаря, щоб обрятувати пораненого!“ Скидається це на панича Тома? Міг би він так зробити? Б'юся об заклад, що ні! Через віщо ж Джім має зробити инакше? Ні, добродію, я не рушу звідси, аж поки порадяусь з лікарем, хоч би мені довелося ждати сорок років.

Я знав, що в Джіма душа золота; я так і думав, що він це скаже, і зважливо сказав Томові, що поїду по лікаря. Він почав сперечатися, ні за що не хотів згожуватися, але ми з Джімом уперто обстоювали своє й не хотіли рушити з місця. Тоді Том виліз із халабуди й сам почав одвязувати пліт, але ми не дозволили, і хоч як він силкувався нас умовити, — все було даремно.

Нарешті, побачивши, що я готую човен, він сказав:

— Добре! Як що ти вже неодмінно хочеш їхати, то я скажу тобі, як треба поводитися, як будеш у лікаря. Замкни двері, завяжи лікареві очі щільно та міцно, положи йому в руки капшук, повний золота, потім веди його небитими стежками в темряві, нарешті посади його в човен і довези його сюди теж не навпростець, а плутаючися поміж островами, не забудь потрусити його й забрати в його оли-

вець, а то він може змалювати пліт і знайти його потім. От як це завсігди робиться.

Я обіцявся, що зроблю все так, як він велить, і поїхав, а Джім повинен був сховатися в лісі, ледве побачить, що лікар їде, і зоставатися там, аж поки він поїде назад.

XL. Турботи тьоті Саллі.

Лікар, до якого я вдався, був дідок, гарний, добрий на погляд дідок. Я росказав йому, ніби ми з братом полювали вчора на Еспанському острові й полягали спати на уламку з плота; і от так о-півночі він, мабуть, уві сні, штовхнув свою рушницю, вона стрельнула й прострелила йому ногу, от я й прошу його поїхати зо мною помогти хворому й нічого про це не говорити, бо ми хочемо у-вечорі вернутися додому й зробити несподіванку родичам.

— Хто ваші родичі?— спитався він.

— Фельпси з ферми.

— А! — промовив він. Подумавши хвилинку, він перепитав: — Як він поранив себе? роскажи ще раз!

— Сон йому такий приснився, рушниця й стрельнула...

— Дивний сон, — зауважив лікар.

Одначе він засвітив свій лихтар, узяв торбу з струментом, і ми рушили в дорогу. Але як він побачив човен, то він здався йому небезпечним: на його погляд, він іще здатний за-для однієї людини, але двох ні за що не видержить.

— О, не бійтеся, добродію, — відповів я, — ми втрьох на йому пливли й чудово!

— Як утрьох?

— Ну, так — я та Сід та... та ну й рушниці.

— А! — промовив він.

Лікар поставив ногу на облавок і штовхнув човен; потім похитав головою й сказав, що він пошукає другого човна, безпечнішого. Але всі човни були на ланцюгах і замкнені. Тоді він рішив узяти мій човен, а мені звелів підождати, поки він вернеться, або ж порадив шукати десь иншого човна; а найкраще мені побігти додому приготувати родичів до несподіванки. Але я не згодився, виясняючи йому, як знайти пліт, і він поплив.

Коли це відразу мене вдарила неспокійна думка: а що як лікар не скоро скінчить справу з Томовою ногою, що як це візьме днів три-чотирі? Що ми тоді будемо робити? Ждати тут, аж поки він усе розляпає? Ні, так не можна: я знаю що робити! Я підожду, поки він вернеться, і як що він скаже, що треба одвідати хворого ще раз, то я теж доб'юсь до острівця, хоч би мені довелось за-для цього пливти; ми візьмемо його, звяжемо й повеземо з собою, а як Том скінчить із ним справу, ми заплатимо, йому скільки треба, або ще краще — віддамо все, що маємо, та й одвеземо на беріг.

Постановивши це, я заліз у траву й заснув трохи. Як я прокинувся, сонце вже було високо над моєю головою! Я схопився й кинувся до лікаревого будинку. Там мені сказали, що він пішов кудись у-ночі й ще не вертався. Ну, думаю, мабуть, погано Томові, треба вертатися на острів. Та ледве я хотів повернути за ріжок, як потрапив головою просто в живіт дядькові Сайласові!

— А! Томе! Де це ти був досі, розбишако?

— Їй-бо, ніде... я тільки допомагав шукати негра-втікача, ми з Сідом укупі...

— Куди ж ти тепер біжиш, як скажений? Тітка дуже турбується.

— Нема чого їй турбуватися, — промовив я, — ми живі та здорові, побігли були за людьми та за собаками, але не наздогнали їх і зблукалися; нам здалося, що вони на воді,

ми добули човен і кинулися за ними, перепливли на другий беріг, але нікого не знайшли, потім довго плавали туди та сюди по-під берегом; нарешті втомилися та знесилилися, прив'язали човен і полягали спати; прокинулися всього перед годиною, а тепер припливли сюди довідатися, чи нема яких новин... Сід пішов на почту — чи не почує там чого, а я здобувати якоїсь їжі, — скоро ми будемо дома...

От ми й пішли з дядьком Сайласом на почту „по Сіда", але, як я й думав, його там не було; старий, до речи, взяв листа в почтовій конторі, і ми з їм довго дожидалися, але Сід усе не приходив. Нарешті старий рішив іти. Нехай уже Сід вернеться додому пішки або човном, як йому докучить блукати без діла, а ми поїдемо зараз. Я ніяк не міг умовити його, щоб він дозволив мені зостатися ждати Сіда. — „Дурниця", — каже, — „ходімо зо мною, треба заспокоїти тьотю Саллі".

Як ми вернулися додому, тьотя так мені зраділа, що сміялася й плакала з радощів, обнімала мене і в той же час трохи одлатала, як звичайно (за-для мене це, звісно, не мало ніякої ваги), нахваляючись, що й Сідові таке впаде, як вернеться.

В хаті було повно фермерів з жінками, що посходилися на обід; такої балаканини я ще зроду не чув! Стара пані Хочкіс торохтіла найбільше за всіх, язик у неї не змовкав ні на хвилинку.

— Ну, сестрице Фельпс, — говорила вона, — я оглянула цю хижку, оглянула всі куточки й бачу, що цей негр божевільний! Так я й сказала сестриці Дамрель — адже правда, сестрице Дамрель? — він, кажу, божевільний... Всі чули — божевільний, та й годі! З усього видко. Гляньте на цей млиновий камінь, кажу. Хіба ж буде людина, в якої всі дома, видовбувати такі дурниці на камині? Що тут, мовляв, розбилося його серце... або тут він вимучився тридцять сім років, бо ніби він нешлюбний син якогось Людовика, та инші дурниці! Просто божевільний, я зараз же це сказала й тепер кажу те саме.

— А гляньте ви на цю драбину з ганчірок, сестрице Хочкіс, — сказала стара панна Дамрель, — на біса вона йому здалась, скажіть, будьте ласкаві?

— От і я це саме вже раніше казала сестриці Еттербак,—спитайтесь у неї—вона вам скаже. Гляньте на цю ганчіряну драбину! Еге, кажу, гляньте, на що вона йому здалась?

— Ні, ви мені от що виясніть, яким способом опинився там оцей камінь? Хто підкопувавсь? Хто?

— Мої власні слова, братіку Пенроде! Я тільки що казала — дайте мені цукорницю, будьте ласкаві — я казала сестриці Денлап: і як це вони втягли туди млиновий камінь? І цілком без підмоги! От що робиться. Ні, кажу я, тут щось не тее: підмога була, та ще й не мала. Принаймні людей з дванадцятеро допомагало. Ну, панове, я покарала б усіх негрів по черзі, а вже довідалася б, хто це наробив! А надто...

— Ви кажете: дванадцятеро! Де там! та їх тут було чоловіка з сорок, принаймні. Ви подивіться на ці пилки з ножів та на всі инші витії: як це все терпляче зроблено. Гляньте на роспилену ніжку з ліжка, — та тут на тиждень праці за-для шістьох! Гляньте на це опудало, набите соломою, що зоставлено на ліжку; подивіться на...

— От, от, братіку Гайтовере! Цілком те саме я казала братікові Фельпсові, — він сам може посвідчити... Як це вам здається? кажу. — Ви тільки подумайте, братіку Фельпсе! Ніжку з ліжка роспиляно, та як хитро! Я думаю, не сама ж вона одпилялася, хтось та одпиляв її! Я казала сестриці Денлап...

— Ах, чорт, та тут, мабуть, цілий тиждень повен будинок був негрів, щоб наробити таких чудес, сестрице Фельпс! Гляньте на цю сорочку, — кожен дюйм списано мудрими афинськими письменами, написаними кров'ю! Тут, мабуть, працювала ціла ватага! Їй-бо, я не пошкодував би двох доларів, аби мені хто прочитав цю дряпанину; а що до негрів, які так нашкодили, то я просто взяв би та й бив би їх різками, аж поки...

— Що б йому не помагали, братіку Марпласе! Пожили б ви тут у хаті останніми часами, так побачили б! Уявіть собі — крали вони все, що тільки траплялося їм до рук, а ми ж усе доглядалися, зауважте! Оцю саму сорочку потягли просто з вірьовки! А вже що до простирала, з якого зроблено драбину, то я й сказати не можу, скільки разів вони його тягали! А борошно та свічки, а свічники та ложки, а стара сковорідка, а ще безліч речей, яких тепер не згадаю... а моя нова перкалева сукня! І до того ж я та Сайлас, мої хлопці, Сід з Томом, увесь час вартували, і ніхто з нас не міг почути ні тіни їхньої, ні згуку! І от в останню хвилину — зауважте — вони тікають у нас з-перед очей, збивають з пантелику нас, та й не нас самих, а навіть і розбійників з індійської території, і щасливо втікають, забравши з собою цього негра, а тим часом за ними гналося шістнадцятеро людей та двадцять дві собаки! Ні, запевняю вас, це просто щось неможливе! Духи бевтільні — і ті не могли б зробити це все так хитро! Їй-бо, я думаю, що були духи! Ви наших собак знаєте — кращих за їх немає ні в кого, — ну, уявіть собі, що вони не могли знайти сліду! Вияснїть мені цю кумедію!

— Справді, щось нечуване!

— Оказія, та й годі!..

— Хатні злодії й вкупі з тим...

— Та я боявся б жити в такому будинку.

— А ви думаєте — легко нам було! Уявіть, сестрице Ріджвей, я мало не вмерла зо страху: і спати боюсь, і вставати боюсь, і сидіти боюсь! А вже минулої ночи ви й уявити собі не можете, як я трусилася! Боялася, щоб не вкрадено когось із сім'ї! До того я дійшла, що вже мало не збожеволіла!.. Тепер у-день це здається нерозумним, але, уявіть собі, я думаю: там, нагорі, сплять мої бідні хлопчики самі в далекій світлиці, і так мені страшно стало, що я пішла та й замкнула їх, їй-бо! І кожен би це зробив, коли б йому так, як мені. Знаєте, як людина налякана, то де далі, то більше в голові у вас все плутається, і ви починаєте гово-

рити всякі дурниці... Бідні хлопчики, подумала я, нагорі самі, двері незамкнені і...

В цю хвилину очі тьоті Саллі зустрілися з моїми, я схопився й пішов проходитися. Ходячи, я надумався, що можна буде дуже зручно вигадати, через віщо в-ранці нас не знайдено в нашій хаті. Так я й зробив. Але далеко йти я не зважився, а то тьотя послала б мене шукати. Над вечір, як усі гості поросходились, я пішов до неї й росказав, що гвалт та стрілянина збудили мене та Сіда, але показалося, що двері замкнені, а нам схотілося подивитись на всю цю колотнечу; от ми й злізли громозводом, обидва забилися трошки й тепер уже ніколи не будемо лазити у вікно. Потім я росказав їй усе, що раніше говорив дядькові Сайласові. Вона відповіла, що готова простити нам, що тепер усе так як треба, а од хлопчаків ніколи нічого путнього не сподівайся, бо всі вони такі пустуни та шкідники! І то ще добре, що ми живі та здорові. Вона поцілувала мене, погладила по голові та й зажурилася! Коли це як схопиться, скрикнувши:

— Ой, уже скоро ніч, а Сід іще не вернувся! Чи не трапилось чого недоброго з хлопцем?

Я вхопився за зручний випадок, щоб утікти.

— Дозвольте, тьотю, я побіжу по його в город...

— Ні, не треба, — спинила вона мене. — Сиди дома: буде вже, що й один зник. Як що його не буде до вечері, дядько сам піде його шукати.

Звісно, він не прийшов, і, от зараз же після вечері, дядько пішов шукати.

Вернувся він годин у десять, трохи стурбований, не міг знайти навіть сліду Томового. Тьотя Саллі не на жарт переполохалася, але дядько запевняв, що це дурниця: хлопці завсігди такі, і ми побачимо пустуна завтра в-ранці живого та здорового. Вона заспокоїлася трохи, але все-таки сказала нам, що посидить іще трохи, дожидаючися втікача, не гаситиме світла.

А як я пішов нагору спати, вона провела мене з свічкою, вкрила ковдрою й пестила немов рідна мати, а я по-

чував себе страшенно гидким і не зважувався дивитися їй у вічі. Потім вона сіла на край ліжка й довго розмовляла зо мною про те, який чудовий хлопець Сід! Часом вона питалася в мене, як я думаю, чи не зблукався він, чи не вдарився, чи не втоп де? А, може, в цю саме мить він лежить десь хворий або мертвий, і її немає біля його, щоб йому помогти. І сльози так і котилися їй по щоках. Але я запевняв її, що Сід живий та здоровий і завтра в-ранці напевне буде дома; вона ж міцно стискала мені руку, цілувала мене й просила сказати їй це ще раз,—так гарно їй

було слухати, як її розважали. Виходячи, вона зазирнула мені в вічі ласкаво та пильно й промовила:

— Двері будуть не замкнені, Томе, тільки ти будеш гарним хлопцем, адже правда? Не втічеш? Будь ласкав, за-для мене!

Я таки думав утікти, щоб довідатися про Тома; але після цього я не втік би ні за що в світі.

Бідна засмучена тьотя стояла в мене перед очима та й Том теж; я спав дуже невпокійно. Двічі за ніч я злазив

униз громозводом, обходив навкруг будинку й бачив, як вона сидить із свічкою біля вікна, дивлячись на шлях, а в очах у неї повно сліз, — мені страшенно хотілося чимсь її розважити, але я не міг — тільки присягався самому собі ніколи більше її не засмучувати. Втретє я прокинувся світом, зліз униз — вона все ще сиділа біля вікна; свічка вже догоряла, її стара сива голова схилилася на долоню: вона заснула.

XLI. Том вернувся.

Перед снідянням старий знову ходив у город, але знов не пощастило: Тома ніде не було! За столом чоловік та жінка сиділи мовчки, похмурі, з сумними, зажуреними обличчями, — кофе у їх давно прохололо, але вони ні до чого не торкнулися.

— Ага, чи я віддав тобі листа? — згадав відразу старий.

— Якого листа?

— Того, що я взяв учора в почтовій конторі.

— Ти не давав мені ніякого листа!

— Мабуть, забув.

Він почав нишпорити по кишенях, потім пішов кудись шукати листа, нарешті приніс його й віддав жінці.

— Це з Сент-Пітерсборо, — сказав він, — від сестри.

Почувши це, я хотів тікати, але зо страху не міг ворухнутися. Одначе не встигла тьотя роспечатати листа, як упустила його з рук і кинулася з хати, побачивши щось у вікно. Тут і я побачив щось страшне... Тома Сойера несено на матраці, позаду йшов старий лікар, потім Джім у тітчиній перкалевій сукні і з звязаними за спиною руками; за ними

юрба людей. Я сховав листа до кишені й вибіг. Тьотя Саллі плачучи кинулась до Тома.

— Ах, він умер, він умер, я знаю, що вмер!

Том злегка повернув голову й пробелькотав щось незрозуміле, — мабуть, у його була гарячка. Тітка сплеснула руками, кричачи:

— Яке щастя, він живий, і цього мені досить!

Вона швидко поцілувала його й кинулася в хату приготувати ліжко, а по дорозі похапцем давала накази на всі боки неграм та всім иншим.

Я пішов за юрбою подивитися, що робитимуть із Джімом, а старий лікар із дядьком Сайласом пішли в хату за Томом.

Фермери страшенно роспалилися, деякі хотіли навіть повісити Джіма на страх иншим неграм, щоб ті ніколи не силкувалися тікати, не сміли знімати колотнечі та стільки часу лякати на смерть цілу сім'ю. Але инші не радили вішати: це зовсім не годиться — негр чужий, його власник заступиться й примусить ще й заплатити за його. Це трошки їх росхолодило,— звичайно так буває: хто найбільше хотів би повісити винного негра, власне той найменше хоче за його платити, познущавшися з його до схочу.

Джіма лаяно, дано йому скуштувати двох-трьох стусанів у потилицю, але бідолаха не озвався й словом і навіть не виявляв, що знає мене. Його одведено в той саме хлівчик, де він жив раніше, передягнено у власну одежу й знову посаджено на ланцюг. Тільки ланцюг надіто не на ніжку з ліжка, а на залізний шворінь, забитий у поміст. Руки та ноги йому теж заковано в ланцюги; опріче того, рішили давати йому після такого вчинку тільки хліб та воду аж доти, поки з'явиться його власник, або поки його поцінують та продадуть. Яму нашу закидано, й обіцялися, що двоє фермерів з рушницями що-ночи вартуватимуть хижку, а в день до дверей привязуватимуть собаку-британа. Потім, зробивши такі накази, ці добродії знову почали лаяли Джіма, коли це відразу з'явився старий лікар.

— Не будьте до його занадто лихі, — промовив він. — Джім не поганий негр. Прийшовши до хворого хлопчика, я побачив, що не зможу витягти кулі сам; а він був у такому становищі, що він не міг покинути його, щоб піти когось покликати. Тим часом хлопцеві ставало все гірше та гірше, — скоро він уже зовсім лежав непритомний і не підпускав мене близько, говорячи, що коли я зімалюю його пліт, то він уб'є мене, та инші такі дурниці. Я побачив, що сам нічого з ним не пороблю, і хотів іти шукати помочи. Коли це звідкись з'явля-

ється цей негр і починає мені допомагати й поміг чудово. Звісно, я зараз же догадався, що це негр-утікач. От стано вище!.. Мені довелося сидіти там, не рушачися з місця останню частину дня та всю ніч. Весело, скажу вам! У мене в городі кільки пацієнтів у пропасниці, і мені, звісно, треба було одвідати їх, але я не зважувався, бо негр міг утікти, і тоді мене обвинувачено б. А тим часом ні один човен не підпливав так близько, щоб я міг когось гукнути. Так я й просидів аж до світу, і скажу вам просто — я ще не бачив

негра такого вірного, такого щирого, хоч це загрожувало його волі. Та й, опріче того, він був страшенно змучений: мабуть, багато працював останніми часами. За це я полюбив негра. Скажу вам, джентльмени, такий негр вартий тисячі доларів і ласкавого поводіння на додаток. Я взяв з собою все, що було треба, хлопцеві було так гарно на плоті, мов дома, може, навіть краще, ніж дома, бо там тихо, спокійно. Таким способом, я зачепився на плоті з двома пацієнтами на руках, і довелось мені просидіти аж до світу. Тут проплив проз нас човен... На щастя, негр сидів тоді на краю плота, схиливши голову, і міцно спав. Я гукнув людей. Вони тихенько підкралися, схопили й звязали його, — він і не схаменувся! Все обійшлося без клопоту. А хлопець був непритомний. Ми обгорнули весла ганчірками, прив'язали пліт до човна й тихо потягли його до берега. Негр не боронився, не промовив ні слова. Він не поганий негр, джентльмени! Ось моя думка про його...

— Признаюся, все це достойно хвали, докторе, — промовив хтось.

Решта теж трохи зласкавилися. Я був зо щирого серця вдячний старому лікареві за те, що він оступився за Джіма; опріче того, я зрадів, що його слова відповідають і моїй власній думці про Джіма: з першого ж разу, як я його побачив, я зрозумів, що серце в його добре та що він гарна людина. Тут усі згодилися, що Джім зробив добре, що він заробив уваги та нагороди. Усі обіцялися просто та щиро більше не лаяти його.

Потім фермери пішли й замкнули його; я мав надію, що вони звелять зняти з його два-три зайвих ланцюги, бо вони страшенно важкі, або що дадуть йому хоч м'яса та городини, замість сухого хліба з водою, але ніхто про це не подумав, і я рішив, що мені не годиться встрявати. Найкраще переказати якось тьоті Саллі те, про що оповідав лікар, як тільки мине буря, що нависла над моєю буйною головою. Од мене, мабуть, вимагатимуть, щоб я вияснив, на що я сховав, що Сіда поранено, оповідаючи про те, як ми блукали цілу

ніч, шукаючи негра-втікача. Але часу в мене було досить. Тьотя Саллі день і ніч сиділа в хаті біля хворого, а від дядька Сайласа я що-разу зручно викручувався.

Другого ранку я почув, що Томові далеко краще та що тьотя Саллі пішла трохи відпочити. Я прокрався в хату до хворого, думаючи, що коли він не спить, то ми зможемо поговорити, вкупі щось вигадати й росказати свою вигадку сім'ї. Але він спав тихим сном, блідий такий, а не з червоним обличчям, як у перші дні хвороби. Я сів, дожидаючися, поки він прокинеться. Через пів години тьотя Саллі увійшла навспинячки в хату. Вона звеліла мені сісти тихенько біля неї й прошепотіла мені, що тепер ми можемо радіти: всі ознаки дуже гарні, хворий уже давно так спить, йому, видимо, краще, він далеко спокійніший сьогодні. Можна ручитися, що як він прокинеться, то буде вже зовсім притомний.

Трохи згодом хворий ворухнувся, росплющив очі, глянув зовсім розумно й промовив:

— Що це—я дома! Як це сталося? де пліт?

— Усе добре, не турбуйся,—відповів я.

— А Джім?

— Так саме,—сказав я, але не міг надати своїому голосові веселого, бадьорого виразу. Він цього не помітив.

— Чудово! Чудово! Тепер ми можемо заспокоїтися. Ти сказав тьоті?

Я хотів сказати—„еге", але вона встряла:

— Про віщо, Сіде?

— Ну, звісно, про те, як ми все це зробили!..

— Що зробили?

— Та тільки ж одно й зроблено. Ми випустили на волю негра-втікача—я та Том.

— Випустили на волю! Про що це він говорить? Він знову блудить словами, знову втратив притомність.

— Ні, я й не думаю блудити, я розумію все, про віщо кажу. Ми випустили його на волю—Том та я. Ми надумалися це зробити й зробили! По молодецькому зробили, треба признатися...

І почав, почав... Тітка вже не перепиняла його, а тільки слухала, витріщивши очі, і я зрозумів, що не буде ніякої користи з того, як що я встряну.

— Їй-бо, тьотю, нам це коштувало безліч праці,—оповідав Том.—Цілі тижні ми працювали в-день і в-ночі, поки ви всі спали. Нам довелося красти свічки й сорочку, і простирало, і вашу сукню, і ложки, і цінові тарілки, і ножі з кухні, і сковорідку, і млиновий камінь, і борошно, і ще багато всякої всячини... Ви не можете собі уявити, скільки ми мали клопоту, поки наробили пер, пилку, повишкрябували написи й таке инше. А як це було весело, то ви й уявити собі не можете! Ми ж малювали й труни та инше страхіття, писали анонімні листи, спускалися громозводом, підкопували хижку, змайстрували драбину з ганчірок, запекли її в пиріг і передавали Джімові ложки та инші речі через вас, у кишені в вашому фартушку.

— Сповняли хлівчик пацюками, зміями та иншим гадом, щоб у Джіма було товариство. Але ви так довго задержали Тома з маслом у брилі, що мало не зопсували всієї справи, бо люди прийшли, як ми ще не встигли втікти з хижки. Нам довелося вискочити, це почули й погналися за нами. Тоді от мене й підстрелено, але ми, на щастя, звернули із стежки, пустили їх наперед, а як надбігли собаки, вони не звернули на нас уваги, а побігли туди, де було більше галасу. Ми ж посідали в свій човен, попливли до плота, викрутилися щасливо, а Джім тепер вільна людина... Все це ми зробили самі... Адже правда — зручно, тьотю?

— Їй-бо, я зроду не чула нічого такого! Так це ви, маленькі розбишаки, наробили такого клопоту, що мало не всі подуріли, та налякали нас до смерти? В мене руки сверблять зараз же добре вас повчити! Подумати, як я цілими ночами мучилася!.. Ну, стривай же, погань! Як одужаєш, то я тебе так одлуплю, що знатимеш!

Але Том був такий щасливий та гордий своїм подвигом, що не міг здержати свого язика, а тітка лаяла нас що-

сили, тільки іскри летіли,—одно слово, обоє торохтіли вкупі без перестанку.

— Ну, добре,—скінчила вона,—пишайся тепер своїми пустощами, тільки пам'ятай, що як що я ще коли-небудь піймаю на тому, що ти маєш діло з цим негром...

— З ким?—промовив Том, здивувавшися. Усміх в одну мить зник у його з обличчя.

— Як—з ким? Звісно, з негром-утікачем. А ти ж думав—з ким?

Том стурбовано глянув на мене й сказав:

— Томе, чи не говорив ти мені оце зараз, що все так, як треба? Хіба він не втік?

— Він?—перепитала тьотя Саллі.—Негр? Звісно, ні! Його вернено назад, він знову сидить на хлібі та на воді, увесь у ланцюгах, аж поки його заберуть та продадуть з авкціону.

Том підскочив на ліжку, очі йому палали, ніздрі роздималися, немов зебра.

— Вони не мали права його замикати,—крикнув він мені.—Йди швидче, не гай ні хвилинки... Визволи його—він більше не невільник, він вільний—такий, як і ми всі!..

— Дитино, що це значить?

— Це значить саме те, що я кажу, тьотю Саллі. І як що ніхто не піде до його зараз же, то я сам побіжу. Я знав його все життя, та й Том також. Стара панна Ватсон умерла перед двома місяцями. Їй стало сором, що вона хотіла продати його на Південь, і вона в своїй духовниці написала, що випуска його на волю.

— Так на що ж, скажи, будь ласкав, ти визволяв його, коли він уже вільний?

— Ах, яке питання! Так і видко жінку! Звісно, на те, що мені сподобалася пригода. Я готовий був би купатися в крові, аби тільки... Що таке, тьотя Поллі!..

Справді, це ж сама тьотя Поллі, власною особою, стоїть на порозі, добра, ласкава, як завжди... Тьоття Саллі як кинеться до неї, як почне її обнімати, цілувати, плакати з

радощів — мало не задавила її в обіймах. Я знайшов собі досить зручну місцину—під ліжком, зрозумівши, що становище моє погане. Иноді я визирав звідти нишком. Тьотя Поллі визволилася з обіймів і стояла, дивлячися пильно на Тома поверх окулярів — так дивилася, що він, здається, з радістю провалився б крізь землю.

— Еге, промовила вона, — ти добре робиш, що одвертаєшся. На твойому місці мені сором було б дивитися людям у вічі, Томе!

— Боже мій! — промовила тьотя Саллі. — Хіба він так одмінився? Це ж не Том, а Сід!.. Том... Том був тут тільки що... Де це він дівся?

— Ти хочеш сказати, мабуть, куди дівся Гек Фінн? Адже я сама зростила цього пустуна Тома, то чи мені ж його не пізнати!.. От тобі! здоровенькі були! Вилазь з-під ліжка, Геку Фінне!

Я виліз, але почував себе не дуже бадьоро.

Тьотя Саллі була страшенно здивована, але дядько Сайлас, так той ще більше збентежився, як він прийшов і йому все росказано. Він, мов п'яний, ходив і увесь день не міг стямитися, а в-вечорі сказав на мітингу таку проповідь, що заробив собі голосної слави, бо ніхто, навіть старі люди, не зрозуміли з неї ні слова. Тьотя Поллі росказала все, хто я та яке моє життя було, а я ще й сам повинен був росказати, в якому я був скрутному становищу, як пані Фельпс уважила мене за Тома Сойера. Тут пані Фельпс перепинила сама:

— Будь ласкав, називай мене й далі — тьотя Саллі: я так до цього звикла.

— ...і от тьотя Саллі вважила мене за Тома, я повинен був потакувати, — иншого способу не зоставалося; та я й знав, що він не розсердиться. За-для його це навіть зручно, бо це таємниця, він з неї зробить цілу пригоду й буде дуже задоволений. Так воно й сталося. Він сам сказав, що він Сід, і справа владналася дуже гарно.

Тьотя Поллі засвідчила, що стара панна Ватсон, справді, пустила Джіма на волю; таким способом було виразно видко,

що Том Сойер зняв усю цю колотнечу тільки на те, щоб визволити вже й так вільного негра.

Тьотя Поллі оповіла, що як тьотя Саллі написала їй, що Том та Сід доїхали добре, вона ніяк не могла зрозуміти, що це значить. В неї зараз же з'явилася думка, чи не вигадав цей пустун якоїсь нової штуки. От і довелося їй тягтися самій—легко сказати—за тисячу миль! А надто, що ніхто не відписував їй на листи.

— Але ми од тебе не одержували ні слова, — відповіла тьотя Саллі.

— Дивуюся! Адже я писала вам двічі, просячи, щоб ви мені вияснили.

— Ми нічого не одержували, сестро!

Тьотя Поллі повернулася на Тома й промовила грізно:

— Томе!

— Ну, чого там?—обізвався Том роздратовано.

— Не смій так говорити зо мною, безсоромний! Давай сюди листи!

— Які там листи?

— Давай листи! Стривай, я вже візьмусь до тебе!

— Вони там, у скринці. Ну, задоволені тепер? Будьте спокійні — вони цілі, я з ними нічого не зробив, навіть не зазирав у їх. Але я знав, що вони нароблять нам клопоту, і подумав, що коли вам нема чого поспішатися, то...

— Ну, гарний! Я бачу, що тобі треба скуштувати різки, це відразу видко... А ще одного листа я написала вам, щоб перестерігти, що приїздю. Думаю, що й цей...

— Ні, той лист прийшов учора; правда, я ще й не читала його, але він у мене цілий...

Я хотів запропонувати їй побитись об заклад, що й цього листа в неї немає, та побоявся й змовчав.

Розділ останній.

Вперше, як мені пощастило зостатися з Томом на самоті, я спитався, які в його були заміри, як він улаштовував утечу? Що думав він зробити, як би Джім утік щасливо і йому б пощастило визволити негра, який і без того був уже вільний? Він одповів, що з самого початку він мав на увазі, як що пощастить викрасти Джіма, попливти з ним плотом шукати пригод аж до моря, а там сказати йому, що він вільний, і везти його назад додому вже пароплавом, як треба, пишно, заплативши йому за згаяний час. Опріче того, він хотів перше написати додому, щоб зібралися всі негри й зустріли його в городі зо смоляниками та з музикою,—тоді він був би справжнім героем, та й ми. Але я подумав, що й без цієї паради все обійшлося б дуже гарно.

З Джіма звелено зараз же зняти кайдани, а як тьоті Поллі, дядькові Сайласові та тьоті Саллі росказано, як щиро та сумлінно він допомагав лікареві доглядати хворого Тома, вони не знали, як йому й віддячити: одягли його, годували, немов на заріз, і не примушували працювати. Ми повели його в світлицю до хворого, і почалися в нас веселі

розмови! Том подарував Джімові сорок доларів за те, що той так терпляче грав за-для нас ролю в'язня. Джім страшенно зрадів.

— От бачиш, а що я тобі казав?—озвався він до мене,— ще пам'ятаєш, тоді на Джексоновому острові? Я казав, що в мене волосаті груди, а це яка прикмета? Що я був колись багатий і скоро знову буду дукарем. От і сталося, що це правда. Забагатів! Ну, що скажеш? Адже казав я, що прикмети в мене певні!

А Том вигадував нові плани, пропонував нам колись у-ночі втікти звідси втрьох: ми добудемо собі зброю та й попливемо шукати пригод серед індійців, на їхню територію — так тижнів на два. Я згодився, та тільки от яке лихо: у мене не було грошей, щоб купити зброю, та й не думаю, щоб я міг одержати щось із дому, бо батько мій, напевне, вернувся тим часом, забрав усі гроші в судді Тачера та й пропив їх.

— Ні, гроші цілі, — сказав Том,—тепер їх уже більше, ніж шість тисяч доларів; та й батько твій очей не появляв з того часу. Принаймні, поки я поїхав, його не було в нашому краї.

— Ніколи він більше й не вернеться, — промовив Джім урочисто сумним голосом.

— Через віщо ти знаєш, Джіме?—здивувався я.

— Все одно, через віщо, Геку, але він більше не вернеться!

Я причепився до його, і він нарешті вияснив:

— Чи пам'ятаєш ти хатку, що пливла річкою, як була повідь? Там іще лежав чоловік униз обличчям? Я увійшов, глянув йому на обличчя, а тобі не дозволив увійти... Ну, от ти можеш тепер одержати свої гроші, коли хочеш: це був твій батько!..

Том мало не зовсім одужав, носить свою кулю на шиї замість годинника й що-хвилини дивиться, яка година. А мені більше нема про що писати, і я з цього страшенно радію, бо як би я знав, що це стільки клопоту—написати книгу,

то я б і не починав такої справи й ніколи більше не буду. Але, здається, я поперед инших утічу на індійську територію, бо тьотя Саллі збирається взяти мене за дитину й цивілізувати, а я цього не стерплю. Я вже куштував, як це смачно!

Ну, от уже й кінець.

З щирою пошаною до Вас
Гек Фінн.

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

БІБЛІОТЕКА
ЮНОГО СПАРТАКА

НАДРУКОВАНО

Дети труда. Сборник рассказов под ред. проф. Р. М. Волкова.

Г. Бічер-Стоу. Хатина дядька Тома.

Марк Твен. Пригоди Тома Сойера.

Марк Твен. Приключения Тома Сойэра.

А. П. Нечаев. В мире миров.

А. П. Нечаев. Работа рек и ручьев.

О. П. Нечаїв. Праця річок та струмків.

С. Томпсон. Маленькие индейцы.

Среди животных. Сборник рассказов русских писателей под ред. М. Езерского.

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

ДРУКУЄТЬСЯ

О. П. Нечаїв. У світі світів.

С. Васильченко. Збірка творів.

Г. Ф. Морозов. Ліс.

Джек Лондон. Избранные рассказы.

М. Мамин-Сибиряк. Избранные рассказы.

ГОТОВЛЯТЬСЯ ДО ДРУКУ

А. П. Нечаев. Горы и их жизнь.

О. П. Нечаїв. Гори та їх життя.

О. Свифт. Путешествия Гулливера.

А. Додэ. Малыш.

Дети села. Сборник рассказов под ред. проф. Р. М. Волкова.

Труд. Сборник рассказов под ред. проф. Р. М. Волкова.

С. Томпсон. Малі індійці.

Джек Лондон. Вибрані оповідання.

Шолом-Алейхем. Еврейские дети.

УСРР
ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 040857937